İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİĞE BAĞLI ALGISAL FARKLILIKLAR VE KAMUSAL MEKÂN KULLANIMINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özgür ACARALP

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Mimari Tasarım

HAZİRAN 2009

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİĞE BAĞLI ALGISAL FARKLILIKLAR VE KAMUSAL MEKÂN KULLANIMINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Özgür ACARALP
(502061030)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 04 Mayıs 2009
Tezin Savunulduğu Tarih : 04 Haziran 2009

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahsen ÖZSOY (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Nur ESİN (İTÜ)
Doç. Dr. Deniz ERİNSEL ÖNDER (YTÜ)

HAZİRAN 2009

ÖNSÖZ

Tez çalışmam ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi birikimiyle bana yol gösteren, destek ve yardımlarıyla bu çalışmayı hazırlamamı sağlayan çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Ahsen ÖZSOY'a teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman olduğu gibi, tez çalışmam sırasında da bana destek olan anne ve babam Perihan ve Kudret Acaralp'a; yüksek lisans eğitimimin her aşamasında bana destek olan müstakbel eşim Özgün Duygu Akgül'e; çalışmam süresince verdikleri moral ile yanımda olan ailemin diğer fertleri Damla, Özge ve Bülent Çetin'e; ihtiyaç duyduğum zamanlarda yardımını esirgemeyen, başta Yener Torun olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Mayıs 2009

Özgür ACARALP

(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **ix**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xi**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xiiiii**
ÖZET ..... **xix**
SUMMARY ..... **xxi**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı 1
1.2 Çalışmanın Yöntemi 2
2. KAMUSAL MEKÂN VE KAMUSAL MEKÂNI OLUŞTURAN BİLEŞENLER **5**
2.1 Kamusal Mekân Hakkında 5
2.1.1 Kamusal mekân tanımı 7
2.1.2 Kamusal mekân kavramının ve kamusal yaşamın tarihsel gelişimi 8
2.1.2.1 18. yüzyıl öncesi kamusal ortam 9
2.1.2.2 18.-20. yüzyıllar arası kamusal ortam 9
2.1.2.3 20. yüzyıl sonrası kamusal ortam 10
2.1.3 Kamusal mekân türleri 13
2.1.3.1 Erişim ve kullanımı serbest/açık kamusal mekânlar 13
Meydanlar 14
Sokaklar 15
Parklar ve yeşil alanlar 16
2.1.3.2 Erişim ve kullanımı kontrollü/kapalı kamusal mekânlar 17
2.1.3.3 Kamuya açık özel mekânlar 18
Alışveriş merkezleri 19
2.1.4 Kamusal mekânın işlevleri ve temel nitelikleri 20
2.2 Kamusal Mekânı Oluşturan Bileşenler 23
2.2.1 Kullanıcı ile bağlantılı bileşenler 27
2.2.1.1 Kullanıcı ihtiyaçları 27
Konfor 28
Güvenlik 31
Rahatlama 33
Sosyal ilişkiler 34
Merak uyandırma ve aktivite 37
Estetik 38
Mahremiyet ve kişisel alan 39
2.2.1.2 Kullanıcı hakları 40
Erişim 40
Hareket özgürlüğü 42
Değişiklik yapmak 43
Hak iddia etmek 44

Sahiplenmek 44
2.2.1.3 Kullanıcı ve kamusal mekân arasındaki etkileşim 45
Anlam ve bağ 46
Kimlik ve aidiyet 47
Uyum sağlama ve tanımlama 48
2.2.2 Kamusal mekân ve çevreleyen yapılar arasındaki ilişki 49
2.2.2.1 Çevreleyen yapıların mimari özellikleri 49
Oran, ölçek ve ritim 52
Geçirgenlik 53
Tasarım ve detay 54
2.2.2.2 Çevreleyen yapıların kullanım özellikleri 55
2.2.3 Tasarımcı tarafından belirlenemeyen etkenler 57
2.2.3.1 İklim ve coğrafi koşullar 57
2.2.3.2 Ekonomi ve politika 59
2.2.3.3 Toplumsal yapı 60
3. TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİK VE KAMUSAL MEKÂN ALGISI 63
3.1 Algılama ve Algıyı Etkileyen Faktörler 63
3.1.1 Çevresel nitelikler 65
3.1.1.1 Işık ve renk 65
3.1.1.2 Doku 69
3.1.1.3 Ses ve koku 70
3.1.1.4 Boyut, oran ve ölçek 71
3.1.1.5 Düzen ve karmaşıklık 72
3.1.1.6 Ritim ve süreklilik 73
3.1.2 Kullanıcı 75
3.1.2.1 Tanımlama 75
Şekil-zemin ilişkisi 76
Benzerlik ve simetri 77
Yakınlık 78
Ortak yön 78
Tamamlama ve kapalılık 79
3.1.2.2 Beklentiler 79
3.1.2.3 Etkileyici unsurlar 80
3.1.3 Mekân ve kullanıcı arasındaki etkileşim 81
3.2 Toplumsal Çeşitlilik, Kamusal Mekân Algısı ve Kullanımı 82
3.2.1 Toplumsal çeşitlilik: uyum-ayrışma 83
3.2.1.1 Toplumsal uyum 84
3.2.1.2 Toplumsal ayrışma 85
3.2.2 Toplumsal çeşitlilik etkisiyle farklılaşan kamusal mekân algısı ve kullanımı 87
3.2.2.1 Kültürel çeşitliliğe ilişkin özellikler 89
Etnik köken 92
Dini inançlar 94
3.2.2.2 Yaşanılan fiziksel çevreye ilişkin özellikler 97
3.2.2.3 Bireysel özellikler 98
Cinsiyet 99
Yaş 100
Gelir düzeyi 103
Bedensel nitelikler 105
Yaşam biçimi 106

4. ALAN ÇALIŞMASI: TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİĞİN KAMUSAL MEKÂN ALGISI VE KULLANIMINA ETKİLERİNİN İNCELENMESİ.....109
4.1 Çalışma Alanı Hakkında.....109
4.1.1 Ümraniye ve Çakmak Mahallesi.....110
4.1.1.1 Kısa tarihçe ve kent içindeki konum 111
4.1.1.2 Bölgedeki mekânsal ve toplumsal yapının dağılımı 113
Plansız yerleşimler 114
Planlı yerleşimler 116
4.1.1.3 Bölgedeki mevcut kamusal mekânlar ve kamusal yaşam 117
4.1.2 Meydan Alışveriş Merkezi.....121
4.1.2.1 Projenin amacı ve tasarım ilkeleri 121
4.1.2.2 Mekânsal özellikleri 123
4.2 Alan Çalışması: Meydan Alışveriş Merkezi'nin Algılanması ve Kullanımında Toplumsal Çeşitliliğe Bağlı Olarak Oluşan Farklılıklar.....126
4.2.1 Alan çalışmasının amacı ve yöntemi.....127
4.2.2 Değerlendirme kriterleri ve kullanıcı grupları.....128
4.2.2.1 Değerlendirme kriterleri 128
4.2.2.2 Kullanıcı grupları 129
Cinsiyet 130
Yaş 131
Bölgede yaşama süresi 132
Eğitim durumu 133
4.2.3 Verilerin değerlendirilmesi.....133
4.2.3.1 Kullanıcı gruplarına göre farklılaşan mekân kullanımı ve mekânsal tercihler 134
4.2.3.2 Kullanıcı ihtiyaçlarının değerlendirilmesi 150
Konfor 151
Güvenlik 154
Rahatlama 157
Merak uyandırma ve aktivite 157
Sosyal ilişkiler 159
Estetik 161
Mahremiyet ve kişisel alan 165
4.2.3.3 Kullanıcı haklarının değerlendirilmesi 165
Erişim 166
Hareket özgürlüğü 167
Değişiklik yapmak 168
4.2.3.4 Kullanıcı ile mekân arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi 169
4.2.4 Alan çalışmasının sonuçları.....172
5. SONUÇ.....179
KAYNAKLAR.....185
EKLER.....191
ÖZGEÇMİŞ.....199

KISALTMALAR

CABE : Commission for Architecture and the Built Environment
DETR : Department of the Environment, Transport and the Regions
FOA : Foreign Office Architects
IBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi
PPS : Project for Public Space
RUDI : Resource for Urban Design Information
TUIK : Türkiye İstatistik Kurumu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 4.1 : 1940-2007 yılları arasında İstanbul ve Türkiye'deki nüfus artışı, yıllara göre oransal karşılaştırılması (www.ibb.gov.tr; www.tuik.gov.tr). 110
Çizelge 4.2 : 1990-2007 yılları arasında, Ümraniye ve mahallelerinde nüfus artışı (www.umraniye.bel.tr). 112
Çizelge 4.3 : Farklı gün, zaman, iklim koşulu ve etkinliklerde yapılan gözlemlerin dağılımı. 136

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Kamusal, özel, yarı kamusal ve yarı özel mekanlar (http://www.designadvisor.org/check/check_publicopen_03.html).....7
Şekil 2.2 : Taksim Meydanı (http://istanbulsehri.blogspot.com)..... 14
Şekil 2.3 : İstanbul'da, ulaşım alanına dönüşmüş bir sokak (Gehl ve Gemzoe, 2000). 15
Şekil 2.4 : Central Park, New York (www.bbc.co.uk). 16
Şekil 2.5 : Tepkiler üzerine kaldırılan, Fransız Sokağı girişindeki arama noktası (www.arkitera.com).....18
Şekil 2.6 : Akropol, Antik Yunan (Karaman, 1991). 23
Şekil 2.7 : Carcassonne, Fransa (www.pro.corbis.com).....24
Şekil 2.8 : Palmanova, İtalya (www.pro.corbis.com). 24
Şekil 2.9 : Pruitt-İgoe Sosyal Konut Projesi (http://en.wikipedia.org/wiki/Pruitt-Igoe).....25
Şekil 2.10 : 2004 yılında, PPS tarafından en başarısız kamusal mekân olarak seçilen Boston City Hall Plaza (www.pps.org). 26
Şekil 2.11 : 2004 yılında, PPS tarafından en başarılı kamusal mekân olarak seçilen Piazza del Campo (www.pps.org) 26
Şekil 2.12 : Oturma elemanları farklı kullanım ve iletişim türlerine destek vermelidir (Carr ve diğ., 1992).....29
Şekil 2.13 : Esas amacı oturmak olmayan yapısal elemanlar (Carr ve diğ., 1992)....30
Şekil 2.14 : Rahatlama konfor ve güvenlik ihtiyacının sağlandığı kamusal mekanlarda gerçekleşir (Carr ve diğ., 1992).....34
Şekil 2.15 : New York Halk Kütüphanesi'nin önündeki kamusal mekân (www.murrayhill.gc.cuny.edu) 35
Şekil 2.16 : Newman (1972)'a göre kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel mekan ilişkisi (Gehl, 1987). 41
Şekil 2.17 : İstanbul'da bulunan bir parkta güneşli bir hafta sonu. 43
Şekil 2.18 : Paris'te bir park ve esnek oturma elemanları.....44
Şekil 2.19 : Kamusal mekânın sahiplenilmesinin olumlu (a) ve olumsuz (b) yönleri (www.pps.org; Carr ve diğ., 1992).....45
Şekil 2.20 : Kanlı 1 Mayıs ve Kazancı Yokuşu (www.milliyet.com.tr). 47
Şekil 2.21 : Bakış açısı, mesafe ve algı (Gehl ve diğ., 2006). 50
Şekil 2.22 : Campidoglio, Roma (http://romeitaly.ca/attractions/campidoglio.html). 52
Şekil 2.23 : Piazza del Campo ve Siena kent dokusu (http://www.borgosanfedele.com/images/dintorni/003- big.jpg).....53
Şekil 2.24 : Cephedeki geçirgenlik, iç mekân ile dış mekânı algısal olarak birleştirebilir ya da ayırabilir (Gehl ve diğ., 2006).....54
Şekil 2.25 : Cephe karakteri ile kullanıcı yoğunlu arasındaki ilişki (Gehl ve diğ., 2006) 55
Şekil 2.26 : Mesafeye göre değişen detay algısı (Gehl ve diğ., 2006). 55

Şekil 2.27 : Kamusal mekânı çevreleyen binaların kullanım çeşitliliği ile kamusal yaşam arasındaki ilişki, İstiklal Caddesi. 56
Şekil 2.28 : Yağışlı bir gecenin ardından İstanbul'da bir Alışveriş Merkezi (www.arsiv.sabah.com.tr). 58
Şekil 2.29 : Bina yerleşimine ve kütle boyutlarına göre rüzgar hareketleri (Gehl, 1987). 59
Şekil 3.1 : Times Meydanı'nın gece ve gündüz görüntüsü (http://wirednewyork.com/times_square/images/times_square_25.jpg; http://travel.webshots.com) 66
Şekil 3.2 : Renk Algısı (Faulkner, 1972). 67
Şekil 3.3 : Skyros, Yunanistan (Meiss, 1990). 69
Şekil 3.4 : Modüler insan, Le Corbusier (Ching, 1996). 72
Şekil 3.5 : Düzen, karmaşıklık ve kullanıcı memnuniyeti arasındaki ilişki. 73
Şekil 3.6 : Benzer karakterde cephelerin hareketiyle oluşan ritim (Ching, 1996). 74
Şekil 3.7 : Gölgeleme elemanları ile kent ölçeğinde oluşturulan ritim ve süreklilik (Altın, 2007). 74
Şekil 3.8 : Gökyüzü ve Su, Escher, 1938 (http://wordsontherun.files.wordpress.com /2008/08/figure-ground-escher.jpg). 76
Şekil 3.9 : Benzerlik ve simetri (Zakia, 2002). 77
Şekil 3.10 : Yakınlık, fon ve benzerlik ilişkisi (Meiss, 1990). 78
Şekil 3.11 : Ortak yön (Meiss, 1990). 79
Şekil 3.12 : Tamamlama ve kapalılık (Zakia, 2002). 79
Şekil 3.13 : İçinde bulunulan ruh halinin algılamaya etkisi (Zakia, 2002). 80
Şekil 3.14 : Independence National Historical Park ve yakın çevresindeki kültürel çeşitlilik (http://www.nps.gov/inde/upload/area_map.pdf). 90
Şekil 3.15 : Prospect Park'ın planı (http://www.prospectpark.org/media/file/map.pdf). 92
Şekil 3.16 : Aylesbury kasabasının konumu (Holland ve diğ., 2007). 93
Şekil 3.17 : 1488'de tamamlanan II. Beyazıd Külliyesi, Edirne (http://www.arkitera.com/v1/gununsorusu/2001/08/24.htm. 95
Şekil 3.18 : Farklı toplumlarda azınlıkların dini yapıları ve çevreleri ile ilişkileri. Amerika (a) ve Türkiye (b)'den sinagog örnekleri (http://popamerica.typepad.com; http://www.turkiyetanitim.net). 96
Şekil 3.19 : Bursa, kent dokusu (www.lifeinbursa.com). 98
Şekil 3.20 : Viyana, kent dokusu (www.fitforeurope.com). 98
Şekil 3.21 : Aylesbury'de bulunan farklı özelliklerdeki kamusal mekânlar (Holland ve diğ., 2007). 101
Şekil 3.22 : Ellis Adası, New York (Google Earth, erişim 12.01.2009). 103
Şekil 3.23 : Aynı bölgenin, orta (a) ve düşük (b) gelir grupları tarafından çizilen haritaları (Canter, 1977). 104
Şekil 4.1 : Çakmak Mahallesi ve kent içindeki konumu (www.haritalar.net). 113
Şekil 4.2 : Plansız yerleşim bölgesindeki konut grupları. 114
Şekil 4.3 : Plansız yerleşimlerin bulunduğu bölgeye ait bir uydu fotoğrafı (Google Earth, erişim 15.03.2009). 115
Şekil 4.4 : Bölgede bulunan planlı ve plansız yerleşim alanlarının birlikte görüldüğü uydu fotoğrafı (Google Earth, erişim 15.03.2009). 117
Şekil 4.5 : Bölgede bulunan güvenlikli bir site ve yakın çevresi ile ilişkisi (http://static.panoramio.com/photos/original/1505151.jpg). 118
Şekil 4.6 : Tepeüstü mevkiinde bulunan bir kapalı yerleşme (http://www.kiptas.com.tr/tr/yasam/yas_genel_yesilvaditicaret.asp). 119

Şekil 4.7 : Plansız yerleşim alanlarındaki sokak yaşamı. 119
Şekil 4.8 : Plansız yerleşim alanlarındaki sokak yaşamı. 120
Şekil 4.9 : Meydan Alışveriş Merkezi ve çevresindeki ulaşım ağı (www.f-o-a.net). 121
Şekil 4.10 : Watermark Westquay Alışveriş Merkezi (www.tinypic.com). 122
Şekil 4.11 : Meydan projesi ve çevresinin mevcut durumu ile potansiyel genişleme alanlarını gösteren vaziyet planı (www.archdaily.com). 122
Şekil 4.12 : Proje genelinde oluşturulan yeşil çatı ve açık hava mekânları (www.archdaily.com). 123
Şekil 4.13 : Plansız yerleşimlerin ağırlıkta olduğu bölgeden ve toplu taşıma hatlarının geçtiği ana yoldan gelen kullanıcıların mekâna erişimini sağlayan yaya aksı. 124
Şekil 4.14 : Meydan Alışveriş Merkezindeki tüm mekânlar, görsel ve fiziksel olarak merkezdeki meydan ile bağlantılıdır. 124
Şekil 4.15 : Meydan Alışveriş Merkezi'nin merkezini oluşturan meydan (http://www.meydan.metro-mam.com/servlet/PB/show/1028019/Bild%20020_300dpi.jpg). 125
Şekil 4.16 : Yeşil çatı ve üzerindeki açıklıklar (www.yapi.com.tr). 125
Şekil 4.17 : Plansız (a) ve planlı (b) bölgelerde yaşayan katılımcıların yaş gruplarına göre yüzdelik dağılımları. 131
Şekil 4.18 : Plansız (a) ve planlı (b) bölgelerde yaşayan katılımcıların, bölgede yaşama sürelerine göre yüzdelik dağılımları. 132
Şekil 4.19 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, eğitim durumlarına göre dağılımları. 133
Şekil 4.20 : Meydan Alışveriş Merkezi'nin farklı bölgelerde yaşayan katılımcılartarafından kullanım sıklığı. 135
Şekil 4.21 : Farklı bölgelerde yaşayan katılımcıların Meydan Alışveriş Merkezi'ni kullanım biçimleri. 135
Şekil 4.22 : Hafta sonu güneşli havada saat 10 ile 11 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 137
Şekil 4.23 : Hafta sonu güneşli havada saat 14 ile 15 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 138
Şekil 4.24 : Hafta sonu güneşli havada saat 14 ile 15 arası açık mekândaki kullanıcı profili. 139
Şekil 4.25 : Hafta sonu güneşli havada saat 14 ile 15 arası yeme içme mekânlarındaki kullanıcı yoğunluğu. 139
Şekil 4.26 : Hafta sonu güzel havada saat 20 ile 21 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 140
Şekil 4.27 : Hafta sonu saat 20 ile 21 arası açık mekândaki kullanıcı yoğunluğu. 140
Şekil 4.28 : Hafta içi, güneşli havada, saat 10 ile 11 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 141
Şekil 4.29 : Hafta içi güneşli havada saat 10 ile 11 arası açık mekânın kullanımı. 142
Şekil 4.30 : Hafta içi, güneşli havada, saat 13 ile 14 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 143
Şekil 4.31 : Hafta içi, güneşli havada, saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 143
Şekil 4.32 : Hafta içi güneşli havada saat 15 ile 16 arası açık mekânın kullanımı. 144
Şekil 4.33 : Hafta içi, kışın saat 19 ile 20 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı. 144
Şekil 4.34 : Hafta içi hava karardıktan sonra açık mekânın kullanımı. 145

Şekil 4.35 : Yağışlı bir günde Meydan Alışveriş Merkezi (www.arkitera.com)..... 145
Şekil 4.36 : Hafta sonu yağışlı havada saat 14 ile 15 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı..... 146
Şekil 4.37 : Meydanda etkinliğin olmadığı hafta içi ve güneşli bir günde saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı..... 147
Şekil 4.38 : Meydanda etkinliğin olmadığı hafta içi ve güneşli bir günde saat 15 ile 16 arası açık mekânın kullanımı. 147
Şekil 4.39 : Hafta içi, güneşli havada, saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının cinsiyet gruplarına göre dağılımı..... 148
Şekil 4.40 : Hafta içi açık mekândaki kadın ve erkek kullanıcıların dağılımı. 148
Şekil 4.41 : Hafta sonu güneşli havada saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının cinsiyete göre dağılımı..... 149
Şekil 4.42 : Hafta sonu açık mekândaki kadın ve erkek kullanıcıların dağılımı..... 149
Şekil 4.43 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, mekânsal konfor değerlendirmeleri.. 151
Şekil 4.44 : Mekânın temizlik ve bakım yönünden değerlendirilmesi. 151
Şekil 4.45 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan kullanıcı gruplarının mekânda algıladıkları ses miktarı. 152
Şekil 4.46 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan kullanıcı gruplarının mekânda algıladıkları kullanıcı yoğunluğu. 152
Şekil 4.47 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, mekândaki iklimsel konfor değerlendirmeleri. 153
Şekil 4.48 : Mekânın algılanan güvenliğinin bölgelere göre dağılımı..... 154
Şekil 4.49 : Alışveriş merkezi genelinde istenen güvenlik uygulamalarının bölgelere göre değişimi..... 154
Şekil 4.50 : Mekânın algılanan güvenliğinin bölgelere ve cinsiyete göre dağılımı. 155
Şekil 4.51 : Bölgelere göre faklı algılanan mekânın gece güvenliği değerleri..... 156
Şekil 4.52 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, mekânda bulundukları süre zarfında hissettikleri rahatlık.. 157
Şekil 4.53 : Mekânın ve mekânsal özelliklerin merak uyandırma açısından değerlendirilmesi..... 158
Şekil 4.54 : Mekândaki etkinlik ve aktivitelerin, planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar tarafından değerlendirilmesi..... 159
Şekil 4.55 : Diğer kullanıcılar ile mekânda kurulan sosyal etkileşim türünün değerlendirilmesi..... 160
Şekil 4.56 : Katılımcıların, mekanda kendilerine rahatsızlık veren kullanıcı tipleri olup olmadığına ilişkin görüşleri. 161
Şekil 4.57 : Alışveriş merkezi ve fiziksel çevresi arasındaki uyumluluğun, plansız ve planlı bölgedeki katılımcılar tarafından algılanması..... 162
Şekil 4.58 : Mekânın boyutsal özelliklerinin, farklı kullanıcı grupları tarafından algılanması..... 163
Şekil 4.59 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Çirkin/Güzel. 163
Şekil 4.60 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Düzenli/Karmaşık. 163
Şekil 4.61 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Yapay/Doğal. 164
Şekil 4.62 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Sıradan/Özgün. 164
Şekil 4.63 : Farklı yerleşim bölgelerinden katılımcılara göre mekândaki mahremiyet derecesi..... 165

Şekil 4.64 : Farklı bölgelerde yaşayan katılımcıların alışveriş merkezine ulaşım biçimleri. 166
Şekil 4.65 : Mekânın erişim niteliğinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi. . 167
Şekil 4.66 : Farklı sosyoekonomik gruplardan olan katılımcıların, mekândaki hareket özgürlüğü değerlendirmeleri. 168
Şekil 4.67 : Farklı yerleşim bölgelerinden katılımcıların algıladıkları, mekânda değişiklik yapma hakları. 169
Şekil 4.68 : Kullanıcıların mekâna karşı geliştirdikleri aidiyet hissinin bölgelere göre dağılımı. 170
Şekil A.1 : Meydan Alışveriş Merkezi zemin kat planı (www.archdaily.com)..... 192
Şekil A.2 : Meydan Alışveriş Merkezi 1. kat planı (www.archdaily.com). 193
Şekil A.3 : Meydan Alışveriş Merkezi kesitler (www.archdaily.com). 194

TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİĞE BAĞLI ALGISAL FARKLILIKLAR VE KAMUSAL MEKÂN KULLANIMINA ETKİLERİ

ÖZET

1950 sonrası artan sanayileşmeden dolayı kırsal bölgelerden alınan yoğun göçler sonucu İstanbul gibi büyük kentler fiziksel ve sosyal olarak değişime uğramışlardır. Mevcut kent yapısının artan konut ihtiyacını karşılayamaması sonucu, göç edenler kent merkezinin çevresindeki kırsal bölgelere yerleşerek kendi barınma ihtiyaçlarını sağlamışlardır. İşlevselci kentleşme politikası sonucu, büyük şehirler fonksiyonel ve ekonomik olarak alt bölgelere ayrılmış; kent merkezinin çevresindeki az gelişmiş bölgeler konumlarına bağlı değer kazanmıştır.

Gecekonduların hakim yerleşim tipini oluşturduğu kent dışındaki bölgeler 1980'lere kadar göz ardı edilmiştir. Bu tarihten itibaren serbest ekonomi politikalarının etkisiyle orta ve üst sınıf genişlemiş; ortaya çıkan lüks konut ihtiyacı, çoğunlukla kentin çevresindeki eski gecekondu bölgelerinde ya da boş alanlarda yapılan güvenlikli yerleşimlerle karşılanmıştır. Kent genelinde çeşitlenen toplumsal yapı, daha küçük ve sosyal yönden daha homojen yerleşim bölgelerinin oluşmasına sebep olmuştur. Mikro ölçekte başarılı olan bu kentleşme politikası, makro ölçekte farklı sosyal gruplar arasında toplumsal ayrışmalara yol açmaktadır.

Özel yaşamda birbirlerinden ayrılan farklı sosyal sınıfların beraber kullandıkları tek yer kamusal mekânlardır. Kamusal mekânlar din, kültür, ırk, sosyoekonomik sınıf farkı gözetmeksizin her bireyin eşit haklarda bir araya gelebilecekleri yerlerdir. Çeşitlilik etkisinde sosyal ve fiziksel olarak şekillenen günümüz kentlerinde, farklı sosyal gruplardan bireylerin kamusal ortamda bir araya gelerek iletişim kurmaları toplumsal uyumu sağlamak için önemlidir. Ancak sosyal ayrışmanın mekânsal olarak da kendini göstermesi sonucu, farklı sınıflar kamusal yaşamda da kendi sınırlarını oluşturmaya başlamışlardır.

Bu çalışmanın amacı, toplumsal çeşitlilik sonucu oluşan algısal farklılıkların kamusal mekân kullanımına etkilerini ve farklı toplumsal grupların kamusal mekânı meydana getiren bileşenleri nasıl değerlendirdiklerini incelemektir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde kamusal mekân kavramı, tarihsel gelişimi ve kamusal mekânı oluşturan kullanıcıya ve çevresel faktörlere bağlı bileşenler incelenmektedir. Çalışmanın daha sonraki bölümünde, algı kavramına ve algısal farklılığa neden olan bireysel ve toplumsal değişkenlere odaklanılmakta; bu değişkenlerin kamusal mekân algısı ve kullanımına etkileri incelenmektedir. Çalışmanın kuramsal kısmında incelenmekte olan bu kavramlar, toplumsal çeşitliliğin ve ayrışmanın yoğun olarak yaşandığı Ümraniye bölgesinde, farklı toplumsal gruplardan kullanıcılara sahip alternatif bir kamusal mekân örneği olan Meydan Alışveriş Merkezi hakkında yapılan alan çalışmasında değerlendirilmektedir.

PERCEPTIONAL DIFFERENCES DEPENDING ON SOCIAL DIVERSITY AND THEIR EFFECTS ON USE OF PUBLIC SPACE

SUMMARY

Metropolises like Istanbul have changed both physically and socially because of mass migration from rural areas caused by increasing industrialization after 1950's. Immigrants fulfilled their own habitation needs at rural areas around city center, because existing city structure couldn't meet the increasing dwelling demand. As a result of functionalistic urbanization approach, metropolises are divided to sub-districts according to function and economics, underdeveloped areas around the city have gained value depending on their location.

Suburbs of the city, which have slums as common dwelling type, have been ignored until 1980's. Effects of liberal economic politics have expanded middle and upper middle classes since that time and emergent upscale residence demand mostly met by gated communities built in former squatter settlements or rural areas around the city. Diversified social structure at city level caused smaller and socially more homogeneous residential areas. This urbanization policy has become quite successful at micro level, but it has caused social segregation between diverse communities at macro level.

Public spaces are the places where different social classes, which are segregated in private life, use together. Public spaces are the places where every individual in society can meet in equal rights without considering religious, cultural, ethnic, class differences. In today's cities, which are formed socially and physically by diversity, communication of individuals from different social groups by coming together in public realm is important for social harmony. However, as a result of spatial reflection of social segregation, different classes started to create their borders in public life.

Purpose of this study is analyzing; perceptional differences caused by social diversity, effects of these differences to use of public space, and how different social groups evaluate components that create public space. In this context first part of the study examines; notion of public space and its historical development, and components of public space depended on user and environment. Later part of the study focuses on notion of perception, personal and social variables which are causing perceptional differences, and effects of these variables on perception and use of public space. These notions, which are examined in theoretical base of the research, are evaluated in socially diversified and segregated Umraniye area through field study about an alternative public space example Meydan Retail Complex which has socially diversified user groups.

1. GİRİŞ

Her coğrafyanın, toplumun ve zamanın kendine özgü gereksinimleri vardır. Bu nedenle, bir toplumda başarılı olan mekân organizasyonu başka bir toplumda başarısız olabilir, ya da aynı coğrafya ve sosyal yapı içinde bir kullanıcı grubu için ideal olan mekân kurgusu, bir başka kullanıcı grubu tarafından kullanılamaz olabilir.

Algı her bireyde farklılık gösteren bir olgudur, bu yüzden hiçbir teori algı kavramını tanımlarken kesin yargılarda bulunamaz, bulunmamalıdır. Mekân ise üç boyutlu ve algıya bağlı bir deneyimdir, benzer özelliklerdeki mekân organizasyonları farklı koşullarda değişik algılanabilir.

İstanbul'un kozmopolit yapısı geçmişten bugüne devam eden göçlerle plansız olarak büyümekte, şehrin yerleşim alanları planlı değil, daha çok plansız olarak genişlemektedir. Başka bir deyişle, sanayileşme etkisiyle kontrolsüz olarak artan nüfus ve genişleyen kent dokusu, kentlerdeki sosyal ve özel yaşamın kurallarını ve sınırlarını değiştirmiştir.

Günümüz büyük kentlerinin sosyal yapısı her geçen gün daha fazla çeşitlenmekte; mimari ürünler farklı toplumsal gruplar tarafından beraber kullanılmaktadır. Gerek kullanıcı grupları arasında değişiklik gösteren kullanım ve ihtiyaçların, gerekse bireysel ve toplumsal çeşitlilik etkisiyle oluşan algısal farklılıkların etkisiyle fiziksel çevre algısı sosyal gruplar arasında değişiklik göstermekte; tasarlanan mekanların algılanan özelliklerine bağlı olarak kullanımları da farklılaşmaktadır.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma, tasarlanan çevrede kullanıcının mekân algısını etkileyen fiziksel elemanlar ve yapısal özellikler üzerinde tasarımcının ne kadar kontrolü olabileceği sorusu ile başlamıştır. Çalışma ilerledikçe bireyin çevre algısının mekânsal özelliklerin yanı sıra kültürel, çevresel ve bireysel özellikler ile kişinin geçmiş deneyimleri, ruh hali ve beklentileri gibi kullanıcıya bağlı değişkenlerin etkisinde

oluştuğu; algı ile kullanıcı arasındaki ilişkiyi anlamak için tüm bu kavramların bir arada incelenmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Çevre algısının mekânsal özelliklerin yanı sıra, kullanıcıların fiziksel ve sosyal çevreleri, bireysel özellikleri, geçmiş deneyimleri, ruh halleri ve beklentileri doğrultusunda değişiklik gösterebileceği varsayımından hareket ederek, çalışma kapsamında kültürel, çevresel ve bireysel özellikler doğrultusunda çeşitlenen toplumsal grupların kamusal mekân algısı ve kullanımında ortaya çıkabilecek farklılıklar ve bu olası farklılıkların nedenleri sorgulanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kamusal mekânı tasarlarken göz önünde bulundurulması gereken kullanıcı ihtiyaç, hak ve beklentilerinin, çevresel ve bireysel özellikler sonucu çeşitlenen toplumsal gruplarda nasıl farklılaştığının incelenmesi; kamusal mekân algısı ve kullanımında görülebilecek toplumsal farklılıkların, mekânsal özelliklere ve kullanıcı grubuna bağlı olarak nasıl değiştiğinin araştırılmasıdır.

Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde, kamusal mekân kavramı ve kamusal mekânı oluşturan bileşenler olan, kullanıcı ihtiyaç ve hakları, kullanıcı ile kamusal mekân arasındaki ilişki ve kamusal mekânı çevreleyen yapılar ile kamusal mekân arasındaki ilişkinin yanı sıra, tasarımcı tarafından belirlenemeyen ancak kamusal mekânın karakterini ve yapısını etkileyen, kamusal mekânın içinde bulunduğu coğrafi, sosyal, ekonomik ve politik yapı incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, kamusal mekânı meydana getiren özelliklerin çeşitli toplumsal gruplar tarafından nasıl algılandığı ve bu algısal farklılıklara bağlı oluşan kamusal mekan kullanımındaki farklılıklar incelenmektedir. Kullanıcı gruplarının kamusal mekân algısında ve kullanımında çeşitliliğe sebep olan faktörlerin daha net anlaşılması amacıyla algılama ve toplumsal çeşitlilik kavramları bileşenlerine ayrılarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın son bölümü olan ve çeşitli toplumsal gruplardan kozmopolit bir kullanıcı profiline sahip Ümraniye Meydan Alışveriş Merkezi'nde yapılan alan çalışmasında ise, toplumsal çeşitliliğin kamusal mekân algısı ve kullanımına etkileri farklı sosyoekonomik gruplar üzerinden incelenmiştir.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Toplumsal çeşitlilik sonucu oluşan algısal farklılıkların kamusal mekan kullanımına etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada: ilk olarak kamusal mekânı meydana getiren ve

çeşitli toplumsal gruplar tarafından farklı şekillerde algılanabilecek bileşenler incelenmiş; daha sonra toplumsal çeşitliliği oluşturan çevresel, kültürel ve bireysel değişkenlerin kamusal mekân algısı ve kullanımına etkileri örnek alan çalışmaları ile birlikte incelenmiş; çalışmanın son bölümünde kamusal mekanı oluşturan bileşenleri farklı sosyoekonomik gruplar tarafından nasıl değerlendirildiği incelenmiştir.

Ümraniye'de yaşayan farklı toplumsal gruplardan bireylerin kamusal mekânı kullanım şekilleri, mekânın fiziksel ve sosyal özellikleri hakkındaki görüşleri, kamusal mekândaki tercihleri ve davranışları hakkında yapılan alan çalışmasının sonuçlarının; farklı toplumsal grupların aynı kamusal mekânı nasıl algıladıkları ve kullandıkları hakkında bilgi sağlaması ve Ümraniye gibi kozmopolit yapıya sahip bölgeler için önemli bir referans niteliği taşıması hedeflenmektedir.

2. KAMUSAL MEKÂN VE KAMUSAL MEKÂNI OLUŞTURAN BİLEŞENLER

Kamusal mekânlar, farklı sosyal gruplardan insanların özgürce bir araya geldikleri kentsel alanlardır ve bu yönleri ile sosyal yaşamın merkezini oluştururlar. Kamusal yaşamın gerçekleştiği kamusal mekânları oluşturan mekânsal ve çevresel değişkenler, kamusal mekânın algılanışını etkileyerek mekânın bilişsel özelliklerini farklılaştıracak ve sonucunda bireylerin kamusal mekân kullanımını ve kamusal yaşamdaki tercihlerini biçimlendirecektir.

Kamusal mekânın kullanımında ve kamusal yaşamdaki tercihlerde farklılığa sebep olan değişkenleri daha iyi anlayabilmek için, kamusal mekân kavramının ve tarihsel gelişiminin, kamusal mekân türlerinin ve işlevlerinin ve kamusal mekânı meydana getiren bileşenlerin incelenmesi gerekmektedir

2.1 Kamusal Mekân Hakkında

Kentsel mekânlar insan yaşamı için gerekli olan barınma, çalışma, ulaşım, dinlenme ve eğlenme eylemlerinin geçtiği yerlerdir. Kentsel mekânlar mülkiyet esasına göre kamusal ve özel olarak ikiye ayrılırlar (Çubuk, 1991).

-Kamusal mekânlar mülkiyet, erişim kuralları, yönetim ve kontrol yapısı ile özel mekânlardan farklılık gösterir. Ekonomik, politik, sanatsal ve estetik yönleri olan kamusal mekânlar, farklı görüşten insanları bir araya getirerek iletişim kurmalarına olanak sağlayan, toplumun her kesimin koşulsuz erişimine ve kullanımına açık, sivil mekânlardır (Gökgür, 2008).

-Özel mekânlar ise, kullanım hakları, kontrolü ve erişim koşulları belirli bir grup tarafından tanımlanan, mülkiyeti özel sektöre ya da bireylere ait olan kamudan bağımsız mekânlardır (Hénaff ve Strong, 2001).

Kamusal ya da özel, duyarlı bir fiziksel çevre ve başarılı bir kentsel mekânı oluşturan 7 temel kavram, Bentley ve diğ. (1993) tarafından şu şekilde başlıklar altında açıklanmıştır:

-Geçirgenlik, bir mekâna ulaşımı ve mekân içi dolaşımı sağlayan yolların fiziksel ve görsel açıdan erişilebilir olmasıdır.

-Çeşitlilik, mekânın sahip olduğu alternatif kullanım şekillerinin zengin olmasıdır.

-Okunaklılık, fiziksel çevreyi oluşturan düzenin anlaşılabilir olmasıdır.

-Sağlamlık, fiziksel çevrenin, kısa ve uzun vadede yapılacak olan kullanım değişikliklerine uygun alt yapıya ve strüktüre sahip olmasıdır.

-Görsel uygunluk, kentsel mekânın içinde bulunduğu fiziksel çevre ve sahip olduğu işlevler ile görsel açıdan uyumluluğunun yanı sıra, potansiyel kullanım çeşitlerini destekleyen görsel karaktere sahip olmasıdır.

-Zenginlik, uygun malzeme ve yapım tekniklerini kullanarak, tasarlanan çevrede kullanıcıya duyusal zenginlik ve çeşitlilik sunulmasıdır.

-Kişiselleştirme, kentsel mekânın insanlara kullandıkları fiziksel çevreyi kişiselleştirme olanağı sağlamasıdır.

İngiltere'de DETR (Department of the Environment, Transport and the Regions) ve CABE (Commission for Architecture and the Built Environment) tarafından ortak yapılan çalışmada ise, başarılı bir kentsel çevrenin sahip olması gereken 7 temel nitelik şu şekilde özetlenmiştir (DETR ve CABE, 2000):

-Karakter, kentsel çevrenin kendine özgü kimliği olmasıdır.

-Devamlılık ve kapalılık, kamusal ve özel mekânların net bir şekilde birbirinden ayrılmasıdır.

-Kamusal ortamın kalitesi, kentsel çevrenin toplumun her kesimine hitap eden çekici ve başarılı dış mekânlara sahip olmasıdır.

-Hareket kolaylığı, kentsel çevrede erişim ve geçirgenliğe önem vermenin yanı sıra insan öncelikli bir ulaşım ağının oluşturulmasıdır.

-Okunaklılık, kentsel çevrenin kolay anlaşılabilir bir imaja ve fiziksel yapıya sahip olmasıdır.

-Uyumluluk, kentsel çevrenin değişen sosyal, ekonomik, politik koşullar doğrultusunda içinde bulunduğu zamanın gerektirdiği yeni ihtiyaçları karşılayabilecek nitelikte olmasıdır.

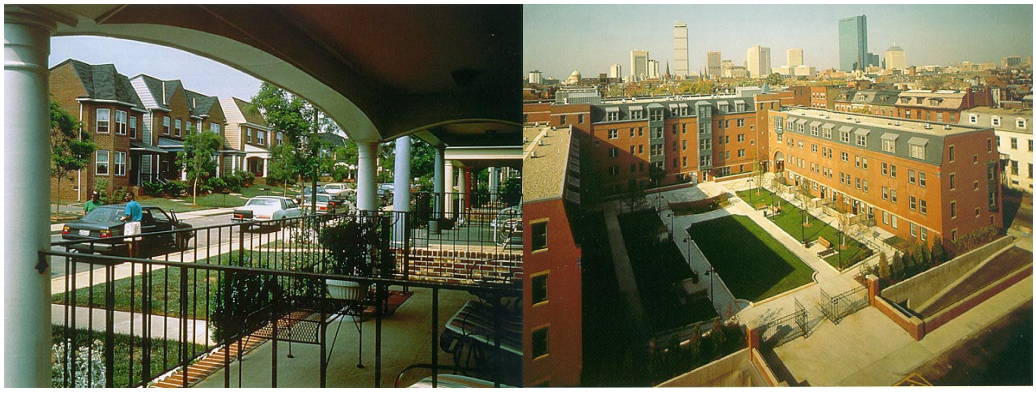
-Çeşitlilik, farklı kullanımlara ve seçime olanak sağlayan, bir fiziksel çevre olmasıdır.

Görüldüğü gibi, başarılı bir kentsel çevrenin sahip olması gereken nitelikler farklı kaynaklarda çeşitli kavramlara ya da amaçlara öncelik verilerek farklı başlıklarla anlatılsalar da, açıklanan ilkeler birbirlerini tamamlamaktadır.

2.1.1 Kamusal mekân tanımı

Türkçe kaynaklarda, kavramsal bir belirsizlik mevcuttur. Farklı kaynaklarda kamusal mekân ve kamusal alan aynı anlamda kullanılmakta bu durum bir anlam karışıklığı yaratmaktadır. Bu çalışma kapsamında kamusal mekân ve kamusal alan terimleri, Hénaff ve Strong (2001) tarafından yapılan mekân tanımlamalarından yola çıkılarak, aşağıdaki anlamlarıyla kullanılacaktır. Kamusal mekânlar, herkesin kullanımına ve erişimine açık, insanların kullanımı için yapılmış, insan yapımı ve sınırları tanımlı meydan, sokak, park gibi yerlerdir. Buna karşılık kamusal alan, kullanımın ve erişimin kontrolsüz olduğu, insan tarafından yapılmamış ya da düzenlenmemiş, sınırları tanımsız orman ve deniz gibi alanlardır.

Gökgür (2006) tarafından Weber (2000)'in kamusal mekân tanımı; "Kamusal mekânlar hangi kültürden, hangi dinden ve hatta hangi sosyal statüden olursa olsun, her bireye sunulmuş ve açılmış alanlardır" olarak aktarılmıştır.

Şekil 2.1 : Kamusal, özel, yarı kamusal ve yarı özel mekanlar (http://www.designadvisor.org/check/check_publicopen_03.html).

Kamusal, herkesin gözlem ve incelemesine açık olan; mahrem ya da özel ise, yakın arkadaşlar ve aile tarafından oluşturulan hayatın korunaklı bölümü olarak tanımlanabilir (Sennett, 1977). Ancak, kentsel çevrede kamusal ve özel mekan kavramları bu kadar net birbirlerinden ayrılamazlar. Kentsel mekanda kamusal ve

özel kavramları çoğu zaman birlikte bulunarak yarı kamusal ya da yarı özel mekanlar olarak sınıflandırılan melez mekanlar oluştururlar. Şekil 2.1'de yol ya da sokak kamusal mekan iken, özel mülkiyeti olan konutların önündeki avlu ya da bahçe yarı kamusal, veranda ise yarı özel mekan niteliği taşımaktadır (Url-1). İçinde bulunulan zamanın ve toplumun sahip olduğu fiziksel, sosyal, ekonomik ve politik yapının etkisiyle kentsel mekandaki kamusal, özel, yarı kamusal ya da yarı özel tanımlamaları farklılık gösterebilir (Carr ve diğ., 1992).

Kamusal kelimesi, toplumdaki insanlara ya da toplumu oluşturan insanlara ait olan anlamına gelmesine rağmen; günümüzde kamusal mekânlar çoğunlukla yerel yönetimler ya da özel sektör tarafından idare edilir. Bugünün dünyasında, kamusal ve özel kavramları tek başlarına bulunamayan ütopik tanımlamalardır (Dijkstra, 2000). Başka bir deyişle günümüzde, artan özelleşmeler ve yeni kurulan kamu hizmetindeki özel mekânlar, kamusal ve özel mekân arasındaki keskin sınırın kaybolmasına sebep olmuştur. Bu durum kamusal mekânın özel sektörün kontrolüne geçmesi tehlikesini doğurmuştur (Low, 2006).

Kamusal mekân ve kent birbirlerinden ayrılamazlar. Kent yaşamında kamusal mekânlar sosyal ilişkileri, politik dışavurumları, kentsel mekân düzenini ve yönetim sistemini birbirine bağlayan mekânlar olarak karşımıza çıkarlar. Bu noktada meydanlar, sokaklar, parklar gibi kentsel açık mekânlar kamusal yaşamın sürdürüldüğü mekânlar haline gelir (Gökgür, 2006).

2.1.2 Kamusal mekân kavramının ve kamusal yaşamın tarihsel gelişimi

Kamusal ortamın fiziksel ve sosyal olmak üzere 2 boyutu vardır. Kamusal ortamın fiziksel boyutu, kamu yaşamının yanı sıra sosyal iletişimi de destekleyen mekân ve düzenlemeler bütünüdür. Bu mekân ve düzenlemelerde meydana gelen aktivite ve olaylar kamusal yaşamın sosyal boyutunu oluşturur (Carmona ve diğ., 2003). Bu çalışma kapsamında, kamusal ortamın fiziksel boyutu kamusal mekân, sosyal boyutu kamusal yaşam olarak adlandırılacaktır.

Kamusal mekânlar, toplumdaki tüm bireylerin kullanımına açık ve mülkiyeti kamuya ait olan mekânlar olmanın yanı sıra, kamu yaşamını meydana getiren sembol ve değerlerin sergilendiği sivil mekânlardır (Gökgür, 2008). Bu sebepten, kamusal yaşam ve kamusal mekân kavramlarının tarihsel gelişimi birlikte ele alınmalıdır.

2.1.2.1 18. yüzyıl öncesi kamusal ortam

Tarihteki ilk kamusal mekânlar, antik Yunan'daki toplanma mekânları olarak görev yapan akropollerdir. Akropollerin yerini geç Yunan döneminde, kentin siyasi ve yönetsel politikasının tartışıldığı, aynı zamanda toplanma, eğlence ve ticaret gibi kamusal işlevleri de olan agoralar almıştır. Antik Roma döneminde agoraların yerini alan forumlar, siyasi ve yönetsel işlevlerini kaybederek daha çok eğlence, ticaret, din ve prestij amaçlı mekânlara dönüşmüşlerdir (Sennett, 1977). Agora ve forumdaki haklar bugüne göre oldukça kısıtlıydı. Kadınlar, köleler, avam tabaka olarak tanımlanan fakirler kamusal ortamın dışında bırakılmışlar ve ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir (Smith ve Low, 2006).

Ortaçağdan itibaren siyaset ve yönetim, kamusal mekândan iyice çekilerek kapalı mekânlara taşınmıştır. Kilise, katedral gibi dini yapıların da kendi sınırlarını oluşturarak özel alanlara taşınmasıyla, bu dönemde kamusal ortam sadece ticaret ve eğlenceden ibaret olmuştur. Avrupa'da Rönesans ile birlikte kamusal mekânların oluşturulmasında belirli bir şehircilik ve planlama politikası izlenmeye başlanmış, ancak tasarlanan kamusal mekânların işlevlerine değil görselliklerine önem verildiği için kamu yaşamına katkıları az olmuştur (Gökgür, 2008).

2.1.2.2 18.-20. yüzyıllar arası kamusal ortam

18. yüzyıla kadar genellikle hakim siyasi yapının ve toplumun "elit" olarak adlandırılan kesiminin kontrolünde olan kamu yaşamı ve kamusal mekânlar, 18.yüzyılda kapitalizm ve burjuva kesiminin önem kazanmasıyla değişime uğrayarak bugünkü şeklini almaya başlamıştır. Endüstrileşme ile birlikte kent ve kent yaşamı sosyal, ekonomik ve kültürel olarak değişime uğramış; kentlerin sosyal yapılarının ve kamusal yaşamın kozmopolitleşmesinin sonucunda sınıflar arasındaki sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır (Vural ve Yücel, 2006).

Gerçek anlamda farklı sosyal gruplara hitap eden kamusal mekânlar sanıldığı gibi Antik Yunan'da değil, başta Londra ve Paris gibi büyük şehirler olmak üzere, 18.yüzyıldan itibaren Avrupa'da oluşmaya başladı. Antik Yunan'daki Agora'dan beri elit ve homojen bir topluma ait olan kamusal mekân ve kamu yaşamı, bu yüzyıldan itibaren farklı kültürel ve sosyal değerlere sahip olan orta sınıf ile çeşitlenmeye başlamıştır (Sennett, 1977).

18. yüzyılda sosyal ilişki ağları ve kamusal yaşam elit kesimin kontrolünden çıkmış; sınıf farkları ve toplumsal tabakalar ortadan kalkmaya başlamıştır. Şehirler, yapılmaya başlanan kentsel parklar ve diğer yeni kamusal mekânlarla yabancıların kendiliğinden tanışıp etkileşim içine girebilecekleri yerler haline gelmiştir. Bu dönemde kafe, bar gibi yerler sosyal merkezler haline gelmiş, tiyatro ve opera gibi etkinlikler belirli sınıfların kontrolünden çıkarak tüm halka açık hale gelmiştir (Sennett, 1977).

18. yüzyıl sanayi başkentlerinde, farklı gelenek ve değerlere sahip sosyal sınıfların bir araya gelmesinin sonucu, kamusal yaşamdaki gündelik aktivitelere bazı tanımlamalar getirilmiştir. Endüstrileşme ve seri üretim mallar toplumun her kesiminin kılık kıyafetinin benzer olmasını sağlamış ve kamusal ortamdaki insanların görünüşlerinden ötürü sınıfsal olarak etiketlenmesinin önüne geçmiştir. 19. yüzyıl sonuna kadar süren bu dönemde, gerçekte çok farklı olmalarına rağmen kamusal yaşamda tek tip, kişiliksiz, özel ihtiyaçları ve farklılıkları olmayan bireylerden oluşan sessiz bir halk yaratılmıştır. Bireyler aynı olmasalar dahi, kamusal yaşamda bir "maske" takmış ve rol yapmışlardır (Sennett, 1977).

Avrupa'da 18. yüzyılda başlayan sanayileşme, Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dönemde yoğunlaşmıştır. Özellikle 1950'lerden sonra Anadolu'nun kırsal bölgelerinden kentlere büyük göçler gerçekleşmiştir. Endüstrileşme etkisiyle gelişen tüm kentlerde olduğu gibi İstanbul ve diğer büyükşehirlerde de, göç edenler ilk kuşaklarda kent yaşamına sadece vasıfsız iş gücü olarak katılmışlar ve kamusal yaşamın dışında bırakılmışlardır. Daha sonraki nesillerde kent ve kamu yaşamına adapte olarak, kentlerdeki kamusal yaşamı değiştirmişlerdir (Erder, 1996).

2.1.2.3 20. yüzyıl sonrası kamusal ortam

19. yüzyılda kapitalizm ve sanayileşmenin kent üzerindeki etkisi iyice artmış; 20. yüzyılın başlarında kentler ticaret, sanayi, konut gibi işlevler doğrultusunda farklı alt bölgelere ayrılmıştır. Bu durum kamusal mekânda ve kamusal yaşamda büyük değişikliklere neden olmuştur. 20. yüzyılda metropolleşme ve kapitalizm etkisiyle artan sosyal ve mekânsal kutuplaşmalar, yeni kamusal mekân türlerinin oluşmasına ve kamusal yaşamın özelleşmesine sebep olmuştur (Gökgür, 2008).

Orta Çağ'da yayaların hâkimiyetindeki şehirlerde her sınıftan, meslekten, kültürden insanlar farklı fonksiyonların bir arada bulunmasından ötürü kamusal mekânda yan

yana bulunabilirlerdi. Buna karşılık 20. yüzyılda, işlevselcilik ve otomobil kullanımının artmasıyla birlikte, farklı fonksiyonların ve sosyal grupların ayrıştırıldığı, tek işlevli bölgelerden oluşan şehir yapısı toplumdaki farklı grupları kamu yaşamında birbirlerinden ayırmıştır. Bu durum planlama açısından daha rasyonel çevreler yaratmasına karşılık, daha zayıf ve monoton bir kamusal yaşam yaratmıştır (Gehl, 1987).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, otomobilin yaygınlaşmasıyla beraber orta sınıf kent merkezlerini terk ederek, kent dışındaki daha güvenli ve özel yerleşim alanlarını tercih etmeye başlamıştır. Banliyölere artan bu ilginin sonucunda, yeni kamusal mekân formlarına ihtiyaç duyulmuş ve alışveriş merkezleri, eğlence parkları gibi yeni mekân türleri şehir merkezindeki kamusal yaşama alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Carr ve diğ., 1992). Benzer bir görüşe göre, endüstrileşme öncesi heterojen bir yapıya sahip olan kentler ve kent merkezleri, otomobilin gelişimiyle birlikte farklı amaçlara hizmet eden alt birimlere bölünmüştür. Özellikle kent dışında oluşan alt birimler kendi merkezleri etrafında şekillenmiştir. Taşıt kullanımının yaygın olduğu bu yerleşim bölgelerinde, özellikle sokak yaşamı ve pasif ilişki en aza indirilmiştir. Kent dışında oluşturulan yeni konut alanlarında yaşayan kullanıcıların ticari, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaları için alışveriş merkezleri gibi formlara ihtiyaç duyulmuştur (Gehl, 1987; Vural ve Yücel, 2006).

Low (2006)'a göre kamusal mekânlar, günlük hareketlerimiz sırasında bulunduğumuz yerel ya da bölgesel fiziksel mekânların yanı sıra, en az bu mekânlar kadar erişilebilir olan elektronik ve sanal ortamı da kapsar. Kamusal ortamın fiziki boyutundaki bu zayıflamaya karşılık, sosyal boyutu sanal olarak devam etmekte ve değişime uğramaktadır. Telefon, bilgisayar, televizyon gibi iletişim araçları yeni etkileşim ve bilgi edinme yolları açarak kamusal mekândaki doğrudan etkileşimin yerini almaya başlamıştır (Gehl, 1987).

20. yüzyıldan itibaren gelişen teknoloji ve metropolleşmenin etkisiyle, kentler ve kentlerdeki kamusal ortam bir takım sorunlarla karşılaşarak değişime uğramıştır. Kamusal ortamdaki bu değişimin ana sebepleri ve yarattığı yeni sorunlar şu şekilde özetlenebilir:

-1960'lardan itibaren işlevselcilik etkisinde şekillenen kentlerde sosyal, ekonomik ve fonksiyonel bölünmelerin artması ve dolayısıyla artan otomobil kullanımı sonucu, kent merkezlerindeki sokak, meydan gibi geleneksel kamusal mekânların ulaşım

alanlarına dönüşmüştür. Şehirler geliştikçe, kent merkezindeki ulaşım alanı olmaktan kurtarılan kamusal mekânlar, varlıklı vatandaşlar ve turistler için cazibe merkezleri haline getirilmiştir (Gökgür, 2008).

-Cadde, sokak, sahil, yeşil alan gibi kamuya ait olan kentsel mekânlara otopark, kafe, kulüp gibi özel kullanımlar verilerek bu bölgelerin kontrolü özel sektöre devredilmiştir (Gökgür, 2008). Pek çok kamusal mekânın özel kişi veya kurumlarca sahiplenilmesi ya da finanse edilmesi, çağımız kamusal yaşamının önemli sorunlarından biridir. Çünkü özel sektörün desteğiyle kitleler tarafından kullanılan bu kamusal mekânlar, bazı grupları kamusal yaşamın dışında kalmasına sebep olabilirler (Low, 2006).

-Özellikle ulaşım, medya ve iletişimdeki hıza dayalı gelişmeler, insanların kamusal mekânı kullanımını etkilemiş ve kamusal ortamla olan fiziksel ilişkisini en aza indirmiştir. Bilgi almak ve iletişim kurmak için ev ortamı yeterli hale gelmiş, kamusal mekâna gerek kalmamıştır (Habermas, 1997). Başka bir deyişle, modern teknoloji ve gelişen elektronik medya araçları ile birlikte insanlar daha çok bilgiye daha az etkileşime girerek erişmeye başlamış; insanların bilgiye birbirleriyle gerçek anlamda etkileşim kurmadan ulaşmaları kamusal yaşamı olumsuz etkilemiştir (Sennett, 1977).

-Bazı kuramcılar tarafından kamusal mekânın dönüşümünde son nokta olarak tanımlanan medya ve gelişen iletişim teknolojileri, kamu yaşamının ve politikanın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, teknolojiye bağlı artan iletişim imkanlarının kamusal ortamda sebep olduğu bir diğer sorundur. Ancak finansman sebebiyle özel sektörle bağlantılı olan medyanın, yatırım çevrelerinin haklarını koruma ihtimali, kamusal ortamda eşitlik ve demokrasiyi korumak açısından göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Agacinski, 2001; Low, 2006).

-Banliyöler, uydu kentler ve güvenlikli siteler toplumsal ayrılığa ve toplumdaki birlik duygusunun zedelenmesine yol açmıştır. Özellikle üst gelir gruplarına yönelik güvenlikli siteler gibi yaşama alanları ve sosyal tesisler, toplumu oluşturan farklı sosyoekonomik grupların kamusal yaşamdaki etkileşimini engellemekte; toplumsal kutuplaşmaya sebep olmaktadır (Gökgür, 2008).

-Güvenlikli yerleşimlerdeki idari, mülki ve sosyal özelleşmenin yanı sıra, yeni nesil kamusal mekânlar olarak tanımlanan, mülkiyeti özel sektöre ait olan alışveriş

merkezleri gibi mekânlarda kamu profili müşteri profili olarak değişime uğramış, mekânın kullanımı için ödeme gücü kriter olmuştur (Gökgür, 2008).

Kamusal mekânın ve dolayısıyla kamu yaşamının özelleşmesi farklı görüşler doğurmuştur. Özel sektörün kamusal mekânlara sahip olmaya başlamasıyla beraber, kamusal yaşam ve kamusal mekân kavramları ile bu kavramların geleceği hakkında çeşitli yazarlar farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Sennett (1977) kamusal yaşamın özelleşmesine yol açan sosyal, politik ve ekonomik faktörleri ortaya koymuş ve bu süreci kamu kültürünün sonu olarak nitelendirmiştir. Kamu yaşamı ile kamusal mekân arasında dinamik ve karşılıklı bir ilişki vardır. Kamu yaşamının yeni biçimlerinin gerektirdiği yeni mekân ihtiyacı, mülkiyeti özel olan ve doğrudan ya da dolaylı olarak hiçbir sosyal grubun erişimi ve kullanımını engellemeyen "melez" mekânlar yaratılarak karşılanabilir (Carr ve diğ., 1992; Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

2.1.3 Kamusal mekân türleri

Kamusal mekânlar, kamusal yaşamın parçası olan her bireyin erişimine açık olan ve yaş, sınıf, meslek, din gibi farklılıklar gözetmeksizin toplumun her kesiminin kullanımına açık olan kamuya ait mekânlardır (Carmona ve diğ., 2003). Bu ve benzeri pek çok tanım doğrultusunda, bu çalışma kapsamında tanımlanacak olan farklı kamusallık derecelerindeki kamusal mekân türleri, mekânın fiziksel özellikleri ile doğrudan bağlantılı herhangi bir sınıflandırmaya göre değil, kamusal mekânın erişim, kullanım ve mülkiyet özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Mekânda kamusallığı belirleyen bu üç ana unsur doğrultusunda, farklı kamusal nitelikleri olan mekânlar 3 gruba ayrılabilir: erişim ve kullanımı serbest/açık kamusal mekânlar, erişim ve kullanımı kontrollü/kapalı kamusal mekânlar ve kamuya açık özel mekânlar.

2.1.3.1 Erişim ve kullanımı serbest/açık kamusal mekânlar

Mülkiyeti kamuya ait olan, halkın erişim ve kullanım için hiçbir ön şartı ya da engeli olmayan kamusal mekânlar açık kamusal mekânlar olarak tanımlanmıştır. Her kesimden kullanıcının koşulsuz erişimine ve kullanımına, hem fiziksel hem de sembolik olarak açık olan meydan, sokak, park gibi kamusal mekânlar bu gruba girerler (Carmona ve diğ., 2003).

Meydanlar

Meydanlar mimari öğelerle sınırları belirlenmiş, kamusal işlevi olan, diğer kamusal ve özel alanlarla bir arada çalışarak işlevsel bir ilişki kuran açık kamusal mekânlardır (Zucker, 1959). Meydanlar içinde bulunduğu kentin kültürel, fiziksel ve sosyal yapısı hakkında bilgi vermenin yanı sıra yaşanılan çevrenin kimliğinin oluşmasına ve sergilenmesine de katkıda bulunurlar (Gökgür, 2008).

Zucker (1959)'a göre içinde bulunduğu sosyoekonomik ve teknolojik koşullar doğrultusunda sürekli değişim gösteren meydanlar, tipolojilerine göre 5 grupta incelenebilirler: (i) açık alanın sınırlarının sadece sokaklarla bölündüğü kapalı meydan, (ii) belirli bir açık alanın belirli bir yapı ya da yapı grubuna yönelerek biçimlendiği yönlendirilmiş meydan, (iii) açık alanın bir merkez etrafında şekillendiği çekirdek meydan, (iv) farklı ölçek ve biçimdeki tekil meydanların bir bütünü oluşturacak şekilde bir araya gelmesiyle oluşan gruplandırılmış meydan, (v) belirli bir formu ya da mekân organizasyonu olmayan serbest meydan.

İlk olarak Avrupa kentlerinde ortaya çıkan meydanlar, Yunan şehirlerinde insanların toplanma ve buluşma amacıyla kullandıkları Agora adlı kentsel dış mekânlardan türemişlerdir. İlk zamanlarında geniş yolları andıran agoraların çevresi zaman içinde kamusal işlevleri olan yapılarla çevrilerek tarihteki ilk meydanları oluşturmuştur (Gökgür, 2008). Geleneksel kent merkezlerindeki meydanlar, insanların sosyal, fiziksel, ekonomik, politik ve ulaşım ihtiyaçlarının karşılandığı ortak yaşama mekânlarıdır.

Şekil 2.2 : Taksim Meydanı (http://istanbulsehri.blogspot.com).

Çubuk (1991)'a göre, Ortaçağ ve Rönesans kentlerinde belirli bir düzen doğrultusunda kentlilerin ihtiyaçlarına karşılık veren ortak yaşama mekânları, sanayileşme ve sonrasında kentlerin aldığı büyük göçler sonucunda kentlilerin tüm gereksinimlerine karşılık veremeyen kayıp ulaşım alanlarına dönüşmüştür. Sanayileşme etkisiyle şekillenen günümüz kentlerinde tarihsel süreç içerisinde oluşan meydanlar ulaşım, altyapı gibi ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Taksim Meydanı'nda yapıldığı gibi tarihsel meydanları günümüz kent ihtiyaçlarını karşılamak için değiştirilirse hem kültürel hem de işlevsel olarak bu meydanlar kaybedilebilir. Şekil 2.2'de görülen Taksim Meydanı'nda olduğu gibi, bu meydanlar taşıt hakimiyetinde ulaşım alanlarına indirgenmiş olur (İnceoğlu ve diğ., 1991).

Sokaklar

Sokak ve yol birbirinden oldukça farklı kavramlardır. Yolların ana amacı bir yere ulaştırmak iken sokaklar, tanımlanması için hareketlilik, kapalılık, uzunluk, genişlik, biçim, ölçek, oran, diğer sokak ve meydanlarla bağlantı, mimari nitelik gibi özelliklerin kullanıldığı kamusal mekânlardır (Carmona ve diğ., 2003). Bir başka deyişle, sokaklar yaya ölçeğinde tasarlanmış açık kamusal mekânlardır ve ölçekleri büyüdükçe bu karakterlerini kaybederek cadde, bulvar gibi kentsel formları oluştururlar (Gökgür, 2008).

19. yüzyıla kadar kent yaşamının sosyal ve kültürel açıdan meydanlarla birlikte en önemli mekânı olan sokaklar, bu tarihten sonra endüstrileşme ve artan otomobil kullanımıyla insanların rahatça dolaşıp sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlar olmaktan çıkmış, araçlara yönelik mekânlar haline dönüşmüşlerdir (İnceoğlu ve diğ., 1991).

Şekil 2.3 : İstanbul'dan, ulaşım alanına dönüşmüş bir sokak (Gehl ve Gemzoe, 2000).

Şekil 2.3'te görüldüğü gibi günümüzde kentlerinde sokaklar, insanların sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan kamusal mekânlar olma özelliklerini kaybetmiş; ulaşım alanları haline gelmişlerdir. Sokakların taşıt hakimiyetinden kurtarılarak yürümek, toplanmak ve alışveriş yapmak için yeniden düzenlenmesi bir bölgedeki kamu yaşamını ve dolayısıyla ekonomiyi canlandırmak için en kısa yoldur (PPS, 2000). Yeni kurulacak yerleşim alanlarında planlama aşamasında alınacak kararlar doğrultusunda kentsel yaşamda yayalara öncelik verilerek, mevcut kentsel yapı içinde ise farklı kotlarda yaya yolları ve arkatlar gibi yapısal elemanlar ile sokaklar tekrar kazanılarak kamusal ortamın bir parçası haline getirilebilir (İnceoğlu ve diğ., 1991).

Parklar ve yeşil alanlar

Kentlerde yaşayan insanların yeşil alanlar ve doğal hayat ile buluşmalarını sağlayarak, şehirleri psikolojik olarak daha yaşanır hale getiren parklar ve açık alanlar, bu yönleriyle kent yaşamı ve kamusal yaşam için farklı bir değerdirler (Beer, 2003). Parklar ve yeşil alanlar kentliler için rahatlama ve rekreasyon alanı oluşturmanın yanı sıra, insanların kamusal yaşamdaki taşıt bağımlılığını azaltarak insanların yaşadıkları çevre ve kentle daha sağlam ilişkiler kurmalarını sağlarlar (PPS, 2000).

Şekil 2.4 : Central Park, New York (www.bbc.co.uk).

Kent yaşamı içinde, apartman aralarındaki yeşil alanlardan kent parklarına kadar çeşitli ölçeklerde bulunan parklar ve yeşil alanlar, rekreasyon açısından sağladıkları faydanın yanı sıra, çevrelerindeki mülklere de ekonomik olarak artı değer

kazandırırlar. Örneğin, Manhattan'daki Central Park (Şekil 2.4) ve diğer yeşil alanlar kentlilerin nefes alma noktaları olmanın yanı sıra, bu yeşil alanların çevrelerindeki mülk fiyatları adanın diğer bölgelerine göre oldukça yüksektir (PPS, 2000).

2.1.3.2 Erişim ve kullanımı kontrollü/kapalı kamusal mekânlar

Kamusal ve özel mekân, ya da kamusal ve daha az kamusal mekânın bölgelerini tanımlayan sınırlar, duvar, çit, kapı, turnike, tabela gibi fiziksel ya da görsel elemanlar olabilecekleri gibi, dolaylı olarak daha az kamusal mekâna erişimi engelleyen ya da kısıtlayan davranış kuralları ve erişim koşulları da olabilir. Bu nedenle kamusal mekânlar yapısal özelliklerine göre değil, erişim ve kullanım özelliklerine göre açık ya da kapalı olarak tanımlanmalıdır.

Kapalı kamusal mekânlar, mülkiyet ve kullanım hakları bakımından kamuya ait olmalarına karşılık, bazı kullanım ve erişim kuralları olan, halkın erişiminin doğrudan değil kontrollü olarak gerçekleştiği yerlerdir (Gökgür, 2008). Giriş ücreti ya da üyelik talep edilen ve belirli çalışma saatleri dahilinde sınırlı aktivitelere izin verilen bu kamusal mekânlar müze, galeri, kütüphane, dini mekanlar gibi kapalı bir sistem içinde yer alan kamusal mekânların yanı sıra işletmesi özel sektöre devredilmiş plaj, park yeri, sokak, park ve yeşil alan gibi açık kamusal mekânlar da olabilir. Bu tip kamusal mekânlar, görünürde tüm kullanıcı gruplarının erişimine açık olmasına karşın çoğunlukla giriş ücreti veya üyelik talep etmekte, bu yolla toplumun bazı kesimlerinin kamusal mekâna erişimi dolaylı yoldan engellenmektedir (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

Günümüzde artan özelleştirmeler ile pek çok kamusal mekânın kontrolü ve işletmesi özel sektöre bırakılmaktadır. Kamusal mekânların özel sektöre ekonomik nedenlerle ve yasal olarak devredilmesi, görünürde mekânların kamusallığını etkilememekte ve halkın yararına gözükmektedir. Ancak bu mekânlar kontrollü giriş çıkışları, bulundurdukları servislerin ücretleri, güvenlik elemanları ve mekânda bulunma kuralları aracılığıyla belirli bir kullanıcı profilini hedefleyen ticari mekânlara dönüşmektedir (Low, 2006).

Fiziksel ve görsel olarak açık formları olan sokak ve park gibi kamusal mekânlar, kullanılan sembolik sınırlar ile halkın serbest erişim ve kullanıma açık olmayabilir. Bu durumun ülkemizde karşımıza çıkan bazı örneklerinde Beyoğlu'ndaki bazı sokakların işletmeleri özelleştirilmiş ve güvenlik görevlilerinin yanı sıra girişlerine

arama noktaları da konulmuş (Şekil 2.5); Boğaz çevresindeki neredeyse bütün park ve yeşil alanların özelleştirilmesi düşük gelire sahip vatandaşlar için sorun oluşturmuştur. Gökgür (2008)'e göre, kontrollü girişleri olan ve sadece belirli grupların, ya da belirli şartları yerine getiren kullanıcıların erişimine açık olan bu tip mekânlar, mülkiyetleri kamuya ait olsalar dahi kamusal mekân nitelikleri azalmaktadır.

Şekil 2.5 : Tepkiler üzerine kaldırılan, Fransız Sokağı girişindeki arama noktası (www.arkitera.com).

2.1.3.3 Kamuya açık özel mekânlar

Kamuya açık özel mekânlar mülkiyeti özel, kullanımı halka ait olan, kent sakinlerinin erişiminin değişen derecelerde kontrollü ve ön koşullara bağlı gerçekleştiği alışveriş merkezi, sinema, eğlence parkı gibi mekânlardır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kent yaşamında taşıtlar ve ulaşım baskın öğe haline gelmiştir. Hareket etkisiyle genişleyen kent yaşamının işlevsel ve sosyal olarak alt bölgelere ayrılması sonucu insanlar kent merkezlerindeki kamusal mekânlardan uzaklaşmış ve özel sektör tarafından oluşturulan alışveriş merkezi, eğlence parkı gibi yeni nesil özel kamusal mekânlara yönelmeye başlamıştır (Gökgür, 2008).

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, "yeni nesil kamusal mekânlar" (Gehl ve Gemzoe, 2000) olarak adlandırılacak olan "kamuya açık özel mekânlar" (Gökgür, 2008) mülkiyet, erişim ve kullanım kontrolü, sosyal işlev bakımından açık ve kapalı kamusal mekânlardan farklılık göstermektedir.

Alışveriş merkezleri

Tarih boyunca, kamusal mekân ve kamusal yaşam anlayışı, içinde bulunduğu çağın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısından etkilenmiştir. 20. yüzyılda kapitalizm sadece ekonomik ilişkileri değil, sosyal ve kültürel yaşamı da etkilemeye başlamıştır. Günümüzde kamu yaşamı kapitalizm ve tüketim amacıyla şekillenmiş, kamusal aktivite ise tüketim yoluyla eğlence haline gelmiştir. Bu sebepten alışveriş merkezleri çağımızın kamusal mekânları haline gelmiştir. Yeni çağın kamusal mekânları olan alışveriş merkezlerindeki kamusal yaşam da tıpkı içinde bulunduğu mekân gibi tüketim amaçlı ve yapay hale gelmiştir (Vural ve Yücel, 2006).

Alışveriş merkezleri mülkiyetleri özel sektöre ait olmalarına karşın kullanım ve erişim açısından kamusal mekânlardır. Ancak, gerek tasarım gerekse yönetimsel kararlarla bazı kullanıcı gruplarının mekâna erişimini dolaylı yoldan engellemekte ve kullanıcıların mekânı kullanma amaçlarını tüketimle sınırlı tutmaktadırlar. Vural ve Yücel (2006)'e göre, alışverişin yanı sıra sosyal ve kültürel pek çok aktiviteyi bir araya getiren kentsel mekânlar yaratmak amacıyla başlanan alışveriş merkezleri, günümüzde sosyal ve kültürel her türlü aktivenin tüketimi arttırmak amacıyla kullanıldığı mekânlardır. Gehl (1987) ise alışveriş merkezlerini dışa kapalı yapılarıyla insanları ve aktiviteleri kamusal mekândan uzaklaştıran, kentlerdeki kamusal yaşamı tehdit eden formlar olarak nitelendirmektedir.

Çoğunlukla kent merkezinden uzak, ana ulaşım hatları çevresinde konumlanan; kamusal yaşamın kısıtlı olduğu yerleşim bölgelerinde kamusal mekân işlevini üstlenen alışveriş merkezlerinde kamusal mekânın politik ve sivil işlevleri kaldırılmış; mekân kullanımı ve kullanıcı profili tüketim ile tanımlanmıştır (Barber, 2001). Alışveriş merkezleri gibi özel mülkiyete sahip ancak kamuya açık mekânların kamusallığını zedeleyen bir diğer faktör de mekândaki güvenlik uygulamalarıdır. Özellikle alışveriş merkezlerindeki özel güvenlik görevlileri ve arama noktaları mekânın kamusallığının farklı algılanmasına sebep olabilir. Mekânda çeşitli güvenlik önlemlerinin bulunması mekânın kamusallığını azaltmaz, fakat mekândaki güvenlik görevlilerinin davranışları mekânın kamusallığına zarar verebilir (Dijkstra, 2000).

Bu görüşlerde elbette doğruluk payı vardır ancak kamusal yaşamın sınırlı olduğu, mevcut kamusal mekânların tüm grupların ihtiyaçlarını karşılamadığı bölgelerde alışveriş merkezleri kamu yaşamını sürdürmek için gereklidirler. Çubuk (1991)'a göre alışveriş merkezleri, sinema, özel hastane gibi bazı özel mülkiyetleri olan

mekânlar, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik işlevleri olduğundan kamusal mekân olarak nitelendirilmelidirler.

Alışveriş merkezleri zamanın ve günümüz kent yapısının bir gerçeğidir. Ancak alışveriş merkezlerinin sağlıklı bir kamusal ortam sunabilmesi için, sadece tüketim alanları olmaktan çıkartılması ve çok amaçlı mekânlara dönüştürülmesi, içinde bulundukları bölgenin sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtması, mevcut potansiyellerini kullanması, yapısal ve iklimsel karakteristiğine uygun planlanması, potansiyel kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarına karşılamaya yönelik özgün bir tasarıma sahip olması, farklı sosyoekonomik grupların dahil olduğu geniş bir kullanıcı profilinin hedeflenmesi gerekmektedir (Barber, 2001).

2.1.4 Kamusal mekânın işlevleri ve temel nitelikleri

Geçmişten günümüze kamusal mekânların ortak kullanım mekânı, buluşma mekânı, alışveriş mekânı ve ulaşım mekânı olmak (Gehl ve Gemzoe, 2000) gibi temel işlevlerinin yanı sıra; toplumun farklı kesimlerinin ortak deneyimler yaşayarak birbirlerine güvenmeyi ve beraber yaşamayı öğrendikleri, toplumu bir arada tutan mekânlar olmak gibi sosyal görevleri de vardır (CABE, 2004).

Kamusal mekânlar sosyal yönden, farklı değerleri ya da görüşleri olan toplumsal grupları bir araya getirerek iletişim kurmalarını ve uzlaşmalarını sağlayan kentsel mekânlar olmanın yanı sıra; toplumsal örgütlenmenin ve iradenin sergilendiği, yurttaşlık haklarının savunulduğu politik mekânlardır. Başka bir deyişle, kamusal mekânlar toplumun sosyal, kültürel, fiziksel, politik değerlerini ve özelliklerini yansıtırlar. Bu sebepten kamusal mekânlar, bulunduğu kentin ya da bölgenin tarihsel ve güncel kimliğini yansıtan kentsel mekânlardır (Gökgür, 2008).

İnsanların kamusal mekânları kullanma amaçları kent yaşamının çeşitli yönleri hakkında ipuçları verir. Gehl (1987)'e göre kamusal mekândaki eylemler 3 gruba ayrılır ve başarılı bir kamusal mekânın zorunlu, isteğe bağlı, sosyal eylemler için uygun koşullar sağlaması gerekir. Kamusal mekândaki bu eylem tiplerinin varlığı birbirini dolaylı yoldan destekler ve mekândaki aktiviteleri arttırır.

-Zorunlu eylemler, kamusal mekândaki işe veya okula gitmek gibi ulaşım amaçlı aktiviteler, çevre koşullarından bağımsız olarak her koşulda gerçekleşen zorunlu eylemlerdir (Gehl, 1987).

-İsteğe bağlı eylemler, güneşlenmek, koşmak, dinlenmek gibi aktiviteler sadece hava durumu gibi dış koşullar ve mekânın nitelikleri uygun olduğunda gerçekleşen isteğe bağlı eylemlerdir. Bir başka deyişle, kamusal mekânlar bazı kullanıcıların gün içinde ihtiyaç duydukları belirli aktivitelerin karşılanmasını sağlarlar. Kamusal mekân içerisindeki dinlenme noktaları insanlara kentin gürültüsünden, kalabalığından, düzensizliğinden kaçmak ve dinlenmek için olanak sağlar (Gehl ve Gemzoe, 2000).

-Sosyal eylemler, Kamusal mekânlar insanların birbirleriyle iletişim kurmasına olanak verir ve kamusal mekândaki sosyal aktivitelerin gerçekleşmesi mekândaki kullanıcılar arasında doğrudan, ya da dolaylı olarak kurulan bu etkileşime bağlıdır (Gehl ve Gemzoe, 2000). Sosyal ilişkiler zorunlu ve isteğe bağlı aktivitelerin kamusal mekânda olmasından dolaylı yoldan destek alabilirler. Dış mekânın kalitesi burada gerçekleşen her türlü aktivitenin süresini, sayısını, çeşidini arttırabilir. Bir başka deyişle, kamusal mekândaki büyük olaylar ya da aktiviteler günlük, sıradan eylemlerden gelişebilir. Bu nedenle kamusal mekânın yürüme, oturma, sohbet etme gibi günlük aktiviteler için kullanıcılar tarafından tercih edilmesi mekânın canlılığı için önemli bir niteliktir (Gehl, 1987).

İnsanların kullandığı kamusal mekânların çoğunluğunu düzenli olarak ziyaret ettikleri, sıradan tasarımları ve yetersiz aktiviteleri olan yerel mekânlar oluşturmaktadır (Worpole ve Knox, 2007). Kamusal mekândaki zorunlu eylemler her koşulda gerçekleşebilir; ancak kamusal mekândaki isteğe bağlı ve sosyal eylemlerin gerçekleşmesi için mekânın sahip olması gereken bazı nitelikler vardır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı olarak işlenecek olan, başarılı bir kamusal mekânın sahip olması gereken temel nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

-Çok amaçlı olması ve yönetim tarafından gerçekleştirilen ya da desteklenen planlı ve plansız etkinliklere sahip olması (PPS, 2000),

-Farklı grupların kamusal mekândaki çeşitli kullanımları teşvik edilmesi (PPS, 2000; Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Kamusal mekâna hakim görüş alanına sahip, yeterli ve konforlu oturma alanlarına sahip olması (PPS, 2000).

-Yeterli ve görsel olarak algılanılabilen girişleri olması (PPS, 2000), kullanıcı grupları arasında ayrım yapmaksızın her grubu mekâna davet etmesi (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Araçlar değil yayaların hakim olduğu, güvenli bir mekân olması (PPS, 2000).

-Farklı ulaşım ve erişim koşullarını sahip olması (Çubuk, 1991).

-Erişim özelliklerin iyi olmasının yanı sıra bir çekim gücü de olması (Dijkstra, 2000).

-İçinde bulunduğu şehrin ya da bölgenin imajını ya da kimliğini oluşturması ve sergilemesi (PPS, 2000).

-Okunaklı olması (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Yeşil alan, bitki, su gibi doğal öğeler bulundurması (Nasar, 1989).

-Yakın çevresiyle fiziksel, sosyal, estetik ve kültürel yönden ilişkili olması (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Özellikle kamusal mekânın bulunduğu bölgedeki insanların çeşitli ve değişebilen ihtiyaçlarına uyum sağlayabilmesi (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-İnsanların bir araya gelmelerini ve iletişim kurmalarını sağlayacak oyun alanı, yeme içme alanı gibi toplanma mekânlarına sahip olması (PPS, 2000).

-Kullanıcılar arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri teşvik etmesi (Çubuk, 1991).

-Tarafsız olması, herhangi bir gruba ya da kültüre ait mesajlar içermemesi (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Bulunduğu bölgede yaşayan ve bölgenin özelliklerini daha iyi bilen potansiyel kullanıcı gruplarından alınacak görüşler doğrultusunda tasarlanması (PPS, 2000).

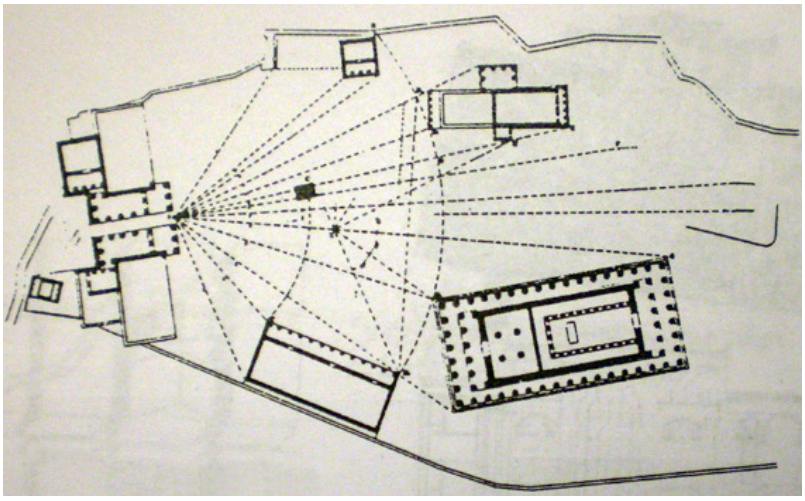
Gehl(1987)'e göre, ilk çağ ve ortaçağda kent planlaması olmaması sebebiyle bu dönemdeki şehirler ve kentsel mekânlar yüzlerce yıllık bir sürecin sonunda biriken deneyimlerle oluşturulmuştur. Venedik, Floransa gibi geleneksel yapısını korumayı başaran şehirlerde kamusal mekânlar, temel görevlerini dengeli bir şekilde yerine getirerek bugün bile başarılı kamusal ortamlar sunmaktadırlar. Fakat gelişen endüstrileşme ve artan taşıt kullanımı ile birlikte, İstanbul gibi tarihi yerleşimlerde kentsel alanların ulaşım ya da bağlantı alanı olma özelliği baskın hale gelmiştir (Gehl ve Gemzoe, 2000).

Gehl (1987)'e göre, Ortaçağdaki kent yapısı sokak yaşamına ve yaya trafiğine teşvik ederek kamusal yaşamı canlandırırken, işlevselci kent dışı yerleşim alanları araç kullanımına teşvik ederek tam tersi etki yaratmaktadır. Otomobilin yaygınlaşması ve kent merkezlerinde baskın öğe haline gelmesi, kamusal mekânın bu temel

niteliklerini kaybetmesine ve yayaların kent yaşamından çekilmesine sebep olmuştur. İstanbul gibi sürekli nüfusu ve yerleşim alanı artan bir şehirde kamusal ortamdaki dengeyi yeniden sağlamak için bir takım yeni düzenlemeler yapmak ve farklı işlevlere sahip melez mekânlar oluşturmak gerekebilir.

2.2 Kamusal Mekânı Oluşturan Bileşenler

Tarih boyunca Floransa, Siena gibi pek çok başarılı şehirde kamusal mekânlar, kullanıcı gereksinimleri ve ortak deneyimler doğrultusunda, belirli bir kentsel planlama olmadan zaman içinde biçimlenmişlerdir. Kentsel mekânların ve dolayısıyla kamusal mekânların planlı bir şekilde tasarlanmasına, ilk olarak antik çağda Yunanistan ve Roma'da daha sonra Rönesans ile birlikte Avrupa'da başlanmıştır.

Şekil 2.6 : Akropol, Antik Yunan (Karaman, 1991).

Şekil 2.6'da görüldüğü gibi, Antik Yunan'daki kentsel mekânlar tasarlanırken kullanıcı algısına önem verilmiş, tüm binalar giriş noktasından bakan kişinin görüş alanı içinde kalacak şekilde yerleştirilmiştir. Binalar ve çevre peyzajlarının yerleşiminde, girişteki kullanıcının görüş çizgisine göre optik süreklilik sağlanmıştır (Karaman, 1991). İlkçağ ve Ortaçağ'da kentsel tasarımda savunma ve işlevsellik önem kazanmış, kentsel çevre ve dolayısıyla kamusal mekân surların içinde savunma amaçlı biçimlenmiştir. Şekil 2.7'de görülen Carcassonne, ilkçağ ve ortaçağ boyunca savunma amacıyla biçimlenmiş Fransa'nın güneyinde bulunan bir kasabadır. Rönesans ile birlikte kentler, binalar ve kamusal mekânlar görsel algıya öncelik verilerek bir bütün olarak tasarlanmıştır. Sadece görsel algıya öncelik verilmesi

sonucunda, Şekil 2.8'de görülen Palmanova'daki gibi, görsel olarak etkileyici ancak sosyal ve işlevsel yönlerden yetersiz örnekler ortaya çıkmıştır (Gehl, 1987).

Şekil 2.7 : Carcassonne, Fransa (www.pro.corbis.com).

Şekil 2.8 : Palmanova, İtalya (www.pro.corbis.com).

1930'larda ortaya çıkan işlevselcilik akımı kent, binalar ve kentsel mekânların planlamasını ilgilendiren ikinci önemli gelişmedir. Bu dönemde tasarımın işlevsel yönlerine önem verilmiş, sosyal ve psikolojik yönleri göz ardı edilmiştir. Yine bu dönemde, yapıların tasarımının çevresindeki kamusal mekânı ve aktiviteleri etkilediği düşünülmemiş; sokak ve meydan gibi iki önemli kamusal mekân yerini yol ve yeşil alan gibi alanlara bırakmıştır (Gehl, 1987).

Mekânın psikolojik ve sosyal etkilerinin göz ardı edilmesi, fonksiyonlara göre ayrıştırılan yaşama alanları, niteliksiz açık yeşil alanlar ve aktivite eksikliği gibi

sorunlar işlevselcilik üslubuyla tasarlanan kentsel mekânlar ve insan ihtiyaçları arasındaki sorunlardır (Gehl, 1987). Şekil 2.9'da görülen Pruitt-İgoe Sosyal Konut projesinde fiziksel çevre oluşturulurken sadece işlevselci bir tutum sergilenmiş ve insan faktörü göz ardı edilmiştir. İnsan ihtiyaçlarını ve toplumsal çeşitliliğin hesaba katılmadığı bu büyük proje kullanılmaz hale gelmiş ve yıkılmak zorunda kalmıştır.

Şekil 2.9 : Pruitt-İgoe Sosyal Konut Projesi (http://en.wikipedia.org/wiki/ Pruitt-Igoe).

Bu dönemde yaratılan birbirinden farksız kentsel mekânlar, farklı kültürlerin ihtiyaç duydukları farklılaşmış mekân ihtiyaçlarıyla çelişmektedir (Swearington ve Orellana-Rojas, 2000). 20. yüzyıldan itibaren evrensel bir kullanıcı profili ve çevre koşulları için tasarlanan kamusal mekânlar ile kent yaşamı içinde yaşayan bir organizma misali zaman içinde biçimlenen kamusal mekânlar arasında sosyal, biçimsel ve kullanıma dayalı farklılıklar bulunmaktadır.

Şekil 2.10'da görülen Boston City Hall Plaza, sosyal çevresi ile tarihi ya da kültürel hiçbir bağı bulunmadığından; fiziksel çevresi ile oran, ölçek, kullanım, ulaşım bakımından zayıf ilişkilere sahip olduğundan ve kullanıcı gruplarının farklılık gösteren ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik servis alanları, aktivite ve alt mekânlara sahip olmadığından son 40 yıldır atıl bir mekândır. Buna karşılık, Şekil 2.11'de görülen ve Ortaçağdan bu yana çevresi ile birlikte gelişerek organik olarak ve insan ölçeğinde biçimlenen Piazza del Campo, fiziksel ve sosyal çevresi ile kurduğu bağlar ve estetik kalitesinin yanı sıra biçimsel olarak fiziksel çevresi ile ölçek, oran ve malzeme bakımından uyumlu olması, tanımlı ve kapalı bir meydan olması, farklı

kullanıcı gruplarına hitap eden mekânsal özelliklere ve aktivite zenginliğine sahip olması nedenleriyle günümüzde hala başarılı bir kamusal mekândır.

Şekil 2.10 : 2004 yılında, PPS tarafından en başarısız kamusal mekân olarak seçilen Boston City Hall Plaza (www.pps.org).

Şekil 2.11 : 2004 yılında, PPS tarafından en başarılı kamusal mekân olarak seçilen Piazza del Campo (www.pps.org)

Kamusal mekânın ve dolayısıyla kamu yaşamının biçimlenmesini etkileyen faktörler kullanıcıya bağlı fiziksel, sosyal, psikolojik ve algısal faktörlerin yanı sıra, kamusal mekânın bulunduğu fiziksel ve sosyal çevrenin yapısından da etkilenir. Kamusal mekânın içinde bulunduğu coğrafyanın ve zamanın toplumsal, ekonomik, politik, iklimsel özellikleri de kamusal mekânın biçimlenişini doğrudan etkiler. Tarihten

alınan dersler doğrultusunda kentsel çevreyi ve kamusal mekânları oluştururken bu faktörlerden birine ya da bazılarına öncelik verilerek diğerlerini göz ardı etmemek, kamusal mekânın fiziksel ve sosyal olarak biçimlenmesini etkileyen tüm faktörleri bir bütün olarak ele almak gerekmektedir.

2.2.1 Kullanıcı ile bağlantılı bileşenler

Başarılı bir kamusal mekânın, tasarım ve kullanım karakteristikleri açısından 3 temel niteliği sahip olması gerekir (Carr ve diğ., 1992):

-Duyarlı olma, kullanıcılarının bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanması ve yönetilmesidir.

-Demokratik olma, bütün kullanıcı gruplarının haklarını korumanın yanı sıra bütün gruplara hareket ve erişim özgürlüğü tanımasıdır.

-Anlamlı olma, insanların kamusal mekân ve kendi iç dünyaları arasında güçlü bağlar kurmasına izin vermesidir.

Hem fiziksel hem de sosyal açıdan başarılı bir kamusal mekân oluşturmak için dikkat edilmesi gereken insana dair unsurlar, pek çok kaynakta çeşitli temellere dayandırılarak farklı alt başlıklarla anlatılsa da, bütün bu başlıkların altında birbirlerini destekleyen, temelinde insan doğası ve ihtiyaçları olan, kullanıcı haklarını korumaya yönelik, kullanıcı ile mekân arasındaki etkileşimin öneminin farkında kavramlar ve tasarım önerileri bulunur.

2.2.1.1 Kullanıcı ihtiyaçları

Kamusal mekânı biçimlendiren etkenlerden biri olan kullanıcı ihtiyaçlarını daha iyi anlamak için öncelikle insanın temel ihtiyaçlarına değinmek gerekmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre, insanlar temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra gelişmiş ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Piramidin alt kısımlarında daha ilkel ve hayati olan temel ihtiyaçlar yer alırken, üst katmanlarda daha gelişmiş ihtiyaçlar yer alır. Temel ihtiyaçlar karşılanması zorunlu olan ihtiyaçlardır. Buna karşılık, gelişmiş ihtiyaçlar kişinin davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynarlar (Lang, 1987). Bu hiyerarşinin ana fikrine göre alt katmanlardaki ihtiyaçlar tamamen karşılanmadan daha yukarıdaki ihtiyaçlara önem verilmez. Gelişmiş ihtiyaçların önem kazanması için karşılanması gereken temel ihtiyaçlar sırasıyla (Url-2):

-Fizyolojik ihtiyaçlar, nefes alma, yiyecek, su, cinsellik, uyku ve iç dengedir. Fizyolojik ihtiyaçlar karşılanmadığı zaman en yüksek önceliği alabilir; düşünce ve davranışları kontrol edebilirler.

-Güven ve güvenlik ihtiyaçları beden, iş, sağlık, barınma, gelecek, mal ve can güvenliği gibi koşulların sağlanmasıyla karşılanır.

-Sosyal ihtiyaçlar, aidiyet, sevgi, yakınlık gibi gereksinimlerin sağlanmasıyla karşılanır.

-Benlik ihtiyaçları, saygı, özgüven, ilgi ihtiyacıdır. Bu gruba giren bilişsel ve estetik ihtiyaçların gelişmiş ihtiyaçlar düzeyine ulaşabilmek için gerçekleştirilmesi gerekir.

Temel ihtiyaçların karşılanmasından sonra gelişmiş ihtiyaçlar olan kendini gerçekleştirme ihtiyacı, kişisel farkındalık, ön yargılardan arınarak olaylara tarafsız yaklaşabilme, anlam, idealleri gerçekleştirmek, yaratıcılık, ahlak gibi değerler önem kazanır. Gelişmiş ihtiyaçlar insan doğasında dünyayı daha iyi anlamak için var olan öğrenme, keşfetme, bulma, yaratma gibi davranışlardır (Url-2).

Elbette ki Maslow'un hiyerarşisi birey, kültür, zaman ve coğrafya gibi değişkenlere bağlı olarak farklı şekillerde sıralanabilir. Bu hiyerarşinin evrenselliğini veya kesinliğini kabul etmek ve insan davranışlarını sadece bu modele göre değerlendirmek hata yapmamıza sebep olabilir. Ancak bu model, tasarımcı olarak insan ihtiyaçlarını anlamamız için gereken temeli oluşturabilir.

Başarılı bir kamusal mekânın konfor, rahatlama, merak uyandırma, pasif ve aktif ilişki başta olmak üzere temel insan ihtiyaçlarını karşılaması gerekir (Carr ve diğ., 1992). Kamusal mekânın insan ihtiyaçlarını sağlaması için bu kavramlara ek olarak kullanıcıların güvenlik, estetik, mahremiyet ve kişisel alan ihtiyaçlarına da cevap verecek şekilde tasarlanması ve yönetilmesi gerekmektedir.

Konfor

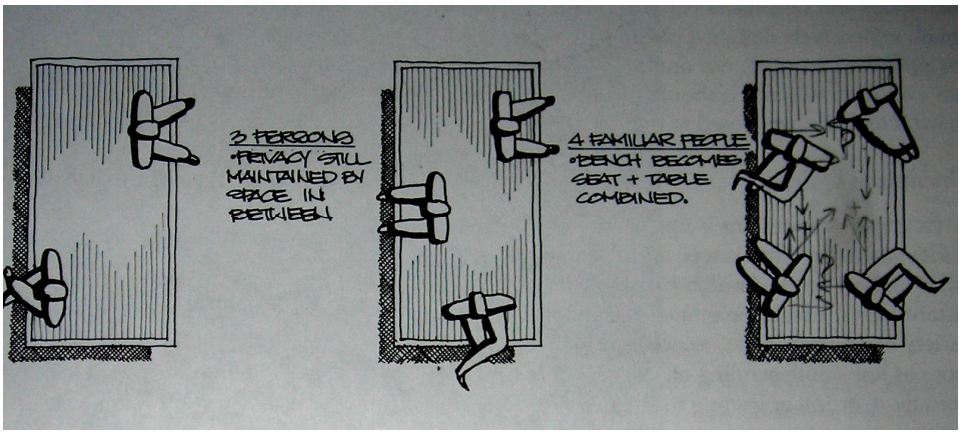
Kamusal mekânda karşılanması gereken en temel ihtiyaçlardan biri konfordur ve konforun çevresel ve iklimsel faktörlerden korunma, fizyolojik ihtiyaçların karşılanması, sosyal ve psikolojik konfor olmak üzere 4 farklı boyutu vardır (Carmona ve diğ., 2003).

Tasarımcı açık mekânda çevresel faktörleri doğrudan kontrol edemez, ancak tasarım aşamasındaki bir takım kararlar ve yapısal elemanlar vasıtasıyla yerel iklimin mekân

üzerindeki etkisini en aza indirebilir. İklimsel konfor koşulları bireyin yaşına, cinsiyetine, gerçekleştirdiği aktivitelere göre farklılık gösteren, tasarlanan mekândaki kullanıcının iklimsel ihtiyaçlarının karşılanma değerleridir. Penwarden'e göre genel olarak iklimsel konfor aralığı rüzgarsız bir havada 21-28° C sıcaklık, %27-80 arası bağıl nemdir ve rüzgar şiddeti $5m^{-1}$ sn değerinin üzerine çıktığı durumlarda kullanıcılar yürüme, dinlenme gibi eylemleri gerçekleştirirken zorlanırlar (Ok, 1991). İklimsel konfor ve oluşma koşulları daha detaylı olarak bu bölümün sonunda işlenecektir.

Kamusal mekândaki fiziksel elemanlar sosyal ve psikolojik konforu doğrudan etkilemezler. Ancak, kamusal mekânın tasarımı kullanıcıların güvenlik, rahatlama, sosyal ilişki algılarını ve tercihlerini etkileyerek, sosyal ve psikolojik konforu dolaylı olarak etkileyebilir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, fizyolojik konforu etkileyen mekânsal özelliklerden ve servislerden bahsedilmektedir.

Kamusal mekândaki fizyolojik konfor başta dokunma duyusu olmak üzere, görme, işitme ve koku duyularından etkilenir. Algılama bölümünde daha detaylı açıklanacak olan bu etkiler; dokunma duyusu etkisiyle algılanan yüzeylerin niteliğine, ortamdaki ses ve kokuların miktar ve niteliğine, ortamdaki ışık miktarı ve rengine bağlı olarak farklı kullanıcılarda farklı tepkiler yaratabilir.

Şekil 2.12 : Oturma elemanları farklı kullanım ve iletişim türlerine destek vermelidir (Carr ve diğ., 1992).

Yeterli sayıda ve konforlu oturma birimleri kamusal mekânların başarısında önemli rol oynar. Oturma için gereken koşullar kullanıcı grubuna göre değişebilir. Gehl (1987)'e göre, yaşlılar için oturma kolaylığı ve konforu önem kazanırken, gençler için oturmaya olanak sağlayan her türlü yer uygundur. Oturma elemanlarının

kamusal mekân içindeki konumları da bu elemanların kullanımını etkiler. Genel olarak, iklimsel etkenlerden korunaklı ve kamusal mekânın geneline hakim bir görüş alanına sahip olan oturma birimleri tüm kullanıcı grupları tarafından daha çok tercih edilir. Açık mekânın ortasındaki oturma alanları ise pek tercih edilmezler (Holland ve diğ., 2007). Kamusal mekânda oluşturulacak olan dahili ve harici oturma yerleri yemek yeme, okuma, dinlenme, oyun oynama gibi pek çok aktiviteye olanak sağlamalı ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenebilmelidir (Şekil 2.12). Basamak, alçak duvar, niş gibi ana amaçları oturmak olmayan yerler, çevresel koşullardan daha iyi korunma ve daha iyi görüş alanı sağladıkları bazı durumlarda bank, sandalye gibi oturma amaçlı öğelerden daha çok kullanılabilirler (Gehl, 1987) (Şekil 2.13).

Kullanıcıların mekânda geçirdikleri sürenin uzunluğu, kamusal mekândaki konforun sonucu ve belirleyicisidir. Kamusal mekândaki tuvalet, park alanı ve yeme içme yerleri gibi servislerin yeterli ve kolay erişilebilir olması, başta yaşlılar ve çocuklu aileler olmak üzere tüm kullanıcıların kamusal mekânda geçirdikleri zamanı ve dolayısıyla kamusal mekânın konforunu etkileyecektir. Özellikle çocuklu aileler ve yaşlı kullanıcılar için, kamusal mekândaki bu servislerin yetersizliği kamusal mekânın kullanımını olumsuz etkileyecek ve kamusal mekânda bulunma sürelerini azaltacaktır (Dijkstra, 2000).

Şekil 2.13 : Esas amacı oturmak olmayan yapısal elemanlar (Carr ve diğ., 1992).

Kamusal mekânda konforun sağlanmasında mekân içi dolaşımın ve mekâna ulaşımın da önemi vardır. Gehl (1987)'e göre, ortalama bir insan için kabul edilebilir yürüme mesafesi 400-500 metre arasındadır ve bu mesafe yürünen güzergahın görsel, psikolojik ve fiziksel kalitesinden doğrudan etkilenir. Kaygan, ya da bakımsız yüzeylerin kullanıcılar üzerinde olumsuz etkisi olurken, kullanıcıların kamusal

mekânda çok fazla rahatsız edilmeden ve engellerle karşılaşmadan yürüyebilmeleri gerekmektedir.

Kamusal mekâna erişim ve mekân içi dolaşım konforu, zamana ve kullanıcı grubuna göre farklılık gösteren, kaplama malzemesi ve zemin durumunun yanı sıra düşey sirkülasyonun niteliğine bağlı bir özelliktir. Başta fiziksel olarak yeterli olmayan kullanıcılar olmak üzere tüm kullanıcılar mekân içinde bulundukları seviyeyi değiştirmek istemezler, çünkü yukarı ya da aşağı yönde yapılan hareketler daha fazla efor gerektirir. Çok katlı alışveriş merkezlerinin dezavantajı zemin katlarında her zaman daha çok müşteri olmasıdır. Bu sebepten, yaya trafiğinin düşeyde yönlendirilmesi gereken durumlarda merdivenler yerine rampalar ya da asansörlerin tercih edilmesi daha uygundur (Gehl, 1987).

Güvenlik

Kamusal mekânları ve diğer bütün tasarlanan çevreleri inşa ederken temel insan ihtiyaçlarından yola çıkılmalıdır. Fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasından sonra güven ve güvenlik ihtiyaçları ön plana çıkmaya başlar. Lang (1994)'e göre, güven ve güvenlik ihtiyaçlarının fizyolojik ve psikolojik olmak üzere iki temel tipi vardır. Bu ihtiyacı fizyolojik yönden karşılamak için fiziksel olarak güvende olmak; başka bir deyişle fiziksel açıdan tehlike arz etmeyen bir çevrede bulunmak gerekir. Bunun için insanların vahşi hayvanlar, suç girişimleri, kazalar gibi tehlikeli durumlardan uzak olduklarını hissetmeleri gerekir. Psikolojik açıdan ise aidiyet ve süreklilik hislerinin yanı sıra, kamusal mekâna aşina olmak ve nerede olduğunu bilmek güvenlik ihtiyacını karşılar (Lang, 1994).

Güvenlik eksikliği tehlike algısına yol açar ve bu durum yaratılmak istenen kamusal yaşamı zedeler. Güven hissini ve güvenlik ihtiyaçlarını tüm yönleriyle karşılamak için, kamusal mekânı tasarlarken yapılması ve dikkat edilmesi gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

-İnsanlar tarafından tehlikeli olarak tanımlanan fabrika ve sanayi binaları gibi farklı kullanımların kent ölçeğinde ayrıştırılma derecesi, güvenlik ihtiyacının karşılanması ve güven hissinin oluşmasında etkilidir (Lang, 1994).

-Kamusal mekândaki araç trafiğinin yavaşlatılması ya da başka bir yola verilmesi de kullanıcıların güvenliği sağlamanın yanı sıra güven hissini de arttıran önemli bir faktördür. Farklı bölgelerdeki kullanım yoğunlukları arasında bir hiyerarşi yaratarak

oturmaya ayrılmış bölgelerde trafik yoğunluğunu en aza indirmek, ulaşım rotalarını belirlerken bu hiyerarşiye göre hareket etmek ve gerekli yerlerde hareket koridorları oluşturmak gerekir (Gehl, 1987).

-Bölgede belirli bir süre yaşadıktan sonra, kullanıcıların bölgenin zihinsel haritasını çıkartabilmeleri için referans noktaları, bölgeler, yollar, sınırlar, odak noktaları gibi kentsel eleman yardımıyla insanların nerede olduklarını bilmeleri sağlanır (Lynch, 1960). Çünkü nerede olduğunu bilmek ya da bulunduğu fiziksel çevreye aşina olmak, aidiyet duygusu oluşturarak güven hissini arttırır (Lang, 1994; Low, 2003).

-Alanları tanımlayan sınırlar güven duygusunu arttırır. Kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel alanların birbirlerinden net bir şekilde ayrıldığı bölgeler psikolojik olarak daha güvenlidir (Jacobs, 1992).

-Farklı kullanımlar için oluşturulacak alt mekânlar yardımıyla kamusal mekân yapılacak aktivitelere göre bölümlere ayrılır. Bu sayede hangi aktiviteler için nerelerin ayrıldığı açık bir şekilde belirtilmiş olur ve beklenmedik gelişmeler en aza indirilir (Carr ve diğ., 1992).

-Kullanıcıların alanı görsel olarak kontrol edebilmesi sağlanarak doğal bir kontrol mekanizması oluşturmak güven ve güvenlik hissini arttırır (Jacobs, 1992). Ancak kullanıcıların hareketlerinin tamamen görünür ve açıkta olması ya da tam tersi görünmez ve gizli olmaları kamusal mekânda istenmeyen bir durumdur. Bir başka deyişle kamusal mekânın tamamen kontrol altında olmasından da, tamamen kontrolsüz olmasından da kullanıcılar rahatsız olurlar. (Dijkstra, 2000)

-Kamusal mekânın iyi aydınlatılması, her zaman güvenliği ve güven duygusu arttırır (Lang, 1994).

-Çevredeki eski binalar ya da kullanıcıların geçmişle bağlantı kurmasını sağlayacak elemanlar insanlara devamlılık, süreklilik hissi ve dolayısıyla güven duygusu verir (Lang, 1994).

-Kamusal mekândaki güvenlik görevlileri de güven duygusunu arttırır. Ancak bu görevlilerin mekânın karakteristiğini belirleyen baskın bir öğe haline gelmesi, kullanıcılarda kişisel özgürlüklerinin sınırlandırıldığı hissini yaratabilir (Lang, 1994). Holland ve diğ. (2007)'ne göre, sadece kurallar ve güvenlik görevlileriyle kamusal mekânın düzeni sağlanamaz; bazı bölgelerde güvenliğin kademeli olarak azaltılması ve yerini kullanıcıların kontrolüne bırakması gerekmektedir.

-Kamusal mekânda daha önceden yaşanmış güvenlik sorunları ve dolayısıyla oluşan olumsuz kimlik, kullanıcıların kamusal mekândaki güvenlik endişesini mevcut tehlikelerden öteye taşıyabilir. Bu durumda yapılması gereken sadece yukarıdaki mekânsal düzenlemeleri yapmak değil, kamusal mekânın bilinen imajını insanların zihinlerinde tekrar güvenilir hale getirmektir (Worpole ve Knox, 2007).

Toplumdaki bazı gruplar diğer kullanıcıların kamusal mekândaki güvenlik hissine zarar verebilirler. Açık kamusal mekânlar toplumun her kesiminin koşulsuz kullanımına sunulmuş kentsel mekânlardır ve hiçbir grup kendi isteği dışında buralardan uzaklaştırılamaz. Özel sektör tarafından kontrol edilen kapalı ve yeni nesil kamusal mekânlar, özellikle kadınlar ve yaşlılar için, daha güvenli ve kontrollü sosyal çevreler oluştururlar. Bu bağlamda özel idareler kamuya açık bazı mekânlardan, diğer kullanıcı gruplarının haklarını korumak amacıyla, tehdit unsuru oluşturan bazı grupları uzaklaştırabilir. Bu durum kamusal kavramına başka bir boyut kazandırmaktadır: Kamunun bir bölümü dışarıda tutularak, daha büyük bir çoğunluk kamusal mekânı kullanmaya teşvik edilebilir (Mitchell ve Staeheli , 2006).

Mekânın tasarımı suç oranını ya da güvenlik hissini arttırıp azaltabilir ancak tamamen belirleyici değildir, sadece bir etkendir. Suçların önüne geçmek için kişilerin suç işleme potansiyelleri eğitim, rehberlik, ceza gibi çeşitli sosyoekonomik tedbirlerle azaltılabilir ve eğer kişi suç işlemeye karar verirse o suçu işlemesi bu güvenlik teknikleri kullanılarak zorlaştırılabilir (Carmona ve diğ., 2003).

Rahatlama (relaxation)

Rahatlama kavramı, zihinsel konforu gerektirir ve içinde güvenlik ve konfor kavramlarını bir arada barındırır (Şekil 2.14). Bu sebepten, kamusal mekânın kullanıcılarının rahatlama ihtiyacını karşılayabilmesi için güvenlik ve konfor ihtiyaçlarını da bir ölçüye kadar karşılayan mekânsal niteliklere sahip olması gerekmektedir (Carr ve diğ., 1992). Kamusal mekânların kullanıcılarını gündelik yaşantılarının sıkıntılarından ve şehir yaşamının temposundan uzaklaştırabilecek, insanların yalnız kalarak rahatlamalarını sağlayacak farklı mahremiyet derecelerinde alt mekânlara ve rahatlatıcı özellikleri olduğu bilinen doğal öğelere sahip olması gerekmektedir (Dines ve diğ., 2006).

Kamusal mekânlarda rahatlama ihtiyacının karşılanması için konforlu dinlenme alanları ve güvenlik duygusun sağlanmasının yanı sıra, su ve yeşil alan gibi doğal elemanların kullanılması da faydalı olur. Ancak kamusal mekânlarda rahatlama

ihtiyacının karşılanması kentsel mekânda aktivite ve canlılık arayan bazı kullanıcı grupları için rahatsızlık vericidir. Bu nedenle bölgedeki hâkim kullanıcı profili göz önünde bulundurularak farklı ihtiyaçlar arasında bir denge sağlamak ve kamusal mekân içinde farklı fiziksel niteliklerde alt mekânlar oluşturmak gereklidir (Carr ve diğ., 1992).

Şekil 2.14 : Rahatlama, konfor ve güvenlik ihtiyacının sağlandığı kamusal mekânlarda gerçekleşir (Carr ve diğ., 1992).

Sosyal ilişkiler

Kişilerin konfor, güvenlik, rahatlama gibi temel gereksinimlerinin sağlanmasından sonra sosyal ilişki ihtiyacının karşılanması önem kazanır. İnsanlar arasındaki sosyal ilişki ya da etkileşim için ana şart aynı mekânda bulunmaktır. Gehl (1987)'e göre çeşitli yakınlık derecelerinde gerçekleşen sosyal ilişkinin yoğunluğu yüksek olandan alçağa şöyledir: yakın arkadaş, arkadaş, tanıdık, tesadüfî ilişki, pasif ilişki. Eğer kamusal ortamdaki aktiviteler yetersizse, kullanıcıların sosyal ilişkilerinin yoğunluk dereceleri arasındaki sınır daha keskinleşir; insanlar ya yalnız ya da başkalarıyla birlikte olurlar. Bu sebepten kamusal mekândaki aktiviteler ile sosyal ilişkiler arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Kültür, ekonomi ve kamusal mekân toplumdaki sosyal ilişkilerin yapısını şekillendiren değişkenlerdir. Kamusal mekânın tasarımı kullanıcılar arasındaki iletişimi teşvik edecek şekilde olabilir ve kullanıcılar arasındaki iletişim ne kadar artarsa kamusal yaşam da o kadar gelişir. Başka bir deyişle, kamusal mekândaki sosyal ilişkiler mekândaki kamusal yaşamın hem ürünü hem de sebebi olabilir (Swearington ve Orellana-Rojas, 2000).

Gehl (1987)'e göre, kamusal mekândaki sosyal ilişkiler pasif ve aktif olmak üzere 2'ye ayrılır:

-Bireyin kamusal mekânda gerçekleştirmek yerine, seyrederek kurduğu dolaylı yoldan olan ilişkiye pasif ilişki denir. Pasif ilişkinin kamusal yaşam için önemini Whyte'ın "insanların ilgisini en çok çeken şey başka insanlardır" sözü en iyi şekilde açıklamaktadır. Bir başka deyişle, pasif sosyal ilişkiler insanlarla bir şey paylaşmayı ya da onları tanımayı gerektirmeden, belirli bir mesafeden onları izleyerek ve dinleyerek kurulan sosyal ilişkilerdir (Carr ve diğ., 1992). Şekil 2.15'te görülen New York Halk Kütüphanesi'nin girişindeki basamaklar insanların dinlenme ve çevreleriyle ilişki kurmalarına yardımcı olmaktadır. Basamakların kademeli yapısı, kullanıcıların önlerindeki aktif ve canlı mekân ile ilişkilerini istedikleri seviyede, aktif ya da pasif olarak, kurmalarına olanak sağlamaktadır.

Şekil 2.15 : New York Halk Kütüphanesi'nin önündeki kamusal mekân. (www.murrayhill.gc.cuny.edu)

-Aktif sosyal ilişkiler ise, ortak ilgi alanları olan veya birbirlerini daha önceden tanıyan ya da aşina olan insanların arasında gerçekleşen selamlaşma, sohbet etme gibi sosyal eylemlerdir (Gehl, 1987). Bir başka deyişle aktif ilişki, kullanıcıların diğer kullanıcılarla ve çevreleriyle doğrudan etkileşim içine girdikleri ilişki türüdür. İnsanlar kamusal alanlarda top oynamak, paten kaymak, bisiklete binmek çeşitli aktivitelerde bulunarak hem rahatlarlar hem de benzer faaliyetlerde bulunan yabancılarla iletişim kurarlar (Carr ve diğ., 1992).

Kullanıcılar arasında aktif veya pasif olarak sosyal ilişkiye olanak sağlayan kamusal mekânlar oluşturmak için göz önünde bulundurulması gereken kriterler ve mekânsal özellikler şu şekilde özetlenebilir:

-Kamusal mekânın yerleşim bölgelerine olan uzaklığı ne kadar az ise o kadar çok kullanıcı tarafından kullanılır ve dolayısıyla sosyal ilişkiler de o kadar fazla gerçekleşir (Dines ve diğ., 2006).

-Kamusal mekânı tasarlarken bölgedeki insanların mevcut günlük yaşamları, davranışları ve iletişim tercihleri göz önünde bulundurularak kullanıcılar iletişim kurmaya teşvik edilebilir (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-İnsanların kendilerini güvende hissettikleri ve yabancılarla etkileşime girmekte sakınca görmedikleri, bilinen ve güvenilen kamusal mekânlar kullanıcılar arasındaki sosyal etkileşimi olumlu etkiler (Dines ve diğ., 2006; Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-İnsanlar arasındaki etkileşime dolaylı yoldan katkı sağlanarak ve doğrudan müdahalelerden kaçınılarak kamusal mekandaki sosyal etkileşim arttırılabilir (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Diğer kullanıcılarla görsel bağlantının kurulmasına, fiziksel temasın ise seviyesinin kullanıcı tarafından belirlenebilmesine olanak verecek şekilde tasarlanan kamusal mekânlar pasif sosyal ilişki ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunurlar (Gehl, 1987). Carr ve diğ. (1992)'a göre, farklı kademelerden oluşan alanlar kullanıcılar için fiziksel ve psikolojik olarak daha özel mekânlar tanımlanmasına yardımcı olurken, pasif ilişkiye de katkı sağlar. Kademeli alanlarda kullanıcılar önlerindeki aktif ve canlı mekânla ilişkilerini istedikleri seviyede kurarlar; bazı kullanıcılar alt basamaklarda oturmayı tercih ederken bazı kullanıcılar ise yukarıdaki basamaklarda daha özel bir alanda oturabilirler.

-Yaratıcılığa, yeniliklere ve kullanıcılar tarafından yaratılan aktivitelere açık olan, insanların etkileşimini arttıracak özgün kullanım şekilleri desteklenebilir (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Farklı grupların ihtiyaçları, sosyal ilişki türleri ve farklı mahremiyet gereksinimleri için farklı özellikte alt mekânlar oluşturarak, bu grupların birbirlerine müdahale etmeden pasif olarak etkileşime girmeleri sağlanabilir (Holland ve diğ., 2007; Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Kamu alanlarındaki mitingler, törenler, kutlamalar, performanslar, gerçekleşen düzenli aktiviteler, sergilenen sanat eserleri ve doğal güzellikler insanların mekânda daha çok vakit geçirmesine dolayısıyla her çeşit sosyal ilişkinin gelişmesine katkıda

bulunurlar. Whyte'e göre, kamusal mekândaki kamusal sanat ve benzeri dış uyarıcılar insanlar arasında bir bağ oluşturarak, kullanıcıların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlamaktadır (Carmona ve diğ., 2003).

Merak uyandırma (discovery) ve aktivite

Kullanıcıların kamusal mekânlarda aradıkları özelliklerden biri olan merak etme ve keşfetme ihtiyacının karşılanması, tasarımcılar için karşılanması en zor kullanıcı ihtiyacını oluşturur. Çünkü insanlar kamusal mekânı kullandıkça onun fiziksel yapısına aşina olacaklar ve mekâna olan ilgililerini kaybetmeye başlayacaklardır (Carr ve diğ., 1992). Kamusal mekânda kullanıcıların merak duygusunun canlı tutulması için gereken, mekânın çeşitlilik ve değişim potansiyeline bağlı özellikler şu şekilde sıralanabilir:

-Başarılı bir kamusal mekânda aktivite ihtiyacını karşılamak ve kullanıcıların ilgisini kaybetmemek için mekândaki aktivitelerde ve mekânın konseptinde günlük, haftalık, sezonluk değişiklikler yapmak gerekmektedir (PPS, 2000).

-Değişebilen fiziksel elemanlar kullanarak ve mekânın perspektifinde değişiklikler yaparak kullanıcıların mekânı her ziyaretlerinde farklı algılamaları sağlanabilir. Bunun yanı sıra, yönetim tarafından kamusal mekânda düzenlenen etkinlikler ve aktivitelerdeki düzenli değişiklikler kullanıcıların merak duygusunu arttırır (Carmona ve diğ., 2003).

-Bireyler ve olaylar birbirini etkiler ve hızlandırır. Eğer bir yerde fazla sayıda insan varsa, ya da bir olay varsa daha fazla insan toplanacak, bu durum da kamusal mekandaki aktivitenin hem çapını hem de süresini genişletecektir. Kamusal mekândaki kişi sayısının artması kamusal mekânda geçirilen sürenin artmasına, süre ve kişi sayısındaki artış da mekândaki aktivite seviyesinin artmasına sebep olabilir (Gehl, 1987).

-İnsanların kamusal mekânı kullanmalarını arttırmak için uygun tesisler ve fiziksel çevre koşullarının yanı sıra, farklı bir şeyi tecrübe etme olanağı da sağlanması gerekir. Başarılı bir kamusal mekânın kullanıcılarının kendilerini fiziksel ve entellektüel olarak test etmelerine olanak sağlayacak şekilde tasarlanması gerekir (Carr ve diğ., 1992).

-Kamusal mekâna ve içindeki aktivitelere ilişkin düzenlemeler yapılırken, potansiyel kullanıcı grupları ve onların ihtiyaçları göz önünde bulundurmak ve farklı kullanıcı

gruplarının farklı aktiviteleri için alt mekânlar oluşturmak gerekebilir (Holland ve diğ., 2007).

-Birbirlerinin kullanımını olumlu olarak etkileyecek olan mekânsal öğelerin yakın mesafelerde ve iyi bağlantılarla yerleştirilmesi farklı aktiviteler ve kullanımları arasında ortak bir enerji yaratacaktır (PPS, 2000). Örneğin, çocuk oyun alanının yakınına konumlandırılan oturma, yeme, içme ve tuvalet alanları gibi servis mekânları, birbirlerinin kullanımını ve kullanım sürelerini arttırırlar.

-Kamusal mekânın içinde sanat eserleri ve sergilere yer verilmelidir. Başarılı bir kamusal mekân sadece fiziksel ya da sosyal olarak değil, entelektüel anlamda da kullanıcılarının ilgisini çekmelidir. Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan %1 yasası gereği kamusal nitelikte olan yapıların, maliyetlerinin yüzde birlik bölümü kamusal sanata ayrılması gerekir (Ergin, 2007).

Estetik

Estetik algıya dayalı öznel bir kavramdır. Estetik kavramının biçimsel ve simgesel olmak üzere iki farklı boyutu vardır:

-Formel ya da biçimsel estetiğin, çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacak olan algı teorilerine ve kavramlarına dayanan pozitif ve net bir temeli vardır. Biçimsel estetiğin ilgi alanı yaratılan ve doğal çevrede bulunan şekiller, oranlar, renk, ölçek, ışık ve gölge, ritim, kompozisyon, düzen ya da düzensizlik derecesi gibi kavramlar ve bunların sonucunda oluşan güzel kavramıdır. Bir başka deyişle görsel açıdan güzel bir obje simetri, armoni, bütünlük, sadelik ya da karmaşıklık, düzen ya da düzensizlik ve oran gibi bazı karakteristiklerin bileşiminden oluşur (Lang, 1987).

-Kamusal mekânın estetik kalitesini belirlerken mekânın çevresiyle olan uyumu ve sahip olduğu oran, renk, ölçek, ritim, düzen, benzerlik, devamlılık gibi formla ilişkili özelliklerinin yanı sıra; bu biçimsel özelliklerin kişide oluşturduğu bilinç düzeyindeki etkinin de önemli bir payı vardır. Formun bilinç düzeyinde yarattığı bu etkiye simgesel estetik denir. Simgesel estetiğe göre, form simgesel bir kavramdır ve insanın geçmiş deneyimlerine dayanır. Bir sanat eserinin, bir yapının ya da herhangi bir objenin formu biçimsel olarak bir anlam ifade etmeyebilir; fakat formun bilinç düzeyinde sebep olduğu çağrışımlar bizim duygularımızı etkiler (Lang, 1987).

Kamusal mekânda estetik gereksinimler karşılanırken var olan çevreyle uyumu sağlamak oldukça önemlidir. Bunu yaparken algıyla ilişkili kavramlardan benzerlik

ve devamlılığa özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Mimari ürün malzeme, renk, doku, oran, ölçek ve düzen olarak çevresiyle benzer mimari özellikler taşımalıdır (Holl, 1994). Kamusal mekânlar, yapı blokları arasındaki özgün biçimleriyle içinde bulundukları kentin ya da bölgenin imajını ya da kimliğini yansıtan estetik öğelerdir (Gökgür, 2008). Bu sebepten, kamusal mekânın görsel kalitesinin ya da estetik niteliğinin hem mekânı kullananlar hem de kullanmayanlar üzerinde önemli etkisi vardır. Kamusal mekânı kullanan ya da kullanmayan kullanıcıların bölge hakkındaki düşünceleri ve çevre algıları, kamusal mekânın estetik kalitesine bağlı olarak oluşan kimliğinden doğrudan etkilenebilir (Francis, 1989).

Mahremiyet ve kişisel alan

Kentsel tasarımda mahremiyet, bir grup ya da birey ile olan erişim ve etkileşimin kontrol altında olması demektir. Kamusal mekânın farklı mahremiyet dereceleri gerektiren farklı ihtiyaçları bir arada karşılayabilmesi için çeşitli mahremiyet seviyelerinde alt mekânları olmalıdır. Kullanıcıların farklılaşan ihtiyaçları ve iletişim türleri için gereken kişisel alanlar bu alt mekânlarda sağlanabilir (Carmona ve diğ., 2003).

İnsanların kamusal mekândaki kalabalığa karşı hoşgörüleri mekândaki alternatiflerine, aktivitelere, içinde yaşadıkları topluma ve kişiliklerine bağlı olarak artar ya da azalır (Dijkstra, 2000). Hall (1966) kültüre ve kişiye göre farklılık gösterebilecek çeşitli iletişim türlerini ve ortalama kişisel alanı: yakın temas için 0-45 cm, kişisel ilişki için 45-130 cm, sosyal iletişim için 130-375 cm, kamusal yaşamda genel mesafe için 375 santimetreden büyük olarak tanımlamıştır.

Kamusal yaşamdaki mahremiyet derecesinin ve dolayısıyla arzu edilen kişisel alanın görsel ve işitsel olmak üzere 2 boyutu vardır:

-Görsel olarak içerideki aktivitelerin dışarıdan gözlemlenebildiği özel mekânlar şüphesiz kamu yaşamına zenginlik katabileceği gibi, yanlış kullanılırsa kamusal ile özel ayrımında karışıklığa neden olabilir. Bu sebepten, kamusal ve özel arakesitinin kontrolü özel mekândaki kullanıcılara bırakılmalıdır. Bu kullanıcılar çeşitli filtreler ve bariyerler kullanarak mahremiyet derecesini istedikleri ölçüde görsel ve fiziksel olarak belirleyebilirler (Carmona ve diğ., 2003).

-İşitsel olarak ise istenmeyen sesler ya da gürültüler diğer kullanıcıların mahremiyetini engelleyebilir. Tasarım aşamasında gürültü üreten mekânlarla

gürültüye duyarlı mekânların ayrıştırılması ve birbirlerinden uzak konumlara yerleştirilmeleri etkili bir çözümdür (Carmona ve diğ., 2003). Kamusal mekânda kullanıcı mahremiyetini görsel ve işitsel olarak sağlamanın bir diğer yolu ise, farklı davranışlar için farklı mahremiyet dereceleri gerektiğinin bilincinde olmak ve farklı kullanımlar için kamusal mekân içinde alt mekânlar oluşturmaktır (Lang, 1994).

2.2.1.2 Kullanıcı hakları

Kamusal mekânı kullanan bireylerin, kamusal mekânda bulunmaktan ötürü sahip oldukları hakları vardır. Kullanıcıların kamusal mekânı kullanırken sahip oldukları bu haklar, Carr ve diğ. (1992) tarafından ortaya konulan 5 kavram üzerinden geliştirilerek incelenmiştir: erişim, hareket özgürlüğü, hak iddia etme, değişiklik yapmak ve sahiplenmek.

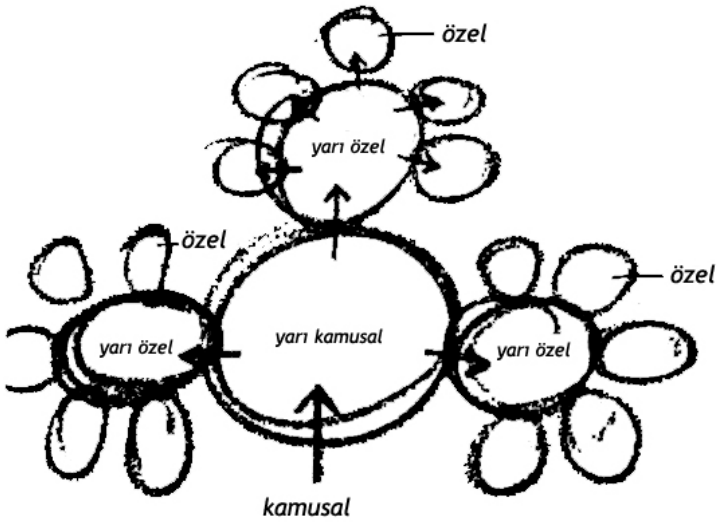
Erişim

Erişim, kamusal mekânın kullanıcılar tarafından algılanması ve kullanımında en önemli faktördür. Bu kavramın fiziksel, görsel ve sosyal olmak üzere üç farklı boyutu vardır (Francis, 1989). Erişim kavramının fiziksel boyutu kullanıcıların mekâna ulaşımını sağlayan fiziksel bağlantılarla, görsel boyutu bu fiziksel bağlantıların kullanıcılar tarafından fark edilmesiyle, sosyal boyutu ise kullanıcı algısına bağlı olarak bu bağlantı noktalarının farklı sosyal sınıflar ya da kullanıcı grupları tarafından nasıl yorumlandığıyla ilişkilidir. Erişimin bu üç farklı boyutu kullanılarak, mekânın kimlerin kullanımına açık ya da kapalı olduğuna dair kullanıcılara doğrudan ya da dolaylı mesajlar verebilirler (Carr ve diğ., 1992).

Kamusal mekânın sahip olduğu özellikler farklı kullanıcıların mekâna erişimini fiziksel, görsel ve sembolik olarak etkileyebilir:

-Keskin bir şekilde ayrılmış sınırlar yerine geçiş bölgeleri kullanarak oluşturulan esnek sınırlar kamusal ve özel mekân arasında bir bağ kurarak kullanıcıların kamusal mekâna girişini ve çıkışını kolaylaştırır (Gehl, 1987). Bir başka deyişle, kapı, çit, duvar gibi elemanlarla oluşturulan sert sınırlar yerine su, ağaç gibi doğal öğeler kullanılarak oluşturulan yumuşak sınırlar kullanıcıları mekâna davet eder (Francis, 1989). Bunun yanı sıra, kamusal ve daha özel mekân arasındaki sınırların yapısal elemanlar olması şart değildir. Bazı durumlarda uyarı işaretleri ya da güvenlik görevlileri gibi görsel ve sembolik sınır elemanları da aynı işlevi üstlenebilir.

-Kamusal ve özel mekan arasındaki geçiş bölgeleri mülkiyet olarak özel ya da kamuya ait olsalar da, erişim özelliklerine bağlı olarak yarı kamusal ya da yarı özel olarak sınıflandırılabilirler. Örneğin, ev özel sokak ya da yol ise kamusal mekandır. Ancak, evin bahçesini oluşturan özel mekan sınırları içindeki bölge görsel olarak sokaktan erişilebilir olduğundan yarı özel mekan niteliği taşır (Habraken, 1998) (Şekil 2.16).

Şekil 2.16 : Newman (1972)'a göre kamusal, yarı kamusal, yarı özel ve özel mekan ilişkisi (Gehl, 1987).

-Erişim yönünden başarılı bir kamusal mekân için mevcut yerel sistemlerle entegre ve yaya öncelikli bir hareket ağı oluşturmak gereklidir (Carmona ve diğ., 2003).

-İnsanların kamusal mekânın içini görebilmeleri onları hem fiziksel hem de psikolojik olarak mekâna davet eder (Gehl, 1987).

-Kamusal ile özel mekân arasındaki uzaklık, güvenlik, kalitesi ve ulaşım şekli gibi etkenler kullanıcıları kamusal mekâna davet edebilir ya da uzaklaştırabilir (Gehl, 1987). Kamusal mekân ve konut bölgesi arasındaki mesafe 500 metreden fazla olduğunda mekâna erişim toplu taşıma veya diğer vasıtalarla sağlanırsa ya da kamusal mekân ile konut bölgesi arasında yayalar için dinlenme bölgeleri oluşturulursa mekânın erişim kalitesi artar (Gökgür, 2008).

-Erişim kavramı mobilite ile doğrudan bağlantılıdır. Bu sebepten, kamusal mekân değişik ulaşım biçimleri için tasarlamalıdır. Sadece özel araçlar için değil, gerek yayalar gerekse toplu taşımayı kullanan kullanıcı grupları için erişilebilir olmalıdır (Lownsbrough ve Beunderman, 2007). Bazı kamusal mekânlara sadece belirli tip

ulaşım şekilleriyle ulaşılabildiği için belirli gruplar tarafından erişimi zor ya da tehlikeli olabilir. Özellikle kadınlar ve düşük gelir gruplarından olan kullanıcıların kamusal mekâna erişimleri toplu taşıma ile gerçekleşir. Eğer kamusal mekâna erişim sadece özel arabalar ile sağlanırsa bu mekânlar düşük gelir grupları ya da kadınlar için erişilemez durumdadırlar (Carmona ve diğ., 2003). Örneğin, otoyollar üzerindeki alışveriş merkezlerine arabası olmayan kullanıcıların ulaşımı zorlaşacağı için, bu kullanıcı profili bilinçli ya da bilinçsiz olarak devre dışı bırakılmış olur.

-Kamusal mekâna alışveriş yapmak, spor yapmak, gün batımını izlemek gibi belirli bir amaç doğrultusunda gelen kullanıcılar, mekânın erişim yönünden negatif özelliklerini göz ardı edebilirler (Gehl, 1987).

-Kamusal mekâna dışarıdan erişim fiziksel olarak kolay olsa bile, mekân içindeki tuvalet, oturma alanı, park yeri gibi birimlere erişimin zor olması özellikle yaşlılar, engelliler ve çocuklu ailelerin mekânı kullanımını olumsuz etkiler (Holland ve diğ., 2007).

-Gerçek bir kamusal mekâna insanların girmesi engellenemez. Ancak pahalı ya da ücretli servis mekânları ve fiziksel olarak daha sınırlı hareket kabiliyeti olan kullanıcılara uygun olmayan tasarımlar ile bazı grupların mekânı kullanımı engellenebilir. Örneğin, alışveriş merkezleri gibi bazı mekânlardan istenmeyen kullanıcı profilini uzak tutmak için çeşitli tasarım kararları ve idari yöntemler kullanılabilir. Girişlerdeki turnikeler ve kompleksin içinde bulunan pahalı alışveriş, yeme içme mekânları istenmeyen kullanıcı profilinin mekâna erişimini dolaylı yoldan engeller (Carmona ve diğ., 2003).

Hareket özgürlüğü

İnsanların kamusal mekânlarda özgürce davranma ve mekânı kullanma hakları vardır. Bu haklar kullanıcılara, kamusal mekânların paylaşılan mekânlar olduğunun bilinciyle, diğer kullanıcıları rahatsız etmeden istedikleri aktiviteleri gerçekleştirme olanağı verir. Başka bir deyişle, bireylerin kamusal mekândaki hareket özgürlüğü sadece diğer kullanıcıların haklarını korumak için sınırlandırılabilir (Carr ve diğ., 1992; Dijkstra, 2000).

Kamusal mekânda farklı ihtiyaçları olan grupların hareket özgürlüğünü korumak ve birbirleriyle çatışmalarını engellemek için tasarımcıya ve yönetime bir takım sorumluluklar düşmektedir. Kamusal mekân içinde farklı aktiviteler için alt mekânlar

oluşturmak etkili ve geçerli bir çözümdür. Fakat her kamusal mekân bu bölünmeye olanak sağlayacak büyüklükte olamaz; bu gibi durumlarda bir takım idari kararlar alınarak bazı aktivitelerin yapılabilmesi için günün belirli saatleri gösterilebilir. Bu yönetimsel ve tasarıma ilişkin kararları alırken mekânın genel kullanıcı profilinin göz önünde bulundurulması gerekir (Carr ve diğ., 1992).

Şekil 2.17 : İstanbul'da bulunan bir parkta güneşli bir hafta sonu (www.kadinlarkulubu.com).

Kamusal mekândaki kullanıcıların hareket özgürlüğünü kısıtlayan bazı kurallar ve düzenlemeler farklı gruplar tarafından farklı algılanabilirler. Örneğin, alışveriş merkezlerindeki güvenlik elemanları özellikle yaşlı kullanıcıların tercih ettiği bir uygulama iken, gençlerin aidiyet hissine zarar vermektedir. Holland ve diğ. (2007)'ne göre, kamusal mekânda yönetim tarafından konulan kuralların ya da düzenlemelerin amacı güvenliği sağlamak ise kullanıcılar tarafından bu kural ve düzenlemelere uyulmaktadır. Kurallar yönetim yararına ve gereksiz olarak algılanıyorsa, kullanıcılar tarafından göz ardı edilmektedirler (Şekil 2.17). Bazı kullanıcılar için kural ve düzenlemelerin olduğu kamusal mekânlar daha cazip iken, bazı kullanıcılar daha az kontrollü yerleri tercih etmektedirler.

Değişiklik yapmak

Mülkiyeti ve idaresi kamuya ait olan, açık kamusal mekânlarda kullanıcıların mekânda ihtiyaçları doğrultusunda değişiklikler yapma hakkı vardır. Sadece belirli bir amaca hizmet edecek şekilde yaratılmış mekânlar zamanla işe yaramaz hale gelirler, bu yüzden bir mekânın farklı içeriklere uyum sağlayabilmesi gerekir. Ayrıca, kullanıcıların kamusal mekânda ihtiyaçları doğrultusunda kısa süreli değişikliler yapabilmeleri, kamusal mekânın kişiselleştirilmesine katkıda bulunarak kullanıcı ile mekân arasındaki bağları kuvvetlendirir ve aidiyet hissini arttırır (Carr ve diğ., 1992).

Taşınabilir oturma elemanları, ışık ve ses sistemleri, sökülebilir sahne ve gölge elemanları kullanıcıların mekânını ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemesine katkıda bulunur. Özelikle kamusal mekândaki oturma birimlerinin kullanıcılar arasında etkileşimi istenildiği durumlarda teşvik edecek; istenilmediği durumlarda ise engelleyecek şekilde esnek yapıya sahip olması gerekir (Gehl, 1987) (Şekil 2.18).

Şekil 2.18 : Paris'te bir park ve esnek oturma elemanları.

Hak iddia etmek

Kamusal ortamda bulunmak ve kamusal mekânı kullanmak toplumun her kesiminin sahip olduğu bir haktır. Farklı yaş, cinsiyet, fiziksel nitelik, cinsel tercih, köken ve sosyal gruplara ait olan bireyler kamusal yaşamda görülerek ve kamusal mekânı ihtiyaçları doğrultusunda kullanarak sosyal haklarını savunurlar ve toplumun bir parçası olduklarını gösterirler (Holland ve diğ., 2007).

Kamusal mekân sadece mekân tasarımıyla oluşturulan basit bir olgu değildir. Holland ve diğ. (2007)'a göre bir kamusal mekânın kamusallığı, bireylerin ve grupların mekân içindeki haklarıyla oluşan, mekânın mülkiyetinden ayrı bir olgudur ve farklı kullanıcılar için farklı koşullarda değişebilir. Günün saati ya da iklim koşulları gibi değişkenler kullanıcıların kamusal mekâna olan erişimini ve onların orada bulunma hakkını dolaylı yoldan engelleyebilir. Örneğin, belirli bir saatten sonra ulaşım, aydınlatma, tuvalet gibi tesislerin eksikliği özellikle kadınlar, yaşlılar ve çocukların kamusal mekân kullanımlarını olumsuz etkileyebilir (Holland ve diğ., 2007).

Sahiplenmek

Kamusal mekânın belirli bir kısmının ya da tamamının belirli bir kullanıcı veya kullanıcı grubu tarafından sahiplenilmesinin gerçek ve sembolik olmak üzere 2 şekli vardır. Gerçek sahiplenmede, mülkiyeti kamuya ait olan kamusal mekânlarda bazı

kullanıcı grupları ya da kurumlar kamusal mekânın tamamını veya bir bölümünü yasal olarak sahiplenerek bu alanların idaresini üstlenebilirler (Francis, 1989; Carr ve diğ., 1992). Bu durum Amerika ve Avrupa'daki mahalle parklarında karşımıza sık olarak çıkar. Mekânın idaresi ve bakımı belirli bir kullanıcı grubunun kontrolüne bırakılır; kamusal mekân yine halka açıktır ancak çoğunlukla günün belirli saatlerinde kullanılabilir ve hakim kullanıcı profilini rahatsız edecek kullanıcı gruplarına, aktivitelere izin verilmeyebilir (Carr ve diğ., 1992) (Şekil 2.19).

Kamusal mekânın ya da belirli bir bölümünün bazı kullanıcı grupları tarafından sürekli kullanılması ve kontrol edilmesi sonucu oluşan yasal olmayan sahiplenme yöntemi sembolik sahiplenme olarak tanımlanır (Francis, 1989). Her türlü kamusal mekânda, mekânı oluşturan bazı alt bölümlerin belirli bir kullanıcı veya kullanıcı grubu tarafından informal olarak sahiplenilmesi kamusal mekânda sıklıkla karşılaşılan bir kullanım şeklidir (Gökgür, 2008). Ancak, bu tip sahiplenmenin kamusal mekândaki farklı kullanıcı grupları üzerinde pozitif veya negatif etkileri görülebilir. Sosyal bütünlük ve aidiyet açısından, farklı grupların belirli zamanlarda ve alt mekânlarda memnun edildiği mekânlar sağlamak, bazı gruplara ayrıcalıklar vererek kamusal mekâna hakim kesim haline getirmek bu grupların mekâna aidiyet duygusunu geliştirdiğinden yararlı olabilir. Ancak bu durum, diğer grupların aidiyet ve güvenlik hissine zarar vererek kamusal mekânı kullanmamalarına da sebep olabilir (Holland ve diğ., 2007).

(a) **(b)**

Şekil 2.19 : Kamusal mekânın sahiplenilmesinin olumlu (a) ve olumsuz (b) yönleri (www.pps.org; Carr ve diğ., 1992).

2.2.1.3 Kullanıcı ve kamusal mekân arasındaki etkileşim

Günümüzde kamusal ile özel kavramları arasındaki sınırlar netliğini kaybetmiştir. Bu durum kamusal mekânı tanımlamada zorluklara sebep olmaktadır. Kamusal mekân,

mekânın fiziksel nitelikleri ya da mülkiyeti yerine insanların mekânla olan ilişkileriyle tanımlanmalıdır (Mean ve Tims, 2005).

Kullanıcı ve kamusal mekân arasındaki etkileşim ihtiyaçların karşılanması ve hakların sağlanmasını da kapsayan bilinçsel algının yanı sıra bilişle de ilişkili bir olgudur. Kullanıcıların geçmişleri, kültürleri, yaşantıları ile kamusal mekân arasında kurulacak öznel ilişkiyi işler. Kullanıcı ve kamusal mekân arasındaki ilişkinin anlam, bağ, aidiyet, kimlik, uyum sağlama ve tanımlama olmak üzere çeşitli boyutları vardır. Kamusal mekân ve kullanıcı arasındaki etkileşimi incelerken birbirlerinden ayrı olarak ele alınacak olan bu alt başlıklar birbirleriyle doğrudan ilişkili bir bütün olarak yorumlanmalıdır.

Anlam ve bağ

İnsanın kimliği mekânın ya da yerin kimliğiyle bağlantılıdır ve herhangi bir olayı çevresinden bağımsız olarak düşünmek anlamsızdır. Kişinin yaşamı ve fiziksel çevresi arasındaki bilinçsel ve bilişsel bağlar, kişinin çevresine verdiği anlamlar, kullanıcıların mekâna karşı aidiyet, güven, süreklilik gibi pozitif hisler oluşturmasına katkıda bulunur. İşte bu sebepten, insanlar hayatları ile yaşadıkları fiziksel çevre arasında bağlantılar ve anlamlar bulma ihtiyacı duyarlar (Carr ve diğ., 1992).

Fiziksel çevrenin birey için anlamı ve kullanıcı ile kamusal mekân arasındaki bağ, sembolik ya da gerçek pek çok şekilde oluşabilir:

-Kişiler kamusal mekânda yaşadıkları deneyimler doğrultusunda mekân ile bireysel bağlar kurabilirler.

-Bazı grupların kamusal mekânı düzenli olarak belirli bir amaç doğrultusunda kullanması sonucu grup üyeleri kamusal mekânla bağ kurarak mekâna anlam kazandırırlar.

-Benzer kültürel ve tarihi geçmişleri olan toplulukların üyeleri ile kamusal mekân arasında bu kültürel ve tarihi geçmişten kaynaklanan benzer bağlar oluşabilir, kamusal mekân ile kurulan bu tip bağlarda benzer deneyimler yaşamış insanlar daha önce o mekânda bulunmamış olsalar bile mekânı benzer şekilde algılayabilirler (Francis, 1989; Carr ve diğ., 1992).

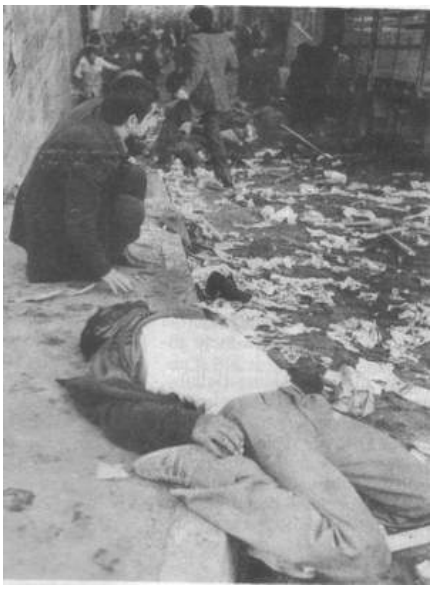
-Kamusal mekân ile kullanıcı arasında kurulan bu sembolik ve gerçek bağların ya da verilen anlamların yanı sıra, belirli bir kamusal mekânın yapım ya da bakım

aşamasında görev alan kullanıcılar ile mekân arasında doğrudan bir bağ ve aidiyet oluşabilir (Francis, 1989).

Kimlik ve aidiyet

Kamusal mekânlar farklı kültürel ve kişisel geçmişleri olan bireylerden oluşan toplumun buluştuğu, sosyal etkileşim ve deneyim yaşadıkları yerlerdir. Toplum ve kamusal mekân arasında yaşanmış ya da bilinen geçmişe dayalı bir ilişki vardır ve kamusal mekânın öznel imajı ya da kimliği bu ilişkiden etkilenir (Nasar, 1998). Bu ilişkiler sonucunda kullanıcıların zihinlerinde mekânın kimliği ve karakteristiği ile ilgili bir takım tanımlamalar oluşabilir. Kamusal mekânın kimliği; aidiyet, anlam, bağ, uyum sağlama gibi kavramlarla birlikte kullanıcı ile kamusal mekân arasındaki ilişkiyi belirler.

Aidiyet duygusu, mekânın kamusallığı ya da özelliğinden ayrı olarak, kullanıcı ve mekân arasındaki ilişkiye bağlı gelişen bir kavramdır. Pek çok kamusal mekân kullanıcılarda aidiyet hissi yaratmazken, mülkiyeti özel sektöre ait kamuya açık bazı mekânlarda yaşanan anılar, alışkanlıklar ve işletmecilerin özel muameleleri sonucu bu his oluşabilir (Mean ve Tims, 2005).

Şekil 2.20 : Kanlı 1 Mayıs ve Kazancı Yokuşu (www.milliyet.com.tr).

Kamusal ya da özel mekânın kimliği ve hatırlanan geçmişi, kullanıcı üzerinde olumlu etkiler yaratarak aidiyet hissini arttırabileceği gibi, bazı durumlarda geçmişte yaşanan kötü anıların hatırlanmasına yol açarak aidiyet ve güven hissine zarar verebilir (Carr ve diğ., 1992). Taksim meydanı 1977 yılında yaşanan olaylar

sonrasında böyle bir nitelik kazanmıştır. O dönemi görmüş ya da görmemiş toplumun her kesimi benzer anılarla meydanı yaşayabilir. Kazancı Yokuşu'nun adının bile duyulması benzer anıları yaşatabilir (Şekil 2.20).

Geçmiş deneyimlerin yanı sıra kamusal mekândaki hakim kullanıcı grupları ve onların davranışları kamusal mekânın kimliğini olumlu ya da olumsuz olarak etkiler. Örneğin, hakim kullanıcı grubunun gençler olduğu bir kamusal mekânın kimliği diğer kullanıcı gruplarının zihinlerinde bu şekilde oluşacaktır. Bu durum genç kullanıcıların aidiyet duygusunu arttırırken, diğer grupların aidiyet duygusuna zarar verecektir (Dines ve diğ., 2006).

Kamusal mekânın tasarlanan konsepti ve yapısal özellikleri de mekânın kimliğini ve dolayısıyla kullanımını etkiler. Eğer kullanıcılar kendilerini bu yaratılan konsepte ait hissetmezlerse mekân kullanılmaz olur (PPS, 2000). Başka bir deyişle, kamusal mekânın tasarlanan fiziksel nitelikleri içinde bir takım dolaylı ya da doğrudan işaretler ve semboller barındırabilir. Fiziksel çevredeki bu semboller değişik kullanıcı gruplarında farklı kültürel ya da bireysel etkiler yaratarak, bilinçli veya bilinçsiz olarak mekânın kimlere ait olduğunu ya da olmadığını bildirebilir (Carmona ve diğ., 2003; Low ve diğ., 2005).

Mekânın yapısal özelliklerinin ve kimliğinin yanı sıra, mekânın içinde bulunduğu kültürel ve sosyal çevrenin bir parçası olması da aidiyet hissinin oluşmasında önemlidir. Kullanıcıların arkadaşlarıyla buluştukları, tanıdıklarıyla karşılaştıkları ve yabancılarla iletişim kurdukları, kısacası sosyal yaşamlarının bir parçası olan mekânlara karşı aidiyet hisleri artar (PPS, 2000). Bu durumun tam tersi ise, bir kamusal mekânın anlam eksikliğini ya da yokluğunu sonucu oluşan, aidiyet kavramının bir mekânda kullanıcılar tarafından hissedilmediği yersizlik durumudur. Bu durum küreselleşme sonucu oluşturulan evrensel ihtiyaç ve beğeniler doğrultusunda tasarlanan, içinde bulunduğu bölgeyle hiçbir kültürel ve sosyal bağı bulunmayan, standartlaştırılan mekânların sonucudur (Carmona ve diğ., 2003).

Uyum sağlama ve tanımlama

Uyum sağlama ve tanımlama ihtiyacı insan doğasında var olan temel psikolojik işlevlerdendir. İnsan nerede olduğunu bilme, çevresini tanımlayabilme yani mekânla ve yerle arasında bağ kurma gereksinimi duyar; aksi takdirde panik yaşar, kendisini kaybolmuş hisseder. Yaşanılan çevreye uyum sağlanması, muhit duygusunun

oluşması ve aidiyet hissinin gelişmesi sonucu kullanıcı ile çevre arasında bir bağ oluşmasını ve güven duygusunun artmasını sağlar (Carr ve diğ., 1992; Lang, 1994).

Yeni bir yerleşim birimi planlanırken kullanıcılar ve kamusal merkezler arasındaki bağlantıların oluşturulması kullanıcıların bölgeye uyum sağlaması açısından önemlidir. Meydanlar, açık alanlar, sosyal merkezler ve yerleşim bölgeleri arasındaki yolların yoğunluğu kullanıcılar ile fiziksel çevreleri arasındaki sosyal bağlar hakkında önemli ipuçları verir. Kentsel alanın ve dolayısıyla kamusal mekânın okunaklılığı ise kullanıcının mekânı algılaması, uyum sağlaması ve tanımlaması için önemli olan bir diğer etkendir. Bir başka deyişle, bireyin kamusal mekânı algılayışı ve mekânla olan ilişkisi kamusal mekânın okunaklılığından doğrudan etkilenir (Gökgür, 2008).

Okunaklı bir fiziksel çevre ve kent dokusu için gerekli olan 5 element Lynch (1960) tarafından şu şekilde sıralanmıştır: (i) referans noktaları fiziksel çevrenin siluetinde ayırt edilebilen nirengi öğeleridir; (ii) bölgeler kendi içlerinde işlevsel, toplumsal, yapısal ya da başka ortak özelliklerine göre bütünlük teşkil eden kent parçalarıdır; (iii) yollar bölgeleri birbirine bağlayan ve farklı bölgeler arasında sınır görevi gören kentsel öğelerdir; (iv) sınırlar kentin farklı bölgelerini fiziksel ve görsel olarak birbirinden ayıran öğelerdir; (v) odaklar ise meydanlar ya da sosyal merkezler gibi insanların toplandıkları düğüm noktalarıdır.

2.2.2 Kamusal mekân ve çevreleyen yapılar arasındaki ilişki

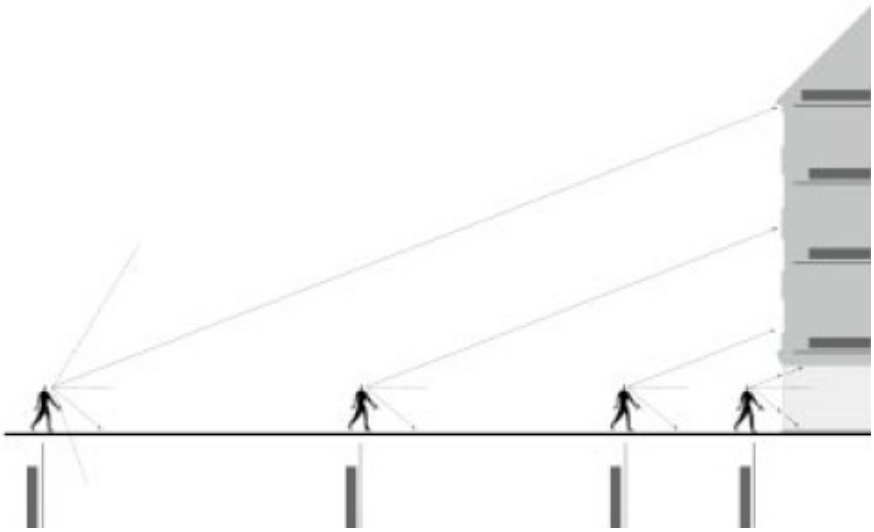
Kamusal mekânlar onları çevreleyen yapılar tarafından oluşturulurlar. Bu yapılar ile kamusal mekân arasındaki ilişki kamusal mekânı tanımlar. Bu yüzden çevre binalar ve onların cephe, kullanım gibi bazı nitelikleri kamusal mekânı biçimlendiren yapıtaşları olarak ele alınmalıdır (Habraken, 1998). Kamusal mekân ve çevre yapılar arasındaki ilişki ve dolayısıyla kamusal mekânın biçimlenişi kamusal mekânı oluşturan yüzeylerin mimari özelliklerine ve çevreleyen binaların kullanım özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

2.2.2.1 Çevreleyen yapıların mimari özellikleri

Yapıların en dış yüzü olan cepheler kamusal mekânı oluşturan öğelerdir. Gehl (1987)'e göre, cepheler toplumların kimliğinin göstergesidir ve toplumsal farklılıklar cepheler aracılığıyla kentte kendini gösterir. Bir başka deyişle, kentlerde meydana

gelen sosyal, ekonomik, yasal, işlevsel değişimler kendilerini cephelerde belirgin bir şekilde gösterir (Konuk, 1991). Çevre binaların cepheleri kamusal mekânın kullanıcılar tarafından nasıl algılanacağını belirleyen önemli bir faktördür. Çünkü, kamusal mekânın görsel karakteri sadece mekânsal özelliklerinden değil, onu tanımlayan yüzeylerin renk, doku, detay gibi özelliklerinden de etkilenir (Carmona ve diğ., 2003).

İnsanların kamusal mekânı ve çevreleyen yapıları algılamasında bakış açısı ve mesafenin önemi çok fazladır. İnsanlar tasarlanan çevrenin ya da yapının tamamını ancak belirli bir mesafeden algılayabilirler ve bu mesafe dolayısıyla insanlar yapıyla yeterli etkileşim kuramazlar (Şekil 2.21). Ortalama bir insan iki yana 130 derece, yukarı 50 derece, aşağıya ise 75 derece olan oldukça sınırlı bir görüş alanına sahiptir. Bu sebepten yakın mesafede, boynumuzu ve kafamızı esnetmeden, sadece zemin katı ve cephesini deneyimleyebiliriz (Karaman, 1991).

Şekil 2.21 : Bakış açısı, mesafe ve algı (Gehl ve diğ., 2006).

Nüfus dağılımı, yaya akışı, iklim, zaman ve trafik yoğunluğu gibi değişkenlerin aynı olduğu iki caddede; cephe tasarımı, içeriği, geçirgenliği ile sokaktaki yaya aktiviteleri ve yoğunluğu arasındaki bağlantıyı açığa çıkartmak amacıyla bir alan çalışması yapılmıştır. Seçilen bölgelerin nüfus, kent içindeki konum gibi çevresel özelliklerinin benzer olmasına karşılık, cephe karakteristikleri ve kullanımları birbirlerine göre oldukça farklılık göstermektedir. Birinci sokaktaki cepheler iç mekân ile dış mekân arasında görsel ve fiziksel iletişime olanak sağlayan, birçok açıklığa sahip, çevreleri ile fonksiyonel olarak daha fazla etkileşim içinde iken; ikinci

sokaktaki cepheler görsel ve fiziksel iletişime izin vermeyen, az sayıda açıklığa sahip, tekdüze ve sıkıcıdır. Gehl ve diğ. (2006) tarafından yapılan çalışmanın bazı dikkat çekici sonuçları aşağıda listelenmiştir:

-Yaya trafiği caddenin ilgi çekici cepheye sahip olan bölümünde %13 daha yavaştır. İnsanlar kapalı ya da ilgi çekici olmayan cephe karakterine sahip bölümden hızla geçerken, açık ve ilgi çekici cephelerin olduğu bölümde yavaşlamışlardır.

-İnsanların %75i ilk sokaktan geçerken kafalarını cepheye doğru çevirip bakarken, bu oran ikinci bölümde %21dir.

-İnsanların %25i ilk bölümdeki cephelerin önünden geçerlerken durmuşlardır, bu oran ikinci bölümde %1dir.

Melbourne, Avustralya'da yapılan bir çalışmada şehrin önemini korumak, zemin kat cephelerini yayalar için daha çekici hale getirmek ve kentteki kamusal yaşamının çok yönlülüğüne katkıda bulunmak amacıyla yeni yapılacak binaların sahip olması gereken özellikleri saptanmıştır. Çalışma sonucu alınan kararlar doğrultusunda, yeni binaların sokak yaşamına ve kentsel çevredeki aktivitelere katkıda bulunacak şekilde tasarlanmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Alınan emsal niteliği taşıyan diğer kararlar aşağıda listelenmiştir (Url-3):

-Yeni cephelerin ritim, ölçek, mimari detay, pencere ve kapı boşlukları, renk açısından var olan sokak dokusuyla uyum içinde olması gerekir.

-Zemin kat ile üst katlarının cephe ve fonksiyon açısından farklı niteliklere sahip olması gerektiğinin farkına vararak tasarımların yapılması gerekir.

-Cephede, yayaların dikkatini çekecek detaylar ve malzeme kullanılması sokak yaşamına katkıda bulunur.

-Geniş fasadlar nispeten daha küçük fasadlara bölünerek ilgi çekici hale getirilebilir.

-Pencereler veya diğer açıklıklarda görsel iletişime olanak sağlayan saydam camlar kullanılması gerekir.

-Fasad tasarımının geceleri sokağa aydınlatma sağlayacak şekilde yapılması gerekir.

Cephelerdeki çeşitlilik, ritim, doluluk ve boşluk oranları, kullanılan malzemenin türü, detay gibi karakteristikler kullanıcının kamusal mekânı algılamasında önemli rol oynar. Bu sebepten özellikle zemin kat cepheleri olmak üzere, kamusal mekânı

çevreleyen yapıların cephelerini tasarlarken dikkat edilmesi gereken bazı anahtar kavramlar aşağıdaki gibi özetlenebilir ve geliştirilebilirler.

Oran, ölçek ve ritim

Cephelerdeki ritim, monotonluktan uzak cepheler yaratarak kullanıcıların ilgilerini canlı tutarlar. Devam eden cephelerde belirli bir düzene göre atılacak dikine ayrımlar ve çeşitli boyutlarda yapılacak açıklıklar ile oluşturulacak cephe ritminin yanı sıra, sokak ile çevre binalar arasındaki oranı 1:2-1:1-2:1 değerlerine tutmak kullanıcıların sokağa olan ilgisini arttıracak ve daha canlı bir sokak yaşamı sağlayacaktır (Gehl ve diğ., 2006).

Sokakların daha rahat algılanabilmesi için belirlenen bu oranlar daha geniş kamusal mekânlar olan ve bina gruplarının birlikte algılandığı meydanlarda değişmektedir. Gözün yataydaki görüş alanı 130 derece, düşeydeki ise yol kotundan yukarıya 45 derecedir. Bu sebepten, tekil binayı algılarken yeterli olan mesafe ile yükseklik arasındaki 1:1 oranı, bina gruplarının birlikte algılanabilmesi amacıyla Rönesans meydanlarında 3:1 olarak belirlenmiştir. Ayrıca insanın cephedeki muhtemel detayları algılaması için detayın yüksekliği ile uzaklığı eşit tutulmuş, tüm cephenin algılanabilmesi için ise uzaklık yüksekliğin iki katı olarak belirlenmiş ve kentsel mekânlar oluşturulurken bu oranlara dikkat edilmiştir (Karaman,1991).

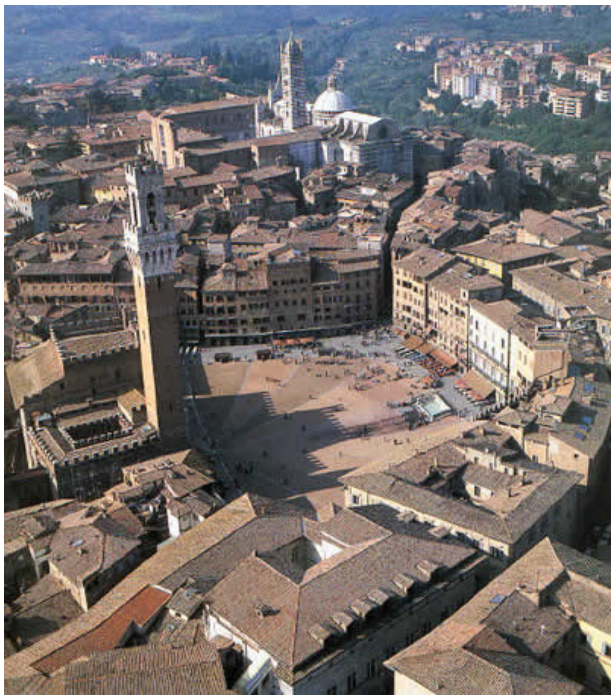

Şekil 2.22 : Campidoglio, Roma (http://romeitaly.ca/attractions/campidoglio.html).

Şekil 2.22'de görülen ve Roma'da bulunan Campidoglio Meydanı oran, ölçek, cephe ritmi, tasarım, detay olarak insan ölçeğine ve görüş açısına göre tasarlanmış ideal bir Rönesans meydanıdır. 16. yüzyılda Michelangelo tarafından tasarlanan kentsel

mekânda çevre binalar ve meydan arasındaki oranlar, kullanıcıların görüş açıları ve algılama mesafeleri doğrultusunda, bütünün algılanmasını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Kamusal mekânın fiziksel çevresi ile kurduğu oransal ilişki, kamusal mekân ve çevre binaların ölçek uyumuna bağlı olarak daha kuvvetli ya da zayıf algılanabilir. Kamusal mekânı tanımlayan çevre yapıların ve kent dokusunun, kamusal mekân ile ölçek, oran, boyut olarak uyumlu olmaları; kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayacak kapasitede kamusal mekânlar sağlamanın yanı sıra, çevre yapılar ve kamusal mekân arasındaki bütünlük hissini arttırarak kentsel ölçekte süreklilik, aidiyet ve uyum sağlar. Şekil 2.11 ve 2.23'te görülen Piazza del Campo, çevresiyle kurduğu kültürel ve işlevsel bağlantının yanı sıra oran, ölçek ve doku olarak da fiziksel çevresiyle biçimsel bir uyum sağlamaktadır.

Şekil 2.23 : Piazza del Campo ve Siena kent dokusu (http://www.borgosanfedele.com/images/dintorni/003-big.jpg).

Geçirgenlik

Cephelerdeki şeffaflık ya da doluluk oranı sokak yaşamı ile bina arasındaki etkileşimi belirleyen bir diğer önemli faktördür. Daha saydam cepheler binanın içiyle dışı arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirerek süreklilik sağlarlar. Bir başka deyişle saydam cepheler kamusal mekânlar ile daha az kamusal ya da daha özel mekânları birbirlerine görsel ve algısal olarak bağlarlar. Bu bağlantı kent kullanıcıları için gerek

kamusal yaşamın gerekse özel yaşamın kalitesini yükseltir, zenginleştirir (Yeler, 2007) (Şekil 2.24).

Cephelerdeki geçirgenlik arttıkça yapının içindeki yaşam ile dışındaki kent yaşamı arasındaki etkileşim artar. Kurulan görsel bağlantı sayesinde hem içerideki hem de dışarıdaki kullanıcının mekânı deneyimlemesi zenginleşir. Ayrıca, zemin katlarda yapılacak olan çeşitli büyüklük ve oranlardaki pencerelerde sergilenen elemanlar kullanıcıların yapıya olan ilgisini arttırır ve sokakta daha çok zaman geçirmesine sebep olur. Zemin katlarla sokak arasındaki etkileşim arttıkça sokaktaki kullanıcı iç mekâna istediği şekilde bakabilir, oradan gelen sesleri ya da müziği duyabilir, ya da vitrindeki ürünlere dokunabilir. Bu sayede iç mekânın sokaktaki kullanıcı tarafından deneyimlenmesi artar. Ancak, özel yaşamın mahremiyetinin korunabilmesi için cephelerdeki geçirgenliğin kontrolü daha özel mekândaki kullanıcıya bırakılmasında fayda vardır (Gehl ve diğ., 2006).

Şekil 2.24 : Cephedeki geçirgenlik, iç mekân ile dış mekânı algısal olarak birleştirebilir ya da ayırabilir (Gehl ve diğ., 2006).

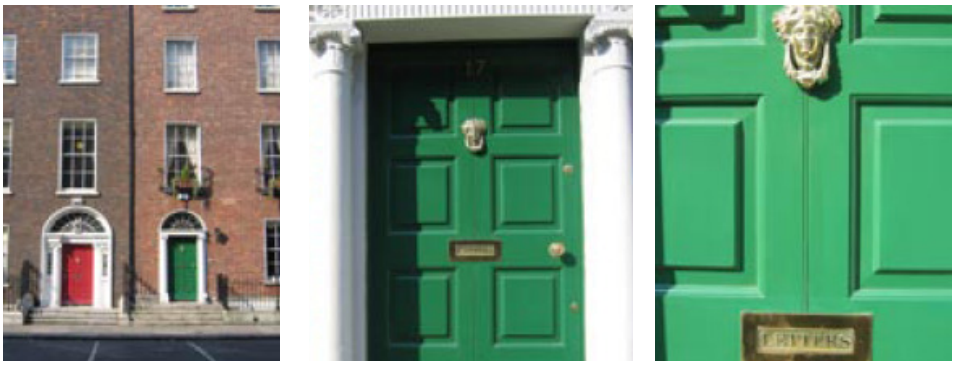
Tasarım ve detay

Dış mekânlarda detaylara verilen önem ise, kamusal mekânın popülerliğini ve kullanımı etkilemektedir. Detaylardan yoksun bir dış mekân daha az tercih edilecek ve kullanımı azalacaktır (Gehl, 1987). Cephe dizilerinde boşlukların olmaması, fasadların çizgi halinde sıralanması ve aralıklarla atılacak kolon gibi düşey elemanlar kullanıcıların yürüyüşünü daha anlamlı hale getirir. Zemin katlarda yapılacak nişler, merdiven basamakları, kolonlar, banklar gibi mimari ve kentsel öğelerle kent kullanıcıların mola verebileceği, bekleyebileceği, yemek yiyebileceği alanlar yaratılarak bina ile sokaktaki insanın doğrudan ilişkiye girmesi sağlanabilir (Gehl ve diğ., 2006) (Şekil 2.25).

Detaylar mimarinin algılanmasına farklı bir ölçekten yaklaşarak farklı bir boyut kazandırır. Detayların zengin ve ilgi çekici olması kullanıcıların mekânda daha çok zaman geçirmesini sağlar. Mimari detayların görsel olarak algılanmasını sağlar. Gözlemci mesafesi ve detay ölçeği arasındaki ilişki iyi kurularak, çeşitli ölçeklerdeki detaylarla görsel zenginlik sağlanabilir (Carmona ve diğ., 2003). Şekil 2.26'da 23 metre(a), 5 metre(b), 1 metre(c)'den algılanan detaylar gösterilmiştir.

Şekil 2.25 : Cephe karakteri ile kullanıcı yoğunlu arasındaki ilişki (Gehl ve diğ., 2006).

(a) **(b)** **(c)**

Şekil 2.26 : Mesafeye göre değişen detay algısı (Gehl ve diğ., 2006).

2.2.2.2 Çevreleyen yapıların kullanım özellikleri

Binanın içindeki kullanım çeşitliliğinin çevresindeki kamusal yaşama katkısı büyüktür. Kamusal mekânın çevresindeki binaların fonksiyonel çeşitliliği, kamusal ortamın karakteristiğini ve kullanımını 2 şekilde etkiler. İlk olarak, başarılı bir kamusal mekân çevre yapıların kullanım amaçlarına bağlı olarak çeşitli zaman aralıklarında farklı kullanıcı grupları tarafından farklı yoğunluklarda yaşamalıdır (İnceoğlu ve diğ., 1991). Başka bir deyişle, çevre binalardaki fonksiyonlar ne kadar çeşitli olursa etrafındaki kamusal yaşam da o oranda canlı ve hareketli olur. Kullanım

zenginliği, kamusal mekânın günün her saatinde kullanılmasını sağlamanın yanı sıra kamusal mekândaki güven ve süreklilik hissini de arttırır (Gehl, 1987).

Çevre binalardaki fonksiyonel çeşitliliğin kamusal mekâna ikinci etkisi, daha doğrudan bir etki yaratan, zemin kat kullanımlarındaki çeşitliliktir. Çünkü, yapılar ve bu yapıların kullanıcısı olmayan insanlar zemin katta etkileşime girerler. Başka bir deyişle zemin katlar, binaların yayalar tarafından en çok fark edilen ve yaşanılan bölümleridir. Bu yüzden zemin kat tasarımında sokak yaşamı ve buradaki kamusal mekânın özellikleri dikkate alınmalıdır. Zemin katlar ve sokak arasındaki kuvvetli ilişki sokak yaşamını ve dolayısıyla kamusal yaşamı güçlendirir. Kolon, pencere, niş, basamak ya da başka bir yapı elemanı; oyun oynamak, dinlenmek, beklemek, yemek yeme, sergilemek, alışveriş yapmak gibi çeşitli sokak faaliyetlerine katkı sağlayarak sokak yaşamına destekte bulunabilirler (Şekil 2.27). Kamusal yaşam zenginliği, çevre binalar tarafından olanak sağlanan bu aktivitelerin çeşitliliğine bağlıdır (Gehl ve diğ., 2006).

Şekil 2.27 : Kamusal mekânı çevreleyen binaların kullanım çeşitliliği ile kamusal yaşam arasındaki ilişki, İstiklal Caddesi.

Zemin katlar binaların kamu ile buluştuğu yerlerdir ve zemin kat hem binanın fonksiyonlarına hem de çevresindeki alana hizmet eder. Bu sebepten kamusal mekânların oluşmasında onları çevreleyen binalar ve bu yapıların zemin katlarının

tasarım, fonksiyon, doku, malzeme gibi nitelikleri etkili bir rol oynar (Gehl, 1987). 2003 yılında Kopenhag'da, sokak yaşamı üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçları zemin kat kullanımın şehir yaşamı üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir:

-Katılımcıların büyük bir çoğunluğu zemin katta olan aktiviteleri zemin kat kullanımı net bir şekilde hatırlamalarına rağmen üst katlarda neler olduğu hakkında net bir fikre sahip değillerdir.

-Yapılan gözlemlerde zemin katlardaki hacimler ne kadar ilgi çekici olursa kullanıcıların hareket hızı düştüğü ve dolayısıyla kamusal mekânda bulunma sürelerinin uzadığı saptanmıştır.

-Özellikle zemin katlar olmak üzere, çevre binalar kullanım olarak ne kadar enteresan ve çeşitli ise o bölgedeki kamusal yaşamın o kadar ilgi çekici ve zengin olduğunu gözlenmiştir (Gehl ve diğ., 2006).

2.2.3 Tasarımcı tarafından belirlenmeyen etkenler

Kamusal mekânlar yaş, sınıf, meslek, din gibi farklılıklar gözetmeksizin toplumun her kesiminin sosyal, kültürel, dini, ticari, tüm ihtiyaçlarını karşılayabildikleri yerlerdir. Kent dokusu içindeki bu gerekli boşlukların yapısı her kentte sosyal, kültürel, coğrafi ve ekonomik olarak farklılık gösterir (Çubuk, 1991).

Kamusal yaşamın ve kamusal mekânların oluşmasına etki eden ancak tasarımcı tarafından belirlenmeyen birçok faktör vardır. Kamusal mekânın içinde bulunduğu bölgenin iklim ve coğrafi koşulları, toplumun sosyal yapısı, içinde yaşanılan politik ve ekonomik sistem, tasarımcı tarafından belirlenmeyen ancak muhtemel etkileri bazı tasarımsal ve idari müdahalelerle kontrol altında tutulabilecek faktörlerdir.

2.2.3.1 İklim ve coğrafi koşullar

İklim, kentsel mekân tasarımda kullanıcıların zihinsel ve bedensel konforunun sağlanması için ön koşullardan biridir. Bireylerin tasarlanan çevreden iklimsel beklentileri yaş, cinsiyet, giyim tarzı gibi değişkenlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Mekânın iklimsel durumu; mekândaki hava sıcaklığı, bağıl nem, hava hareketleri, güneş ışığı gibi değerlerin toplamıdır. Açık mekânlarda bu değerlere çevre binaların ve mekândaki elemanların biçim, boyut ve konumunun yanı sıra mekândaki yüzeyleri kaplayan malzemelerin yansıtıcılık, geçirgenlik gibi özellikleri

de eklenir. Tüm bu değişken değerlerin sonucunda, açık mekânın yerel makro iklimsel değerleri değişime uğrayarak mekânın kendine özgü mikro iklimini oluşturur (Ok, 1991)

Kentsel açık mekânın mikro iklimini oluştururken göz önünde bulundurulması gereken faktörler: bölgenin makro ölçekte ki güneş ışığı, rüzgar hareketleri, hava sıcaklığı, nem gibi iklimsel özellikleri; potansiyel kullanıcıların özelliklerine ve yapacakları eylemlere bağlı olarak iklimsel gereksinimleri; açık mekân ve onu oluşturan yapay ve doğal çevrenin yükseklik, büyüklük, yüzey malzemeleri, topografik konum gibi özellikleridir (Ok, 1991).

Kamusal mekânın biçimlenişini etkileyen ve dikkat edilmesi gereken iklimsel koşullar şunlardır:

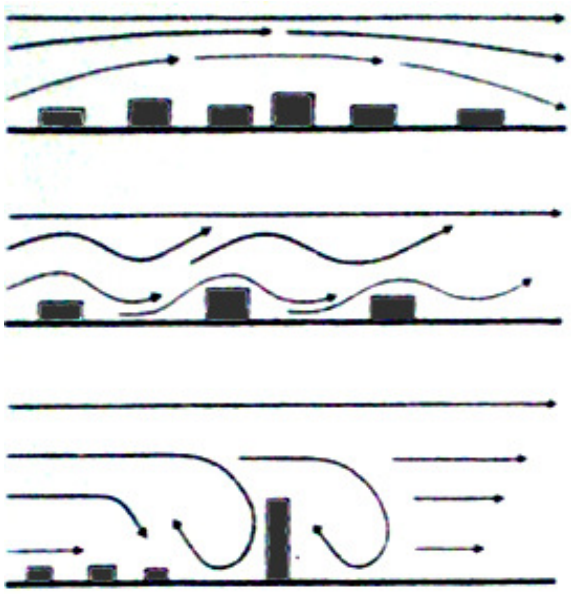
-Makro iklim üzerinde bir etkisi olmayan tasarımcılar iklim koşullarını ancak yapıyı ya da kamusal mekânı çevreleyen ağaç, tepe gibi doğal ve topografik elementlere yapacakları müdahalelerle mikro ölçekte etkileyebilirler. Uluslararası mimarlık anlayışı etkisinde, bölge ve iklim gözetmeksizin, evrensel standartlar doğrultusunda uygulanan yapılar çoğu zaman başarısız iklimsel koşullar sunmaktadır (Carmona ve diğ., 2003) (Şekil 2.28).

Şekil 2.28 : Yağışlı bir gecenin ardından İstanbul'daki bir Alışveriş Merkezi. (www.arsiv.sabah.com.tr)

-Kamusal mekânlarda güneş ışınları hesaba katılarak yapılacak tasarımların hem sağlık açısından hem de mekâna getireceği canlılık açısından önemi vardır. Ancak

fazla güneşe ya da tam tersi gölgeye maruz kalmak tasarımcı tarafından planlama aşamasında güneş açısı, çevreleyen yapıların gölgeleri, kütle yükseklikleri ve aralarındaki mesafe gibi parametreler hesaba katılarak çözülebilecek bir sorundur (Carmona ve diğ., 2003).

Şekil 2.29 : Bina yerleşimine ve kütle boyutlarına göre rüzgar hareketleri **(**Gehl, 1987)

-Kamusal mekânlarda rüzgarın olumsuz etkisini en aza indirmek için dikkat edilmesi gereken birkaç unsur vardır. Şekil 2.29'da görüldüğü gibi, rüzgar alçak ve sık yapılardan oluşan yerleşimleri atlarken, seyrek yerleşimlerde ya da yüksek tekil yapılarda etkisini arttırır. Bu sebepten bina boyutları rüzgar basıncını düşürmek için azaltılmalı, binaların geniş cepheleri hakim rüzgara bakmamalı, bina yerleşimleri tünel etkisi yaratmamalı, binalar tek bir doğrultuda gruplanmamalı, gruplardaki binalar benzer yükseklikte ve az aralıklı olmalıdır. Bunun yanı sıra rüzgar kesici olarak kullanılan doğal ve yapay engeller de mikro ölçekte koruma sağlar (Gehl, 1987; Carmona ve diğ., 2003).

2.2.3.2 Ekonomi ve politika

Vural ve Yücel (2006)'e göre tarih boyunca kamusal mekân ve kamusal ilişki anlayışı içinde bulunduğu çağın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısından etkilenmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamusal mekânda uygulanan kurallar ve kontroller etkisiyle kamusal ortam her türlü sosyal ve politik

karşılaşmadan uzak, apolitik bir hal almıştır. Bu tarihten itibaren, eskiden politik bir öğe olan kamusal mekânlar; estetik, güvenlik ve rahatlama amaçlı kullanılan kentsel mekânlara dönüşmüşlerdir (Gökgür, 2008).

İçinde bulunulan ekonomik ve politik koşulların kamusal mekânın biçimlenmesine etkileri Taksim Meydanı'nın zaman içindeki dönüşümünde daha net anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda yapılan ve İstanbul'daki ilk kamuya açık kentsel park olan Taksim Bahçesi bu tarihten itibaren ekonomik ve politik değişkenlerin etkisi ile sürekli biçim değiştirmiştir. 20. yüzyıl başlarında başlayan imar politikaları ve yaygın yapılaşma etkisiyle kısa süre içerisinde toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik işlevlere sahip bir kent meydanına dönüşmüştür. 1940'lardan beri hazırlanan ve Taksim genelini rekreasyon amaçlı bir kültür merkezi haline getirmeyi amaçlayan kentsel tasarım projeleri değişen yerel yönetimler ve ekonomik kaygılar etkisiyle uygulanamamıştır. Uygulanamayan planlamaların yanı sıra, kentin artan nüfusuyla birlikte değişen sosyal ve kültürel yapısının da etkisiyle Taksim Meydanı bugün ulaşım amaçlı bir toplanma mekânına dönüşmüştür (Gökgür, 2008).

2.2.3.3 Toplumsal yapı

Kamusal mekânların biçimlenişi ve algılanışı sahip oldukları fiziksel niteliklerin yanı sıra içinde bulunduğu sosyal çevreden ya da toplumdan doğrudan etkilenir. Kamusal mekânın yakın çevresinde ikamet eden kullanıcıların kültür, köken, din, dil, yaşadıkları fiziksel çevre, yaş, cinsiyet, maddi durum, cinsel tercih gibi özellikleri şüphesiz ki kamusal ortamın algılanışını, bilişsel kimliğini, kullanımını ve oluşumunu etkileyecektir (Dijkstra, 2000).

Kamusal mekânın çevresinde yaşayan farklı sosyal gruplar arasındaki ilişki, kamusal yaşamın kalitesini ve kamusal mekânın biçimlenişini olumlu ya da olumsuz olarak etkileyecektir. Farklı toplumsal gruplar arasındaki çatışmalar insanların kamusal yaşamdan çekilmesine ve daha özel mekânları tercih etmesine yol açabileceği gibi, kamusal mekân içindeki bölgelerin farklı gruplar tarafından sahiplenilmesine ve kendilerine ait alt mekânlar oluşturmalarına da sebep olabilir (Dines ve diğ., 2006).

Kamusal mekân ve toplumsal yapı arasındaki ilişki, toplumu oluşturan bireylerin sosyal ve fiziksel çevresinin yanı sıra bireysel farklılıklarına göre de çeşitlenmektedir. Bu değişkenlerin etkisinde kamusal mekânın çeşitli gruplar tarafından algılanışı ve kullanımı farklılık göstermektedir. Tasarımcı, kamusal

mekânın çevresindeki toplumsal yapıyı ve farklı kullanıcı gruplarının tercihlerini belirleyemez. Ancak farklı grupların kamusal mekân ile kuracağı ilişkiyi etkileyebilecek olan tasarımsal ve idari kararlar tasarımcı ve yönetim tarafından atılacak adımlara bağlıdır. Bunu için toplumsal çeşitliliğin sebeplerinin yanı sıra, bu çeşitliliğin kamusal mekân algısı ve kullanımına etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

3. TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİK VE KAMUSAL MEKÂN ALGISI

Her kamusal mekânın içinde bulunduğu çevreye ait sosyal ve yapısal bir karakteri vardır. Bu nedenle, benzer mekân organizasyonları farklı fiziksel ve sosyal çevrelerde kullanıcılar tarafından değişik algılanabilir. Kamusal mekân algısı mekânın fiziksel özelliklerinin yanı sıra bireyin geçmiş deneyimleri ve bireysel özelliklerine göre çeşitlenen, bireyin içinde yaşadığı ve yetiştiği çevrenin fiziksel, toplumsal, kültürel özelliklerine göre farklılık gösteren öznel bir kavramdır. Tasarımcının yapması gereken, kamusal mekânın fiziksel ve sosyal çevresini analiz ederek, farklı kullanıcı gruplarını çeşitlenen gereksinimleri ve beklentilerini karşılayacak dengeli bir çevre yaratmaktır.

3.1 Algılama ve Algıyı Etkileyen Faktörler

Bireyin dünyayı algılayışı sürekli bir değişim halindedir; atılan her adımda, karşılaşılan her yeni görüntüde, duyulan her seste bireyin çevre algısı güncellenir. Algıda önemli olan olaylar değil onları nasıl algıladığımızdır; algı ne ise bizim için gerçek odur. Algılama sürecinin birbirleriyle doğrudan bağlantı ve etkileşim içinde bulunan, duyusal ve bilinçsel olmak üzere, iki farklı boyutu vardır (Lam, 1977; Gezer, 2008).

Duyularla elde edilen çevre hakkındaki veriler, her bireyde bilinç düzeyinde farklı yorumlanarak kullanıcıların mekân hakkındaki düşüncelerini, mekân kullanımını ve mekândaki tercihlerini etkiler. Algısal farklılığa sebep olan ve bireylerin çevrelerini algılamalarını etkileyen faktörler: uyarıcının konumu, rengi, sesi, ortam koşulları, ışık, sıcaklık, hareket gibi duyularla algılanan dış faktörler olabileceği gibi; kişinin içinde bulunduğu ruh hali, geçmiş deneyimleri, öğrendiği sosyal normlar ve beklentileri gibi daha önce kazanılan deneyimler sonucu elde ettiği bilinçsel etkenler de olabilir (Lam, 1977).

Algılama mekanizmasının ilk aşaması olan duyusal süreç duyular yoluyla çevredeki verilerin toplanmasıyla başlar. Duyular insanın çevresindeki uyaranlara tepki vermesini ve insanın çevresini algılamasını sağlarlar. Fiziksel çevremizi

algılamamızı ve yorumlamamızı sağlayan 4 duyu vardır: görme, işitme, koku alma ve dokunma. Fiziksel çevreyi algılarken bu 4 duyudan gelen uyarılar harmanlanarak bir bütün oluşturulurlar (Meiss, 1997).

-Görme, çevremizi analiz ederken diğer duyulardan çok daha fazla bilgi sağlayan ana duyumuzdur. Görsel algı mesafe, renk, şekil, benzerlik, doku, oran, kapalılık, yakınlık gibi çeşitli değişkenlere bağlı karmaşık bir olgudur (Carmona ve diğ., 2003). Görme eylemi sırasında parça değil bütün algılanır ve bir şekle bakarken göz sürekli hareket ederek şeklin tamamını algılar (Url-4).

-İşitme, görme duyusuna nazaran daha kısıtlı veriler sağlasa da sınırları en geniş duyudur. Görsel mekân önümüzdeki alan ile sınırlanırken, işitsel yolla bütün mekânı algılayabiliriz. İçinde bulunduğumuz mekândaki sesler bizim o mekânı algılayışımızı etkilerler (Porteous, 1996).

-Koku alma, işitme duyusundan da az veri sağlamasına karşılık yarattığı duygusal etki çok daha zengindir ve tıpkı işitme duyusunda olduğu gibi koku duyusu da çevre algımızı olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilir (Carmona ve diğ.,2003).

-Dokunma, görme, işitme ve koku alma duyularına göre en az veriyi sağlar, limitleri vücudumuzla sınırlıdır ancak en yüksek duygusal etkiyi yaratan duyudur. Dokunma duyusunu kullanarak kamusal mekânı çoğunlukla yürürken ve otururken hissederiz (Porteous, 1996).

Carmona ve diğ. (2003)'e göre, algı duyularla sağlansa da uyarıların yorumlanmasıyla oluşan ve kişiden kişiye değişen bilinçsel bir süreçtir, bu yönüyle duyumdan farklıdır. Algılamanın ikinci aşaması olan bilinçsel süreçte, beyine gelen uyarılar var olan geçmiş deneyimlerin ve verilerin ışığından yorumlanarak şekillendirilir, kısacası algılanır. Bu yüzden baktığımız ya da duyu organlarımız aracılığıyla aldığımız hiçbir veri objektif değildir; baktığımız ile gördüğümüz ya da algıladığımız şey arasında oldukça büyük farklar olabilir.

Başka bir deyişle, algı öznel bir kavramdır, tasarımcının yapması gereken farklı kullanıcı gereksinimleri ve beklentilerini karşılayacak dengeli bir çevre yaratmaktır. Bunun için tasarlanan çevrenin sahip olduğu fiziksel nitelikler ve bu özelliklerin olası kullanıcı gruplarının mekân algısı üzerindeki etkisi iyice anlaşılmalıdır.

Çevremizi algılamamızda değişikliğe sebep olabilecek etkenler duyusal, bilinçsel ve bilişsel olabilir. Fiziksel çevrenin ya da mekânın algılanması, çevreyi oluşturan

fiziksel ve sosyal özelliklerin kullanıcının geçmiş deneyimleri sonucu oluşturduğu modeller aracılığıyla ve çevre hakkındaki bilişinin etkisiyle yorumlanmasıdır (Gezer, 2008). Bu sebepten, açık ya da kapalı her türlü mekânın algılanmasını etkileyen ve algısal çeşitliliğe sebep olan faktörler 3 gruba ayrılabilir: çevresel nitelikler, kullanıcının geçmiş deneyimleri ve bireysel özellikleri, kullanıcı ve mekân arasındaki bilişsel ilişki.

3.1.1 Çevresel nitelikler

Algılama, parçaya değil bütüne dayalı bir olgudur. Bu görüş, algı kavramının ve var olan algı modellerinin temelini oluşturur. Fiziksel çevrenin ya da mekânın algılanmasında da bu temel ilke ön plana çıkmaktadır. Ancak, mimarlıkta mekânı deneyimlerken bütünün yanı sıra, birbirini takip eden kısmi deneyimlerin de büyük önemi vardır. Fiziksel çevreyi algılayışımızı sadece basit geometrik formlar ve oranlardan oluşan modellere dayandıramayız; fiziksel çevrenin algılanması çok daha kompleks bir süreçtir (Holl, 1994).

Işık, renk, ses, koku, doku, detay, boyut, oran, ölçek, düzen, ritim gibi çevresel nitelikler farklı kombinasyonlar oluşturarak mekânın ya da fiziksel çevrenin algılanmasında farklılığa sebep olurlar. Bir mekâna baktığımızda camdan giren ışık ve oluşturduğu gölge, arka plandaki görüntü, pencerenin ve odayı oluşturan diğer elemanların malzemesi, rengi, dokusu, düzeni, oranları gibi çeşitli karakteristiklerin hepsi iç içe girerek bir bütünü oluşturur ve biz bu bütünü algılarız (Holl, 1994). Bu sebepten, fiziksel çevreyi ve algılanmasını etkileyen mekânsal karakteristikleri daha iyi anlayabilmek için bütünü oluşturan parçaları incelememiz gerekmektedir.

3.1.1.1 Işık ve renk

Işık mekânı görsel olarak algılamamızı belirleyen en önemli faktördür. Mekânın ve onu oluşturan elemanların şekil, renk, saydamlık, derinlik gibi özelliklerinin algılanışı ortamdaki ışık kaynağının yanı sıra, gölgelerden ve yansıyan ışıktan doğrudan etkilenir (Holl, 1994). Yeler (2007)'e göre, ortamdaki bütün öğelerin ışığı yansıtma ve emme değeri farklılık gösterir. Fiziksel çevredeki her obje belirli bir miktarda yansıtıcı özellik göstererek, mekândaki ışık miktarını ve dolayısıyla mekânın algılanışını etkiler. Yansımanın nitelikleri yansıtıcı yüzeyin doku, geçirgenlik, renk gibi özelliklerinin yanı sıra; ışığın yoğunluğu, geliş açısı, parlaklığı gibi diğer etkenlere de bağlı olarak değişir.

Mekânın iç ve dış aydınlatması fiziksel çevrenin algılanmasını doğrudan etkiler. Dış mekânda yeterli aydınlatma okunaklılığı ve güven duygusunu arttırmanın yanı sıra, kamusal mekânın ve kamusal mekânı oluşturan çevre binaların algılanmasını da etkileyebilir. Aydınlatmanın mimari etkileri çarpıcı sonuçlar doğurabilir; gün ışığında fark edilmeyen bir yapı ya da kamusal mekân, hava kardıktan sonra şehir siluetinin en önemli parçalarından biri, bir röper noktası haline getirebilir. Örneğin, New York şehrindeki Times Meydanı, kullanıcılar tarafından gündüzleri kirli gri ve kalabalık bir mekân olarak algılanırken, geceleri çevre binalara ve meydana ait olan aydınlatmalar sayesinde göz alıcı bir kamusal mekân haline gelmektedir (Holl, 1994) (Şekil 3.1).

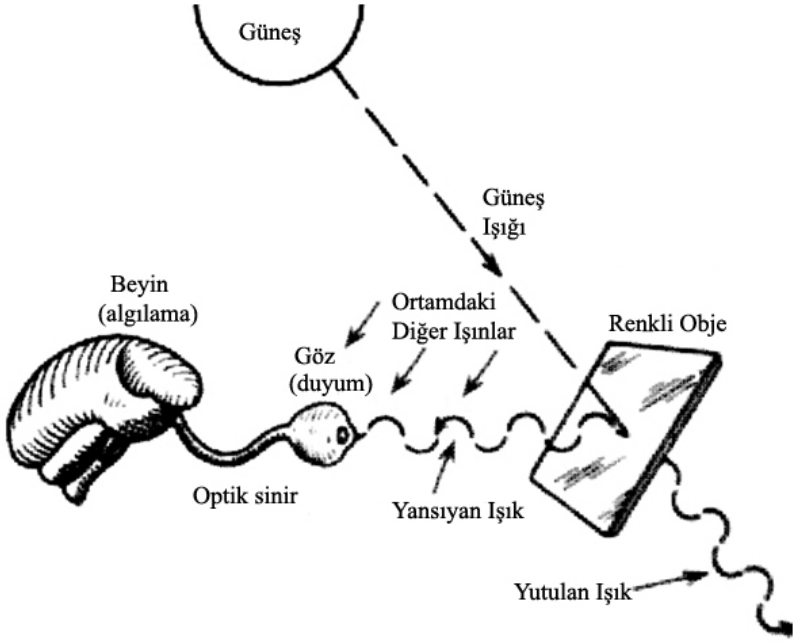

Şekil 3.1 : Times Meydanı'nın gece ve gündüz görüntüsü.
(http://wirednewyork.com/times_square/images/times_square_25.jpg; http://travel.webshots.com/photo/1363587560070277233MiExbb)

Cisimlere çarpan ışığın yansıyarak gözümüzde oluşturduğu etkiye renk denir. Işık olmadığı zaman her obje, şekil ve renk olarak karanlıkta kaybolur. Her renk grubunun dalga boyu farklıdır ve ışık kaynağında bulunan renkler bir objeye çarptıklarında, obje renklerin bir kısmını yutar bir kısmını da yansıtır. İnsan gözü objelerin rengini, yansıttıkları ışınların ortamdaki ışığının etkisiyle oluşturduğu renk olarak duyumsar (Şekil 3.2). Bu yüzden bir objenin renginin duyumsanmasında: objenin rengi, objenin dokusuna bağlı ışığı yansıtma değeri, gelen ışığın rengi ve yoğunluğu, atmosferdeki ya da ortamdaki yansıyan ışınların rengi ve yoğunluğu eşit etkiye sahiptir (Faulkner, 1972; Porter ve Mikellides, 1976).

Renklerin değerleri matematiksel ve fiziksel rakamlarla açıklansa da algılanmaları açıklanamaz. Algı ve renk arasında pek çok değişkene bağlı, karmaşık bir ilişki vardır. Tüm algısal öğelerde olduğu gibi renklerin algılanması da içinde bulunulan fiziksel çevreden doğrudan etkilenir. Arka planla oluşturulan zıtlık ya da uyum,

saydamlık ya da kapalılık, yoğunluk, canlılık gibi kavramlar renk algısını doğrudan etkiler (Holl, 1994).

Şekil 3.2 : Renk Algısı, Faulkner (1972)'den uyarlanmıştır.

Çevremizi algılarken renklerin yarattığı genel fizyolojik, psikolojik ve algısal etkiler şu şekilde özetlenebilir:

-Kırmızı, sarı, turuncu gibi sıcak ve doymuş renkler heyecan ve canlılık yaratırken, mavi, yeşil, mor gibi soğuk renklerin dinlendirici ve saygınlık kazandıran etkileri vardır. Sıcak renklerin hakim olduğu bir mekânda zaman olduğundan daha uzun algılanırken, soğuk renklerin hakim olduğu mekânlarda tam tersi bir etki görülür. Ayrıca, sıcak renkler metabolizmamızın hızlanmasına sebep olarak mekânın olduğundan daha sıcak algılanmasını sağlarken, soğuk renkler vücut fonksiyonlarını yavaşlatarak mekânın olduğundan daha soğuk algılanmasına sebep olurlar (Porter ve Mikellides, 1976; Roth, 2002; Grant-Hays ve Mikula, 2003).

-Sıcak renklerde ki objeler olduklarından daha büyük ve yakın algılanırken, soğuk renklerde ki objeler olduklarından küçük ve uzak olarak algılanırlar. Benzer şekilde sıcak renklerin hakim olduğu mekânlar daha küçük ve basık algılanırken, soğuk renklerdeki mekânlar daha ferah ve geniş olarak algılanırlar (Porter ve Mikellides, 1976; Roth, 2002; Grant-Hays ve Mikula, 2003).

-Benzer renkler mekândaki uyum hissini arttırırken, karşıt renkler çeşitlilik ve heyecan duygusu yaratır. Sarı ile turuncu gibi birbirleriyle uyumlu renklerin birlikte

kullanılması mekâna güven, rahatlık ve huzur hissini arttırırken, mavi ile turuncu gibi zıt ya da tamamlayıcı renkler birbirlerinin etkisini artırarak görsel ilgi ve dikkat sağlarlar. Fiziksel çevrede çok fazla uyumlu rengin bir arada kullanılması monotonluğa yol açabileceği gibi, çok fazla zıt renk kullanılması da karmaşaya yol açabilir (Faulkner, 1972; Porter ve Mikellides, 1976).

-Zıt ve uyumlu renkler kullanılarak oluşturulan kombinasyonlar, fiziksel çevrenin oran olarak olduğundan farklı algılanmasına sebep olabilir. Yatayda birbirlerine zıt renklerde malzemeler kullanılmasıyla oluşturulan mekânlar derinlik ve genişlik duygusunu vurgularken, zıt renkler düşeyde kullanıldığında yükseklik hissini arttırırlar (Faulkner, 1972; Grant-Hays ve Mikula, 2003).

Her rengin deneylerle ortaya konmuş genel psikolojik etkileri vardır ancak renklerin algılanması gözlemcinin kültürüne, deneyimlerine, ruh haline, estetik anlayışına, eğitimine, kişisel zevklerine ve değerlerine bağlı değişiklik gösteren bilinçsel bir süreçtir. Dolayısıyla aynı renklerin farklı kullanıcılar üzerinde farklı etkileri görülebilir (Zengel ve Kaya, 2007). Renklerin algılanmasını bilinç düzeyinde etkileyen değişkenler şu şekilde özetlenebilir:

-Bireylerin algısal modelleri oluşurken, renklerin doğadaki kullanımlarından etkilenir. Yeşil ve kırmızı renkler, tazelik ve canlılığı çağrıştırarak enerjimizi arttırırken; soğuğu ve ölümü anımsatan mavi renk vücut fonksiyonlarımızı yavaşlatır (Roth, 2002).

-Bireylerin renk algıları, o rengin yaşadıkları toplum ve kültürde sahip olduğu anlama göre değişim gösterebilir. Batıdaki Hıristiyan kültürlerinde beyaz renk saflığı, doğumu, evliliği temsil ederken; bazı Uzak Doğu ve Asya kültürlerinde beyaz renk ölüm ve yas dönemlerinde kullanılır (Grant-Hays ve Mikula, 2003).

-Renk algısını etkileyen bir diğer bilinçsel faktör ise kişinin deneyimleri, yetiştiği ve yaşadığı fiziksel çevre gibi geçmiş tecrübelerdir. Örneğin, çocukken oyun oynadığı bahçede kırmızı tonları hakim olan bir kullanıcıya kırmızı rengin o yılları çağrıştırması ve renk algısını bilinç düzeyinde etkilemesi muhtemeldir (Grant-Hays ve Mikula, 2003; Zengel ve Kaya, 2007).

-Yaş, cinsiyet, yaşam tarzı gibi kişisel özellikler renk algısını doğrudan etkiler. Farklı yaşam evrelerinde ki ya da düşünce yapılarındaki bireylerin tercihleri değişeceği için renk algıları da farklılık gösterecektir. Norveç'te 5 ile 19 yaş arası öğrencilerde

yapılan bir çalışma sonucunda kırmızı, turuncu, mavi, yeşil gibi renkler öğrenciler tarafından daha çok tercih edilirken; orta yaşlı ve yaşlı kullanıcılar tarafından çok tercih edilen koyu ve pastel renklerin daha az tercih edildiği gözlenmiştir (Zengel ve Kaya, 2007.

3.1.1.2 Doku

Doku, yüzeylerin üç boyutlu yapıları nedeniyle sahip oldukları renk, sertlik, parlaklık, boyut, şekil, düzen gibi dokunsal ve görsel kimlikleri olarak tanımlanabilir (Ching, 1996). Dokunun algılanmasının, görsel ve dokunsal olmak üzere iki farklı boyutu vardır. Mekânın algılanması dokunma duyusundan gelen verilere bağlı olarak değişir, mekân daha belirgin daha net hale gelir. Görsel olarak alınan veriler ile dokunma hissinin sağladığı uyarıların beraber algılanması, mekânın deneyimlenmesini şiddetlendirir (Roth, 2002).

Şekil 3.3 : Skyros, Yunanistan (Meiss, 1990).

Meiss (1990)'a göre algılayan kişinin konumuna bağlı olarak yüzeyleri oluşturan parçalar yeteri kadar benzer, yakın ve sayıca çok olduklarında, bu parçalar tek başlarına değil bütün bir doku olarak algılanabilirler. Şekil 3.3'te görülen şehir dokusunda, uzak ve küçük olan beyaz binalar yüzeyi oluşturan parçalar olarak algılanırken, yaya ölçeğinde tekil bir bütün olarak algılanırlar.

Dokunun karakteri mekânın algılanan kimliğini, dokuyu oluşturan parçaların görme ve dokunma duyularıyla algılanan şeffaflık, yumuşaklık, yansıma, pürüzlülük, zıtlık

ve uyum, örüntü gibi fiziksel özelliklerine bağlı olarak etkiler (Tüzcet, 1967). Gezer (2007) tarafından yapılan çalışmada, dokunun karakterinin ya da kimliğinin algılayan kişilerin bilinç düzeyindeki farklılıklara bağlı olarak çeşitlilik gösterebileceği belirtilmiş; bilinç düzeyindeki olası farklılıklar ve doku algısına muhtemel etkileri 4 grupta incelenmiştir:

-Dokunun algılanması kişinin geçmiş deneyimlerine göre farklılık gösterebilir. Cilalı ve parlak yüzeyde kayarak zarar görmüş bir birey, bu tip yüzeylere karşı bir ön yargı taşır ve bu durum dokunun farklı algılanmasına sebep olabilir.

-Kişinin eğitim durumu, bilgi düzeyi ve mesleği gibi bireysel değişkenlerdir. Ahşap dokusu verilmiş bir yüzey kaplaması çoğu kullanıcı grubu tarafından ahşap olarak algılanıp hoş karşılanırken, mesleki ya da kişisel tecrübeleri sonucu yüzeyin gerçek yapısını bilen bir birey tarafından itici bulunabilir.

-Zihnimiz dokuları algılarken, doğadan ya da yaşadığımız çevreden aşina olduğumuz modellere göre tanımlar ve eşleştirir. Tasarlanan çevreyi oluşturan yüzey, cephe, mekân, malzeme, strüktür gibi mimari unsurların görsel ve dokunsal karakteristikleri, sahip oldukları dokuya ve renge göre olduklarından farklı algılanabilirler. Örneğin, poliüretan yüzeylere taş ya da beton renk ve dokusu verilerek, bu yüzeylerin olduklarından farklı algılanmaları sağlanabilir.

-Tasarlanan çevredeki yüzeylerin dokularına karar verirken dokunun potansiyel kullanıcı grupları üzerindeki psikolojik etkileri sorgulanması ve dokunun özelliklerinin kullanıldığı yere uygun olup olmadığına bakılması gerekir. Örneğin parlak ve cilalı zemin kaplamaları alışveriş merkezi gibi kapalı mekânlarda hoş karşılanırken, açık bir kamusal mekânda yağışlı havalarda güvensizlik yaratabilir (Gezer, 2007).

3.1.1.3 Ses ve koku

Görme ve dokunma duyusunun dışında, koku alma ve işitme duyuları da mekân algısını etkiler. Her mekânın kendine has ve akılda kalıcı, hoş ya da nahoş bir koku ve ses karakteri vardır. Mekândaki sesler ve kokular, mekânın kullanıcı tarafından algılanmasını duyusal, bilinçsel ve bilişsel olmak üzere 3 şekilde etkilerler:

-Çığlık, gök gürültüsü, gürültülü müzik gibi negatif sesler ile su, rüzgâr, müzik gibi pozitif sesler, ruh halimizi ve fiziksel çevreyi algılayışımızı duyusal olarak

etkileyecektir (Porteous, 1996). Örneğin, bir kafeye girdiğimizde burnumuza gelen kahve kokusunun verdiği haz duyusal algımızı ve dolayısıyla mekân hakkındaki düşüncelerimizi etkileyecektir.

-Geçmiş deneyimlerimizle elde ettiğimiz ses ve koku modellerine gönderme yapan yeni uyaranlar ya da mekânlar ilk kez karşılaşılmış olsalar bile olumlu ya da olumsuz bilinçsel bir ön yargıyla algılanırlar. Daha sonradan farklı bir kaynaktan alınan bu ses ve kokular geçmişteki anıların etkisiyle yorumlanacaklardır (Gezer, 2008).

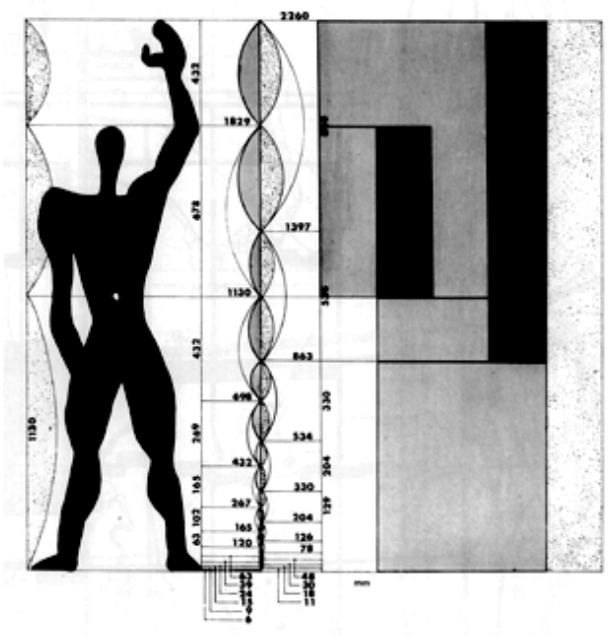
-Ses ve koku mekân algımızı duyusal ya da bilinçsel olarak etkileyebileceği gibi, mekânda deneyimlenen sesler ve kokular zihnimize kazınarak mekânın bilişsel karakterini ve dolayısıyla algılanışını etkileyebilirler. Örneğin, taş bir katedraldeki çanın sesi yaptığı ekolar ve titreşimler bu mekânın karakteristik özelliklerindendir. Katedral duvarları sesi emen bir malzeme ile kaplanırsa, mekânın bütün diğer fiziksel özellikleri aynı kalmasına rağmen, mekânın algılanışı ve kimliği farklılaşacaktır (Holl, 1994).

3.1.1.4 Boyut, oran ve ölçek

Boyut, nesnel, ölçülebilir ve değişmez bir fiziksel özellik iken; oran, ölçeğe bağlı olarak değişim gösteren, öznel ve algılanan bir unsurdur. Ölçek ise, bir objenin ya da mekânın boyutlarının ölçüleri bilinen bir objeye ya da standart bir ölçüye algısal veya matematiksel oranı olarak tanımlanır. Kişi fiziksel çevrenin ölçeğini, mekânın boyutlarını kendi boyu ile oranlayarak algılar. Bu nedenle boyut, oran ve ölçek algısı her bireyin fiziksel özelliklerine ve konumuna göre farklılık gösteren kavramlardır (Ching, 1996).

Algı mekanizması fiziksel çevrede güzeli tanımlarken, doğada gördüğü oranlar doğrultusunda, bazı oransal ve boyutsal ilişkiler arar. Altın oran 1:1.618, Fibonacci sayı dizisindeki ve Öklid teoremindeki oranlar geçmişten günümüze mimari yapılarda bilinçli ya da bilinçsiz olarak tekrar edilmiştir. Bütün bu teorilerin temelini, insan vücudunun oran ve ölçüleri bulunmaktadır. Çünkü, insan boyutları ve fiziksel çevrenin boyutları arasındaki oran kullanıcının ölçek algısını doğrudan etkiler. Genel olarak insanlar yüksek tavanlı mekânlarda kendilerini daha ferah, bu yükseltinin fazla olduğu mekânlarda küçük ve önemsiz, alçak tavanlı alanlarda ve dar koridorlarda ise baskı altında hissederler (Roth, 2002).

Frank Lloyd Wright yapılarını tasarlarken kendi boyunu referans alarak oluşturduğu mekân ölçülerini kullanmıştır. Eğer Wright'ın boyu, daha uzun ya da kısa olsaydı yapılarının boyutları da değişiklik gösterecekti (Roth, 2002). Ching (1996)'e göre, Le Corbusier yapılarını tasarlarken Altın Oran ve Fibonacci Serisini temel alarak ve ideal insan boyutlarına göre oluşturduğu modüler insan ölçülerini kullanmıştır (Şekil 3.4). Mimaride kullanılan ideal insan ölçeği bir yapının ya da mekânın boyutlarının ortalama insan boyuna oranı olarak kabul edilse de, algılanan ölçek ve boyut ortalama insan ölçülerine göre tanımlanamaz. Ancak günümüzde yapıların yükseklikleri belirlenirken ortalama bir yetişkinin boyutları ölçek olarak kabul edilmektedir. Bu sebepten, gerek yaş gerekse çeşitli fizyolojik nedenlerle ölçüleri ortalama insan ölçülerinde daha farklı olan kullanıcıların mekân algısı boyut, ölçek ve oran bakımından farklılık gösterebilir.

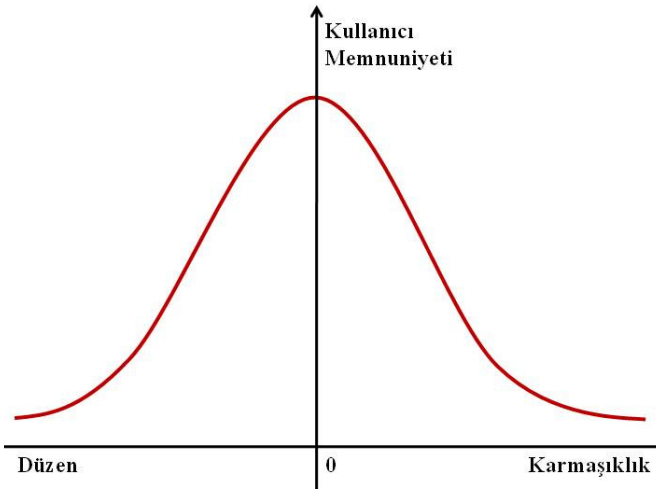

Şekil 3.4 : Modüler İnsan, Le Corbusier (Ching, 1996)

3.1.1.5 Düzen ve karmaşıklık

Okunaklılık, tekrar, dokudaki homojenlik, yapı elemanları arasındaki hiyerarşinin belirginliği ve karşıtlığın azlığı, yüzeylerde uyumlu renklerin seçilmesi gibi tasarımsal kararların sağladığı düzenle; görsel zenginlik, süsleme, farklılık, karşıtlığın doğurduğu karmaşıklık arasındaki denge kullanıcıların mekânı algılayışını belirler (Meiss, 1990; Nasar, 1998).

Fiziksel çevrede düzen ile karmaşıklık arasında bir denge kurulmalıdır ve karmaşıklık ile kaos arasında genellikle ince bir çizgi vardır. Şekil 3.5'te görüldüğü gibi, düzen psikolojik olarak güven duygusunu arttırır ancak bu düzenin fazlası monotonluğa yol açarak kullanıcı memnuniyetini azaltır. Monotonluk ve ortaya çıkan kimliksizlik insanların yaşadığı yerlere uyum sağlamasını zorlaştırabilir. Bu monotonluk estetik açıdan da kötüdür; insanlar kompleks formlardan daha çok zevk alırlar. Ama fazla karmaşık formlar da bir noktadan sonra kaos yaratarak insanları rahatsız eder (Lang, 1987; Carmona ve diğ., 2003; Zakia, 2002)

Şekil 3.5 : Düzen, karmaşıklık ve kullanıcı memnuniyeti arasındaki ilişki.

Farklı kullanıcı gruplarının mekânsal tercihleri dolayısıyla çevre algıları farklılaştığından farklı grupların düzen ve karmaşıklık eşikleri değişkenlik gösterir. Örneğin, yaşlı veya kadın kullanıcılar güvenlik gereksinimlerinin önceliği nedeniyle kamusal mekânda biçimsel düzeni ve okunaklılığı daha çok tercih ederler. Buna karşılık çocuk ve genç kullanıcılar karmaşıklık sonucu oluşan daha canlı ve zengin kamusal mekânı tercih ederler. Bu sebepten, yaşlı kullanıcılara karmaşık gelen bir fiziksel çevre, genç kullanıcılar tarafından daha düzenli algılanabilir (Holland ve diğ., 2007).

3.1.1.6 Ritim ve süreklilik

Ritim, bir bütün içinde bulunan ve birbirlerine boyut, şekil, karakter olarak benzerlik gösteren parçaların ya da motiflerin, sistematik bir düzen içinde ve aynı ya da farklılaşan aralıklarla tekrar ederek oluşturduğu örüntüdür. Süreklilik ise, tekrar eden ya da benzerlik gösteren parçalar yardımıyla farklı bütünler arasında sağlanan devamlılık hissidir (Ching, 1996).

Müzikte ritim farklı notaların biraya gelerek oluşturduğu işitsel örüntü iken; mimarlıkta ritim cephedeki açıklıklarla, duvardaki nişlerle ya da tavandaki bezemelerle sağlanan oransal ve biçimsel bir örüntüdür (Roth, 2002). Şekil 3.6'da da görüldüğü gibi, tekrarlanan veya benzerlik gösteren mimari öğeler ve örüntüler yardımıyla farklı mekânlar ya da yapılar arasında görsel süreklilik sağlanırken, algısal olarak da bir bütünlük yaratılabilir (Ching, 1996).

Şekil 3.6 : Benzer karakterde cephelerin hareketiyle oluşan ritim (Ching, 1996)

Altın (2007) tarafından Norveç'in başkenti olan Oslo'da yapılan ve Şekil 3.7'de görülen çalışmada, kentteki binaların pencerelerinin ve cephedeki gölgeleme elemanlarının kent ölçeğinde ritim ve süreklilik sağladığı saptanmıştır. Binaların dış cephelerindeki açıklıklar form olarak farklılık gösterseler de; pencerelerin sıklığı ve boyutları, gölgeleme elemanlarının renklerindeki ve konumlanmalarındaki benzerlikler ile oluşan binalarda ki ritim, kent ölçeğinde görsel bir süreklilik meydana getirmiştir.

Şekil 3.7 : Gölgeleme elemanları ile kent ölçeğinde oluşturulan ritim ve süreklilik (Altın, 2007).

3.1.2 Kullanıcı

Dış dünyadaki uyaranlara verdiğimiz tepkiler, dış dünyayı algılama şeklimiz sürekli bir değişim halindedir. Başta görsel algılama mekanizması olmak üzere algılama sürecinde kişi çevreden elde ettiği verileri geçmiş deneyimleriyle oluşturduğu modeller doğrultusunda tanımlar; sahip olduğu beklentiler ve diğer etkileyici unsurların etkisinde yorumlar ve algılar (Lam, 1977). Bir başka deyişle algılama; görme, işitme, dokunma, koklama ve tatma duyularıyla elde edilen verilerin var olan modeller, deneyimler, beklentiler ve diğer duygular ile harmanlanmasıyla oluşan, sürekli değişim halinde olan bir kavrama modelidir. Her bireyde farklılık gösteren ve uyarıların algılanmasını belirleyen kullanıcıya bağlı değişkenler: tanımlama, beklentiler ve etkileyici unsurlar olmak üzere birbirleriyle bağlantılı 3 bölümden oluşur.

3.1.2.1 Tanımlama

İnsan beyni objeleri ya da fiziksel çevreyi tanımlarken geçmiş deneyimler sırasında istem dışı olarak depolanan veriler ışığında oluşturulan bir takım modeller kullanır. Zihnimizin gelen uyarıları bilinen en geçerli örüntüye göre sadeleştirme, tanımlama, eşleştirme, sınıflandırma işlemine algısal psikolojide algılama sürecinin niteleyici ya da tanımlayıcı aşaması denir. Algılama mekanizmasının tanımlama aşamasında amaç parçalar arasında bütüne dayanan en genel örüntü modelini bulmaktır (Lam, 1977; Roth, 2000).

İnsan ilk kez karşılaştığı ve tanımlayamadığı bir objeyi daha önceden hatırladığı bir biçime benzetme gereği duyar. Bu sebepten, algıladığımız her şey geçmiş deneyimlerimizle sınırlıdır ve cisimlerin algılanması kişilerin içinde bulunduğu kültür, yaşadığı fiziksel çevre ve sahip olduğu yaş, cinsiyet gibi bireysel farklılıklara göre değişim gösterebilir (Zengel, 2008). Başka bir deyişle, gördüğümüz her şey geçmiş deneyimlere ve referans dosyalara göre algılama sürecinde gruplandırılarak tanımlanır. Uyarıların yorumlanmasını sağlayan bu tanımlama modellerinin bazıları doğumda, bazıları da yaşam boyunca süren bir öğrenme sürecinde kazanılır (Lam, 1977).

Yeni bir uyarının tanımlanabilmesi için geçmiş uyarılar ile birebir aynı olması gerekmez; gelen uyarılar beyin tarafından sınıflandırılırlar. Bu sayede bildiğimiz bir objeyi farklı bir açıdan da görürsek tanıyabiliriz. Algılama mekanizmasının bu

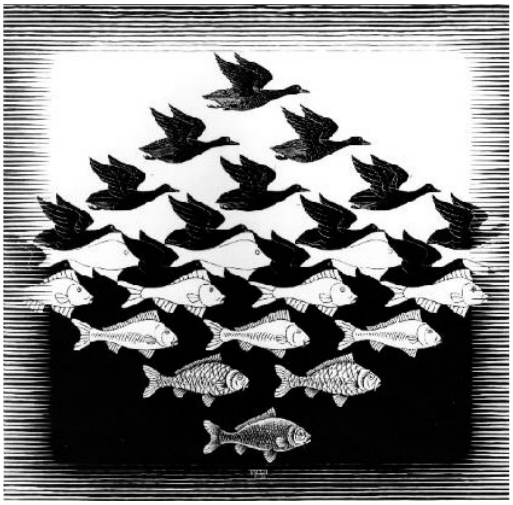
özelliği algısal psikolojide sabitlikler olarak tanımlanır. Sabitler, beyinin objeleri ve onların farklı özellikleri farklı koşullar altında tanıyabilmesi ve yorumlayabilmesi özelliğinin temelini oluştururlar. Başka bir deyişle sabitlikler; görsel olarak algılanan objenin doku, renk, şekil, boyut, parlaklık gibi özelliklerin farklı koşullarda farklı algılanmasına rağmen tanımlanmasını sağlarlar (Lam, 1977).

Roth (2000)'a göre, algılama mekanizmasının tanımlama aşamasında, zihnimizin gelen uyarıları daha önceden deneyimlenen en geçerli örüntüyle eşleştirir. Eğer gelen veri daha öncede bilinen hiçbir kalıba uymuyorsa, zihnimiz bu objeyi tanımlarken geçmiş deneyimler ile oluşturulan parametreler ile eşleştirilir. Ayrıca, çirkinlik ya da estetik olarak yetersizlik; biçimdeki belirsizlik, algılama örüntülerindeki yoksunluk ve geçmiş deneyimler doğrultusundan oluşturulan zihinsel şablonlara uymamak olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle, tasarlanan çevrede yaşadığımız zorluklar ve hazlar, bizim bu çevredeki objeleri zihnimizde tanımlayabilme ve gruplayabilmemize bağlıdır. Başta görsel algılama olmak üzere algılama sürecinde zihnimiz objeleri şekil ve zemin ilişkisi, benzerlik, yakınlık, devamlılık, tamamlama, simetri ve ortak kader ilkelerinden birini ya da birkaçını beraber kullanarak tanımlar.

Şekil-zemin ilişkisi

Şekli oluşturan, bir objenin ya da obje grubunun bir bütün olarak algılanabilmesi için arkasında zeminle zıtlık oluşturması gerekir. İnsan zihni objeleri ya da uyarıları algılarken onları figür ve fon olarak gruplama eğilimi gösterir (Url-4). Bize daha yakın olan, form olarak daha tanıdık gelen, zemin ile kontrast oluşturan, daha küçük ve ortada olan objeleri, pozitif şekilleri ilk bakışta şekil olarak algılamamız daha olasıdır. Ancak objelerin daha önce fark etmediğimiz bir yönüne dikkat ederek ya da o anda ki önceliklerimizi bağlı olarak baktığımızda figür ve fon yer değiştirebilir. Fakat hiçbir şekli aynı anda hem figür hem de fon olarak algılanamaz (Zakia, 2002) (Şekil 3.8).

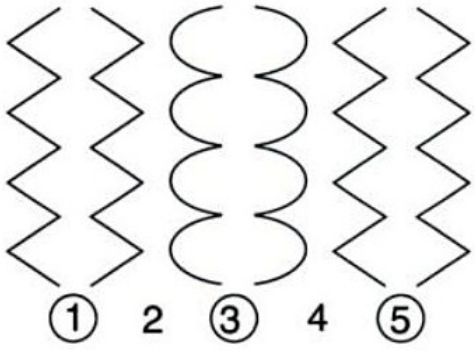
Algılama sürecinin tanımlama aşamasın en önemli bölümlerinden biri olan şekil-zemin ilişkisi, görsel algının yanı sıra işitsel ve dokunsal algıda da geçerlidir. Kalabalık bir ortamda çevredeki bütün sesleri değil arkadaşımızın sesini algılarız. Burada arkadaşımızın sesi figür iken ortamdaki diğer sesler fonu oluştururlar. Benzer bir şekilde elimizi gezdirdiğimiz bir yüzeyde hissettiğimiz doku figürü oluşturur (Zakia, 2002).

Şekil 3.8 : Gökyüzü ve Su, Escher, 1938. (http://wordsontherun.files.wordpress.com/2008/08/figure-ground-escher.jpg)

Benzerlik ve simetri

İnsan algısında parçalar her zaman ikincil önem taşırlar, asıl olan her zaman bütündür. Geştalt algı teorisine göre insan aklı birbirinden bağımsız öğeleri bütünü oluşturacak şekilde gruplama eğilimi gösterir ve bütünü oluşturan parçaları değil bütünü algılar. Zihnimiz benzer özellikteki uyarıları gruplama eğilimi gösterir. Görsel algıda şekil, boyut, malzeme, doku, renk gibi özellikleri açısından birbirlerine benzer olan objeler grup olarak algılanır. Benzer bir şekilde işitsel algıda da, benzer akustik özelliklere sahip enstrümanlardan çıkan sesler ya da notalar gruplanarak algılanır (Ellis, 1969; Meiss, 1990).

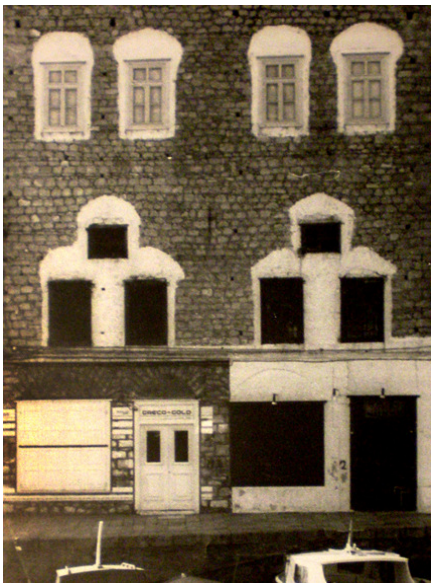
Şekil 3.9 : Benzerlik ve simetri (Zakia, 2002).

Zakia (2002)'a göre, simetri benzerlik prensibinin bir uzantısı olarak düşünülebilir. Simetrik objeler görsel bir denge yarattıklarından, aralarındaki mesafeye rağmen bir bütünü oluşturacak şekilde gruplanarak algılanırlar. Şekil 3.9'da, birbirleriyle benzerlik gösteren ve simetrik bir bütün oluşturan 1-3-5 numaralı alanlar bir bütün ve

obje olarak algılanırken, 2-4 numaralı alanlar için böyle bir gruplama söz konusu değildir.

Yakınlık

Zihnimiz birbirine mesafe olarak yakın duran objeleri diğer objelerden ayırt ederek bir bütün ve grup olarak algılar. Yakınlık ilkesine göre, birbirine şekil ve boyut olarak benzerlik göstermeyen objeler eğer birbirlerine yeterince yakın duruyorlarsa bir bütün olarak algılanabilir. Bazı objeler biçim ve boyut olarak benzerlik gösterseler bile aralarındaki mesafe obje boyundan fazla ise bütün olarak algılanmayabilirler (Meiss, 1990).

Şekil 3.10 : Yakınlık, fon ve benzerlik ilişkisi (Meiss, 1990).

Şekil 3.10'da, biçim ve boyut olarak gruplandıklarında, üst sırada iki kare ve alt sırada dört dikdörtgen olarak algılanması gereken pencereler, fon renginin ve yakınlığın etkisiyle farklı biçimde 3 pencereden oluşan 2 ayrı grup olarak algılanmaktadırlar.

Ortak yön

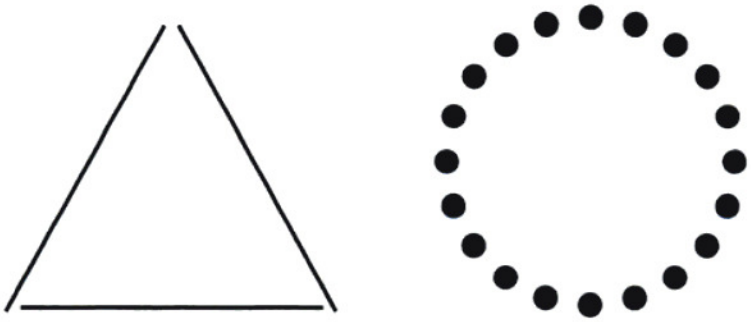
İnsan zihninin, görsel olarak devam eden ve ortak yönde olan parçaları bir bütün olarak algılama eğilimi vardır. Bir başka deyişle, aynı pozisyonda olan ya da belirli bir doğrultuda yönelen objeler bir bütün olarak algılanır. Şekil 3.11'deki gibi biçim olarak birbirlerinden farklı olan objeler aynı doğrultuda konumlanmışlarsa veya konumlanmaları doğrusal ya da eğrisel bir yönelim oluşturuyorsa beraber algılanırlar (Meiss, 1990).

Şekil 3.11 : Ortak yön (Meiss, 1990)

Tamamlama ve kapalılık

Objeler belli bir bütünü tamamlar gibi duruyorsa ya da bildiğimiz bir formu çağrıştırıyorsa, var olan boşluklar tamamlanarak kapalı bir bütün olarak algılanır. Dinlediğimiz bir şarkının ya da sohbet ettiğimiz bir arkadaşımızın sesi bir an için başka bir ses tarafından bastırılırsa, biz bu sesi duymasak bile şarkıyı ya da söylenen kelimeyi tam olarak algılarız. Benzer şekilde, bildiğimiz bir objenin ya da şeklin bir parçası eksikse o objeyi eksiksiz ya da tam algılama eğilimi gösteririz (Şekil 3.12). Ayrıca, sınırları daha belirgin veya kapalı alanlar pozitif şekilleri oluşturduklarından kapalı sınırları olmayan alanlara göre daha kolay bütün olarak algılanırlar (Url-4).

Şekil 3.12: Tamamlama ve kapalılık (Zakia, 2002).

3.1.2.2 Beklentiler

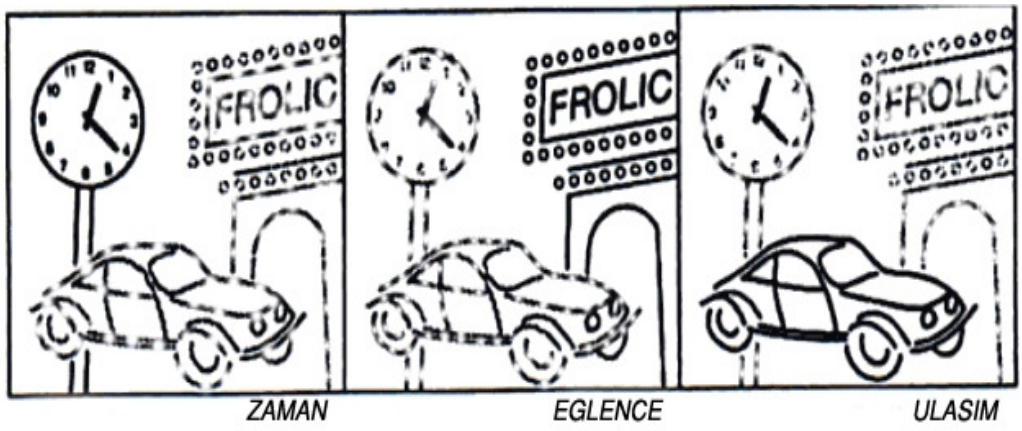
Gelen veriler sınıflandırıldıktan sonra algılama sürecinin ikinci kısmı olan beklentiler devreye girer. Algının tanımlayıcı bölümü anlık uyarıların sınıflandırılmasını sağlarken, beklenti aşaması birbirini takip eden olaylar arasında ilişki kurulmasını ve

bir sonraki adımda verilecek olan tepkini hazırlanmasını sağlar. Beklentiler, çevreden elde ettiğimiz veriler doğrultusunda geçmiş deneyimlerimizi kullanarak zihnimizde dış dünyanın uzantılarını yaratmamızı ve bir sonraki adıma hazır olmamızı sağlayan bilişsel bir olgudur. Bu sebepten bireyin çevre algısı, bilişsel olarak sahip olduğu beklentilerin etkisiyle değişiklik gösterebilir (Carmona ve diğ., 2003).

Algılama mekanizmasında beklentilerin önemi ve rolü gündelik hayattan basit bir örnekle daha kolay açıklanabilir. Yolda bir arkadaşımızı gördüğümüzde, daha önceki deneyimlerimizden edindiğimiz veriler doğrultusunda arkadaşımızla güzel vakit geçirmeyi bekler ve seviniriz. Eğer arkadaşımızla umduğumuz gibi iyi vakit geçirirsek arkadaşı gördüğümüz ilk andaki bilişsel beklentilerimiz desteklenir. Ancak arkadaşımız bize hiç beklemediğimiz bir şekilde kötü davranırsa savunma mekanizmamız hemen harekete geçer ve yeni veriler doğrultusunda arkadaşımızın bizde uyandırdığı etkiler yeniden tanımlanır. Arkadaşımızı bir sonraki görüşümüzde daha dikkatli ve tetikte oluruz, çünkü arkadaşımızla ilgili algısal modelimiz ve bilişsel beklentilerimiz güncellenmiştir (Lam, 1977).

3.1.2.3 Etkileyici unsurlar

Algının niteleyici bölümü duyusal verileri gruplayarak tepkileri tetikler. Beklentiler, daha önceki deneyimlerle bağlantı kurup duyusal dikkati çekerek bir sonraki objeye ve ona verilecek olan tepkiye bilinçsel olarak hazırlanmamızı sağlar. Etkileyici unsurlar ise, içinde bulunduğumuz ruh hali, çevresel faktörler ve diğer duygularımızın etkisiyle bizim bu uyarıyı algılayışımızı bilinç düzeyinde belirler (Carmona ve diğ., 2003; Lam, 1977).

Şekil 3.13 : İçinde bulunulan ruh halinin algılamaya etkisi (Zakia, 2002).

Kişi içinde bulunduğu anlık koşulların etkisiyle fiziksel çevrede farklı objelere farklı değerler verir ve bu durum algılama sürecinin tanımlama aşamasında farklı objelerin figür ya da fon olarak algılanmasına sebep olabilir. Şekil 3.13'te örneklendiği gibi cadde üzerinde yürüyen bir birey bir yere yetişmeye çalışıyorsa yol boyunca saate odaklanır, yapacak eğlenceli bir aktivite arıyorsa algılama ve odak seçici binaların tabelalarına yoğunlaşır, eğer kişi taksi ya da otobüs gibi bir ulaşım aracı arıyorsa odak seçici yoldan geçen araçlara yoğunlaşır (Zakia, 2002).

Zakia (2002)'a göre, algı mekanizması fiziksel çevredeki değişimlere ya da yeni uyaranlara tepki gösterir. Bu uyaran parlak, hızlı hareket eden, etkili renklere, çevresiyle yüksek kontrasta, dokuya, oranlara sahip olmak gibi farklı özelikleri bünyesinde bulundurabilir. Mimar ve tasarımcı olarak bizim görevimiz odak seçicisinin dikkatini, var olan algı teorileri ve bilgileri doğrultusunda çekerek algılama mekanizmasını pozitif olarak uyarmaktır.

3.1.3 Mekân ve kullanıcı arasındaki etkileşim

Her mekânın yapısal özelliklerinin yanı sıra, fiziksel ve sosyal çevresine göre de değişiklik gösteren bir karakteri vardır. Bireye göre fiziksel çevrenin karakteri ya da kimliğini oluşturan çevresel özellikler aynı zamanda mekânın bilişsel tanımlamasıdır ve mekânın algılanmasını doğrudan etkiler. Algılama ve biliş çoğu zaman birbirleriyle karıştırılan kavramlardır. Algılama, çevreden duyular aracılığıyla alınan uyarıların bilinçsel modeller ve veriler doğrultusunda anlamlandırılma sürecidir. Algı duyularla sağlansa da uyarıların anlaşılması ya da yorumlanmasıyla oluşan ve kişiden kişiye değişen bilinçsel bir süreçtir ve bu yönüyle duyulardan farklıdır. Biliş ise, algılama ile elde edilen veriler doğrultusunda oluşan, kişinin davranışlarını ve algısını da etkileyen bilme durumudur (Canter, 1977).

Gezer (2008)'e göre, mekân ve kullanıcı arasındaki ilişki kullanıcının mekândaki geçmiş yaşanmışlıklarının yanı sıra mekânın kullanıcıda oluşturduğu sosyal, kültürel ve psikolojik çağrışımlardan da etkilenir. Bir başka deyişle çevre algısı, gözlemci ve fiziksel çevre arasındaki bilişsel ve bilinçsel etkileşimin hem sonucu, hem de sebebidir. Bu sebepten, mekânda, kullanıcıda, mekân ile kullanıcı arasındaki ilişkide meydana gelen her değişiklik çevrenin algılanmasını doğrudan etkiler (Nasar, 1998).

Kullanıcı ve kamusal mekân arasındaki ilişki daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi anlam, bağ, aidiyet, kimlik, uyum sağlama ve tanımlama gibi kavramlara bağlı

olarak değişen bilişsel bir süreçtir. Farklı kullanıcı grupları ile kamusal mekân arasındaki ilişkideki farklılıklar kamusal mekânın fiziksel ve sosyal özelliklerinin farklı yorumlanmasına sebep olarak kullanıcıların mekânı algılayışını etkilemektedir. Örneğin, bir bölgede yaşayan kullanıcı ile bölgeyi ziyaret eden kullanıcıların bölgeyi değerlendirmeleri birbirinden farklıdır. Bölgede yaşayan kullanıcıların ziyaretçilere göre daha detaylı, daha geniş ve daha az biçimsel bir algısı vardır (Nasar, 1998).

3.2 Toplumsal Çeşitlilik, Kamusal Mekân Algısı ve Kullanımı

Tüm sanatlarda olduğu gibi mimari ürün de yaratıldığı zamanın ve çevrenin izlerini taşır. Ancak mimarlığın farkı, mimari ürünün anın çevresel koşulları etkisinde sürekli değişen bir kimliğe sahip olması ve buna bağlı olarak farklı algılanmasıdır. Bu sebepten mimari ürünün ya da mekânın algılanması içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevreden ayrı düşünülemez (Holl, 1994).

Toplum; belirli bir bölgede yaşayan, kendi kuralları ve kültürü olan, belirli ölçülerde iletişim kuran insan grubu olarak tanımlanır. Kültür ise, belirli kuralları ve değerleri olan bir yaşam tarzıdır (Carmona ve diğ., 2003). Şehirler kozmopolit toplum yapısına sahip, sosyal organizmalardır. Şehirlerdeki kozmopolit yapının kent yaşamı için ekonomik, sosyal, kültürel pek çok faydası vardır. Ancak farklı kültürler, sınıflar, dinler arasında etkileşim yoksa bu kozmopolit yapının kamusal ortam için hiçbir önemi yoktur (Sennett, 2005).

Kamusal mekânlar; toplumun farklı kültür, köken ve sınıflara ait kesimlerinin bir araya gelerek ortak deneyimler yaşadıkları, iletişim kurarak benzerliklerini ve farklılıklarını gördükleri, birbirlerine güvenmeyi ve beraber yaşamayı öğrendikleri, kamu yaşamında toplumsal bir bütünlük oluşturan kentsel mekânlardır (CABE, 2004). Bir başka deyişle kamusal mekânlar farklı grupların karşılaştıkları, etkileşim içine girdikleri, anlaşmazlıklarını ortaya koydukları ve bir araya geldikleri kent yaşamını zenginleştiren sosyal işlevi olan mekânlardır (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

Algılama, mekânın niteliklerinin kullanıcı üzerinde yarattığı etkidir ve bu etki mekânın sahip olduğu özellikler kadar kullanıcıya bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Mekânın algılanması sonucu oluşan veriler mekânın bilişsel kimliğini etkilerken, mekânın bilişsel kimliği dolayısıyla sahip olunan beklentiler ve ön

yargılar da fiziksel çevrenin algılanışını etkiler. Algılama ve dolayısıyla oluşan bilişsel farklılıklar, fiziksel çevredeki davranışları ve kamusal mekânın kullanımını etkiler (Canter, 1977). Başka bir deyişle fiziksel çevredeki davranış, tercih ve kullanımlar, mekânın fiziksel özelliklerinin yanı sıra mekânın farklı bireyler tarafından algılanışına ve oluşan bilişsel kimliğine bağlı olarak çeşitlilik gösterirler.

Kamusal mekân algısında ve dolayısıyla kamusal mekânın bilişsel özelliklerinde farklılığa sebep olabilecek toplumsal çeşitliliğe; kişinin bulunduğu ve yetiştirildiği çevrenin fiziksel ve kültürel özellikleri, bölgede yaşama süresi, köken, eğitim durumu, gelir durumu, yaş, cinsiyet, fiziksel nitelikler, yaşam tarzı, dini inançlar gibi kişisel ve çevresel değişkenler sebep olur. Tasarımcı tarafından kontrol edilemeyen ancak göz önünde bulundurulması gereken toplumsal çeşitlilik ve mekân algısına etkileri; bir çok farklı toplumsal grup tarafından beraber kullanılan kamusal mekânlar üzerinde yapılmış olan alan çalışmaları ile daha iyi anlaşılacaktır. Farklı toplumsal gruplardan bireylerin kamusal mekân kullanımları, kamusal mekândaki tercihleri ve davranışları hakkında yapılacak olan araştırmalar; bu farklı grupların kamusal mekânı nasıl algıladığı hakkında bilgi sağlayacaktır.

3.2.1 Toplumsal çeşitlilik: uyum-ayrışma

Toplumsal çeşitlilik ve kamusallık yakından ilişkilidir. Fransızcada "kozmopolitan"; kendisiyle hiç bir ilişkisi ya da bağlantısı olmayan, daha önceden hiç yaşamadığı farklı durumlarda ve çeşitlilik içinde rahatça hareket edebilen insandır. İngilizcede ise "kozmopolitan"; kusursuz kamusal insandır (Sennett,1977).

Çeşitlilik kavramının farklı disiplinlerde farklı anlamları bulunmaktadır; farklı kullanımların karışımı ya da sınıfsal ve etnik heterojenlik, çeşitlenmiş fiziksel dizayn, genişletilmiş kamusal hayat ve pek çok sosyal grubun kendi haklarını kentsel mekânda araması, bu tanımlamalardan birkaçıdır. Günümüz kent yapısı ve mimari anlayışı kültürel ve etnik çeşitliliğin etkisinde, farklı sosyoekonomik grupların kullanımında şekillenmektedir (Fainstein, 2005).

Jacobs (1992)'a göre, kamusal mekânlar günlük sosyal yaşamın gerçekleştiği ortamlar olmanın yanı sıra, insanların farklı yaşam biçimlerini görerek diğerleriyle yaşamayı öğrendikleri alanlardır. Farklı gruplardan insanların bulunduğu kamusal mekânlar sayesinde kullanıcılar yaşadıkları toplumu oluşturan çeşitli gruplara ve onların davranışlarına aşinalık kazanırlar. Bir başka deyişle, kültürel ve bireysel

farklılıklara sahip, çeşitli sosyodemografik gruplardan kullanıcıların kamusal mekânda bir arada bulunması farklı grupların doğrudan temasa geçmeden, sadece birbirlerini gözlemleyerek, birlikte var olmalarına olanak sağlar. Farklı grupların kamusal mekânı ve kamusal yaşamı paylaşması, birbirlerinin davranışlarına ve değerlerine alışkanlık kazanmalarına katkıda bulunur (Holland ve diğ., 2007).

Kent yaşamında ve kamusal ortamda, toplumsal çeşitlilik ve sosyal uyum pek çok yönden gereklidir. Ancak toplumsal çeşitliliğin uyum içinde gerçekleşmemesi, farklı gruplar arasındaki sosyal ayrışmaya sebep olarak topluma ve kamusal ortama zarar verir.

3.2.1.1 Toplumsal uyum

Sosyal ve kültürel çeşitliliğin uyum içinde var olduğu bir topluma sahip olmak için, farklı grupların kamusal mekânda bir araya gelerek iletişim kurması gerekmektedir. Farklı gruplar anlaşmazlıklarını çözerek kamusal ortamda bir arada yaşamayı başardıklarında; daha hoşgörülü, demokratik, çeşitli ve medeni bir toplum oluşur (Low ve diğ., 2005).

Sennett(2005)'a göre medeniyet; farklı inanç, ırk, kültür ve sosyal sınıflara ait olan insanların, devlet kontrolü olmaksızın, bir arada ve uyum içinde yaşayabilmeleridir. Medeniyet seviyesinin yüksek olduğu bir kentsel yaşamda, toplumdaki tüm farklılık ve çeşitlilikler o toplumu daha güçlü kılar, soruna sebep olmaz. Kamusal mekânlar içinde bulunduğu kentin ya da bölgenin toplumsal yapısının, kültürünün ve medeniyet seviyesinin en iyi şekilde gözlemlenebileceği yerlerdir. Kamusal bir mekân, toplumun farklı kesimleri tarafından eş zamanlı olarak kullanılabiliyorsa ve sosyal ayrımı ortadan kaldırıyorsa, gerçek anlamda kamusal mekândır (Dijkstra, 2000).

Farklı kültürel ve fiziksel çevre koşullarının yanı sıra, farklı sosyodemografik özelliklere sahip insanların kamusal mekânda uyum içinde bir araya gelmesi kamusal yaşamı kültürel, ekonomik ve sosyal yönden geliştirir:

-Belirli bir sosyal grubun yaşadığı yerleşim merkezlerinde belirli bir kimlik ifade edilirken, farklı topluluklar arasındaki sınırlarda pek çok farklı kimlik bir araya gelerek kültürel bir zenginlik oluşturur (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

-Kamusal ortamda toplumun tüm kesimlerinin uyum içinde var olması, insanların alışveriş alanlarında daha çok zaman geçirmesine ve mülk fiyatlarının artmasına sebep olarak, ekonomiye katkı sağlar (Holland ve diğ., 2007).

-Farklı sosyal gruplardan kullanıcıların bir araya geldikleri kamusal mekânlar çocukların ve gençlerin bir arada yaşamayı öğrendikleri yerlerdir. Küçük çocuklar yabancıların davranışları, görünüşleri, onlarla nasıl iletişim kurmaları gerektiği gibi sosyal yaşama ait bilgileri, kamusal mekândaki yabancıları ve ailelerinin bu yabancılarla olan ilişkilerini gözlemleyerek öğrenir (Holland ve diğ., 2007).

İdeal bir şehrin demokrasi, eşitlik, çeşitlilik, gelişme ve devamlılık değerlerine sahip olması gerekir. İdeal bir kent yaşamı için farklı sosyal sınıflardan insanların birada ikamet edebilecekleri konut alanları ve politikaları yaratarak, toplumdaki farklı grupların birbirlerine alışmasını ve bir arada yaşamalarını sağlamak gerekir (Fainstein, 2005; Sennett, 2005).

Hollanda'nın Amsterdam kenti demokrasi, eşitlik, çeşitlilik gibi değerlerin kamusal yaşamda var olduğu toplumsal uyum açısından ideal bir şehirdir. Amsterdam'da şehir yönetimi konut kredilerini verirken farklı gelir gruplarından ve etnik kökenden insanların birlikte yaşamasını amaçlamış ve hiçbir bölgenin tamamen homojenleşmesine olanak vermemiştir (Fainstein, 2005). Şehir yönetiminin izlediği bu politikanın sonucunda, hem kültürel hem de ekonomik anlamda zengin, toplumu oluşturan farklı topluluklar arasında hoşgörü ve toleransın yüksek olduğu bir kent yaşamı oluşmuştur.

Toplumsal uyum için, farklı sosyal geçmişleri olan insanlar arasında etkileşime olanak sağlayan kamusal mekânlar yaratmak önemlidir. Çünkü, toplumsal uyum ve aynı kamusal ortamı paylaşmak, farklı gruplar arasındaki hoşgörü ve toleransı çoğunlukla olumlu etkiler. Ancak, kamusal ortamdaki sosyal çeşitlilik ve hoşgörü arasındaki ilişki pek net değildir. Bazı durumlarda diğer grupların kamusal ortamdaki varlığı bu gruba karşı toplumsal hoşgörüyü arttırırken; yaşam tarzları ve normları toplumun genelinden çok farklı olan grupların kamusal ortamdaki varlığı, toplumsal bir tepki oluşturabilir.

3.2.1.2 Toplumsal ayrışma

Kamusal yaşamı daha ilgi çekici hale getiren kamusal mekândaki sosyal çeşitliliktir. İdeal bir şehirde özgürlükler gruplar arasında farklılaşmaya sebep olur. Ancak bu

mekânsal ve sosyal farklılaşma, toplumsal eşitlikler korunarak ve azınlıkta kalan gruplar kamusal hayattan çıkartılmadan gerçekleşmelidir. Kamusal mekândaki gruplardan biri kendi değerlerini ya da kullanım amaçlarını kamusal mekâna ve kamu yaşamına empoze etmeye çalıştığı zaman, farklı gruplar arasında çatışmalar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır (Young, 1990).

Kamusal yaşamdaki uyumun ve farklı toplumsal gruplar arasındaki birliğin zorluğunu belirten bir görüş milattan önce 1.yüzyılda Sallust tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: "Küçük topluluklar uyum içinde bir arada yaşayarak gelişirlerken, büyük topluluklar anlaşmazlıklar ve çatışmalar yüzünden bölünürler." (Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

Sennett (2005) diğerleri olarak tanımlanan azınlık gruplar ile toplumun çoğunluğunu oluşturan kesimin bir arada ancak toplumsal uyum sağlanmadan yaşamasının çatışma, asimilasyon ve kayıtsızlık olmak üzere 3 yolu olduğunu belirtmiş; bunu yaparken Avrupa'da tarihin çeşitli dönemlerinde yaşamış olan Yahudilerin yaşayışlarından örnekler vermiştir:

-Çatışma şeklinde olan bir arada yaşayış biçimine örnek olarak Rönesans Venedik'indeki Yahudiler gösterilmektedir. Bu dönemde Hıristiyan halk ile oluşan yoğun çatışmalar sonucunda Yahudi halk ayrı bir adada yaşamaya başlatılmış ve sadece gündüzleri çalışmak için kent merkezine gelmelerine izin verilmiştir. Burada kentsel çeşitlilik medeniyet olmadan yönetim kontrolünde gerçekleşmiştir.

-Asimilasyona örnek olarak ise, 18.yüzyıl sonunda Berlin'de yaşayan Yahudilerin kamusal yaşamda dini kimliklerini saklayarak yaşamaları gösterilmiştir. Bu dönemde, Yahudiler kimliklerini feda ederek topluma dahil olmuşlardır.

-20.yüzyıl başlarında Londra'daki Yahudiler kendi gettolarında baskın kültür haline gelmişler, Hıristiyan halkla aralarında karşılıklı bir tolerans oluşturmuşlardır. Ancak, tolerans ve kayıtsızlığa dayalı bu ilişki ortak ve uyum içinde bir kent yaşamı oluşturmamış, aksine kent yaşamını daha küçük ve homojen parçalara ayırmıştır.

Endüstrileşme sonucu alınan göçler ve artan hareket olanakları ile değişen günümüz kent yapısı, makro ölçekte kozmopolit bir yapıya sahip olmasına karşılık; mikro ölçekte, insanların yaşamak için daha güvenli ve homojen topluluklardan oluşan yerleşimlere çekilmesiyle sosyal ve fiziksel olarak kutuplaşmaya başlamıştır. Bu durum aynı zamanda insanların tüm toplum tarafından paylaşılan kamusal

mekânlardan çekilmesine de sebep olmuş, farklı gruplar arasında gerilim ve endişe kaynaklı bir ayrım oluşturmuştur (Low ve diğ., 2005; Lownsbrough ve Beunderman, 2007).

Bir başka deyişle kent yaşamının daha özerk yerleşim alanlarına bölünmesi, toplumu oluşturan farklı gruplar arasındaki sosyal etkileşimin engellenmesine ve toplumsal ayrışmaya sebep olmaktadır. Bu durum farklı grupların birbirlerini diğerleri olarak tanımlamasına ve güvensizlik kaynaklı sosyal bir kutuplaşmaya sebep olmaktadır (Low, 2003). Tarih boyunca başarılı olmuş bütün şehirlerde kozmopolit, eşit ve etkileşim içinde olan bir toplumsal yapı görülmüştür. Bu sebepten kentsel mekânın sosyal olarak daha homojen alt bölgelere ayrılması ekonomik, sosyal ya da politik açıdan hiçbir fayda sağlamayacaktır (Dawson, 2006).

Farklı sosyal gruplar arasındaki kutuplaşma uydu kentler, güvenlikli siteler gibi yaşam alanlarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu tip yerleşim bölgelerinde sadece ev ve özel yaşamın değil, kamusal mekân ve kamusal yaşamın da toplumun farklı kesimlerine kapatılması, farklı gruplar arasındaki sosyal ve ekonomik ayrılık hissini daha da arttırmıştır. Toplumdaki sosyal ayrışma sonucu oluşan, tek bir grup tarafından kullanılan ve çeşitliliğin olmadığı kamusal mekânlar, kamu yaşama zarar vererek mevcut sosyal uçurumu büyütmektedir (Low, 2003).

3.2.2 Toplumsal çeşitlilik etkisiyle farklılaşan kamusal mekân algısı ve kullanımı

Kamusal mekânın tanımı ve sosyal işlevi farklı kaynaklarda benzer şekilde açıklanmıştır. Kamusal mekânlar kullanıcıların bulunmak için yerine getirmeleri gereken zorunlulukların olmadığı ve hiçbir şekilde kültür, yaş, cinsiyet, ırk, gelir durumu gibi özelliklerine göre kullanıcılarını dışlamayan yerlerdir (Lownsbrough ve Beunderman, 2007). Gerçek anlamdaki kamusal mekânlar birbirinden çok farklı grupları bir araya getirerek eşsiz bir deneyim sunarlar. Daha hoşgörülü bir toplum ve daha demokratik bir yaşam için kamusal mekânlar gereklidir (Dijkstra, 2000).

Low ve diğ. (2005)'a göre günümüzde bir takım tasarım modelleri ve yönetim teknikleriyle bazı grupların kamusal mekâna erişimi kültür, ırk, din, ekonomik sınıf, cinsiyet, cinsel tercih, yaş, fiziksel nitelikler gibi özelliklerine göre engellenmekte ya da sınanmaktadır. Bu durum kamusal ortamdaki toplumsal çeşitliliği azaltmakta ve kent yaşamının geleceği için bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü, toplumu oluşturan

farklı bireylerin uyum içinde yaşayabilmesi, çeşitli toplumsal gruplardan kullanıcıların kamusal ortamda medeni ve eşit koşullarda bir araya gelebilmesine bağlıdır.

Kamusal mekânın özellikleri, kullanıcıların mekândaki davranışlarını tamamen belirlememekle birlikte, mekânın kullanıcılar tarafından algılanışını etkileyerek bazı tip davranışları teşvik edebilir ya da vazgeçirebilir (Dijkstra, 2000). Kamusal yaşamda toplumsal çeşitliliği arttırmak ve toplumun çeşitli kesimlerinden farklı kullanıcı profillerine hitap edecek özelliklere sahip bir kamusal mekân oluşturmak için kamusal ortamın sahip olması gereken nitelikler farklı kaynaklarda benzer şekillerde açıklanmıştır:

-Çeşitli toplumsal grupların güven içinde bir araya gelebilecekleri, farklı güvenlik seviyelerinde ve niteliklerde alt mekânlara sahip olması (Low ve diğ., 2005; Holland ve diğ., 2007; Knapp, 2007).

-Düzenli karşılaşmalar sonucu oluşan basit jestler, gelecekte oluşacak daha yakın iletişim çeşitlerine zemin hazırlayabilir. Toplumsal uyumun ve sosyal etkileşimin sağlanması açısından, farklı grupların düzenlenen aktiviteler ve etkinliklerin yanı sıra alışveriş yapmak gibi gündelik aktivitelerde de bir araya gelmesinin sağlaması (Dines ve diğ., 2006).

-Çeşitli kültürlerin tarihlerini ve değerlerini temsil eden sembolleri, kamusal mekânda birlikte bulundurulması (Low ve diğ., 2005; Knapp, 2007).

-Gerek planlama gerekse yönetim aşamalarında, toplumu oluşturan tüm alt grupların fikirlerinin ve görüşlerinin dikkate alınması (Low ve diğ., 2005; Holland ve diğ., 2007; Knapp, 2007).

-Tasarım ve yönetim kararları doğrultusunda hiçbir gruba ayrıcalık tanınmaması (Knapp, 2007).

-Farklı grupların gelir durumları ve ziyaret şekilleri göz önünde bulundurularak, mekâna erişim için çeşitli alternatifler sağlanması (Low ve diğ., 2005).

-Farklı grupların çeşitli ihtiyaçları ve mekânsal beklentileri düşünülerek, farklı grupların ilgisini çekecek çeşitli kullanımlar ve aktiviteler bir araya getirilmesi (Holland ve diğ., 2007; Knapp, 2007).

-Farklı topluluklara beraber hizmet edebilecek şekilde konumlandırılması (Knapp, 2007).

-Farklı kültürlerin birbirleri hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan ve kültürel çeşitliliği cesaretlendiren, aktivitelerin bulunması (Knapp, 2007).

-Bir bölgedeki yapıların sahip oldukları fonksiyonel çeşitlilik, o bölgedeki kamusal mekânın kullanıcı çeşitliliğini etkiler. Kullanım dolayısıyla oluşan kullanıcı çeşitliliğinin, kamusal mekânın günün farklı zamanlarında farklı gruplar tarafından kullanılmasına olanak sağlaması (Dijkstra, 2000).

-İnsanlar, bildikleri ve güvendikleri bir kamusal mekânda bir amaç doğrultusunda bulunuyorlarsa, farklı toplumsal gruplardan insanlar ile daha kolay iletişim kurabilirler. Başka bir deyişle, kamusal mekânın güvenli olması ve isteğe bağlı eylemler için tercih edilmesi (Dines ve diğ., 2006).

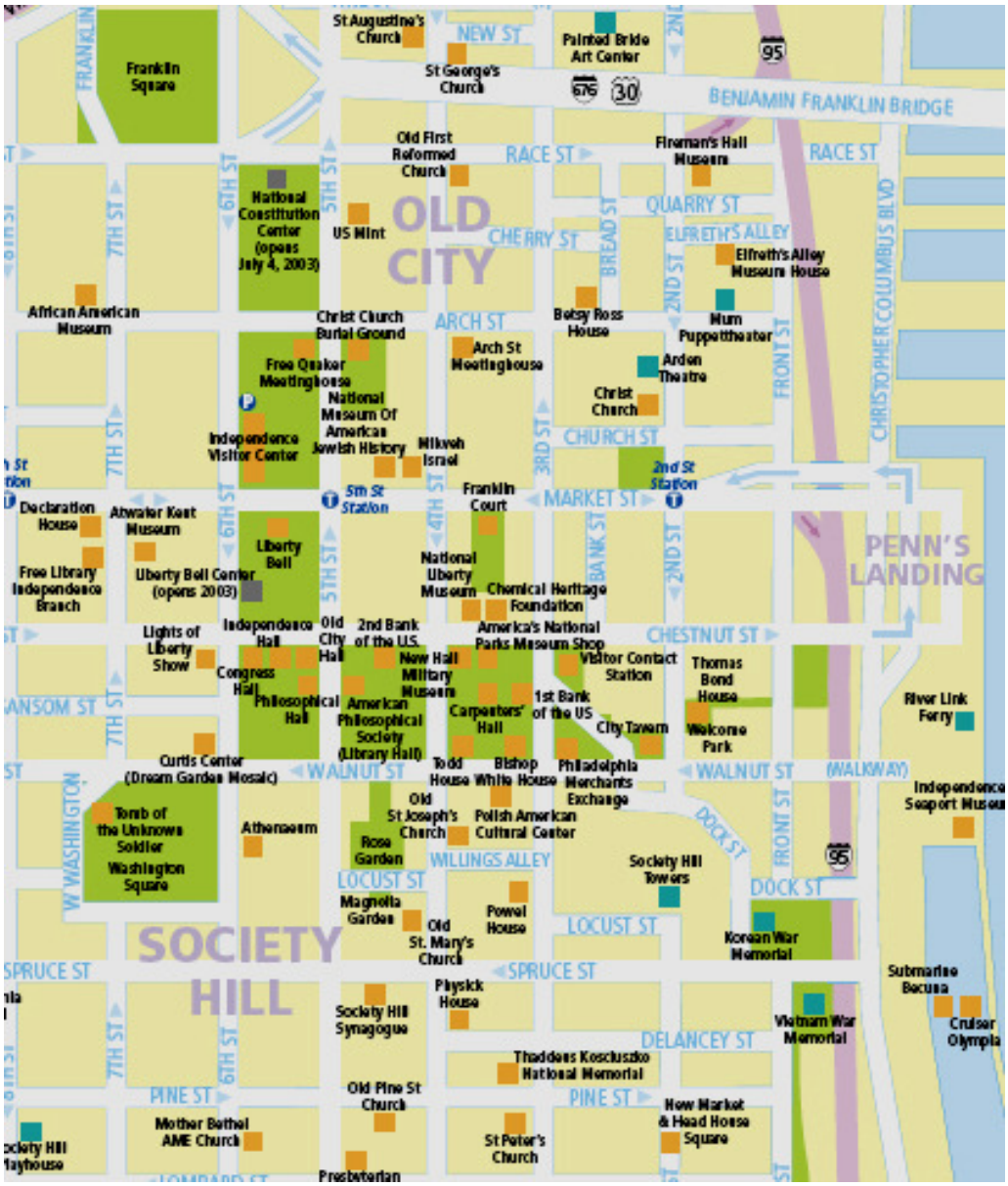
Aynı kamusal ortamı paylaşan çeşitli toplumsal gruplar, kamusal ortamın fiziksel ve sosyal özelliklerinin farklı değerlendirebilir. Farklı kullanıcı grupları arasında kamusal mekân algısında ve dolayısıyla kullanımında farklılığa sebep olabilecek toplumsal çeşitliliğin; kültür ve sosyal çevre, yaşanılan fiziksel çevre, yaş, cinsiyet, gelir durumu ve bireyin fiziksel koşulları olmak üzere farklı boyutları vardır. Kamusal mekân algısında ve kullanımında farklılığa neden olan bu alt başlıklar, kültürel çeşitliliğe, yaşanılan fiziksel çevreye ve bireysel özelliklere bağlı farklılıklar olmak üzere 3 gruba ayrılabilir.

3.2.2.1 Kültürel çeşitliliğe ilişkin özellikler

Kültür en genel anlamıyla; bir etnik grubu tanımlayan adetler, gelenekler, dini ve özgün değerlerin toplamıdır (Low ve diğ., 2005). Carmona ve diğ. (2003)'a göre, insanların herhangi bir fiziksel çevrede yaptıkları tercihler içinde bulundukları ve yetiştikleri kültürden yani sosyal çevreden etkilenir. Bireyin yaşadığı çevrenin sahip olduğu sosyal kurallar ve değerler, bireyin sosyal çevresinin etnik kökeni ve dini inançları gibi çeşitli çevresel değişkenler bir araya gelerek, kişinin sosyal çevresini ve kültürünü tanımlar.

Low ve diğ. (2005) tarafından farklı kültürel grupların bir kamusal mekânı nasıl kullandıkları, alandaki sembolleri ve diğer kültürel öğeleri nasıl yorumladıkları incelenmiştir. Araştırma sonucunda aynı bölgede yaşayan farklı kültürel grupların

kamusal mekânı farklı algıladıkları, bu sebepten kamusal mekân kullanımlarında ve mekândaki tercihlerinde farklılıklar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.14 : Independence National Historical Park ve yakın çevresindeki kültürel çeşitlilik (http://www.nps.gov/inde/upload/area_map.pdf).

Şekil 3.14'te görülen, Philadelphia'da bulunan ve farklı kültürel değerlere sahip kullanıcıları olan Independence National Historical Park'ta yapılan alan çalışmasının sonuçları şu şekildedir:

-Farklı kültürlerden kullanıcıların kamusal mekân kullanımı ve mekânla olan ilişkileri, kültürlerinin kamusal mekânda temsil edilmesine bağlıdır. Yapılan

çalışmada farklı kültürel grupların üyeleri parkı kullanma sebebi olarak kendi kültürlerinin ve tarihlerinin parkta simgelenmemesini belirtmiştir.

-Farklı kültürel grupların tarihleri ve kültürleri park genelinde temsil edilirken bu kültürlerin kendi dilini ya da sembollerini kullanmak gerekmektedir. Aksi takdirde, kamusal mekândaki kültürel ve tarihi simgeler bazı kullanıcılar için anlam ifade etmeyebilir.

-Kamusal mekân yönetimi tarafından farklı kültürel gruplara eşit yaklaşılmalıdır. Yapılan görüşmelerde, özellikle İspanyol ve Asya kökenli kullanıcılar için kültürel etkinlikler ve kutlamalar düzenlendiği anlaşılmıştır. Bu durum bölgede nesillerdir yaşayan Afrika, Yahudi ve İtalyan kökenli kullanıcıların parkla olan ilişkisinin azalmasına sebep olmuştur (Low ve diğ., 2005).

Farklı kültürler kamusal mekân ile sadece semboller ya da düzenlenen etkinlikler ile bağ kurmazlar. Bazı durumlarda kamusal mekân ile kullanıcı arasında geçmiş deneyimlere dayanan bir ilişki kurulabilir. Bu anılar bahsi geçen kamusal mekânda yaşanmış olabileceği gibi, kamusal mekânın fiziksel ve sosyal özelliklerinin bazı gruplara memleketlerini çağrıştırması sonucu da oluşabilir. Kent ölçeğinde azınlık olarak tanımlanan kültürel grupların, hakim kullanıcı profilini oluşturdukları mahallelerdeki kamusal mekânlarda bu durum sıkça görülür. Belirli bir milletin adıyla anılan bu mahallelerde; konuşma dili, fiziksel çevredeki mekânsal özellikler ve kullanılan yazı dili, dükkanlarda satılan gıda ve malzemeler, yeme içme servisleri gibi çevresel özelliklerde belirli bir kültür baskın hale gelerek kamusal ortamın kimliğini oluşturmuştur. Bu durum, hakim kullanıcı grubunun kamusal mekânla olan ilişkisini güçlendirirken, diğer kültürel grupları uzaklaştırmıştır (Dines ve diğ., 2006).

Kamusal mekân ile kullanıcı arasındaki ilişkinin yanı sıra, kamusal ortamda farklı kullanıcı grupları arasındaki ilişki de farklı kültürel gruplar arasında farklılık gösterir. Kamusal mekânda farklı kültürel gruplar arasındaki bu ilişki sadece mekânsal özelliklere göre değil, bireylerin kültürel geçmişlerine de bağlı olarak da değişiklik gösterebilir. Dines ve diğ. (2006) tarafından yapılan alan çalışmasında İngiltere'de aynı bölgede yaşayan Kosovalı ve Boşnak grupların, Boşnak ve Kosova toplumları arasındaki geçmiş husumetler nedeniyle aynı mekânda bulunsalar bile iletişim kurmadıklarını saptanmıştır.

Kamusal mekânda kültürel çeşitliliği sağlamak için farklı kültürel grupların tarihi ve sembolik olarak temsil edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, kullanıcıların mekân kullanımı ile kültürel ve tarihi değerleri arasındaki ilişkinin de anlaşılması gerekmektedir. Kamusal mekânın kullanımını ve algılanmasını etkileyen kültürel çeşitlilik, kullanıcı grupları arasındaki etnik ve dini farklılıklara bağlı olarak oluşmaktadır.

Etnik köken

Low ve diğ. (2005) tarafından farklı etnik gruplardan geniş bir kullanıcı profiline sahip Brooklyn'de bulunan Prospect Park'ta yapılan alan çalışmasında farklı etnik grupların kamusal mekân algısı ve kullanımlarındaki farklılıklar incelenmiştir. Şekilde 3.15'te görülen, sahip olduğu doğal yaşam ve rekreasyon alanlarıyla bilinen park, 1873 yılından beri çeşitli kültürlerden ve etnik kökenden grupların yaşadığı bir bölgede bulunmaktadır. Kültürel ve etnik farklılığın yanı sıra parkın çevresindeki grupların gelir durumlarında da oldukça büyük farklar gözükmektedir.

Şekil 3.15 : Prospect Park'ın planı (http://www.prospectpark.org/media/file/map.pdf).

Çalışma kapsamında Anglosakson, Afrika ve İspanya kökenli 357 kullanıcıyla yapılan görüşmelerin ve gözlemlerin sonucunda, farklı etnik grupların kamusal

mekân kullanımı ve kamusal mekândaki tercihleri hakkında önemli veriler elde edilmiştir:

-Parkta gerçekleşen bazı aktiviteler farklı etnik gruplar arasında değişmektedir; yeşil alanlarda piknik yapan kullanıcıların yüzde 90'ı Latin ve Afrika kökenli iken, parkı egzersiz yapmak ya da köpek gezdirmek için kullananların çoğunluğu Anglosakson'dur.

-Yönetimin desteğiyle park genelinde oluşturulan alt mekânlarda çeşitli gruplar kendi kültürel değerlerini düzenli olarak sergilemektedir. Özellikle Afrikalı ve Yerli Amerikalılar tarafından gerçekleştiren dini ve etnik ritüeller, tüm kullanıcı gruplarının ilgisini çekmekte ve farklı kültürlere aşina olmalarını sağlamaktadır.

-Park genelindeki yüksek etnik çeşitlilik, mikro ölçekte farklı etnik grupların farklı alt mekânları sahiplenerek kendi bölgelerini oluşturmalarının hem sebebi hem de sonucudur. Yönetim ve diğer kullanıcılar tarafından da bilenen bu durum, mekândaki gruplar arasında kutuplaşmaya sebep olarak kamusal yaşama zarar vermektedir. Farklı etnik gruplar kendi bölgelerini rahat ve konforlu bulurken, diğer etnik grubun yoğunlukta olduğu bölgelerde kendilerini daha az rahat ve güvende hissettiklerini belirtmektedirler (Low ve diğ., 2005).

Şekil 3.16 : Aylesbury kasabasının konumu (Holland ve diğ., 2007).

Holland ve meslektaşları tarafından yapılan çalışmada, azınlıkların daha çok aynı etnik gruptan kullanıcılarla kamusal ortamda göründükleri saptanmıştır. Şekil 3.16'da görüldüğü gibi Londra'nın kuzeybatısında bulunan Aylesbury'deki kamusal mekânlarda yapılan gözlemler sonucunda farklı fiziksel ve kültürel çevrelerden gruplar arasında, kullanıcılar tarafından bilinen ve uygulanan, farklı grupların

birbirlerinin alanlarına müdahale etmedikleri doğal bir düzen saptanmıştır (Holland ve diğ., 2007).

Aylesbury ve Prospect Park'ta olduğu gibi, kamusal ortamda farklı kültürel grupların bir arada bulunması her zaman toplumsal birlikteliğin sağlandığı anlamına gelmemektedir. Fakat bu durum yine de insanların bir arada olmasını sağladığından, kişilerin diğerlerinin davranışlarına daha alışık oldukları bir toplum yaratmak açısından önemlidir. Farklı kültürel ve etnik grupların kamusal mekânda birbirleriyle olan ilişkilerini, kamusal mekânı kullanımlarını ve tercihlerini öğrenmek; bu farklı grupların kamusal mekânı nasıl algıladığını anlamamızı sağlayarak şehirlerdeki kültürel çeşitliliğin sebeplerini ve sonuçlarını daha net görmemizi sağlayacaktır.

Londra'nın doğusunda bulunan Newham, pek çok etnik grubun bir arada yaşadığı ve İngiltere genelinde en fazla beyaz olmayan nüfusa sahip yerleşim bölgesidir. Dines ve diğ. (2006) tarafından Newham'da, kamusal mekânların farklı etnik kökenden kullanıcılar tarafından nasıl algılandığına ve algılamadaki bu farklılığın kamusal mekân kullanımını nasıl etkilediğine ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Diğer iki alan çalışmasında olduğu gibi bu çalışmanın sonucunda da, parklar ve yeşil alanlar gibi kontrolsüz açık kamusal mekânların farklı etnik gruplar arasında alt mekânlara ayrılarak kullanıldığı saptanmıştır. Ancak diğer alan çalışmalarından farklı olarak şu veriler elde edilmiştir:

-Farklı etnik gruplar kamusal mekândaki geçici ve dönemsel kutlamalarda ya da aktivitelerde bir araya gelerek iletişim kurmaktadırlar.

-Aynı bölgede yaşayan farklı etnik gruplardan kullanıcıların alışveriş gibi gündelik aktivitelerde düzenli olarak karşılaşmaları sonucu, selam verme ya da gülümseme gibi küçük jestlerle etkileşimde bulundukları saptanmıştır.

-Çocukların ailelerini oyun alanlarına çekmesi sonucu, farklı etnik gruplardan ebeveynler aynı ortamda düzenli olarak buluşmakta ve iletişim kurmaktadırlar.

Dini inançlar

Farklı toplumların kültürleri, sosyal yaşamları ve dolayısıyla kamusal mekân anlayışları toplumun dini yapısından doğrudan etkilenir. Farklı sosyal normları olan İslamiyet ve Hıristiyanlığın, sosyal yaşam ve kamusal mekân kullanımı üzerinde farklı etkileri görülmektedir. İslam dünyasında toplum ve sosyal yaşam içine kapalı bir yapıya sahiptir ve bu durum kamusal mekân anlayışına da yansımıştır. Batıdaki

kentsel meydanların ve parkların aksine, Osmanlı ve diğer İslam devletlerinde kamusal yaşam mahalle ölçeğinde gelişmiştir. Dolayısıyla İslam devletlerinde kamusal mekân anlayışı sokaklar ve mahallelerdeki camiler ile çevrelerindeki avlu, kahve, çeşme gibi küçük ölçekteki toplanma mekânlarıyla sınırlı kalmıştır (Gökgür, 2008).

İslam toplumlarında ki sosyal sistem din etkisinde tanımlanmış ve kamusal ortam dini yapılar etrafında gelişmiştir. İslam kültürünün en çağdaş merkezi olan İstanbul'da dahi 19. yüzyıla kadar farklı sosyal grupların buluştuğu kent ölçeğindeki kamusal mekân tipleri, kalabalık cemaatlerin cuma namazlarında bir araya geldiği camiler, çevrelerinde yapılanan külliyeler ve çarşı ile sınırlıydı. Çarşılar kapalı bir sistem içinde bulunan kamusal yaşamın ekonomik merkezleri iken, kamusal yaşamın merkezini oluşturan külliyelerin kamusallığı ve yapısı zaman içinde gelişmiştir. 15. yüzyıla kadar iç avlular ile oluşturulan kapalı yapısıyla toplumun sadece belirli bir bölümünün erişimine ve kullanımına açık olan külliyeler; bu tarihten itibaren tıpkı batıdaki dini yapılar gibi farklı kamusallık derecelerinde, hem iç hem de dış avlunun bulunduğu bir form kazanarak toplumsal merkezler haline gelmişlerdir (Kuban, 1998) (Şekil 3.17).

Şekil 3.17 : 1488'de tamamlanan II. Beyazıd Külliyesi, Edirne (http://www.arkitera.com/v1/gununsorusu/2001/08/24.htm).

Batılı Hıristiyan toplumlardaki kentsel meydanlar ve parklar gibi kamusal mekânlara İslam toplumlarının içine kapalı yapısı nedeniyle doğuda pek rastlanmamaktadır. İslam toplumlarındaki meydanlar, çoğunlukla cami ya da yönetim yapılarının çevresinde zaman içinde toplumun ihtiyaçları doğrultusunda plansız bir şekilde ve

organik olarak gelişmişlerdir. Bunun yanı sıra, İslam toplumlarındaki meydanlar çoğunlukla toplanma ve kutlama mekânı olarak kullanılmaktadır. Fakat, Antik Yunan'dan itibaren batı kentlerindeki meydanlar, toplanma ve kutlama mekânları olmanın yanı sıra, ekonomik ve politik fonksiyonları olan toplumsal merkezlerdir (Gökgür, 2008).

Farklı toplumlar ve dini yapılarındaki farklılık sonucu oluşan, kamusal mekân anlayışı ve kullanımındaki çeşitliliğin yanı sıra; farklı dini inançları olan grupların aynı toplumda bir arada yaşaması da kamusal mekân algısı, mekânsal tercihler, kullanım ve kamusal mekânın biçimlenişinde farklılıklar yaratabilir. Kamusal ortamda farklı dini kimliklerinin sergilenememesi azınlıkların kamusal yaşamla olan ilişkileri zedeler, aidiyet duygularını ve mekân kullanımlarını azaltır. Buna karşılık, kamusal ortamda farklı dini ve kültürel kimliklerin sergilenmesi kamusal yaşamda çeşitliliği arttırmanın yanı sıra, azınlık olarak adlandırılan farklı grupların kamusal mekân ile kuvvetli bağlar kurmasını sağlayacaktır. Ancak bu durum, içinde yaşanılan toplumun hoşgörü seviyesine ve sosyal yapısına bağlı olarak farklı etkiler yaratabilir (Fainstein, 2005).

(a) (b)

Şekil 3.18 : Farklı toplumlarda azınlıkların dini yapıları ve çevreleri ile ilişkileri. Amerika (a) ve Türkiye (b)'den sinagog örnekleri (http://popamerica.typepad.com; http://www.turkiyetanitim.net).

Kamusal mekânda farklı dini kimliklerin sergilenmesi diğer grupların ilgisini çekerek farklı gruplar arasında ortak bir zemin oluşturulmasına katkı sağlayabileceği gibi, içinde yaşanılan toplumdaki hakim dini inanç tarafından azınlıklara karşı olumsuz davranışlar sergilenmesine ve baskı oluşturulmasına da sebep olabilir (Sennett, 2005). Bu durum azınlıkların dini kimliklerini kamusal yaşamda sergilemelerinin engellediği gibi, azınlıkta kalan dinlere ait dini ve kamusal mekânların daha kapalı

bir yapıya sahip olmasına da sebep olabilir. Şekil 3.18'de, Miami ve İstanbul'dan iki sinagog ve çevreleri ile ilişkileri görülmektedir. Amerika'da bulunan sinagogun çevresiyle fiziksel olarak bağlantılı ve açık yapısına karşılık; Türkiye'deki sinagog güvenlik amacıyla duvarlar ile çevrelenmiş, erişim ve kullanım açısından kamusal mekân vasfını kaybetmiştir.

3.2.2.2 Yaşanılan fiziksel çevreye ilişkin özellikler

Yaşanılan kültürel çevrenin sosyal özellikleri ve kuralları kişinin kamusal yaşamdaki davranışlarını belirlerken; kişinin içinde yaşadığı ve yetiştiği fiziksel çevrenin mekânsal karakteristiklerine bağlı olarak çevre ve kamusal mekân algısı farklılaşabilir.

Bireyler mekân olarak en çok kendi yetiştikleri ve yaşadıkları fiziksel çevreyi benimserler. Bu sebepten, yaşanılan çevrenin sosyal ve psikolojik özelliklerinin yanı sıra fiziksel özellikleri de bireylerin çevre algısını ve kullanımını etkiler. Bireyin geçmiş deneyimleri, ruh hali ve dolayısıyla çevre algısı; yetiştiği ya da yaşadığı fiziksel çevrenin ses, koku, boyut, ışık, renk gibi fiziksel özelliklerinden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenebilir. Ahşap bir evde büyümüş bir bireye ahşap kokusu çocukluk yıllarını çağrıştıracak ve geçmişine göre bugünkü çevresini algılayışını etkileyecektir (Gezer, 2008).

Mekân algısı, doğadan ve yaşanılan çevreden aşina olunan boyut, oran, ölçek, düzen, ritim gibi fiziksel özelliklerin etkisiyle oluşan biçimsel örüntüler ya da modellerle şekillenir. Bir başka deyişle yaşanılan fiziksel çevrenin mekânsal niteliklerine göre, kamusal mekân ve onu oluşturan fiziksel elemanlar farklı algılanabilir. Farklı fiziksel ve sosyal karakteristiklerdeki şehirlerden gelen bireyler aynı kamusal mekânı, içinde yaşadıkları ve yetiştikleri fiziksel çevrenin niteliklerine bağlı olarak oluşturdukları algısal modeller doğrultusunda, değişik algılayabilirler. Örneğin, büyük bir şehirde yaşayan bir birey ile küçük bir kasabadan gelen birey aynı kamusal mekânı boyutsal olarak farklı algılayacaklardır (Nasar, 1989).

Ayrıca, toplumun kültürel yapısı fiziksel çevrenin biçimlenişini etkileyerek mekân algısında farklılığa sebep olabilir. Şekil 3.19 ve 3.20'de görüldüğü gibi, geleneksel Türk kentleri plansız yapısıyla insan ölçeğinde gelişirken, Avrupa şehirlerinde kent dokusu katedral gibi anıtsal yapılar çevresinde ve bu yapıların ölçeğine uygun olarak

şekillenmiştir. Bu durum yaşanılan fiziksel çevreye bağlı olarak ölçek, oran ve boyut algısında kültürel bir farklılık yaratmıştır (Gökgür, 2008).

Şekil 3.19 : Bursa kent dokusu (www.lifeinbursa.com).

Şekil 3.20 : Viyana kent dokusu (www.fitforeurope.com).

3.2.2.3 Bireysel özellikler

Her kullanıcı için farklı olan cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, bedensel nitelikler, eğitim durumu, meslek, medeni durum gibi sosyodemografik özellikler ve bu özelliklerin etkisinde oluşan yaşam tarzına bağlı olarak bireylerin çevresel tercihleri ve gereksinimleri de değişmektedir. Bireysel farklılıklar sonucu oluşan bu değişkenlere

bağlı olarak, kullanıcıların mekân algısı ve kamusal mekân kullanımı da çeşitlilik göstermektedir (Lynch, 1960; Nasar, 1989).

Cinsiyet

Kamusal ortamda farklı sosyal sınıflardan insanların biraya gelmesi ve eşit haklara sahip olması, kısacası kamusal yaşamdaki toplumsal çeşitlilik, 18. yüzyılda Avrupa'da görülmeye başlanmıştır. Ancak tüm bu sosyal değişime rağmen, Paris ve Londra gibi Avrupa'nın iki önemli merkezinde dahi, geçtiğimiz yüzyıla kadar kadınlar yanlarında erkek olmadan kamusal hayata dahil olamamışlardır (Sennett, 1977). Benzer bir durum Osmanlı'da ve İslam toplumlarında da görülmektedir. İslam toplumlarında kadınlar kent ölçeğindeki kamusal mekânların dışında tutulmuşlar, kamusal yaşama ancak sokak ve çeşme gibi mahalle ölçeğindeki kamusal mekânlarda dahil olabilmişlerdir (Kuban, 1998).

Çağdaş toplumlarda, kadınların büyük bir kısmı iş yaşamında ve dolayısıyla kamusal ortamda yer almaktadırlar. Ancak toplumların eğitim seviyesi ve kültürel yapısına bağlı olarak çalışan kadın nüfusu değişmektedir. Pek çok toplumda kadınlar halen kamusal yaşamın dışında tutulmakta, ev ya da ev çevresindeki daha güvenli ve özel mekânlara ait görülmektedirler. Günümüz çağdaş toplumlarında dahi kadınlar, ev işleri ya da çocuk bakımı gibi nedenlerle, erkeklere göre kamusal ortamda daha az görülmektedirler (Franck ve Paxson, 1989).

Sosyal ve kültürel etkenlerin yanı sıra kadınların kamusal ortamda bulunmalarını ve kamusal mekânı kullanmalarını etkileyen diğer sebeplerin başında güvenlik kaygısı gelmektedir. Low (2003)'a göre, kişinin güvenlik kaygısı zarar görebilirliği ile doğru orantılıdır ve kadınlar erkeklere, yaşlılar ise gençlere göre daha çok güvenlik endişesi duyarlar. Kadınların kamusal ortamdaki güvenlik kaygılarını araştırmak amacıyla yapılan alan çalışmasının sonuçlarına göre, kadınların büyük bir çoğunluğu hava karardıktan sonra kamusal ortamda tek başlarına bulunmaktan rahatsız olmakta ve toplu taşıma araçlarını kullanmaktan çekinmekte, pek çok kadın taciz ya da gasp gibi potansiyel tehlikeleri düşünerek kamusal mekânda karşı cinsle daha az etkileşime girmektedir (Franck ve Paxson, 1989).

Kadın kullanıcıların kamusal mekân kullanımında en önemli kriteri konfor, sosyal ilişki, estetik, aktivitelerdeki çeşitlilik gibi ihtiyaçlar değil; güvenliktir (PPS, 2000). Kadınların kamusal mekânı kullanmalarını olumlu etkileyen mekânsal özelliler şu şekilde sıralanabilir:

-Kapalı bir sisteme dahil olan ve görsel açıdan okunaklı,

-Toplu taşıma araçlarının kalitesi ve güvenliğinde oluşabilecek yetersizlikler sebebiyle erişimin yaya olarak sağlanabildiği,

-Yeterli aydınlatma öğelerine sahip ve güvenli,

-Özellikle çocuklu kullanıcıların mekân içi dolaşımının ve çocuk bakım alanları gibi servis birimlerinin düşünüldüğü,

-Kamusal mekândaki sanat eserlerinde ya da reklam afişlerinde kadının cinsel bir obje olarak kullanılmadığı,

-Hem kadın hem erkek kullanıcılara hitap edecek aktivitelere sahip kamusal mekânlar kadınlar tarafından daha çok kullanılırlar (Franck ve Paxson, 1989).

Bryant Park, New York'ta yapılan alan çalışmasının sonucuna göre, kamusal mekân kullanıcılarındaki etnik, cinsiyet ve yaş gruplarındaki çeşitlilik kadın kullanıcıların mekânda bulunmasına bağlı olarak artmaktadır. Bu bağlamda başarılı ve sosyal çeşitliliğe sahip bir kamusal mekânda kadın kullanıcı sayısı en az erkek kullanıcı sayısı kadar olması gerekir (PPS, 2000).

Yaş

Algılama; duyularla elde edilen verilerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde yorumlanmasıyla ortaya çıkan, farklı yaş gruplarındaki ya da yaşam evrelerindeki bireylerde farklılık gösteren bir olgudur (Zengel ve Kaya, 2007). Kamusal mekânın farklı yaş grupları tarafından farklı algılanması, bu grupların kamusal mekânı bilişini farklılaştırmakta ve dolayısıyla farklı yaş grupları arasında kamusal mekân kullanımında farklılığa yol açmaktadır.

Kamusal mekânın tüm yaş grupları tarafından ziyaret edilmesi mekânın günün farklı saatlerinde yoğun olarak kullanılmasına imkan sağlar (PPS, 2000). Yaşlı kullanıcılar kamusal mekânı daha az kalabalık olan erken saatlerde ve hafta içi günlerde kullanırken, çocuklar ve gençler okul çıkış saatlerinde, orta yaş altı yetişkinler ve yetişkinler ise akşam saatlerinde kamusal mekânda daha yoğun olarak görülürler. Bir başka deyişle, farklı yaş grupları günün farklı zamanlarında kamusal mekânı kullanırlar ve hava karardıkça önce çocuklar daha sonra yaşlılar kamusal yaşamdan çekilir (Gehl, 1987; Worpole ve Knox, 2007).

Farklı yaş gruplarının kamusal mekân tercihleri ve kullanımları da farklılık gösterecektir. Gençler kamusal mekân gibi tarafsız alanlarda bir araya gelme, sosyalleşme ihtiyacı duyarlar. Bu sebepten alışveriş merkezi gibi kontrollü mekânlar yerine, park ya da meydan gibi daha kontrolsüz açık kamusal mekânları daha çok tercih ederler. Buna karşılık yaşlı kullanıcılar için güvenlik ve kontrol önemlidir. Bu sebepten, çarşı ya da alışveriş merkezi gibi mekânlar yaşlı insanların sosyal yaşamının merkezini oluştururlar (Watson, 2006; Worpole ve Knox, 2007).

Şekil 3.16 ve 3.21'de görülen ve farklı niteliklerde kamusal mekânlara sahip olan Aylesbury, İngiltere'de; çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı olmak üzere farklı nesillerin kamusal mekânı nasıl kullandıklarını anlamak amacıyla yapılan alan çalışmasının sonuçları şu şekilde özetlenebilir (Holland ve diğ., 2007).

Şekil 3.21 : Aylesbury'de bulunan farklı özelliklerdeki kamusal mekânlar (Holland ve diğ., 2007).

-Güvenlik, yaşlı kullanıcıların kamusal mekân kullanımını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Yaşlılar ve çocuklar günün erken saatlerinde açık kamusal mekânı daha çok kullanırken, hava karardıkça kamusal yaşamdan çekilmeye başlarlar. Bu

sebepten, suç riskinin daha az olduğu kent merkezi, alışveriş merkezi, çarşı gibi güvenli mekânlar, her yaştan kullanıcı tarafından günün her saati kullanılmaktadırlar.

-Yaşlılar, kamusal mekânda diğer kullanıcıların varlığından en çok etkilen grupturlar. Yaşlı kullanıcılar kalabalık genç gruplarının daha çok bulunduğu park, yeşil alan gibi açık ve kontrolsüz kamusal mekânları daha az kullanırlar ve polis ya da güvenlik elemanlarının bulunduğu kontrollü mekânları daha çok tercih ederler.

-Gençlerden oluşan kalabalık gruplar kamusal mekândaki diğer gruplara hoşnutsuzluk ya da güvensizlik verebilir. Gençlerin toplanmalarını önlemek yerine, kamusal mekân içinde farklı yaş gruplarının ihtiyaçları doğrultusunda, göz önünde ama ayrı alt mekânlar oluşturarak farklı yaş gruplarının birbirleriyle etkileşime girecekleri ve birbirlerini daha iyi anlayacakları ortamlar oluşturulması gerekebilir.

-Gençler için kamusal mekândaki güvenlik görevlilerinin varlığı hareket özgürlüklerinin kısıtlandığı hissi yaratmakta ve bu tip kamusal mekânları daha az tercih etmelerine sebep olmaktadır.

-Sosyal açıdan çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı tüm yaş gruplarını dahil etmeyi amaçlayan kamusal mekânlar; tüm kullanıcılarının gerekli servislere fiziksel engel, güvenlik korkusu ve ulaşım güçlüğü olmadan erişmelerini sağlamalıdır. Oturma alanlarının rahatlığı, iklimsel konfor, aydınlatma ve tuvaletler; yaşlı insanların kamusal mekân kullanımı etkileyen mekâna ait fiziksel öğelerdir. Kamusal mekânlardaki tuvalet ve yeme-içme alanlarının yetersizliği, ulaşım zorluğu, güvenlik kaygısı, yetersiz aydınlatma ve aktivite eksikliği gibi koşullar yaşlı kullanıcıların kamusal mekân kullanımını engellemektedir.

-Gençler kamusal mekânlarda kalabalık gruplar oluşturacak şekilde toplanırlarken; daha yaşlı kullanıcılar kamusal mekânda yalnız başlarına ya da birkaç arkadaşlarıyla bulunmaktadırlar.

-Yaşlı ve genç kullanıcılar kendi yaş gruplarındaki kullanıcılarla daha çok iletişim kurmaktadırlar. Farklı nesillerden kullanıcılar aynı ortamda bulunduklarında, çoğunlukla birbirlerini görmezden gelmekte, mekânda boş yerler varsa birbirlerinden uzağa oturmayı tercih etmektedirler (Holland ve diğ., 2007).

Bu alan çalışmasında çıkan sonuçlara ek olarak, farklı çalışmalarda elde edilen diğer sonuçlar şunlardır:

-Farklı yaş gruplarından kullanıcıların, kamusal mekândaki çeşitliliğe karşı toleransları ve sosyal ilişkileri farklılık göstermektedir. Yaş grupları aynı olmasına karşın farklı etnik gruplardan olan kullanıcılar arasında sosyal etkileşimin genç kullanıcılarda daha çok iken, yaşlı kullanıcılarda yok denecek kadar az olduğu gözlemlenmiştir (Dines ve diğ., 2006).

-Çocuk ve genç kullanıcılar kısıtlı hareket ve ulaşım imkanları nedeniyle, daha çok evlerinin ya da okullarının yakınındaki kamusal mekânları kullanmaktadırlar (Mean ve Tims, 2005).

Gelir düzeyi

Kamusal mekânın farklı toplumsal gruplar tarafından kullanılmasında mekânın kullanım ve erişim niteliklerinin ekonomik yönü de önemlidir. Farklı sosyal grupların ekonomik koşulları dolayısıyla oluşan kullanım ve ulaşım biçimlerindeki farklılıkların göz önünde bulundurulduğu kamusal mekânlar, toplumu oluşturan tüm sosyoekonomik gruplar tarafından tercih edilirler (Low ve diğ., 2005).

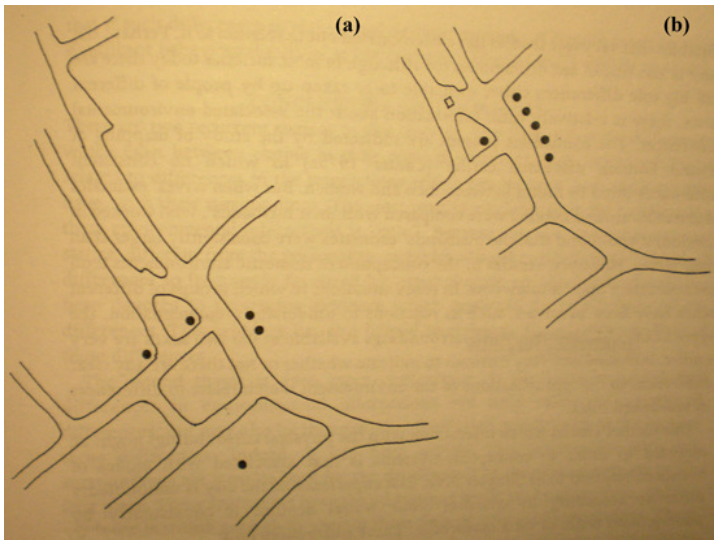

Şekil 3.22 : Ellis Adası, New York (Google Earth, erişim 12.01.2009).

New York'ta bulunan ve ulaşımın sadece feribotla sağlandığı Ellis Adası'ndaki ulusal parkta, ekonomik koşulların kamusal mekân kullanımına etkilerini anlamak amacıyla Low ve diğ. (2005) tarafından bir alan çalışması yapılmıştır. Ellis Adası'ndaki park genelinde her hangi bir kullanım ücreti talep edilmemesine ve adanın daha düşük gelirli vatandaşların yaşadığı New Jersey bölgesine oldukça yakın bir konumda olmasına rağmen; adaya ulaşımın tek yolu olan feribot ücretinin yüksekliği nedeniyle

düşük gelir grubundan vatandaşların, çok daha uzak olan Manhattan'dan gelen yüksek gelir grubundan kullanıcılara oranla adayı belirgin bir şekilde daha az ziyaret ettiği sonucu çıkmıştır (Şekil 3.22).

Farklı sosyoekonomik sınıflardan kullanıcılar yaşadıkları çevreyi farklı ölçeklerde deneyimler ve dolayısıyla kamusal mekândaki tercihler ya da kullanımlar sınıfsal bir farklılık gösterir. Canter (1977)'a göre Goodchild (1974) tarafından yapılan alan çalışmasında, orta ve düşük gelir gruplarına giren kullanıcılardan yaşadıkları bölgenin haritalarını çizmeleri istenmiştir. Şekil 3.1'de görüldüğü gibi çalışma sonucunda, düşük gelir sınıfından kullanıcıların orta sınıfa göre, yaşadıkları çevrenin daha sınırlı bir bölümünü çizebildikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada, gelir durumu dolayısıyla farklılaşan ulaşım ya da hareket olanakları ile kentsel deneyimin ölçeğinin bağlantılı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.23 : Aynı bölgenin, orta (a) ve düşük (b) gelir grupları tarafından çizilen haritaları (Canter, 1977)

Kamusal mekân tasarım ve yönetiminde ekonomik farklılıklar dolayısıyla oluşan kullanım farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Yeni nesil kamusal mekânlardan olan alışveriş merkezleri diğer kamusal mekân tiplerine göre daha kontrollü çevrelerdir. Buralardaki kiracı dükkânların ve dolayısıyla müşterilerin profilleri kira bedelleriyle şekillendirilerek, istenmeyen kullanıcı profiline hitap edecek dükkânların yer alması engellenebilir. Düşük gelir grupları için yeterli alışveriş dükkânları ve yemek yerlerinin olmaması alışveriş merkezleri gibi kamuya açık mekânların kamusallıklarını etkiler. Bu yerlerde kullanıcıların erişimini kısıtlayan uygulamalar olmamakla beraber, bu yerlerin düşük gelir grubundan

kullanıcılara sundukları bir şey de yoktur. Bu durumun tam tersi bir yönetim anlayışı da hatalıdır; eğer bir kamusal mekân sadece düşük gelir gruplarına hitap edecek niteliklere sahipse orta ve yüksek gelir grupları o kamusal mekânı terk etmeye başlarlar (Dijkstra, 2000).

Bedensel nitelikler

Kamusal mekâna erişimin, mekân içindeki servislere ulaşımın ve mekân genelindeki dolaşımın nitelikleri özellikle bebek sahibi, yaşlı ve engelli kullanıcılar olmak üzere hareket kabiliyetleri diğer kullanıcı gruplarına göre daha sınırlı olan kullanıcı gruplarında mekânın algılanışını, mekân ile kurdukları bilişsel ilişkiyi ve kamusal mekânın kullanımını doğrudan etkiler. Örneğin, girişinde rampa yerine basamaklar olan bir kamusal mekân, fiziksel engelli kullanıcıların mekânı olumsuz algılamalarına ve kendilerini mekâna ait hissetmemelerine yol açarak kamusal mekân ile engelli kullanıcılar arasındaki bilişsel ilişkiye olumsuz etkiler ve bu kullanıcılar tarafından mekânın daha az kullanılmasına ya da tercih edilmesine sebep olabilir (Carmona ve diğ., 2003).

Farklı bedensel özellikleri olan bireylerin kamusal mekân kullanımını etkileyen faktörler şunlardır:

-Engelli ve yaşlı kullanıcılar tarafından daha çok tercih edilen kamusal mekânlar, evlerine yakın ve daha kolay ulaşılabilir olanlardır. Bu sebepten, kamusal mekânın konumunun ve erişim koşullarının daha az hareket kabiliyeti olan kullanıcıları düşünecek şekilde planlanması gerekmektedir. Ulaşım aksı boyunca 500 metreyi geçmeyen aralıklarla dinlenme ve servis alanları oluşturmak, engelli ve yaşlı kullanıcıların mekâna erişimini kolaylaştırır (Holland ve diğ., 2007; Gökgür, 2008).

-Gerek mekâna erişim gerekse mekân içi dolaşımın rampa, engelli asansörü vb. nitelikteki elemanlar ile sağlanması gerekmektedir. Engelli kullanıcılar için rampalarda maksimum eğim yüzde 5 olması ve her 10 metrede bir sahanlıklar konulması gerekir (Gökgür, 2008).

-Tuvalet, yeme içme alanları ve araç park yerleri gibi servislerin kamusal mekâna olan yakınlığı ve erişilebilirliği; bebekli, yaşlı ve engelliler gibi daha zor hareket eden kullanıcılar için önem taşır. Aynı zamanda, park yerlerinin kamusal mekânın fazla içinde olması da kullanıcıların mekândaki hareketlerini ve olanaklarını kısıtlar.

Bu yüzden park yerlerinin konumuna dikkat edilmesi gerekir (Holland ve diğ., 2007).

-Özellikle engelli ve yaşlı bireyler gibi hareket kabiliyetleri sınırlı olan kullanıcı gruplarının, kamusal mekânda dolaşımını zorlaştıracak olan kaygan veya aşırı pürüzlü yüzeylere sahip malzemeleri yer kaplaması olarak kullanılırken dikkat edilmesi gerekir (Gökgür, 2008).

-Kamusal mekânda mahremiyet ve güvenlik hissini arttıran, sosyal ilişkilerin aktif veya pasif olarak kurulmasına katkıda bulunan, mekân içinde farklı kademelerde alt mekânların oluşturulması fiziksel engelli kullanıcıların kamusal mekândan faydalanmasını zorlaştırabilir. Bu durumu önlemek için ulaşım rampa gibi elemanlar ile sağlanabilir (Carr ve diğ., 1992).

Yaşam biçimi

Yaşanılan sosyal çevre ve sahip olduğu kültürel, etnik, dini, sosyal normların yanı sıra; geçmiş deneyimler, dini inançlar, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumu, çevresel imkanlar, medeni hal, cinsel tercih gibi bireysel farklılıklar kullanıcıların yaşayışlarını ya da yaşam biçimlerini etkilemektedir. Yaşam biçimi; kültürel, çevresel, dini ve bireysel özelliklerin etkisiyle oluşan bireysel bir özelliktir.

Mean ve Tims (2005)'e göre yaşam tarzı; geçmiş deneyimler, dini inançlar, yaş, etnik köken, cinsiyet, gelir durumu gibi bireysel değişkenlerin etkisiyle şekillenen, ancak bu değişkenlerden ayrı tanımlanması gereken, kişisel yaşam tercihi farklarıdır. Kullanıcıların kamusal mekân algısı ve kamusal mekân kullanımı, bu tercihlerin etkisinde farklılık gösterebilir. Evde yaşamayı seven bireyler ile yeni şeyler keşfetmeyi seven bireylerin, ya da çalışmayan bireyler ile yoğun iş temposu olan bireylerin yaşam tarzlarında ki bu farklılıklar, kamusal mekân kullanımlarını, kamusal mekândaki tercihlerini ve kamusal mekân algılarını etkileyecektir.

Kullanıcıların yaşam tarzları ve tercihleri; kaynaklar, kurallar ve kişisel öncelikler olmak üzere 3 kategoride gruplanabilecek etkenlere bağlıdır. Kişinin yaşam tarzını belirleyen ilk etken grubu kaynaklardır ve harcama gücü, boş zaman miktarı, ulaşım ya da hareket imkanı gibi kişisel olanaklara bağlıdır. İkinci olarak, içinde yaşanılan toplumun kültürel, dini ve sosyal normları, kişinin kamusal mekândaki davranışlarını ve yaşayışını güvenlik ya da kabul görme ihtiyacı ile etkileyebilirler. Örneğin, eşcinsel kullanıcıların kamusal mekân kullanımı ve kamusal mekânda sergilediği

kimliği, içinde bulunduğu toplumun değerlerine göre kısıtlanabilir. Özellikle sözlü ya da yazılı olarak dini kurallara göre yaşayan ve katı kuralları olan içine kapalı toplumlarda eşcinseller ve diğer marjinal gruplar güvenlik endişesi ya da toplum tarafından kabul görme arzusuyla kamusal ortamda kimliklerini gizleme ihtiyacı duyabilirler. Kullanıcıların yaşam tarzlarını ve kamusal ortamdaki tercihlerini etkileyen son faktör ise kişisel değerler ve önceliklerdir. Merak ve aktivite ihtiyacının öncelikli olduğu bireyler yeni çevreler keşfedip, kapalı veya kontrollü kamusal mekânları daha az kullanırken; konfor, rahatlık ve güvenliğe öncelik veren kullanıcılar bildikleri ve kontrollü kamusal mekânları daha çok tercih ederler (Mean ve Tims, 2005).

Sonuç olarak toplumsal çeşitliliğe sebep olan çevresel, kültürel ve bireysel farklılıklar kişilerin ve grupların kamusal mekânı oluşturan bileşenleri farklı algılamalarına yol açmakta; bireyler ve toplumdaki gruplar arasında değişen bu algısal farklılıklar kamusal mekân ile kullanıcı arasındaki bilişsel ilişkinin farklı toplumsal gruplarda çeşitlenmesine sebep olmakta; algısal ve bilişsel farklılıkların yanı sıra farklı toplumsal grupların değişen ihtiyaç ve gereksinimlerinin de etkisiyle, farklı grupların kamusal mekân kullanımını ve kamusal mekândaki tercihlerinin değişiklik göstermesine sebep olmaktadır.

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde örnek alan çalışmalarının desteklediği kuramsal bilgiler kullanılarak anlatılan toplumsal çeşitliliğin kamusal mekân algısı ve kullanımına etkilerini daha iyi değerlendirmek amacıyla, çalışmanın bundan sonraki bölümünde Ümraniye'de yaşayan çeşitli toplumsal grupların alternatif bir kamusal mekân örneğini nasıl değerlendirdiklerini inceleyen alan çalışması gerçekleştirilmiştir.

4. ALAN ÇALIŞMASI: TOPLUMSAL ÇEŞİTLİLİĞİN KAMUSAL MEKÂN ALGISI VE KULLANIMINA ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Ümraniye sürekli artan nüfusu, planlı ve plansız yerleşimlerin birlikteliği, her geçen gün çeşitlenen toplumsal yapısıyla bir kültür mozaiği oluşturmakta ve farklı toplumsal grupları bir araya getirmektedir. Ümraniye'de bulunan çeşitli toplumsal grupların sahip oldukları kültür, fiziksel çevre, köken, yaşam biçimi, cinsiyet, yaş gelir durumu, medeni durum, eğitim durumu ve meslek gibi farklılıklar; kullanıcıların mekân algısında ve kullanımında oluşabilecek farklılığı gözlemlemek, bu farklı grupların birlikteliğini incelemek için ideal bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle, toplumsal çeşitliliğin kamusal mekân algısını ve kullanımını nasıl etkilediğinin araştırılmasını amaçlayan alan çalışmasının, farklı bir kamusal mekân örneği olan Ümraniye Meydan Alışveriş Merkezi'nde yapılmasına karar verilmiştir.

4.1 Çalışma Alanı Hakkında

Özel sektörün, kamusal yaşamın gerçekleştiği mekânlara sahip olması ve kamusal yaşamın bu mekânlara taşınmaya başlamasıyla beraber; çağımızda kamu yaşamı, kamusal mekân anlayışı ve bu kavramların geleceği hakkında çeşitli yazarlar farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Sennett (1977), kamusal yaşamın özelleşmesine yol açan sosyal, politik ve ekonomik faktörleri ortaya koymuş ve bu süreci kamu kültürünün sonu olarak nitelendirmiştir. Carr ve diğ. (1992) ise, kamu yaşamı ile kamusal mekân arasında dinamik ve karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtmiş, kamu yaşamının yeni biçimlerinin yeni mekânlar gerektirdiğini savunmuştur.

Artan sanayileşme ile birlikte yeni kurulan fabrikaların iş gücü ihtiyacını karşılamak için 19. yüzyılda Avrupa'sında kırsal bölgelerden büyük şehirlere göçler başlamış; göç edenlerin barınma ihtiyacını karşılamak için kent merkezlerinin çevresinde yeni alt yerleşim merkezleri kurulmuştur. Çeşitlenen toplumsal yapının etkisiyle, kentlerin önce mekansal daha sonra sosyal yapısı değişime uğramış; kent merkezlerindeki kamusal ortamda soyluların yerini burjuvalar almaya başlamıştır (Sennett,1977).

Avrupa kentlerinde 19. yüzyıl başlarından itibaren görülmeye başlayan sanayi devriminin bu etkileri, ülkemizde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır.

1950'lerden itibaren Anadolu ve Balkanlardan alınan yoğun göçler sonucunda, başta İstanbul olmak üzere Türkiye'deki büyük kentlerin sosyal ve fiziksel yapısı değişime uğramıştır. Kent nüfusunun artması sonucu İstanbul ve diğer büyük kentlerin sınırları genişlemiştir. Büyük kentlerin çevresinde bulunan Ümraniye gibi köyler, günümüzde çoğu Anadolu kentinden fazla nüfusa sahip ilçelere dönüşmüştür. Tıpkı Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da da göç edenlerin birinci nesilleri kentin ihtiyacını karşılamış, sonraki nesiller yapısını değiştirmiştir.

Sanayileşme ve modernleşme etkisinde oluşan günümüz kent yapısı ve kamusal yaşam toplumsal çeşitlilik etkisinde şekillenmektedir.

4.1.1 Ümraniye ve Çakmak Mahallesi

İstanbul tarih boyunca çeşitli dinlerden kentlilerin yaşadığı kozmopolit bir nüfusu barındırmıştır. Ancak 1950 sonrasında Anadolu ve Balkanların farklı bölgelerinden önemli ölçüde göç almış ve dini inançlar açısından daha homojen, Müslüman ağırlıklı bir nüfusa sahip olmuştur. Dini inançlar açısından homojenleşen nüfus, aldığı göçlerle kültürel yönden daha da çeşitlenmiştir. Bu göçlerin ağırlıklı olarak köylerden olması ve göç edenlerin yaşama alışkanlıklarındaki farklılıklar, İstanbul halkının kentlilik özelliğini azaltmış, şehir yaşamını değiştirmiştir (Erder, 1996).

Çizelge 4.1 : 1940-2007 yılları arasında İstanbul ve Türkiye'deki nüfus artışı, yıllara göre oransal karşılaştırılması (www.ibb.gov.tr; www.tuik.gov.tr).

Yıl	**1940**	**1950**	**1960**	**1970**	**1980**	**1990**	**2000**	**2007**
İstanbul Nüfusu (x1000)	991	1.166	1.882	3.019	4.742	7.196	10.019	12.574
Türkiye Nüfusu (x1000)	17.821	20.947	27.755	35.605	44.737	56.473	67.845	70.586
Oran (%)	**5,56**	**5,57**	**6,78**	**8,48**	**10,60**	**12,74**	**14,77**	**17,81**

İstanbul'un 1950 sonrası yaşadığı hızlı nüfus artışının niteliğini daha iyi anlamak için Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre oluşturulan Çizelge 4.1'deki verilerine bakılmalıdır. Görüldüğü gibi 1950 yılından itibaren artan göçlerle birlikte, İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı hızla artmaya başlamıştır. 1950'lerde %5,56 olan

bu oranın 2007 yılında %17,81'e kadar yükselmesi, kırsal kesimden alınan göçlerle çeşitlenen ve kentlilik özelliği azalan kent nüfusunun en büyük göstergesidir (www.ibb.gov.tr; www.tuik.gov.tr).

Kente göç eden toplulukların yaşadıkları sosyal ve fiziksel çevredeki değişime bağlı olarak, yaşam biçimleri de zaman içinde değişerek kente adapte olur. Bu değişimin boyutu göç eden grupların kırsal kökenleriyle olan ilişkileriyle bağlantılıdır. Eğer göç edenler memleketleriyle hala bağlantı içindeyseler, kültürel ve etnik özelliklerinin bir bölümünü muhafaza ederler. Göçün etkilerinin kentteki mevcut yerleşik yapı tarafından karşılanabildiği durumlarda mevcut kent yapısı nüfustaki bu değişimden etkilenmeyebilir. Fakat İstanbul'da olduğu gibi yüksek oranda göç alan kentlerde, mevcut sosyal ve kamusal düzenin değişime uğraması kaçınılmazdır (Swearington ve Orellana-Rojas, 2000).

İstanbul'a kırsal bölgelerden göç edenler uzun süre kentli köylü olarak kabul görmüş, şehrin dışındaki kırsal alanlara yerleşmişlerdir. Niteliklerine bağlı olarak erkeklerin çoğunluğu işçi, kadınlar ise hizmetçi olarak kent yaşamına adapte olmaya çalışmış ve 1980'lere kadar kentlerdeki kamusal ortamın dışında tutulmuşlardır. Kente göç edenler kent yaşamından etkilenerek farklılaşmış, kültürel özellikleri yeniden biçimlenmiştir. 1980'den sonra göç edenlerin kent yaşamı, iş ve konut piyasası, yerel yönetimler ve kamu kurumları üzerindeki etkilerinin artması sonucu; İstanbul'un sosyal, politik, ekonomik ve fiziki yapısı hızla değişime uğramıştır (Erder, 1996).

4.1.1.1 Kısa tarihçe ve kent içindeki konum

Ümraniye ilçesinin gelişimi ve tarihçesi, İstanbul'un 1950 sonrası düzensiz genişlemesinin bir örneğidir: 1940'larda 500 civarı nüfusuyla adeta küçük bir köy olan bölge, 1960'da organize sanayi bölgesi ilan edilmiş, bu tarihten sonra Anadolu'dan gelen göçlerle artan nüfusuyla hızla büyüyerek 1987'de ilçe olmuştur. Bugün Ümraniye 650.000 nüfusu, yeni iş ve yaşam olanaklarıyla hem gecekondularda hem de rezidanslarda yaşayan, farklı sosyoekonomik gruplardan oluşan bir toplumsal yapıya sahiptir (Url-5).

Ümraniye'nin 1940-1990 yılları arasındaki nüfus artışı, yönetimsel olarak da kendini göstermiştir. 1940 yılında köy olan Ümraniye 1990 yılına kadar sırayla, köy belediyesi, ilga edilmiş belediye ve ilçe merkez belediyesi olmuştur. 1940 yılında Üsküdar'a bağlı 501 nüfuslu bir köy iken, 1990 yılına gelindiğinde Ümraniye 250

bine yaklaşan nüfuslu bir belediye olmuştur. Ümraniye'nin bu büyümesi 1940'ların köy merkezi etrafında gerçekleşmiştir (Erder, 1996).

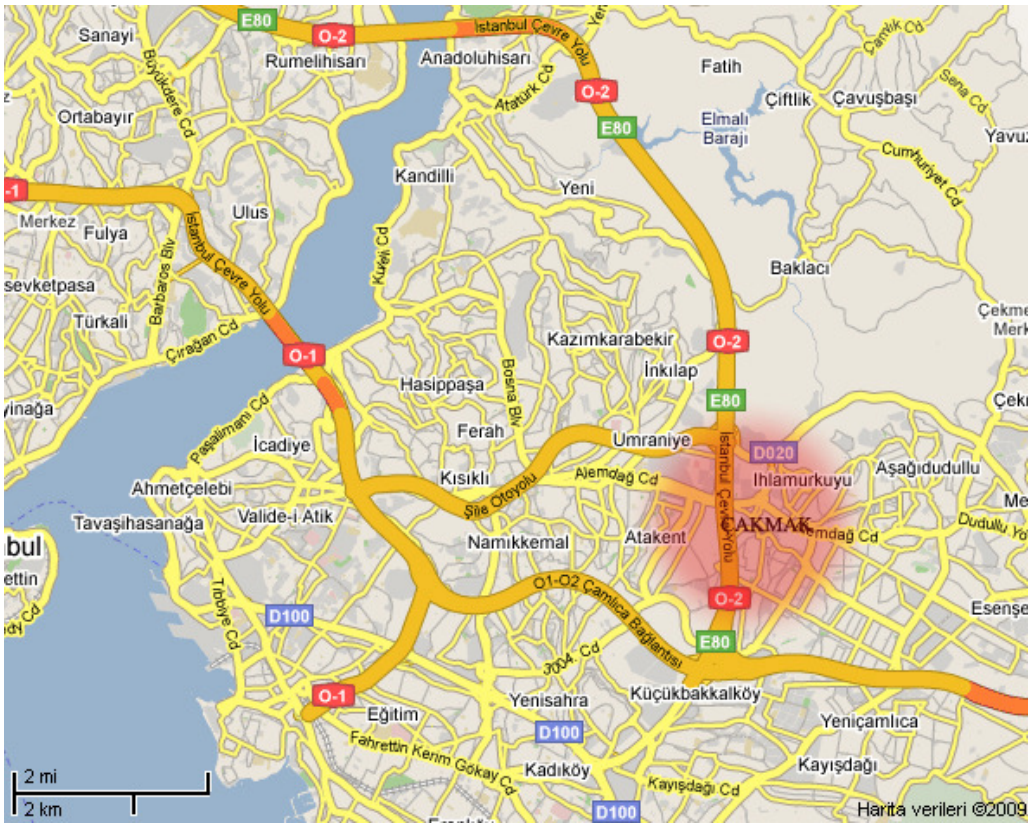
Ümraniye Belediyesi tarafından, Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine dayandırılarak açıklanan, 1990 ile 2007 yılları arasındaki Ümraniye ve mahallelerindeki nüfus rakamları Çizelge 4.2'de gösterilmiştir (Url-5).

Çizelge 4.2 : 1990-2007 yılları arasında, Ümraniye ve mahallelerinde nüfus artışı (www.umraniye.bel.tr).

Mahalle Adı	1990 Nüfusu	1997 Nüfusu	2000 Nüfusu	2007 Nüfusu
Atatürk	24.057	26.037	26.130	34.118
A. Dudullu	38.041	23.515	31.619	49.031
Çakmak	16.751	30.553	38.618	69.348
K.Karabekir	27.417	39.029	51.365	69.324
Mustafa Kemal	19.267	23.470	25.503	32.777
Namık Kemal	22.016	27.489	31.653	46.222
İnkılap	20.285	21.609	23.677	33.284
İstiklal	30.353	25.695	29.846	40.916
Y. Dudullu	43.904	33.269	43.321	66.344
Atakent	-	18.287	17.732	21.337
Hekimbaşı	-	5.730	6.516	8.878
Ihlamurkuyu	-	30.269	39.636	53.811
Esenşehir	-	23.584	31.043	48.910
Yeniçamlıca	-	37.684	46.699	56.618
ÜMRANİYE	**242.091**	**366.403**	**446.219**	**630.914**

Çizelge 4.2'de görüldüğü gibi, 1990 yılından sonra da Ümraniye genelinde hızlı nüfus artışı devam etmiş; nüfus artışı bazı mahallelerde daha fazla olmuştur. 1990'da Ümraniye'nin orta ölçekte bir mahallesi olan Çakmak Mahallesi 2007 nüfus sayımı verilerine göre en fazla nüfusa sahip mahallesi haline gelmiştir. 1990 yılından itibaren gerçekleşen bu hızlı büyümede, 1980 sonrası uygulanmaya başlanan sermaye odaklı ekonomi politikaları sonucu oluşan yeni kentleşme politikalarının ve 1988 yılında kullanıma açılan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün etkisi büyüktür. Şekil 4.1'de görüldüğü gibi Çakmak mahallesinin, O-2 ve E-80 İstanbul Çevre Yolları ile iki köprüyü birbirine bağlayan Şile-Çekmeköy Yolu çevresinde olması ve İstanbul'daki tüm semtlere ulaşımın sağlandığı ana yollar etrafında gelişmesi, bölgeyi

toplumun her kesimi için cazip bir yerleşim alanı haline getirmiştir (www.umraniye.bel.tr).

Şekil 4.1 : Çakmak Mahallesi ve kent içindeki konumu (www.haritalar.net).

Meydan Alışveriş Merkezi'nin içinde bulunduğu Çakmak Mahallesi ve Tepeüstü Mevkii, hızla artan nüfusu ve artan yatırımlar sebebiyle, hem yapısal hem de sosyal olarak hızlı bir değişime uğramaktadır. Lüks ve planlı konut gruplarının bulunduğu ve yapılmakta olduğu Tepeüstü Mevkii, 2008 yılında plansız yerleşimlerin yoğunlukta olduğu Çakmak Mahallesi'nden ayrı bir mahalle haline getirilmiştir. Ancak bu yeni oluşumla ilgili sayısal veriler henüz mevcut olmadığından, çalışma kapsamında bölgeden Çakmak Mahallesi olarak bahsedilmektedir.

4.1.1.2 Bölgedeki mekânsal ve toplumsal yapının dağılımı

Bölgenin sahip olduğu fiziksel ve sosyal yapıda 2 ana profil vardır; eski, plansız yerleşim bölgesi ve onların düşük gelir grubundan kullanıcıları ile orta ve yüksek gelir grubu için yapılan planlı konut grupları. Orta ya da yüksek gelir gruplarının yaşadığı güvenlikli yerleşim bölgeleri kendi sınırlarını duvar, güvenlik görevlileri gibi engeller kullanarak ayırmalarına rağmen; kamusal yaşamda sosyoekonomik

farklılıkları olan bu iki grup bir araya gelmektedirler. Bölgedeki toplumsal yapıyı daha iyi anlayabilmek için, bölge insanının yaşadığı fiziksel çevreyi oluşturan planlı ve plansız yerleşimler incelenmelidir.

Plansız yerleşimler

Geç sanayileşen ve kentleşme hızı sanayileşme hızının gerisinde kalan Türkiye gibi ülkelerde, kente göç edenler kendi barınma ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalmış ve gecekondu olarak tanımlanan "geçici yerleşim formları" ortaya çıkmıştır. 1950 sonrası kırsal kesimde yaşayan ve tarımla geçimini sağlayan nüfus kentlere göç etmeye başlamış; kentin çeperlerindeki bölgelerde kendi istihdamlarını karşılayarak kentin yapısını plansız ve kaçak olarak değiştirmişlerdir (Türkün ve Kurtuluş, 2005).

Bölgedeki hakim yapı tipi kullanıcıların kendi ihtiyaçları doğrultusunda tek katlı veya çok katlı olarak inşa ettikleri, belirli bir şehircilik ve imar politikası dahilinde olmayan, alt yapıları yetersiz gecekondulardır (Şekil 4.2). Bilindiği gibi gecekondu, kente göç edenlerin kentsel alanları barınma amacıyla işgal ederek buralara yasadışı olarak yerleşmesidir (Erder, 1996).

Şekil 4.2 : Plansız yerleşim bölgesindeki konut grupları.

Bölgenin gelişim aşamasındaki plansız kentleşmesi, daha sonra kontrol altına alınmış; mevcut yapılarla bütünleşen, belirli bir imar mevzuatı ve şehircilik esasları doğrultusundaki, göreceli olarak planlı apartman blokları yapılmıştır. Ancak eski plansız yerleşim bölgelerinde yapılan bu yapıların dezavantajı, dahil oldukları sistemin yasal olmayan, kaçak bir temeli olması ve bunun sonucunda planlı bir yerleşim bölgesinin sahip olması gereken park, meydan gibi kamusal mekânlara ve rekreasyon alanlarına yer ayrılmamış olmasıdır (Erder, 1996). Şekil 4.3'te görüldüğü

gibi, yolların binaların arasında kalan boşluklara yapılması ve kent ölçeğinde bir planlama olmaması sebebiyle plansız yerleşim alanlarında kamusal mekânlar oldukça sınırlıdır.

Şekil 4.3 : Plansız yerleşimlerin bulunduğu bölgeye ait bir uydu fotoğrafı (Google Earth, erişim 15.03.2009).

1950 sonrası alt sınıfın barınma ihtiyacı karşılamak amacıyla oluşan gecekondu bölgeleri, 1980 sonrasında kent içinde bulundukları konuma göre ya orta ve üst sınıfın konut ihtiyacını karşılamaya yönelik yerleşim bölgelerine dönüşmüş; ya da daha fazla yoksullaşarak kentten uzaklaşmışlardır (Bozkulak, 2005).

Planlı yerleşimler

1980 sonrası hız kazanan küreselleşme etkisiyle ortaya çıkan serbest ekonomi politikaları sonucu "emek" ve "sermaye" sınıfı arasındaki sosyal ayrım belirginleşmiş; kent çeperlerindeki kaçak yapılaşma bölgelerine orta ve üst sınıfa yönelik lüks konut grupları yapılmaya başlanmış; ancak bu durum kent içinde daha homojen yerleşimlerin oluşmasına sebep vererek toplumsal sınıfları ayrıştıran ve kamusal yaşamdaki bütünlüğü zedeleyen bir kentleşme politikasına yol açmıştır (Türkün ve Kurtuluş, 2005).

Güvenlikli yerleşim bölgeleri; çeşitli doğal ve insan yapımı engeller ile çevrelenmiş, sınırları dışındaki çevre ile bağlantıları ve ilişkileri kontrollü geçiş noktaları aracılığıyla sağlanan yerleşim bölgeleridir. Uluslararası örneklerde olduğu gibi insanların güvenlik endişesi, suç korkusu, kendilerine benzer insanlarla yaşama arzusu gibi çeşitli sebeplerden dolayı tercih ettikleri güvenlikli yerleşim alanları, toplumu oluşturan farklı gruplar arasında mevcut sosyal ve ekonomik ayrışmayı daha da arttırmıştır (Low, 2003). Kurtuluş (2005)'e göre Türkiye'de bu yerleşimler güvenliğin yanı sıra, sınıfsal bir gösterge niteliği taşıdıkları ve seçkin bir yaşam biçimi sundukları için de tercih edilmektedirler.

Güvenlikli yerleşim bölgeleri gerek büyüklükleri gerekse sundukları sosyal ve kamusal imkanlara göre 3 gruba ayrılırlar: (i) nüfusu 10 binleri bulan, kendi kamusal ve sosyal olanakları olan, orta sınıfa yönelik alt ya da uydu kentler; (ii) kamu hizmetlerini dışarıdan sağlayan, kendi sosyal tesisleri olan, orta ve üst sınıfa yönelik güvenlikli siteler; (iii) bünyesinde okul, hastane gibi kamu hizmetlerini barındıran, dışarıdan erişimin özel izinle gerçekleştiği, üst gelir grubuna yönelik "kapalı yerleşmeler" (Kurtuluş, 2005).

İstanbul gibi büyük rakamlarda göç alan kentlerde, sosyal ve ekonomik yapıdaki değişikliklerin mevcut kamu düzenini zayıflatması polis, eğitim kurumları, hastane gibi kamu kuruluşlarının eskisi kadar yeterli olmadığı ve güvenlik endişesinin yaşandığı bir kent düzenine sebep olmuştur (Low, 2003). Bölgedeki planlı yerleşimler orta ve üst gelir grubu için 1990 sonrasında yapılmaya başlanan güvenlikli siteler ve planlı yerleşmelerdir (Şekil 4.4). Toplumdaki etnik, siyasi, sosyal ve ekonomik ayrılıklar sebebiyle; güvenlikli siteler, kapalı yerleşmeler, uydu kentler ve bu yerleşimlerin sosyal mekânları, toplumun daha yüksek gelire sahip bölümü için tercih edilen yaşama alanları haline gelmiştir. Kurtuluş (2005)'e göre bu

durum toplumsal yapıdaki mevcut ayrılılıkları daha da arttırmakta; toplumsal sınıfları birbirlerine karşı ötekileştirmektedir.

Şekil 4.4 : Bölgede bulunan planlı ve plansız yerleşim alanlarının birlikte görüldüğü uydu fotoğrafı (Google Earth, erişim 15.03.2009).

4.1.1.3 Bölgedeki mevcut kamusal mekânlar ve kamusal yaşam

Çakmak mahallesinde bulunan planlı ve plansız yerleşimler arasındaki en büyük yapısal farklardan biri kamusal mekân anlayışıdır. Gecekondular ve apartman bloklarının kamusal yaşam mekânı sokaktır ve sokak toplumun her kesimine açıktır.

Orta ve yüksek gelir gruplarına hitap eden, bölgedeki güvenlikli yerleşimlerin sınırları duvar, demir parmaklık, dikenli tel, kamera, güvenlik noktaları gibi öğelerle hem fiziksel hem de görsel olarak keskin bir şekilde tanımlanmıştır. Bu sınırlar sadece ikamet edenlerin evlerini ya da özel yaşamını değil; sokak, kaldırım, park, yeşil alan gibi kamusal yaşamın gerçekleştiği mekânları da diğer sosyal gruplardan ayırmıştır. Güvenlikli yerleşimler kamusal mekâna erişimi ve kullanımı kısıtlayarak farklı sosyal gruplar arasındaki mekânsal ayrışmayı sosyal boyuta taşımaktadırlar. Şekil 4.5'te, Çakmak Mahallesi'nde bulunan güvenlikli bir sitenin yakın çevresi ile oluşturduğu sınırların yanı sıra planlı ve plansız yerleşim bölgeleri arasındaki mekânsal farklılık görülmektedir.

Şekil 4.5 : Bölgede bulunan güvenlikli bir site ve yakın çevresi ile ilişkisi (http://static.panoramio.com/photos/original/1505151.jpg).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kent yaşamının eksik ve sorunlu yönlerine alternatif bir yaşam imkanı sunan güvenlikli yerleşimler; sadece özel yaşamda değil kamusal yaşamda da okul, spor alanı, açık yeşil alanı gibi tesisleriyle özerktirler. Kamusal yaşamın kurallarının yönetim ve ev sahipleri tarafından, yapılan toplantılarda belirlendiği bu yerlerde; sınırlar içinde bulunan kamusal mekânın temizlik, bakım, onarım gibi ihtiyaçları belediye tarafından değil ikamet eden kullanıcılar tarafından tutulan iş gücü ile karşılanmaktadır (Low, 2006). Şekil 4.6'da görülen Tepeüstü mevkiinde bulunan yerleşim alanı, yüksek gelir grubu için oluşturulan kapalı yerleşmelerin tipik bir örneğidir. İçinde camii, okul, alışveriş ve spor merkezleri bulunan bu yerleşim alanı; kullanıcılarının sadece özel yaşamda

değil, kamusal yaşamda da toplumun diğer kesimlerinden ayrılmasına yol açmaktadır.

Şekil 4.6 : Tepeüstü mevkiinde bulunan bir kapalı yerleşme (http://www.kiptas.com.tr/tr/yasam/yas_genel_yesilvaditicaret.asp).

Şekil 4.7 : Plansız yerleşim alanlarındaki sokak yaşamı.

Ümraniye özellikle kuruluş ve yerleşme aşamalarında, kuralları tam belirgin olmayan kent hukuku dışında kurallarla biçimlenmiştir. Bu kayıt dışı ve denetimsiz imar ortamında ticari alanlar ve özel mülkler öne çıkmış; cami, okul ve kahve gibi yerlerin dışında kamusal mekânlar ayrılmamıştır. Bu durum özellikle mevcut kent yapısının içine girerek yasallaşmış, düşük yaşam standartlarına sahip yerleşimlerde yaşayan alt sınıf için kamu hayatını geliştirme ihtiyacını doğurmuştur (Erder, 1996). Şekil 4.7 ve 4.8'de görüldüğü gibi, plansız yerleşim bölgesindeki hakim kamusal mekân olan sokaklar, ulaşım ve otopark alanı olarak da kullanılmaktadır. Bölgedeki yeşil alanlar

ise, ileride inşa edilecek olan yapı alanlarında ya da konut bahçelerinde bulunan ve etrafı teller ile çevrili atıl alanlardır.

Şekil 4.8 : Plansız yerleşim alanlarındaki sokak yaşamı.

Kozmopolit bir yapıya sahip olan Ümraniye halkının, plansız yerleşim alanlarında yaşayan bölümünün iş dışı hayatlarındaki sosyal ilişkileri ev ve ev dışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Erder (1996) tarafından plansız yerleşim bölgelerinde yapılan alan çalışmasında kamusal yaşamla ilgili şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

-Ev hayatında çoğunlukla akraba ve hemşeriler ile görüşüldüğü, özellikle düşük gelir gruplarının yaşadığı merkezden uzak çevre mahallelerde komşu ve arkadaşlarla çok daha az görüşüldüğü saptanmıştır.

-Çoğunlukla Anadolu'dan göç edenlerin yaşadığı plansız yerleşim bölgelerinde, ev dışındaki sosyal ilişkiler daha çok erkekler arasında görülmektedir. Kadınlar ve çocukların sosyal ilişkileri ev içinde ya da daha özel olan ev çevresindeki mekânlarda gerçekleşmektedir.

-Bölgedeki camiler ise farklı sosyal sınıflardan erkeklerin bir araya geldikleri, kamuya ait, az rastlanan sivil mekânlardır. Bölgedeki kahveler ve halı sahalar ise yine erkekler tarafından kullanılan, belirli bir maddi durum gerektiren ticari amaçlı sosyal mekânlardır.

Plansız yerleşim bölgelerinde mevcut kamusal mekânların yetersiz oluşu ve planlı yerleşim bölgelerinin farklı toplumsal grupları bir araya getiren kamusal mekân anlayışından uzak olması sebebiyle, iki grubun ortak kullanabildiği tek kamusal mekân Meydan Alışveriş Merkezi'dir.

4.1.2 Meydan Alışveriş Merkezi

Meydan Alışveriş Merkezi, İstanbul'un tüm semtlerine ulaşımın kolayca sağlanabildiği, O-2 ve E-80 İstanbul Çevre Yolu başta olmak üzere ana yollara erişimin rahatça sağlandığı bir konumda bulunmaktadır (Url-9). Şekil 4.9'da Meydanı çevreleyen gelişmiş ulaşım ağının yanı sıra, bölgenin içinde bulunduğu sosyoekonomik çeşitliliğin fiziksel çevreye yansıması olan yapısal dönüşüm de net bir şekilde görülmektedir.

Şekil 4.9 : Meydan Alışveriş Merkezi ve çevresindeki ulaşım ağı (www.f-o-a.net).

Metro Group Asset Management tarafından, 128 bin metrekarelik bir alanda kurulan ve 70 bin metrekarelik bir oturma alanı olan Meydan Alışveriş Merkezi'nde; her türlü tüketim ihtiyacını karşılamaya yönelik mağaza ve dükkanların yanı sıra, kullanıcıların sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eğlence, spor, kültür ve sanat etkinlikleri de düzenlenmektedir (Url-10).

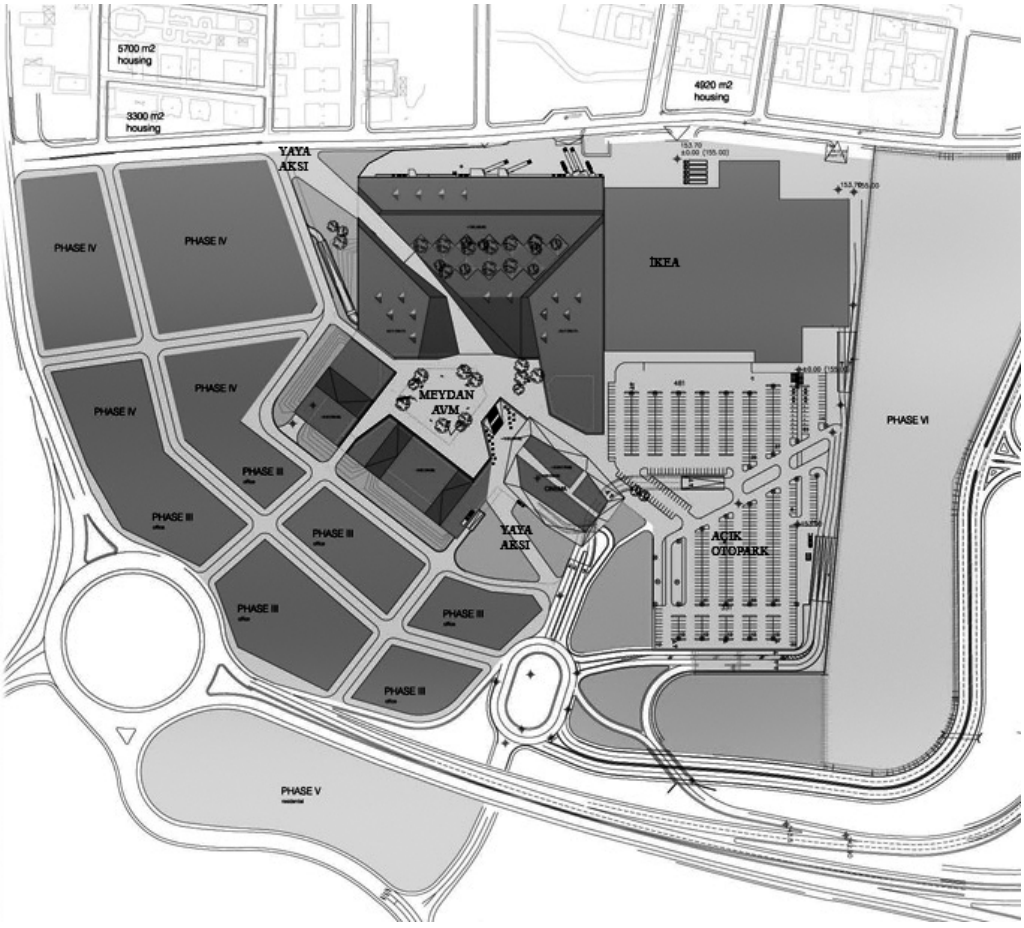
4.1.2.1 Projenin amacı ve tasarım ilkeleri

Ümraniye Meydan Alışveriş Merkezi'nin mimari projesini yapan FOA'nın kurucu ortaklarından Moussavi (2008), alışveriş merkezi gibi satış amaçlı mekânların dahi halka hizmet etmesi ve kamusal mekân niteliğine sahip olması gerektiğini belirtmiştir ve çeşitli projelerden örnekler vermiştir. Şekil 4.10'da görülen alışveriş

merkezi, alışverişin dışında kullanıcılarına farklı kademelerde kamusal mekânlar sunacak şekilde, FOA tarafından tasarlanmıştır.

Şekil 4.10 : Watermark Westquay Alışveriş Merkezi (www.tinypic.com).

Şekil 4.11 : Meydan projesi ve çevresinin mevcut durumu ile potansiyel genişleme alanlarını gösteren vaziyet planı (www.archdaily.com).

Kent merkezlerinin dışında kurulan alışveriş merkezlerinin, gelecekte banliyölerin sosyal ve ekonomik merkezleri haline gelmesi muhtemeldir. Çakmak Mahallesi ve Tepeüstü mevkiinde yaşayan potansiyel kullanıcı sayısının, yeni yapılan lüks konut gruplarının da etkisiyle 2010 yılı sonunda 100 bini geçeceği öngörülmektedir. Bu nedenle, Meydan Alışveriş Merkezi çevresiyle birlikte gelişecek şekilde ve geleceğe yönelik olarak tasarlanmıştır. Şekil 4.11'de görüldüğü gibi, Meydan'ın mevcut durumunda dükkanların bulunduğu çıkmaz sokaklar bölgedeki yapısal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak projenin ilerleyen aşamalarında çevresiyle yeni bağlantı noktaları kurarak genişleyecek biçimde tasarlanmıştır (Url-10).

Şekil 4.12 : Proje genelinde oluşturulan yeşil çatı ve açık hava mekânları (www.archdaily.com).

Projenin sahibi olan grubun genel müdürüne göre Meydan Alışveriş Merkezi, alışveriş yapmasalar dahi insanların gelip eğlenebilecekleri, özellikle bölgedeki her kesimden gençlere ve ailelere hitap eden, canlı ve rahat bir buluşma noktası olması amacıyla oluşturulmuştur (Url-8). Şekil 4.12'de de görüldüğü gibi yapının alışılmış alışveriş merkezlerinden farklı olarak sunduğu yeşil bitki örtüsü ve açık hava ağırlıklı mekân kurgusuna ise Türk halkının yeşil alanlarda piknik yapma ve aileleri ile birlikte vakit geçirme alışkanlıkları göz önünde bulundurularak karar verildiği belirtilmektedir (Url-9).

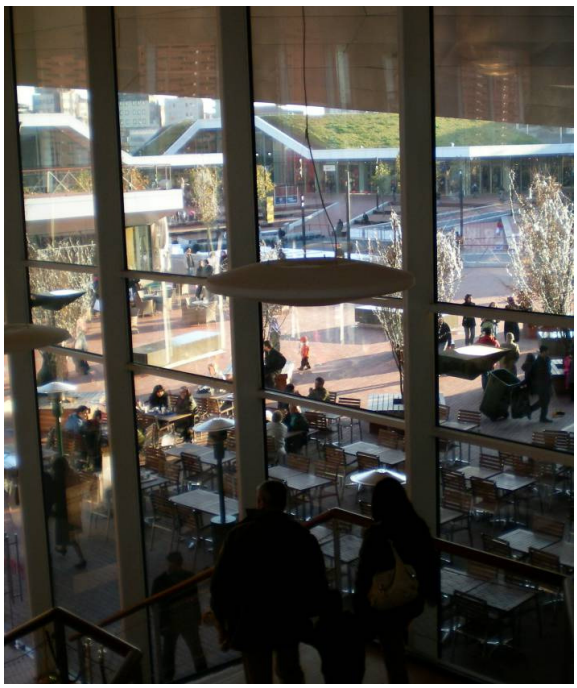
4.1.2.2 Mekânsal özellikleri

Kat planları ve kesitleri Şekil A.1, Şekil A.2 ve Şekil A.3'te görülen Meydan Alışveriş Merkezi projesinde, alanın mevcut topografik özellikleri kullanılarak mekâna farklı seviyelerden erişim imkanı sağlanmıştır. Şekilde 4.13'te görülen ve

yüksek seviyede bulunan birinci yaya yolu, plansız yerleşimlerin ağırlıkta olduğu bölgeden ve toplu taşıma hatlarının geçtiği anayoldan gelen kullanıcıların yeşil bir açık alan ile karşılanmalarının yanı sıra kullanıcıların yeşil çatıya çıkarak mekânın tamamını deneyimlemelerine de olanak sağlamıştır (Url-10).

Şekil 4.13 : Plansız yerleşimlerin ağırlıkta olduğu bölgeden ve toplu taşıma hatlarının geçtiği ana yoldan gelen kullanıcıların mekâna erişimini sağlayan yaya aksı.

Şekil 4.14 : Meydan Alışveriş Merkezindeki tüm mekânlar, görsel ve fiziksel olarak merkezdeki meydan ile bağlantılıdır.

Projenin ana konseptine göre, tüm mekânların rampalar, merdivenler ve şeffaf cephe elemanları yardımıyla hem görsel hem de fiziksel olarak projenin merkezinde

bulunan meydana bağlanması amaçlanmıştır (Url-8) (Şekil 4.14). Meydan Alışveriş Merkezi projesinin merkezini oluşturan meydan; yazları su oyunları, kışın ise buz pisti olarak kullanılmanın yanı sıra alışveriş merkezinin dönemsel konseptine uygun olarak çeşitli aktiviteler için kullanılmaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Meydan Alışveriş Merkezi'nin merkezini oluşturan meydan (http://www.meydan.metro-mam.com/servlet/PB/show/1028019/Bild%20020_300dpi.jpg).

Şekil 4.16 : Yeşil çatı ve üzerindeki açıklıklar (www.yapi.com.tr).

Yapı genelinde yeşil ve kil renginin kullanılarak, proje alanında toprak ve yeşilin hakim olduğu doğal bir çevre yaratılmak istenmiştir. Ayrıca yeşil bitki örtüsü kaplı

çatı sayesinde güneş ışınları kırılarak yaklaşık 30 bin metrekare yüzey alanı olan çatının ısı yalıtımı doğal yollarla sağlanmış, yeşil çatıdaki aydınlıklarla da doğal havalandırma ve gün ışığı sağlanması amaçlanmıştır (Url-9) (Şekil 4.16).

Yapının çatı alanı yaklaşık 55 bin metrekare olup, bu alanın 30 bin metrekarelik bölümü yeşil alandan oluşmaktadır. Çatı eğiminin daha yüksek olduğu bölümlerde yoğun olarak bulunan bitki örtüsünün altında, su yalıtım malzemelerinin bulunmasının yanı sıra, enerji elde etmek için kullanılan yer altı suyunun dolaşımı da gerçekleşmektedir. Proje dahilinde kurulan jeotermik sistem, yerin ısı enerjisini kullanarak yılda 1,3 milyon kilowatt saat elektrik enerjisi tasarrufu sağlamaktadır. Enerji tasarrufu sağlamak amacıyla kullanılan yer altı sularının jeotermik enerjisi sayesinde, iç mekânın soğutulması ve ısıtılması için gereken enerji ihtiyacının büyük bir bölümü karşılanmaktadır (Url-10).

Projenin belki de en önemli mekânsal özelliklerinden biri, merkezdeki açık mekâna erişimin arama noktaları, turnike ya da benzeri uygulamalar olmadan kontrolsüz olarak gerçekleşmesi ve açık mekânın günün her saati erişilebilir olmasıdır. Şekil 4.11'de görüldüğü gibi, toplu taşıma araçlarının geçtiği anayol ve plansız yerleşim bölgesinden gelen yaya aksları ile sosyoekonomik olarak daha alt gelir grubundan kullanıcıların mekâna erişimi sağlanmıştır. Mekâna özel otomobil ile ulaşan diğer kullanıcılar ise açık otopark alanını ya da alışveriş merkezinin altındaki kapalı otopark alanını kullanarak, geçiş ya da otopark çıkış noktalarından meydana ulaşmaktadır.

4.2 Alan Çalışması: Meydan Alışveriş Merkezi'nin Algılanmasında ve Kullanımında Toplumsal Çeşitliliğe Bağlı Olarak Oluşan Farklılıklar

Ümraniye Çakmak Mahallesi ekonomik, mekânsal ve kültürel olarak birbirinden farklı, kozmopolit bir toplum yapısına sahiptir. Bu durum akla bir takım yeni sorular getirmektedir: Bu kadar çeşitli toplumsal grupları uyum içinde bir araya getirmek mümkün müdür? Tasarımcı olarak bu kadar geniş toplumsal çeşitliliğe hitap eden bir kamusal mekân tasarlayabilir miyiz? Tasarlanan çevrenin sahip olması gereken özellikler hangi ihtiyaçları ve hakları ne ölçüde yerine getirmelidir? Bu ihtiyaç ve haklar arasında nasıl bir denge sağlanabilir? Toplumsal çeşitliliğin bu kadar fazla olduğu bir bölgede kamusal mekâna ait özellikler farklı gruplar tarafından nasıl algılanmakta ve kullanılmaktadır?

4.2.1 Alan çalışmasının amacı ve yöntemi

Bu çalışmanın amacı, kamusal mekânı oluşturan fiziksel ve sosyal bileşenlerin bölgede yaşayan farklı toplumsal gruplar tarafından nasıl algıladıklarının ve kullanıldıklarının ortaya konulmasıdır. Ümraniye Meydan Alışveriş Merkezi örneği üzerinde yapılacak olan bu çalışmanın, İstanbul gibi kozmopolit bir yapıya sahip kentlerde yapılacak olan kamusal mekânlar için referans niteliği taşıması hedeflenmiştir.

Alan çalışmasının araştırma yöntemi gözlem ve kullanıcı görüşmeleri olmak üzere 2 bölümden oluşmaktadır:

1. Gözlem yoluyla kullanıcıların mekânı nasıl kullandıklarının, mekândaki tercih ve davranışların çeşitli sosyal gruplarda nasıl değiştiğinin bulunması amaçlanmıştır. Hafta sonu ve hafta içi günlerde, sabah, öğle ve akşam saatlerinde, güneşli ve yağmurlu hava koşullarında, farklı etkinlik ve aktivelerde yapılan gözlemler sonucu; yaşanılan bölgeye, yaş gruplarına ve cinsiyete göre ayrıştırılan kullanıcı gruplarının mekândaki tercih ve kullanımları tespit edilerek davranış haritaları oluşturulmuştur.

Görünen özelliklerine göre gruplandırılan insanların mekanı nasıl kullandığını tespit etmek ve göstermek için çizilen davranış haritaları, araştırma alanının planı üzerine insanların mekandaki konum ve kullanımları işlenerek oluşturur (Sanoff, 1991). Yapının formu nedeniyle açık mekânın tamamını izleyebilmek için en az 2 gözlemci gerekmektedir. 2 gözlemci tarafından eşzamanlı olarak açık mekândaki farklı bölgeler gözlenmiştir. Kullanıcıların birçok defa değerlendirmeye girmesini engelleyerek daha sağlıklı sonuçlar elde etmek amacıyla, davranış haritaları belirtilen zaman diliminin içerisinde yapılan 15'er dakikalık gözlem verilerinin çakıştırılması sonucu oluşturulmuştur.

2. Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar ile yapılacak görüşmelerin sonucunda farklı kullanıcı gruplarının mekânı nasıl algıladıkları ve kullandıklarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Çeşitli fiziksel ve sosyal niteliklerdeki bölgelerde yaşayan, farklı sosyoekonomik gruplardan katılımcıların mekânsal özellikleri nasıl algıladıkları ve kullandıklarının kamusal mekânı oluşturan kullanıcıya bağlı bileşenler üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Katılımcılara Ek A.4'teki görüşme formunda bulunan sorular yöneltilmiştir. Konfor, güvenlik, rahatlama, sosyal ilişki, aktivite ve merak uyandırma, estetik, mahremiyet

ve kişisel alan gibi kullanıcı ihtiyaçlarının; erişim, hareket özgürlüğü, değişiklik yapmak, hak iddia etmek ve sahiplenmek gibi kullanıcı haklarının; anlam, bağ, aidiyet, kimlik, uyum sağlama gibi kamusal mekân ve kullanıcı arasındaki ilişkilere ait mekanizmaların farklı bölgelerde yaşayan katılımcılar tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Değerlendirme sonucu elde edilen veriler doğrultusunda kamusal mekânı oluşturan bileşenlerin algılanması ve kullanımında toplumsal çeşitliliğe bağlı oluşan farklılıkların bulunması amaçlanmıştır.

Gözlem ve görüşme yoluyla sağlanan verilerin literatürden derlenen kuramsal bilgiler ışığında değerlendirilmesiyle ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda; farklı toplumsal grupların kamusal mekân algısı ve kullanımı, mekânsal tercihleri, kamusal mekân ile kurdukları ilişkide oluşabilecek farklılıklar ve bu farklılıkların nedenleri hakkında önermeler yapılmıştır.

4.2.2 Değerlendirme kriterleri ve kullanıcı grupları

Ümraniye Çakmak mahallesinde yaşayan farklı yaşam standartlarına ve farklı yaşam biçimlerine sahip, farklı sosyoekonomik ve kültürel grupların kamusal mekân algısı ve kullanımındaki farklılıklar; Meydan Alışveriş Merkezi'ne ait fiziksel ve sosyal özelliklerin bu gruplar tarafından nasıl yorumlandığının ve farklı grupların kamusal mekân kullanımının ve mekândaki tercihlerinin nasıl değiştiğinin saptanması amacıyla yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır.

4.2.2.1 Değerlendirme kriterleri

Değerlendirmeye katılan kullanıcılardan, Meydan Alışveriş Merkezi'nin fiziksel ve sosyal özelliklerini yorumlamaları istenmiştir. Ek A.4'te görülen görüşme formunda kamusal mekânı meydana getiren kullanıcıya bağlı bileşenler temel alınmış; çeşitli sosyoekonomik grupların kamusal mekân algısı ve kullanımındaki değişikliklerin yanı sıra bu farklılıkların olası nedenlerinin bulunması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında değerlendirilmesi planlanan kavramlar ve ilişkiler 3 bölümden oluşmaktadır:

-Farklı toplumsal grupların farklılaşan kullanıcı ihtiyaçları; konfor, güvenlik, rahatlama, merak ve aktivite, sosyal ilişki, estetik, mahremiyet ve kişisel alan yönünden değerlendirilmiştir.

-Kullanıcı grupları tarafından farklı algılanabilecek olan kamusal mekândaki kullanıcı hakları; erişim, hareket özgürlüğü, değişiklik yapmak, hak iddia etmek kavramları üzerinden değerlendirilmiştir.

-Meydan Alışveriş Merkezi'nin kimlik, anlam, bağ, aidiyet gibi kullanıcı ile mekân arasındaki bilişsel ilişkilerin farklı toplumsal gruplar tarafından nasıl yorumlandığı incelenmiş ve kullanıcı grupları ile kamusal mekân arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

4.2.2.2 Kullanıcı grupları

Alan çalışması kapsamında, Meydan Alışveriş Merkezi çevresinde yaşamakta olan farklı sosyoekonomik gruplardan kullanıcılar ile görüşülmüştür. Düşük gelir grubundan kullanıcıların yaşadığı kaçak yapılar ve Çakmak bölgesinin plansız temeli etrafında gelişen kent dokusu, plansız yerleşim bölgesi ya da plansız bölge olarak adlandırılırken; orta ve yüksek gelir grubundan sakinleri olan güvenlikli siteler ve yerleşimler ise, planlı yerleşim bölgeleri ya da planlı bölge olarak adlandırılmıştır.

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcılar arasındaki en temel farklılık ekonomik durumdur. Bölgeler arasındaki ekonomik farklılık konut fiyatlarına da yansımıştır. Çakmak Mahallesi'ndeki planlı yerleşim bölgelerinde konutların metrekare fiyatı 2 ile 7 bin TL arası iken, plansız yerleşim bölgelerinde bu sayı 500 ile bin TL arasında değişmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, plansız bölgede bulunan 250 metrekarelik bir dubleks villa 200 bin Liraya satılırken; Tepeüstü mevkiinde yeni yapılan bir kapalı yerleşmede 280 metrekarelik dubleks villaların fiyatı 1,5 milyon Liranın üzerindedir (www.hurriyetemlak.com).

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcıların ekonomik durumlarının yanı sıra, yaşadıkları fiziksel çevre ve sosyal imkanları da farklılık göstermektedir. Çakmak Mahallesi'ndeki plansız yerleşim bölgelerinin kuruluş aşamasındaki kaçak yapılaşma sebebiyle, kamusal mekân ve kamusal yaşam pek gelişmemiştir. Bölgedeki sokaklar ağırlıklı olarak ulaşım amaçlı kullanılmakta ve bölgedeki sınırlı kamusal yaşam çarşı, okul, camii, kahve, halı saha gibi kamusal mekânlarda gerçekleşmektedir. Buna karşılık planlı yerleşim bölgelerindeki kamusal yaşam; homojen bir sosyal yapıya sahip, toplumun diğer kesimlerine karşı korunaklı ve koşullu kamusallıkta mekânlarda gerçekleşmektedir.

Alan çalışması kapsamında planlı yerleşim bölgelerinde 19'u kadın 40 kullanıcı ile plansız yerleşim bölgelerinde ise 14'ü kadın 40 kullanıcı ile görüşülmüştür. İki grubun karşılaştırılabilmesi amacıyla, planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcı sayıları eşit tutulmuştur. Alan çalışması başlangıcında yapılacak olan tüm görüşmelerin, yerleşim bölgelerinde yapılması planlanmıştır. Ancak, yerleşim bölgelerinde sadece 43 kişi ile görüşme yapılabilmiştir. Diğer görüşmelerin Meydan Alışveriş Merkezi'nde yapılmasının 2 temel nedeni vardır:

-Plansız yerleşim bölgelerindeki kamusal mekân seçeneklerinin azlığı, sokaktaki kullanıcının hareket halinde olması ve ulaşım amacı gütmesi nedeniyle kullanıcılar ile sokakta yapılması hedeflenen görüşmeler planlandığı gibi gerçekleşememiştir. Bunun yanı sıra kahve, halı saha gibi ticari amaçlı kamusal mekânlarda da kullanıcılar ile görüşülebilmiştir. Ancak bölgedeki muhafazakar yapı ve kamusal mekân kullanımının erkeklere yönelik olması nedeniyle kadın kullanıcılar ile yapılabilen görüşmeler sınırlı kalmıştır. Plansız yerleşim bölgelerinde yapılan çalışma sonucunda 21 erkek ve 4 kadın kullanıcı ile görüşülebilmiştir.

-Planlı yerleşim bölgelerinde ise durum tamamen farklıdır. Bu yerleşim bölgelerine dışarıdan erişimin kısıtlı olması ve site yönetimleri tarafından verilen izinlerin sınırlı olması nedeniyle 8'i erkek olmak üzere 18 kullanıcı ile görüşülebilmiştir.

Sosyoekonomik özelliklerinin yanı sıra yaşadıkları bölgenin fiziksel ve sosyal niteliklerine bağlı olarak da yaşam biçimleri farklılaşan katılımcılar çalışma kapsamında plansız ve planlı yerleşim bölgelerinde yaşayanlar olarak gruplandırılmışlardır. İki bölge sakinleri arasındaki sosyoekonomik ve çevresel farklılıkların yanı sıra, katılımcılar arasındaki bireysel farklılıkların da çalışmanın sonuçlarını etkilemesi muhtemeldir. Bu bağlamda katılımcılar yaş, cinsiyet, yaşama süresi, eğitim durumu olarak da gruplandırılarak, bu bireysel farklılıkların Meydan Alışveriş Merkezi'nin değerlendirilmesindeki olası etkileri açıklanmıştır.

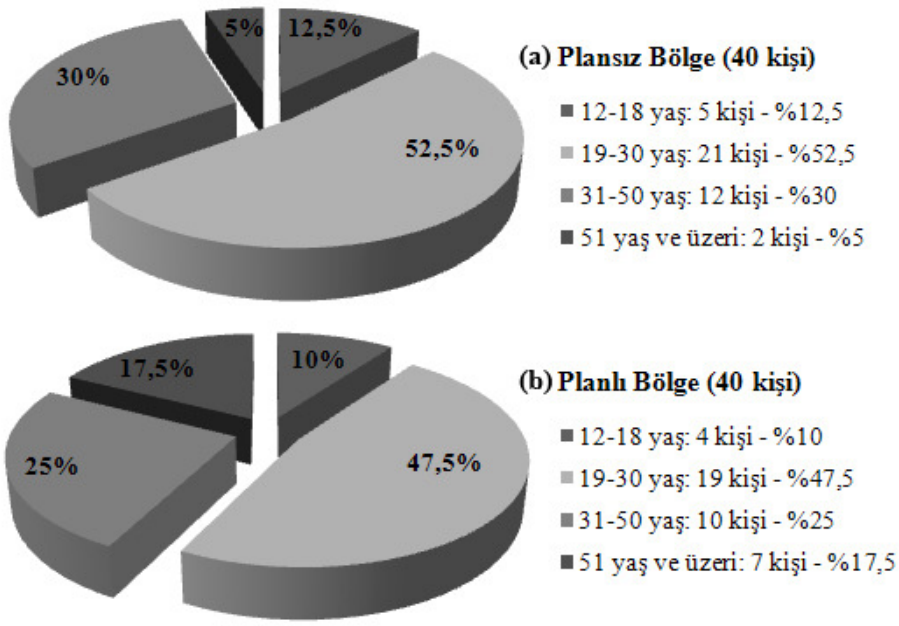
Cinsiyet

Plansız yerleşim bölgesindeki muhafazakar yapı ve kadınların kamusal mekânları daha az kullanması nedeniyle bu bölgedeki görüşmeler çoğunlukla erkek kullanıcılar ile yapılmıştır. Plansız bölgede 14 kadın ve 26 erkek katılımcı ile yapılan görüşmelere karşılık, planlı bölgede 19 kadın ve 21 erkek kullanıcı ile görüşülebilmiştir. Plansız ve planlı bölgedeki kadın ya da erkek katılımcılar arasında %12,5'lik bir fark vardır. Plansız bölgedeki kadın katılımcıların daha az oluşu;

mekânın gece ve gündüz güvenliği, erişim niteliği gibi algılanan özelliklerinin yanı sıra mekândaki kullanım ve iletişim tercihlerinin de planlı bölgeden farklı sonuçlar vermesine yol açabilir.

Yaş

Katılımcıların yaş aralıklarına göre sınıflandırılması: 0 ile 12 yaş arası çocuk, 13 ile 18 yaş arası genç, 19 ile 30 yaş arası orta yaş altı yetişkin, 31 ile 50 yaş arası yetişkin, 51 yaş ve üzeri ise yaşlı kullanıcı grubunu oluşturacak şekilde yapılmıştır. Plansız bölgede yaşayan 40 katılımcının 5'i genç, 21'i orta yaş altı yetişkin, 12'si yetişkin, 2'si yaşlı kullanıcı grubuna dahildir. Buna karşılık planlı bölgede yaşayan 40 katılımcının 4'ü genç, 19'u orta yaş altı yetişkin, 10'u yetişkin, 7'si ise yaşlı kullanıcı sınıfına girmektedir. Katılımcı sayılarına göre yaş gruplarının yüzdelik dağılımları Şekil 4.1'de görülmektedir.

Şekil 4.17 : Plansız (a) ve planlı (b) bölgelerde yaşayan katılımcıların yaş gruplarına göre yüzdelik dağılımları.

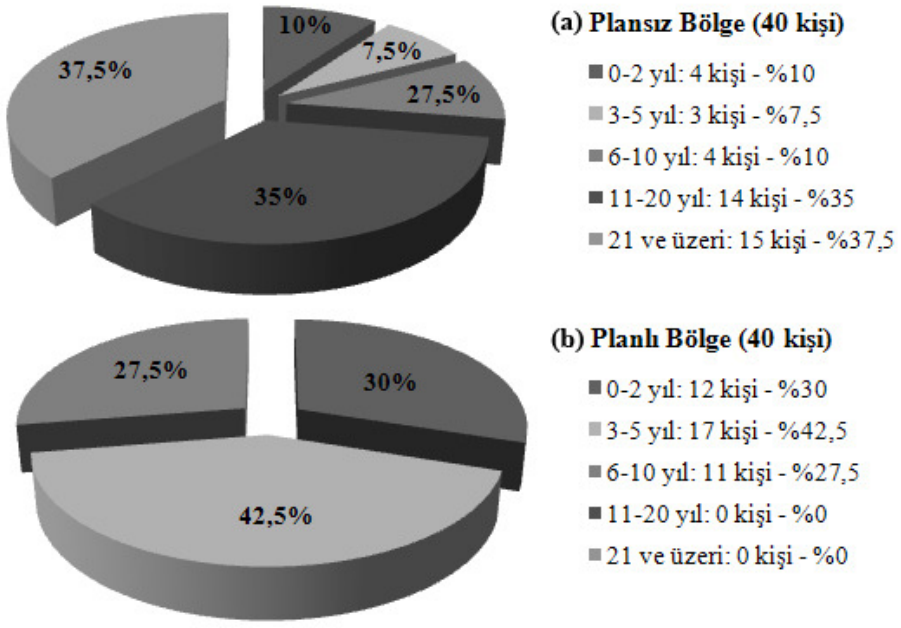
Şekil 4.17'deki grafikte de görüldüğü gibi, planlı bölgedeki katılımcılar arasındaki yaşlı kullanıcıların sayısı, plansız bölgeye göre 5 kişi daha fazladır. Bu durumun gerekçesi, planlı yerleşim bölgelerindeki kısıtlı izinler nedeniyle ağırlıklı olarak emekli ya da kadın kullanıcılar ile görüşülebilmesidir. Plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar arasındaki genç ve orta yaş altı yetişkin kullanıcıların toplam %57,5 oranına karşılık, planlı yerleşim bölgelerinde bu oran %65'dir. Yaşlı ve genç

kullanıcılar arasında ki bu oransal farklılık; Meydan Alışveriş Merkezi'nin güvenlik, erişim, ses miktarı, kullanıcı yoğunluğu, karmaşıklık değerlerinin algılanışının yanı sıra mekânın kullanımının ve mekândaki tercihlerin gruplar arasında farklılık göstermesine de sebep olabilir. Bu bağlamda, görüşmelerde elde edilen verilerin değerlendirilirken bu durum göz önünde bulundurulmuştur.

Bölgede yaşama süresi

Çakmak Mahallesi'nde 1990'ların sonlarına doğru görülmeye başlanan güvenlikli siteler ve planlı yerleşim bölgeleri, 40 yıla aşkın geçmişi olan plansız yerleşim bölgelerindeki konut gruplarına kıyasla daha yenidirler ve dolayısıyla plansız yerleşimlerdeki kullanıcılar daha uzun süredir bölgede yaşamaktadır. Bu nedenle, Çakmak Mahallesi'nde yaşayan kullanıcıların aidiyet oluşumu bölgeler arasında farklılık gösterebilir.

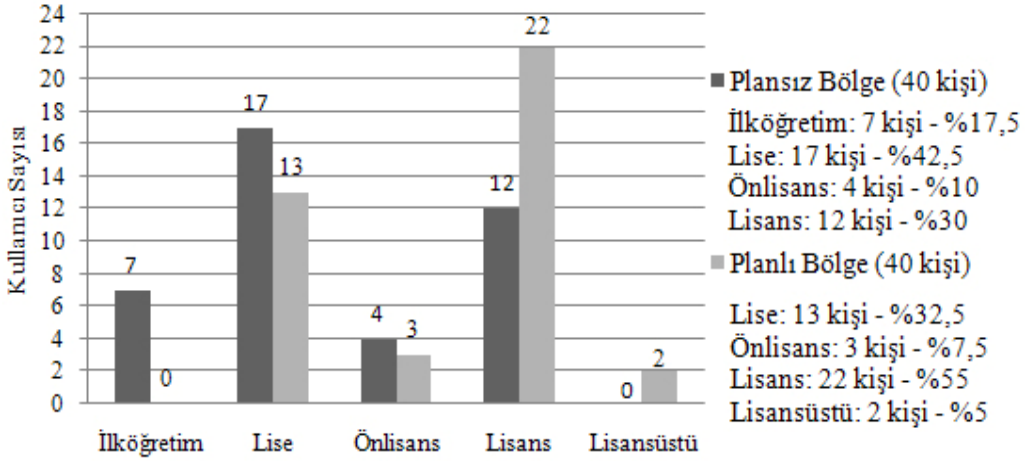
Şekil 4.18'de, plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcılar bölgede yaşama sürelerine göre gruplandırılmışlardır. Görüldüğü gibi, plansız bölgede yaşayan katılımcıların %72,5'i 10 seneden fazla süredir bölgede yaşamaktadırlar. Buna karşılık planlı bölgede yaşayan hiçbir katılımcı bölgede 10 seneden uzun yaşamamıştır. Kullanıcı grupları arasındaki bu farklılık katılımcıların aidiyet oluşumunu etkileyerek, kamusal mekânla olan ilişkilerin farklılaşmasına ve güvenlik gibi mekânsal özelliklerin farklı algılanmasına yol açabilir.

Şekil 4.18 : Plansız (a) ve planlı (b) bölgelerde yaşayan katılımcıların, bölgede yaşama sürelerine göre yüzdelik dağılımları.

Eğitim durumu

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların eğitim durumlarında da farklılıklar tespit edilmiştir. Rastgele seçilen katılımcıların eğitim durumları arasındaki farklılıklar, kamusal mekânı meydana getiren bazı bileşenlerin farklı değerlendirilmesine yol açabilir.

Şekil 4.19 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, eğitim durumlarına göre dağılımları.

Şekil 4.19'da görüldüğü gibi planlı bölgede yaşayan katılımcıların %60'ının eğitim durumu lisans ve lisansüstü iken, bu oran plansız bölgede yaşayan katılımcılar arasında %30'dur. Benzer şekilde plansız bölgedeki katılımcıların %17,5'i ilköğretim seviyesinde eğitim almışken, planlı bölgedeki katılımcıların eğitim durumları lise seviyesinden başlamaktadır.

4.2.3 Verilerin değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilme aşamasında gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen veriler kullanıcı gruplarına göre sınıflandırılarak, kamusal mekâna ait özelliklerin nasıl değerlendirildiği karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda yorumlanarak çeşitli toplumsal gruplar arasındaki algısal ve kullanıma ait farklılıkların gerekçeleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Kamusal mekânı oluşturan kullanıcıya bağlı bileşenlerin çeşitli toplumsal gruplarda farklılaşan algılanışlarını anlamak için öncelikle bölgelerde yaşayan grupların mekân kullanımları ve mekânsal tercihleri anlaşılmalıdır.

4.2.3.1 Kullanıcı gruplarına göre farklılaşan mekân kullanımı ve mekânsal tercihler

Farklı grupların kamusal mekân kullanımlarını ve kamusal mekândaki ihtiyaçlarını incelemek amacıyla katılımcılara Meydan Alışveriş Merkezi'nin kamusal mekân tercihlerini değiştirip değiştirmediği ve yaşadıkları bölgedeki en çok kullandıkları kamusal mekânlar sorulmuştur.

-Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan 40 katılımcının 17'si, Meydan Alışveriş Merkezi'nin sosyal yaşamlarını ve spor, alışveriş, eğlenme, arkadaşlarla buluşma gibi günlük ihtiyaçlarını karşılayışlarını değiştirmediğini belirtmiştir. Diğer 23 katılımcının 14'ü sadece alışveriş, sinema, yeme içme eylemlerini bu mekânda gerçekleştirdiklerini belirtmiş; 9 kullanıcı ise alışveriş ve eğlencenin yanı sıra, dolaşmak, arkadaşları ile buluşmak, rahatlamak ya da spor yapmak amacıyla yaşadıkları bölgede bulunan kamusal mekânlara ek olarak Meydan Alışveriş Merkezi'ni kullanmaya başladıklarını belirtmiştir.

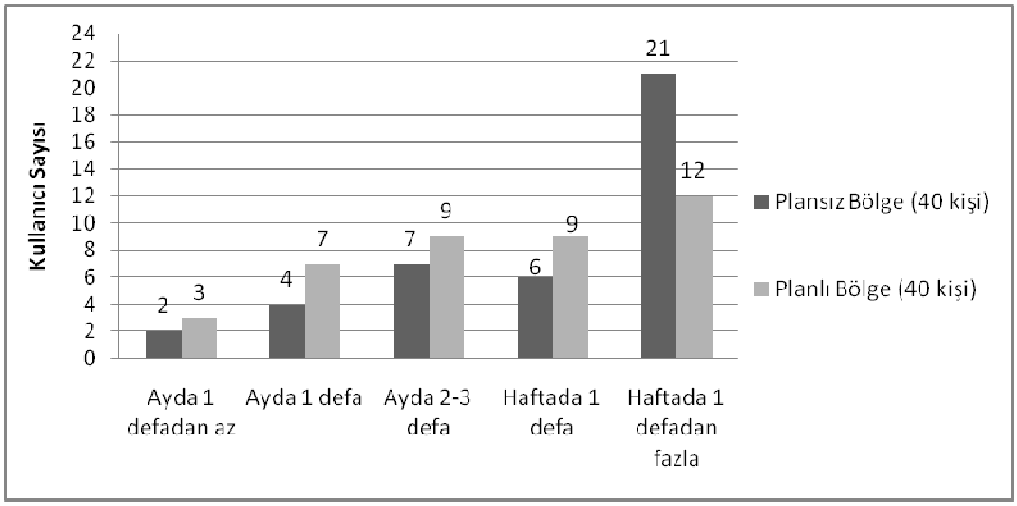
-Plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan 40 katılımcının 7'si Meydan Alışveriş Merkezi'nin sosyal ve gündelik ihtiyaçlarını karşılama biçimlerini değiştirmediğini, 11 katılımcı mekânı sadece alışveriş, sinema ve yeme içme amaçlı kullandığını, 22 katılımcı ise sosyal ve gündelik ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü artık bu mekânda karşıladıklarını belirtmiştir.

-Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların yaşadıkları bölgedeki park, kafe gibi kamusal mekânların yanı sıra diğer alışveriş merkezleri ve sahil şeridindeki açık alanları sıklıkla ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar ağırlıklı olarak yaşadıkları bölgedeki çarşı, camii, kahve ve halı saha gibi mekânları tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

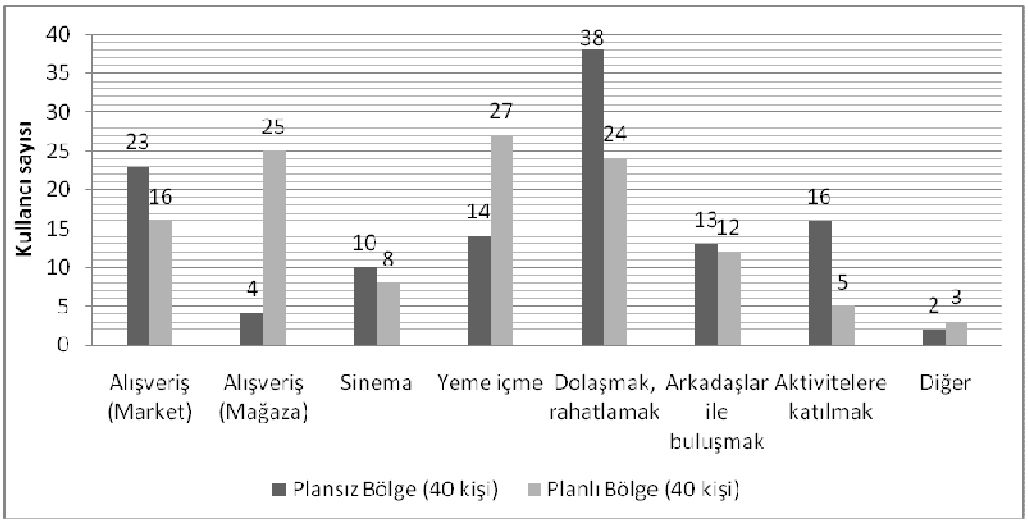
Katılımcılara Meydan alışveriş Merkezi'ni hangi sıklıkta ziyaret ettikleri sorulmuş ve Şekil 4.20'de görülen veriler elde edilmiştir. Görüldüğü gibi plansız bölgede yaşayan kullanıcılar mekânı daha sık ziyaret etmekte ve bu bölgede yaşayan katılımcıların %67,5'i haftada en az bir defa bu mekâna gelmektedir. Bu durumun sebebi, ekonomik yetersizlikler sonucu azalan hareket olanakları ve plansız yerleşim bölgelerindeki kamusal mekân azlığıdır.

Katılımcılara mekânı daha çok hangi amaçlarla ziyaret ettikleri sorulmuş ve her katılımcıdan 3'er cevap istenmiştir. Şekil 4.21'de görülen veriler, yaşadıkları

bölgelere göre gruplanan katılımcıların mekânı kullanma amaçlarını göstermektedir. Plansız bölgedeki kullanıcıların büyük bir kısmı dolaşmak, rahatlamak, arkadaşları ile buluşmak, aktivitelere katılmak gibi gündelik ve sosyal amaçlar doğrultusunda mekânı kullanırken; planlı bölgedeki katılımcılar ağırlıklı olarak market ve mağazalarda alışveriş, yeme içme, dolaşmak, rahatlamak, arkadaşlarla buluşmak gibi sosyal ve tüketim ağırlıklı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mekânı kullanmaktadır.

Şekil 4.20 : Meydan Alışveriş Merkezi'nin farklı bölgelerde yaşayan katılımcılar tarafından kullanım sıklığı.

Şekil 4.21 : Farklı bölgelerde yaşayan katılımcıların Meydan Alışveriş Merkezi'ni kullanım biçimleri.

Alışveriş ve tüketim, plansız bölgedeki katılımcıların için birincil amaç değildir; bu gruptaki katılımcılar mağazaları ve yeme içme alanlarını daha az kullanmakta ve fiyatların yüksekliğini gerekçe olarak göstermektedir. Plansız bölgede yaşayan

katılımcıların mekânı ağırlıklı olarak aktivitelere katılmak, dolaşmak, rahatlamak, arkadaşları ile buluşmak amaçlarıyla ve Şekil 4.22'de görüldüğü gibi daha uzun süre kullanmaları; sosyoekonomik ve mekânsal farklılıklar etkisiyle kamusal mekân kullanımında ve kamusal mekândaki tercihlerde oluşan farklılıkların göstergesi olabilir. Yapılan görüşmelerde ayrıca, yaşlı kullanıcıların mekânı kısa süreli periyotlarda kullandığı, orta yaş altı yetişkinler ve gençlerin mekânı yarım gün ve daha uzun süreli kullandıkları sonucu da ortaya çıkmıştır.

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerindeki katılımcılar arasındaki bu kullanım ve mekânsal tercih farklılıklarının nedenleri 3 gruba ayrılabilir: Bu nedenler plansız yerleşim bölgelerinde özellikle kadın kullanıcılar için kamusal yaşamın kısıtlı oluşu; ekonomik yetersizlikler nedeniyle plansız bölgedeki kullanıcıların başka alışveriş merkezi ya da kamusal mekânlara daha güç erişmeleri; planlı yerleşim bölgelerindeki mekânsal olanakların zenginliğine karşılık plansız bölgedeki kamusal mekân yetersizliğidir.

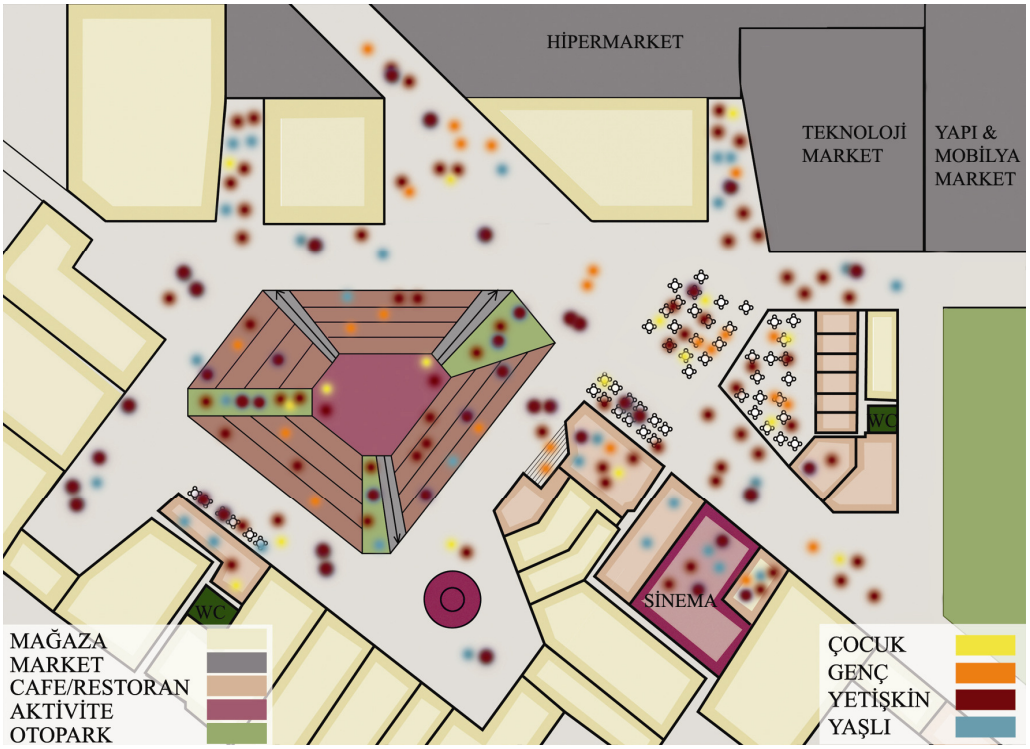
Çizelge 4.3 : Farklı gün, zaman, iklim koşulu ve etkinliklerde yapılan gözlemlerin dağılımı.

Ağustos 2008-Mart 2009	**Hafta İçi**	Etkinlik veya hava durumu	**Hafta Sonu**	Etkinlik veya hava durumu
	10:00-11:00	Çarşamba	10:00-11:00	Yağışlı hava
		Diğer günler		Yağışsız hava
	13:00-14:00	Yağışlı hava		
		Yağışsız hava	14:00-15:00	Yağışlı hava
	15:00-16:00	Etkinlik var		Yağışsız hava
		Etkinlik yok		
	19:00-20:00	Yağışlı hava	20:00-21:00	Yağışlı hava
		Yağışsız hava		Yağışsız hava

Bir kamusal mekânın gerçekte nasıl kullanıldığı ve kullanıcıların mekânsal tercihleri hakkındaki en doğru veriler o mekânı gözlemleyerek elde edilebilir (PPS, 2000). Meydan Alışveriş Merkezi'nin farklı gruplardan kullanıcılar tarafından nasıl kullanıldığını anlamak, kullanıcı gruplarının mekânsal tercihlerini öğrenmek ve görüşmeler sonucunda elde edilen verileri kontrol etmek amacıyla davranış haritaları oluşturulmuştur. Bu davranış haritaları yardımıyla yaş, cinsiyet, sosyoekonomik sınıf olarak farklı gruplara ait kullanıcıların mekânı nasıl kullandıkları ve mekânsal tercihleri farklı iklim koşulları, farklı zaman aralıkları ve farklı mekânsal etkinliklerde 2 gözlemci tarafından eş zamanlı olarak toplam 30 gözlem yapılmıştır (Çizelge 4.3). Kullanıcıların birçok defa değerlendirmeye girmesini engelleyerek

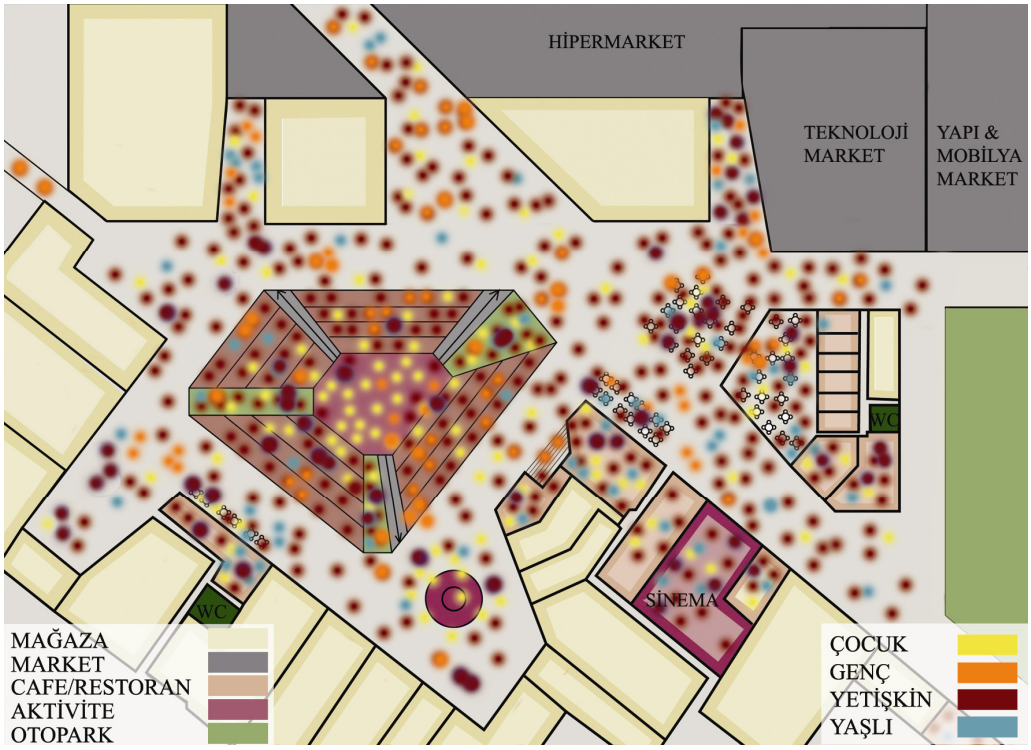
daha sağlıklı sonuçlar elde etmek ve gözlem verilerini daha doğru kaydetmek amacıyla, davranış haritaları belirtilen zaman diliminde 2 ayrı gözlemci tarafından yapılan 15'er dakikalık gözlem verilerinin çakıştırılması sonucu oluşturulmuştur. Davranış haritaları belirtilen zaman diliminde ve koşullarda tespit edilen kullanıcı yoğunluğunu ve bu yoğunluğun mekânsal dağılımını göstermektedir.

Açık mekânın merkezinde su oyunları ya da binicilik aktivitelerinin bulunduğu yazın güneşli havada bir tatil gününün farklı saatlerinde yapılan gözlemler sonucu kullanıcıların davranış haritaları oluşturulmuştur. Gün boyu yapılan gözlemlerde şu sonuçlar elde edilmiştir: çocuklar ve çocuklu aileler açık mekândaki oyun alanlarını, gençler ve orta yaş altı yetişkinlerin merkezdeki oturma alanlarını, yetişkin ve yaşlı kullanıcıların ise alışveriş ya da yeme içme mekânlarını daha çok kullanmaktadırlar; çocuklu aileler merkezdeki su etkinliğine daha yakın bulunmakta, gençler ise etkinliklere daha çok katılmaktadırlar; yaya akslarını kullanarak mekâna erişen kullanıcıların ağırlıklı olarak marketlere ve açık mekâna yöneldikleri, otopark noktalarından mekâna ulaşan kullanıcıların ise yeme içme ve alışveriş mekânlarını ağırlıklı olarak tercih etmektedirler. Gün boyu yapılan gözlemlerde elde edilen ve zamana göre değişiklik gösteren diğer sonuçlar şunlardır:

Şekil 4.22 : Hafta sonu, güneşli havada saat 10 ile 11 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

-Şekil 4.22'de görülen ve kullanıcı yoğunluğunun açık mekân genelinde günün diğer saatlerine göre daha az olduğu sabah saat 10 ile 11 arası gerçekleştirilen gözlem verilerine göre, yaşlı kullanıcılar erken saatlerde mekânı daha çok kullanmakta ve genellikle yalnız ya da kendi yaş gruplarından iki kişilik gruplar halinde mekânda bulunmaktadırlar. Bu zaman diliminde daha çok açık mekân ve dolaşım alanları kullanılmakta, yeme içme mekânlarında her yaş grubundan kullanıcılar az sayılarda da olsa görülmektedir.

Şekil 4.23 : Hafta sonu, güneşli havada saat 14 ile 15 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

-Şekil 4.23'de görülen ve saat 14 ile 15 arası yapılan gözlemlerde açık mekânda ağırlıklı olarak çocuklu aileler, gençler ve orta yaş altı yetişkinler görülmektedir (Şekil 4.24). Bu zaman diliminde yaya akslarından ve otopark alanlarından gelen çocuk, genç ve yetişkin kullanıcılar mekâna yoğun bir şekilde giriş yapmaktadırlar. Bu kullanıcılar yoğun olarak oyun ve etkinlik alanlarını kullanmakta, pasif ya da aktif olarak iletişim kurmaktadırlar. Bu zaman diliminde açık mekânda bulunan yetişkin ve yaşlılar ağırlıklı olarak yemek yerlerini tercih etmektedir. Ayrıca, bu öğlen saatleri açık mekânın ve yeme içme mekânlarının en yoğun kullanıldığı zamandır (Şekil 4.25).

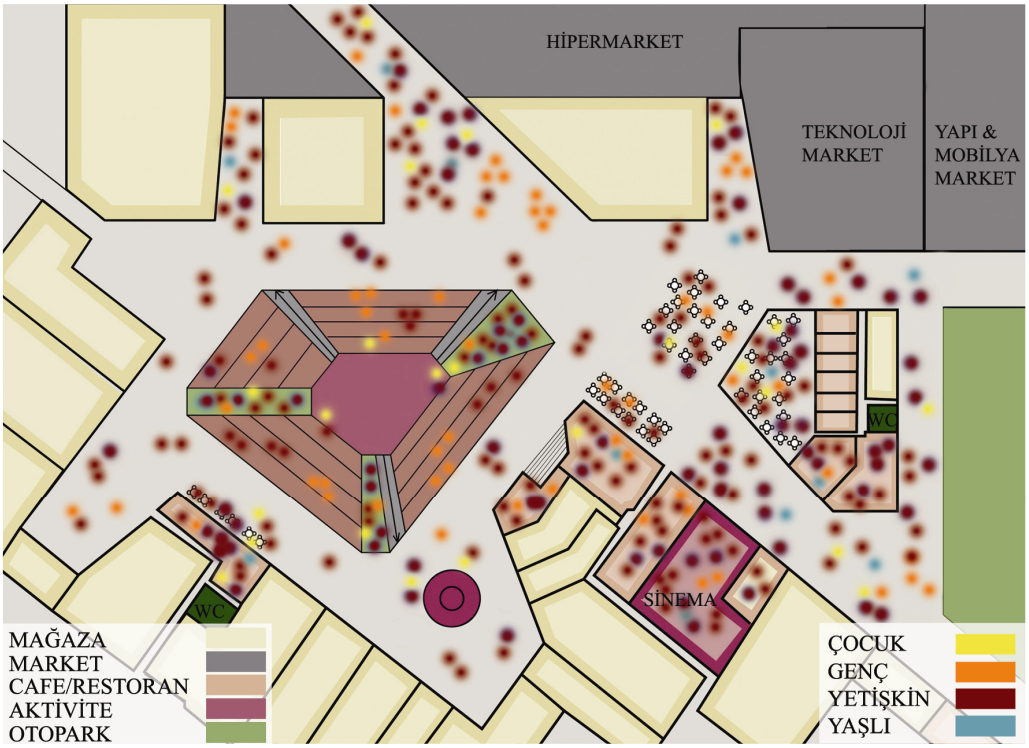

Şekil 4.24 : Hafta sonu güneşli havada saat 14 ile 15 arası, açık mekândaki kullanıcı profili.

Şekil 4.25 : Hafta sonu güneşli havada saat 14 ile 15 arası, yeme içme mekânlarındaki kullanıcı yoğunluğu.

-Şekil 4.26'da görülen ve saat 20 ile 21 arası yapılan gözlemlerde, hava kararmaya başladıkça açık mekândaki kullanıcıların mekânı terk etmeye başladıkları, çocuklu aileler ve yaşlılara daha az rastlandığı, açık mekândaki hakim kullanıcı profilinin orta yaş altı yetişkinler ve yetişkinler olduğu saptanmıştır (Şekil 4.27). Bu zaman diliminde açık yeme içme mekânları sabaha göre daha yoğun, öğlene göre ise daha seyrek kullanılmakta ve etkinliklere katılım azalmaktadır.

Şekil 4.26 : Hafta sonu güzel havada saat 20 ile 21 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

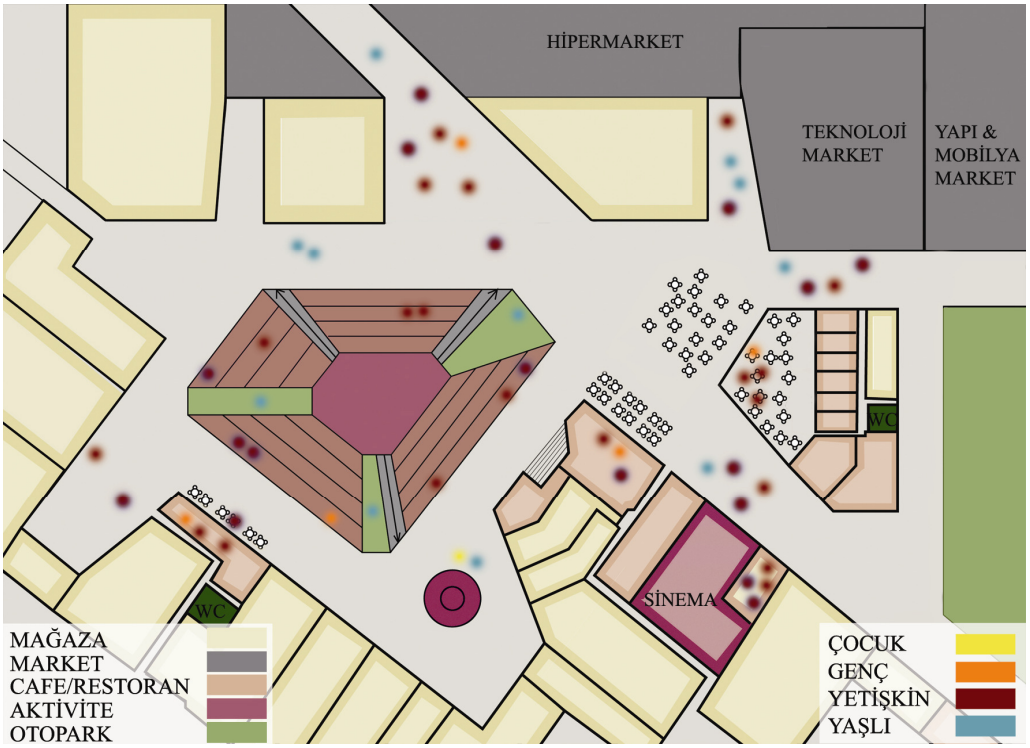

Şekil 4.27 : Hafta sonu saat 20 ile 21 arası, açık mekândaki kullanıcı yoğunluğu.

Açık mekânın merkezinde buz pistinin bulunduğu ve mekân genelinde yılbaşı etkinliklerinin gerçekleştiği, kışın yağışsız havada bir tatil gününün farklı saatlerinde yapılan gözlemler sonucu elde edilen veriler, tek değişkenin mevsim ve hava sıcaklığı olduğu yaz gününe göre farklılık göstermektedir. Gün boyu yapılan

gözlemlerde yaz mevsimine oranla yarı yarıya azalan bir kullanıcı yoğunluğunun yanı sıra; çocuklar ve çocuklu ailelerin açık mekândaki oyun alanlarını kısa süreli periyotlarda kullandıkları ve yaz mevsimine kıyasla kullanıcıların mekânı daha erken saatlerde terk etmeye başladıkları gözlemlenmiştir.

Açık mekânın merkezinde çeşitli etkinliklerin bulunduğu, kışın güneşli bir havada, iş gününde ve günün farklı saatlerinde gözlemler yapılmıştır. Gün boyu yapılan gözlemlerde, tatil günlerine göre kullanıcı yoğunluğunun beşte bire indiği, tatil günlerine göre daha fazla yaşlı veya bayan gruplarının mekânda bulunduğu, gençlerin saat 16'dan sonra kalabalıklaştığı, orta yaş altı yetişkinler ve yetişkinlerin akşam ve öğle yemeği saatlerinde mekânda daha çok görüldüğü, yaya akslarından mekâna erişen kullanıcıların daha çok açık havadaki oturma alanlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Gün boyu yapılan gözlemlerde, zamana göre ortaya çıkan değişiklikler şunlardır:

Şekil 4.28 : Hafta içi güneşli havada saat 10 ile 11 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

-Şekil 4.28'deki davranış haritasında görüldüğü gibi kullanıcı yoğunluğunun diğer zaman dilimlerine göre çok daha az olduğu sabah saat 10-11 arası yapılan gözlemlerde; açık mekândaki sayıca az kullanıcıların büyük bir kısmının sigara ya da kahve içen yetişkin ve orta yaş altı yetişkinlerden oluştuğu, bu kullanıcıların açık

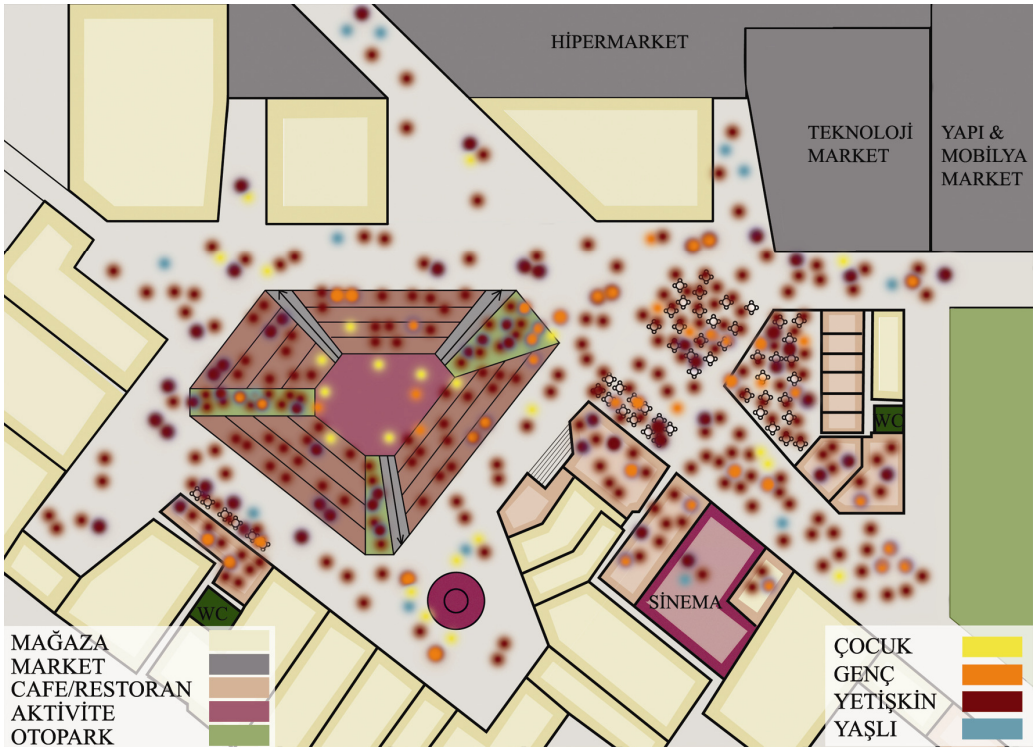
mekânda bulunma sürelerinin 15 dakikayı geçmediği, kafeler dışındaki tüm kapalı mekânlarda çok az kullanıcı olduğu saptanmıştır. İş günleri bu zaman diliminde, açık mekândaki güvenlik elemanı ve çalışan sayısı ziyaretçi sayısında daha fazladır (Şekil 4.29). Çarşamba sabahları yapı markette yapılan kahvaltı promosyonu nedeniyle, özellikle yaya akslarından gelen kullanıcılarda yoğun artış gözlenmektedir. Plansız bölgedeki yaşayanların ağırlıklı olarak kullandığı yaya akslarındaki bu yoğunluk artışı, mekân kullanımının ekonomik imkanlara göre nasıl farklılaştığını göstermektedir.

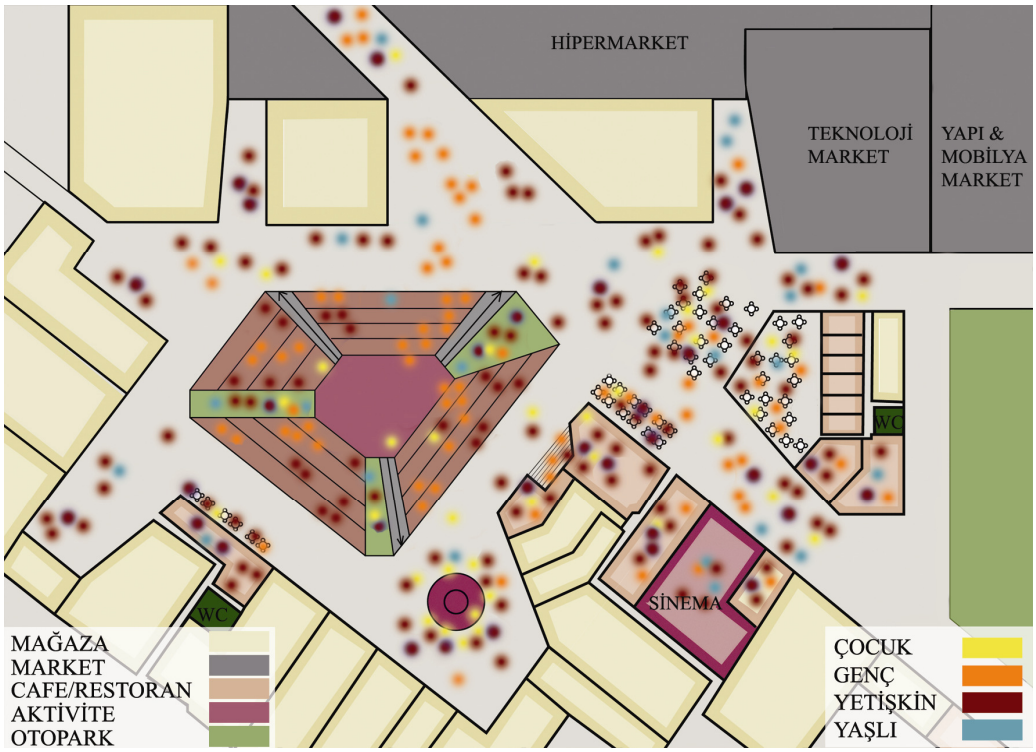
Şekil 4.29 : Hafta içi güneşli havada saat 10 ile 11 arası açık mekânın kullanımı.

-Şekil 4.30'da görülen ve saat 13 ile 14 arası yapılan gözlemlerde; açık mekândaki ve yeme içme alanlarındaki kullanıcı miktarının belirgin şekilde arttığı, öğle yemeğine gelen yetişkin kullanıcılar yeme içme alanlarında en yoğun olmak üzere açık mekân genelinde hakim kullanıcı profili olduğu, saat 14'e yaklaştıkça resmi giyimli ve çalışan kullanıcıların mekânı terk etmesi sonucu mekândaki kullanıcı sayısında net bir düşüş olduğu saptanmıştır.

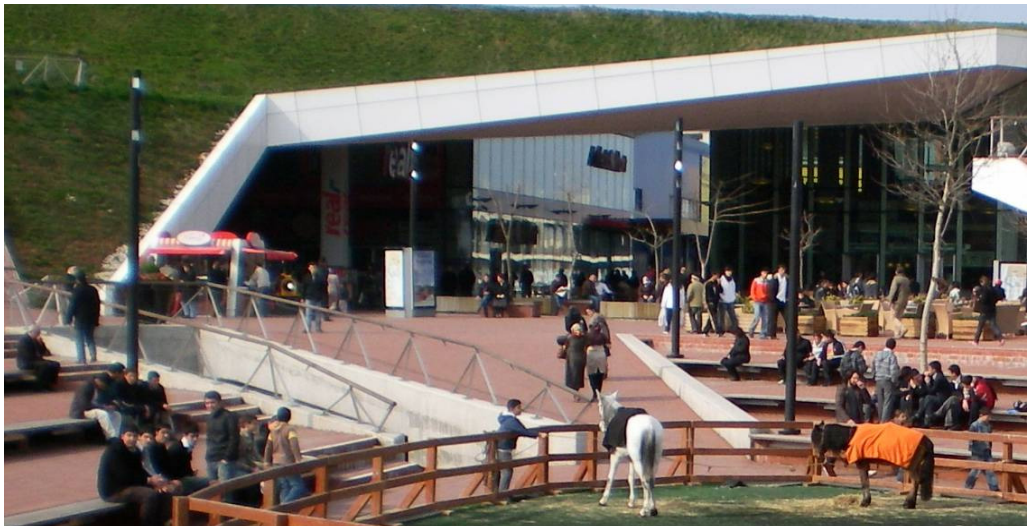
-Şekil 4.31'de görülen davranış haritası, saat 15 ile 16 arası yapılan gözlemlere dayanmakta ve kullanıcı yoğunluğunun yanı sıra mekânın kullanımını da göstermektedir. Bu saat diliminde mekân normal kullanıcı yoğunluğuna geri dönmüş ve ağırlıklı olarak genç erkeklerden oluşan bir kullanıcı profiline sahip olmuştur (Şekil 4.32).

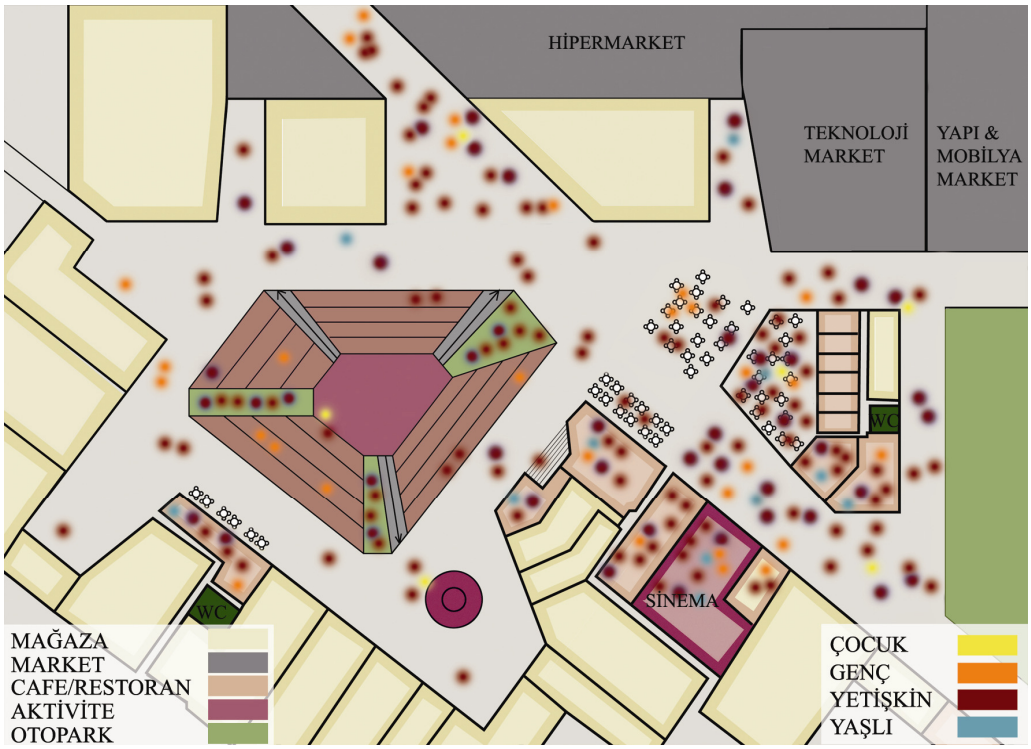
Şekil 4.30 : Hafta içi güneşli havada saat 13 ile 14 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

Şekil 4.31 : Hafta içi güneşli havada saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

Şekil 4.32 : Hafta içi güneşli havada saat 15 ile 16 arası açık mekânın kullanımı.

Şekil 4.33 : Hafta içi kışın saat 19 ile 20 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

-Şekil 4.33'te görülen ve hava kararıktan sonra saat 19 ile 20 arası oluşturulan davranış haritası ve gözlem verilerine göre akşam saatlerinde açık mekândaki kullanıcı sayısının oldukça azalmakta, özellikle yaşlılar ve çocuklu ailelerin mekânda nadir görülmektedir (Şekil 4.34). Bu zaman diliminde kullanıcıların mekânı kalabalık gruplar halinde terk ettiği, gençler ve orta yaş altı yetişkinlerden oluşan grupların

sinemayı ve yeme içme mekânlarını kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu zaman diliminde güvenlik endişesiyle yaya akslarından mekâna giren kullanıcı sayısı yok denecek kadar azalırken, mekâna giriş yapan az sayıdaki kullanıcıların çoğunlukla araç ile mekâna eriştikleri saptanmıştır.

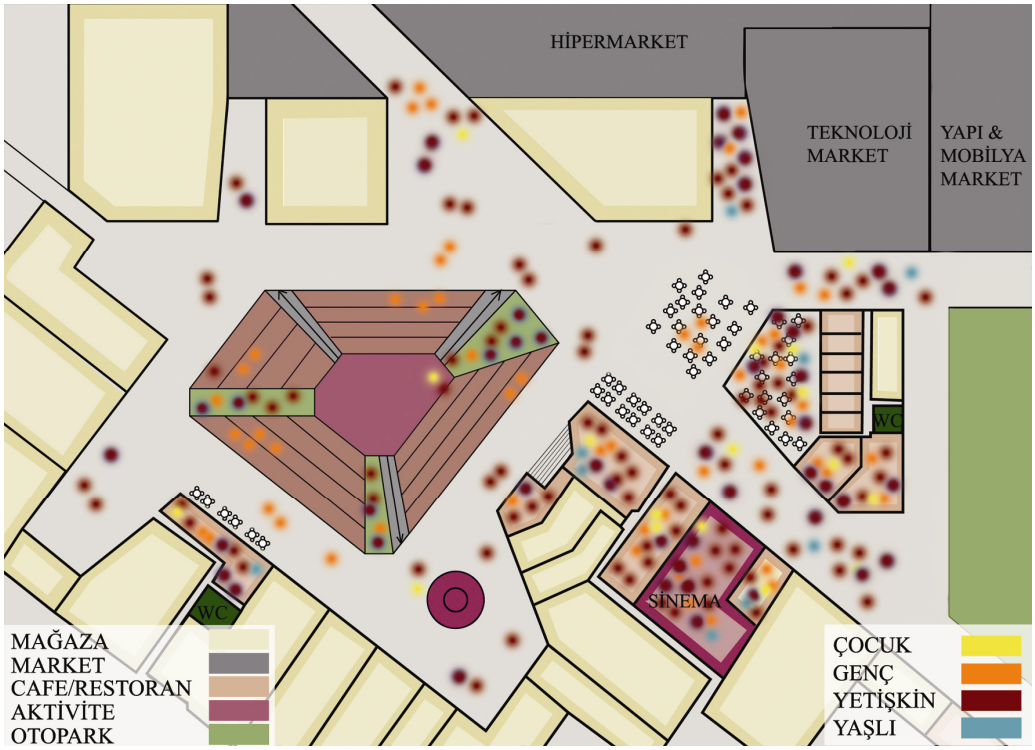
Şekil 4.34 : Hafta içi hava karardıktan sonra açık mekânın kullanımı.

Şekil 4.35 : Yağışlı bir günde Meydan Alışveriş Merkezi (www.arkitera.com).

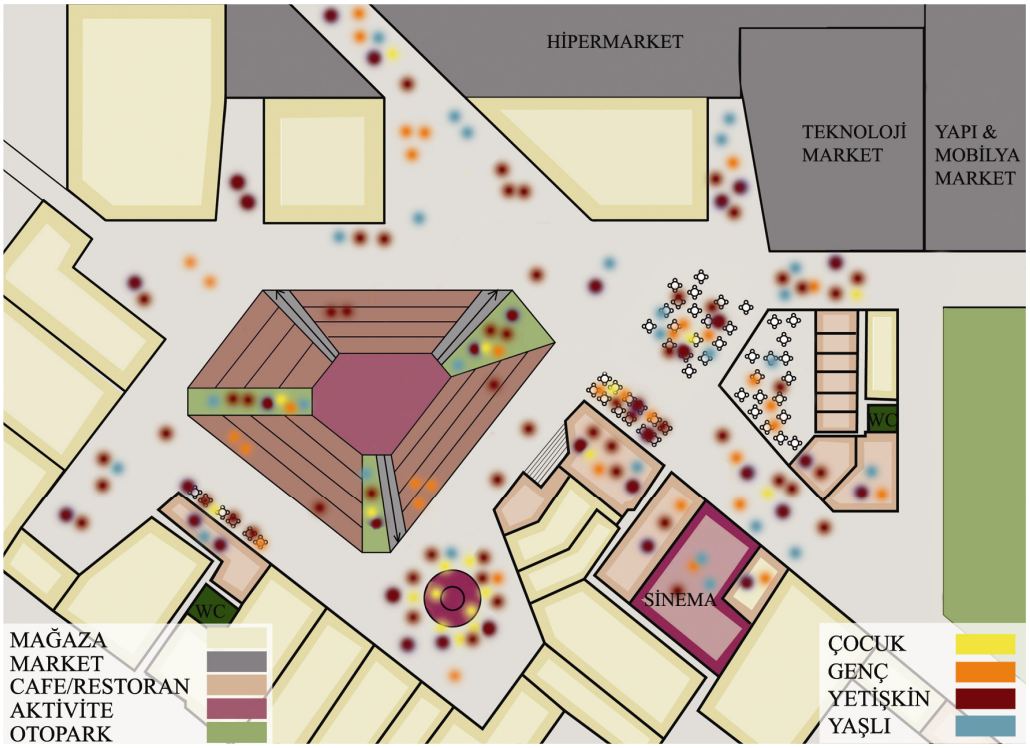
Mekânın kullanımı ve mekândaki kullanıcı profili hava şartlarından etkilenmektedir. Yoğun yağışın olduğu günlerde açık mekân neredeyse hiç kullanılmamaktadır (Şekil 4.35). Hafta içi kötü hava koşullarında sabah, öğleden sonra ve akşam saatlerinde açık mekân sadece mağaza ve marketlere ulaşmak ya da sigara içmek amacıyla

kullanılmakta, bunun dışında neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Hafta içi 13 ile 14 arası sadece kapalı yemek yerleri kullanılmaktadır. Şekil 4.36'da yağışlı bir tatil günüde saat 14 ile 15 arasında mekân genelindeki kullanıcı yoğunluğu gözükmektedir. Hafta sonu ve kötü hava koşullarında sabah saatlerinde mekân kullanılmamakta, öğle ve akşam saatlerinde kapalı yeme içme mekânları ve sinema kullanılmaktadır. Yağışlı günlerde plansız yerleşim bölgesinden yaya olarak gelen insan sayısı belirgin bir şekilde azalmakta, kapalı yeme içme ve sinema alanı daha çok kullanılmaktadır.

Şekil 4.36 : Hafta sonu yağışlı havada saat 14 ile 15 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

Şekil 4.37'de görüldüğü gibi merkezdeki aktivite, açık mekândaki kullanıcı yoğunluğunu ve tipini doğrudan etkilemektedir. Merkezde hiçbir etkinliğin olmadığı hafta içi öğlen saatlerinde yapılan gözlemlerde; açık mekân genelindeki kullanıcı genç ve yetişkin kullanıcı yoğunluğunun azaldığı, çocuklar ve çocuklu aileler bu bölgede görülmediği, çocuk oyun alanındaki kullanıcı sayısının arttığı görülmüştür (Şekil 4.38). Etkinliklerin olmadığı zamanlarda yaşlı kullanıcıların mekân kullanımının doğrudan değişmediği, ancak dolaşırken anlık duruşlarla izledikleri etkinlikler olmayınca yaşlıların açık mekânda daha kısa süre bulundukları tespit edilmiştir.

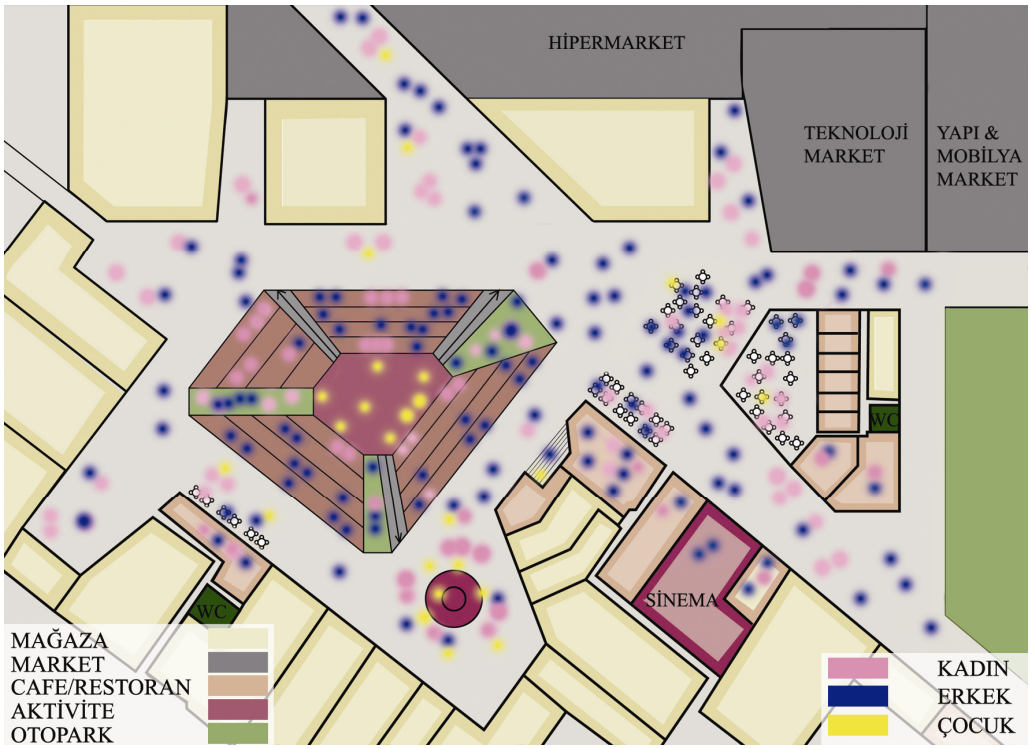
Şekil 4.37 : Meydanda etkinliğin olmadığı hafta içi ve güneşli bir günde saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının yaş gruplarına göre dağılımı.

Şekil 4.38 : Meydanda etkinliğin olmadığı hafta içi ve güneşli bir günde saat 15 ile 16 arası açık mekânın kullanımı.

Hafta sonu ve hafta içi öğlen saatlerinde yapılan gözlemlerde açık mekân çevresindeki oturma alanlarındaki kadın ve erkek kullanıcıların dağılımı hem oransal

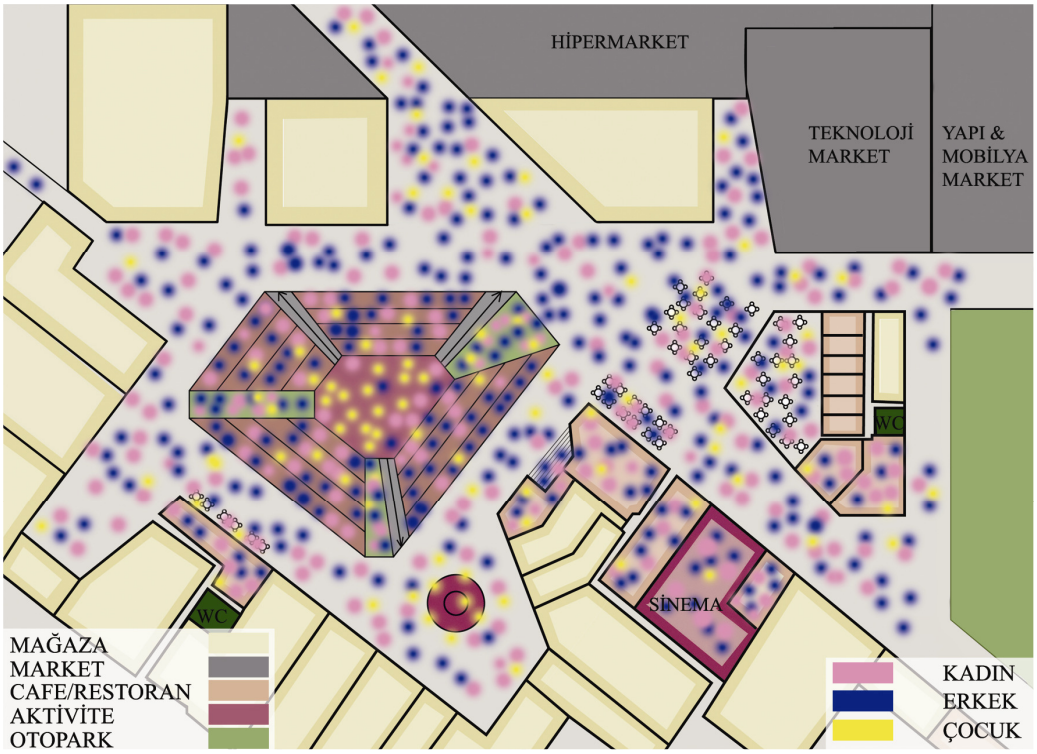
hem de konum olarak farklılaşmaktadır. Hafta içi mekân genelinde daha az kadın kullanıcı bulunmakta ve açık mekânda bulunan kadın ve erkekler ayrı bölgelerde oturmaktadırlar (Şekil 4.39 ve 4.40). Buna karşılık hafta sonları mekânda bulunan kadın ve erkek kullanıcılar gerek oransal gerekse konumsal olarak daha eşit olarak dağılmışlardır (Şekil 4.41 ve 4.42).

Şekil 4.39 : Hafta içi güneşli havada saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının cinsiyete göre dağılımı.

Şekil 4.40 : Hafta içi açık mekândaki kadın ve erkek kullanıcıların dağılımı.

Şekil 4.41 : Hafta sonu güneşli havada saat 15 ile 16 arası Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımının cinsiyete göre dağılımı.

Şekil 4.42 : Hafta sonu açık mekândaki kadın ve erkek kullanıcıların dağılımı.

Bu durumun 2 olası sebebi vardır: Birincisi, iş günlerinde mekânı ağırlıklı olarak daha muhafazakar yaşam biçimine sahip, plansız bölgede yaşayan insanlar ve bekar gençler ya da yalnız ebeveynler kullanmaktadır; ikincisi ise, tatil günleri mekânı her

iki bölgedeki insanlar eşit olarak kullanmakta ve mekânı ağırlıklı olarak aileler ziyaret etmektedir.

Görüşmelerde ortaya çıkan kullanıma ilişkin bazı sonuçlar gözlemlerde desteklenmiştir. Yağışlı havalarda mekândaki kapalı yeme içme alanlarının daha çok kullanılmasının yanı sıra plansız yerleşim bölgelerinden gelen yaya aksının daha az kullanılması; gelir düzeyi daha düşük olan plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcıların kötü havalarda mekânı daha az kullandıkları sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere bireylerin Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanımı ve mekânsal tercihleri ekonomik durum, yaşam biçimi, cinsiyet ve yaş faktörlerinin algısal ve bilişsel etkilerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Algılama, biliş ve kullanım arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Kullanıcı grupları arasındaki algısal değişkenlerin etkisiyle farklılaşan kullanım ve tercihler, kamusal mekânı oluşturan bileşenlerin değişik değerlendirilmesine sebep olabilir. Alan çalışmasının bundan sonraki bölümünde, kamusal mekânı oluşturan kullanıcıya bağlı bileşenlerin bölgeler arasında farklılaşan değerlendirilişleri ve algılamadaki bu farklılıkların nedenleri yukarıdaki değişkenlerin etkisinde incelenecektir.

4.2.3.2 Kullanıcı ihtiyaçlarının değerlendirilmesi

Toplumsal çeşitlik sonucu oluşan algı ve kullanım farklılıklarına bağlı olarak kullanıcı gruplarının kamusal mekândaki ihtiyaçları farklılık gösterebilir. Katılımcılara, Meydan Alışveriş Merkezi'nin farklı kullanıcı gruplarının çeşitlilik gösteren ihtiyaçlarına karşılık verip veremeyeceği sorulmuştur:

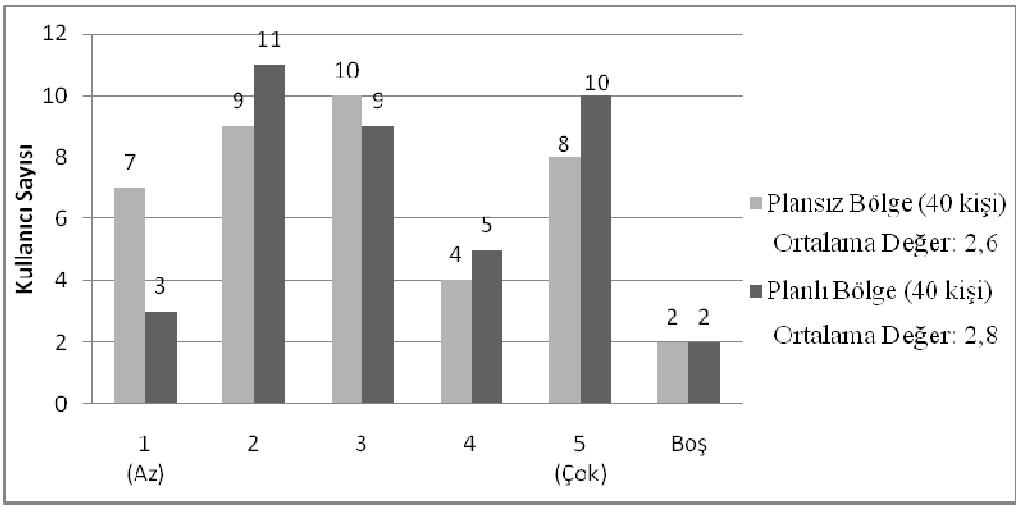
-Plansız bölgede yaşayan 14 katılımcı fiyat ve kullanım esnekliği nedeniyle mekânın farklı gruplara hitap ettiğini belirtmiş, 18 katılımcı ise olumsuz görüş bildirmiştir. Mekânın farklı gruplara hitap etmediğini belirten katılımcıların 10'u gerekçe olarak alışveriş merkezinin pahalılığını ve içindeki mağazaların onların yaşam tarzlarına hitap etmediğini belirtmiş, 8 katılımcı ise mekânın yaşlılara yönelik olmadığını belirtmiştir.

-Planlı bölgeden 19 katılımcı mekânın farklı kullanıcı tiplerine hitap ettiğini belirtmiş ve gerekçe olarak yapının gerek fiyat çeşitliliği, gerekse açık mekân olması nedeniyle sahip olduğu kullanım esnekliğini göstermiştir. Plansız bölgeden 7

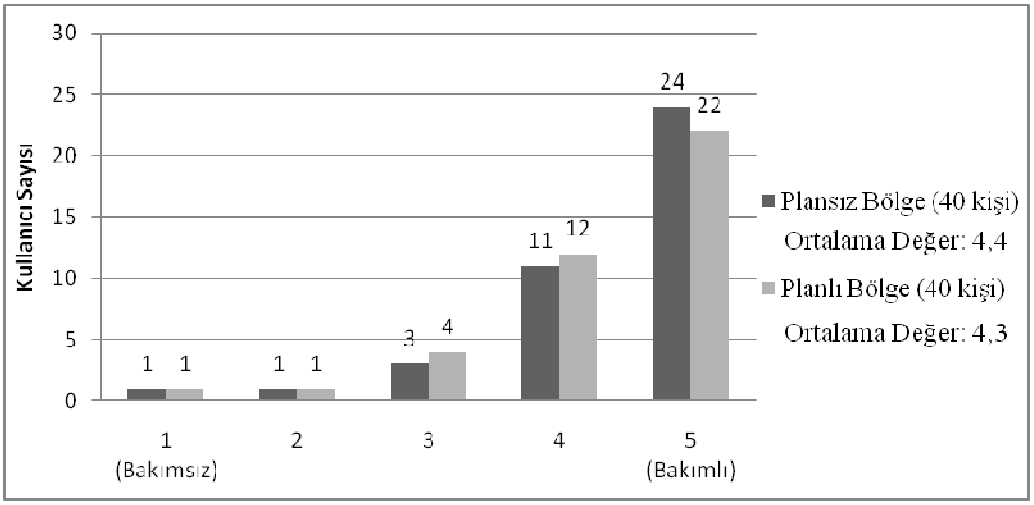
katılımcı mekânın yaşlılara hitap etmediğini belirtmiş, 5 katılımcı ise fiyat yüksekliği nedeniyle bu soruya olumsuz cevap vermiştir.

Konfor

Kamusal mekândaki karşılanması gereken konfor ihtiyacı, mekân genelindeki tüm servislerin erişim niteliğine, dinlenme alanlarının niteliğine, mekândaki ses ve koku miktarına ve mekânın iklimsel konforuna bağlıdır. Meydan Alışveriş Merkezi açık formu sayesinde kullanıcılarına alışılmış alışveriş merkezlerinden farklı olanaklar sunmaktadır. Ancak bu durum başta iklimsel koşulların sıcak ya da soğuk etkisinden korunmak olmak üzere, oturma alanları ve mekân içi dolaşımın konforu açısından da sorunlu bir ortam oluşturabilir.

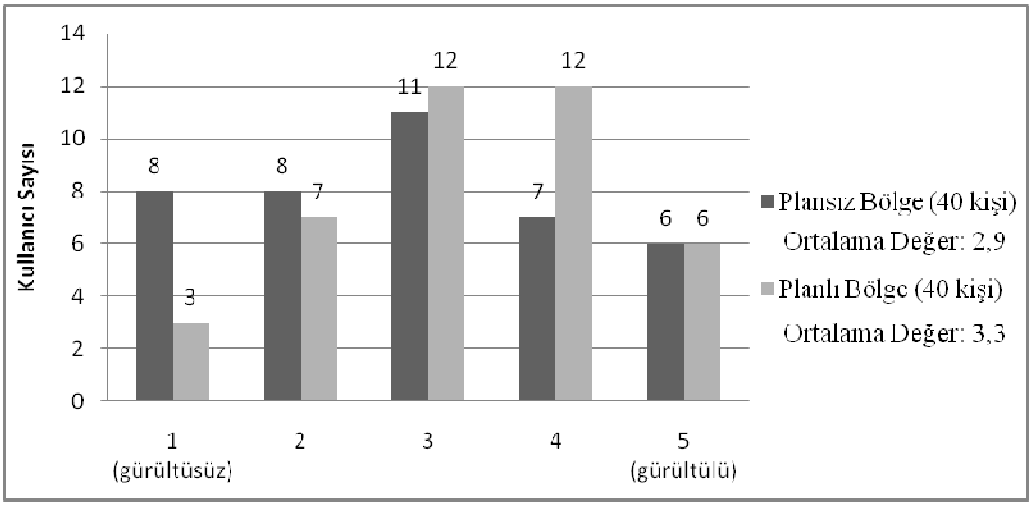

Şekil 4.43 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, mekânsal konfor değerlendirmeleri.

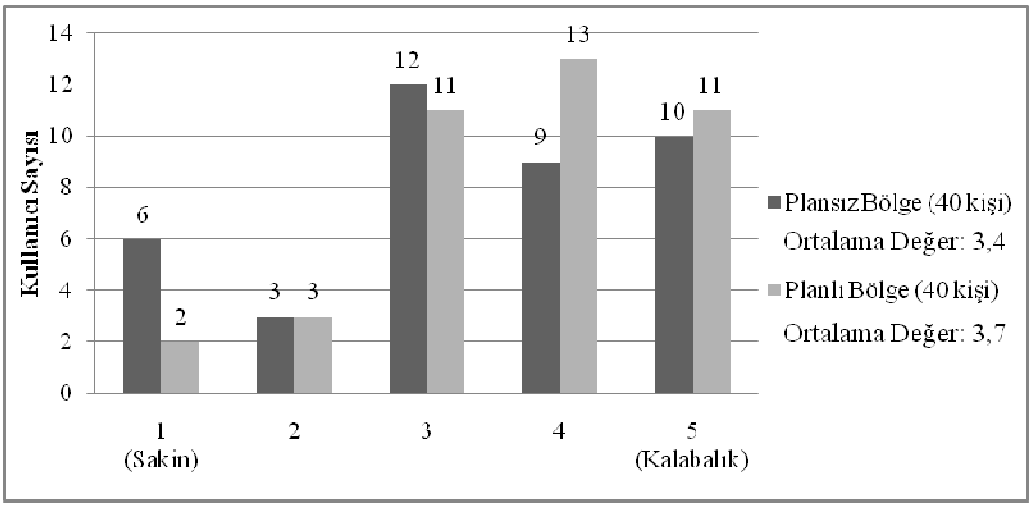

Şekil 4.44 : Mekânın temizlik ve bakım yönünden değerlendirilmesi.

Şekil 4.43 ve 4.4'te mekândaki servis alanlarının, mekân içi dolaşımın ve mekândaki oturma birimlerinin konfor ve bakım yönünden değerlendirilmesi görülmektedir. Değerlendirme sonucunda, iki grup arasında belirgin bir farklılık saptanmamıştır. Her iki bölgeden katılımcılar mekândaki dolaşım ve oturma birimlerinin kalitesinin iklim koşullarından etkilenmesinden şikayet etmiş; mekân genelindeki servis ve kullanım alanlarını temiz ve bakımlı bulduklarını belirtmişlerdir.

Şekil 4.45 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan kullanıcı gruplarının mekânda algıladıkları ses miktarı.

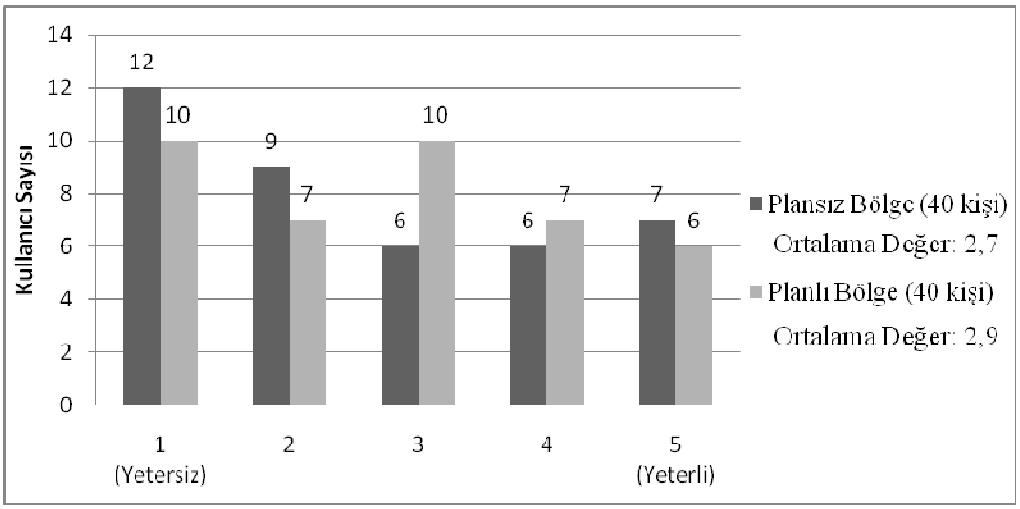

Şekil 4.46 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan kullanıcı gruplarının mekânda algıladıkları kullanıcı yoğunluğu.

Şekil 4.45 ve 4.46'da görüldüğü gibi, ortamda algılanan ses miktarı ve kullanıcı yoğunluğu, iki grup arasında büyük farklılık göstermektedir. Planlı bölgede yaşayan kullanıcılar mekânı daha gürültülü ve kalabalık olarak algılarken, plansız bölgede yaşayan kullanıcılar mekânı daha sakin ve gürültüsüz olarak algılamaktadır. Bu

durumun sebebi gruplar arasındaki algısal ve kullanıma bağlı farklılıklardan daha ziyade, planlı bölgede yaşayan ve değerlendirmeye katılan kullanıcıların yaş ortalamasının daha fazla olması olabilir.

Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan 50 yaş üstü 7 katılımcı mekânı gürültü ya da çok gürültülü olarak tanımlarken, plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan 50 yaş üstü 2 katılımcı mekânı gürültülü ya da çok gürültülü olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, plansız bölgede yaşayan 10 genç katılımcının 8'i mekânı sakin ya da çok sakin olarak tanımlarken, planlı bölgede yaşayan 6 genç katılımcı arasından 4 kişi mekânı sakin ya da çok sakin olarak tanımlamıştır. Farklı bölgelerden katılımcılar kendi yaş grupları içinde değerlendirildiklerinde, algılanan ses ve kullanıcı yoğunluğu değerlerinde bölgesel bir farklılık saptanmamıştır.

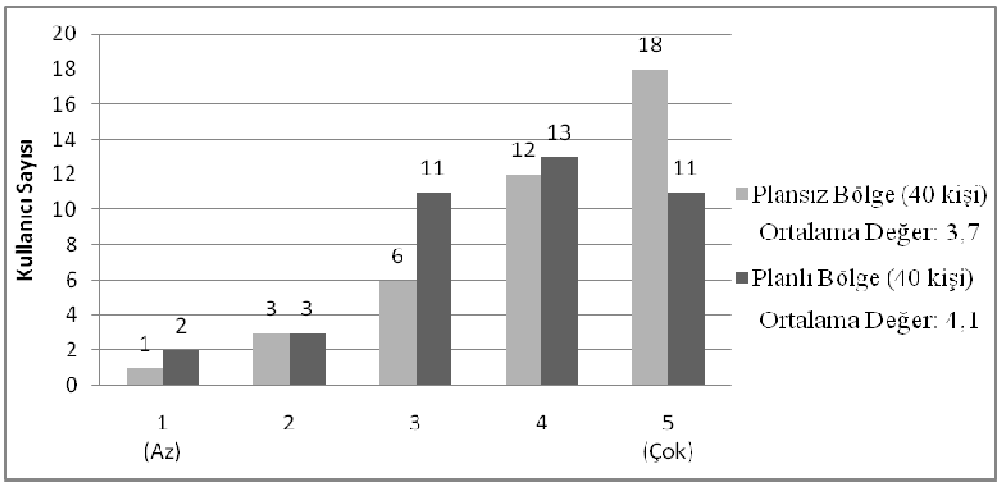
Şekil 4.47 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, mekândaki iklimsel konfor değerlendirmeleri.

Şekil 4.47'de görülen veriler mekânın konforunun güneş, yağmur, kar, rüzgar gibi hava şartlarından korunmak için ne kadar yeterli olduğunun katılımcılara sorulmasıyla elde edilmiştir. Her iki bölgeden katılımcılar mekânı benzer şekilde değerlendirmiş, katılımcıların çoğunluğu 3 ve altında değerler vererek mekânın iklimsel olarak yeterli konfora sahip olmadığını belirtmiştir. Plansız bölgede yaşayan katılımcılardan 26 tanesi, planlı bölgede yaşayan katılımcılardan 21 tanesi bu durumun mekânı kullanımlarını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu durumun alışveriş merkezini kullanımlarını etkilemediğini söyleyen planlı bölgede yaşayan 19 katılımcının 14'ü mekânda bulundukları sürede daha çok kapalı alanları tercih ettiklerini ya da spor yapmak için mekâna geldiklerini belirtmelerine karşılık, plansız

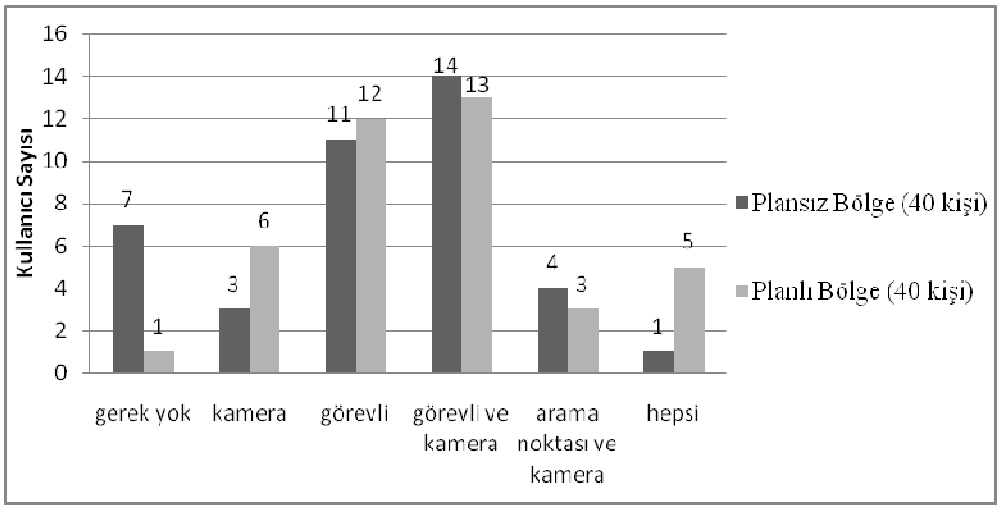
bölgede yaşayan 14 katılımcının 6'si kapalı mekân ya da spor yapmak amacıyla mekânı kullandıkları belirtmişlerdir. Planlı bölgede yaşayan katılımcıların mekân kullanımının iklim koşullarından daha az etkilenmesinin sebebi, katılımcı grupları arasında görülen kullanım farklılığı olabilir.

Güvenlik

Meydan Alışveriş Merkezi'nin açık hava ağırlıklı mekânsal yapısının ve açık mekân genelinde fiziksel bir sınır elemanının olmayışının bir diğer etkisi de güvenlik ihtiyacında görülmektedir. Açık mekâna erişimin serbestliği bazı kullanıcıları memnun ederken, bazı kullanıcıları da huzursuz edebilir. Şekil 4.48 ve 4.49'da katılımcıların mekândaki güvenlik algıları ve arzu ettikleri güvenlik uygulamalarının bölgelere göre dağılımı görülmektedir.

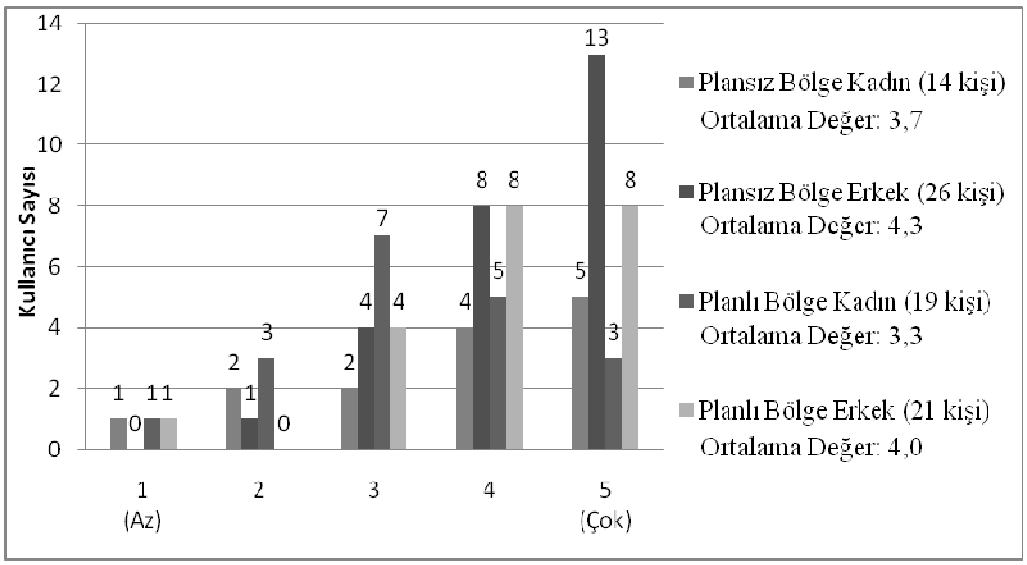
Şekil 4.48 : Mekânın algılanan güvenliğinin bölgelere göre dağılımı.

Şekil 4.49 : Alışveriş merkezi genelinde istenen güvenlik uygulamalarının bölgelere göre değişimi.

Plansız bölgede yaşayan 7 katılımcı güvenliği gerekli görmezken, planlı bölgede bu sayı 1'e düşmüştür. Plansız bölgede yaşayan ve mekân genelinde güvenlik uygulamalarını gerekli bulmayan bu 7 kullanıcı sebep olarak, "bizim burası" gibi aidiyet ve muhit duygusu belirten ifadeler kullanmışlardır. Mekânın algılanan güvenliğinin ve güvenlik ihtiyacının, kullanıcı grupları arasında bu kadar farklılaşmasında, plansız bölgede yaşayan kullanıcıların planlı bölgedekilere göre daha uzun süredir Çakmak Mahallesi'nde yaşamaları dolayısıyla aidiyet ve muhit duygularının daha gelişmiş olması şeklinde yorumlanabilir. Algılanan güvenlik değerlerinde, katılımcı gruplarında farklılık gösteren yaş ve cinsiyet oranlarının da etkisi olabilir.

Katılımcı grupları arasındaki cinsiyet ve yaş farklılıklarının da güvenlik algısı üzerinde etkisi olabilir (Şekil 4.17). Planlı bölgedeki kadın ve yaşlı katılımcıların,plansız bölgedekilere oranla daha fazla oluşu, planlı bölgedeki katılımcıların algıladıkları gece ve gündüz güvenlik değerlerinin azalmasında ve bu gruptaki katılımcıların mekân genelinde arzuladıkları güvenlik uygulamalarını etkilemiş olabilir.

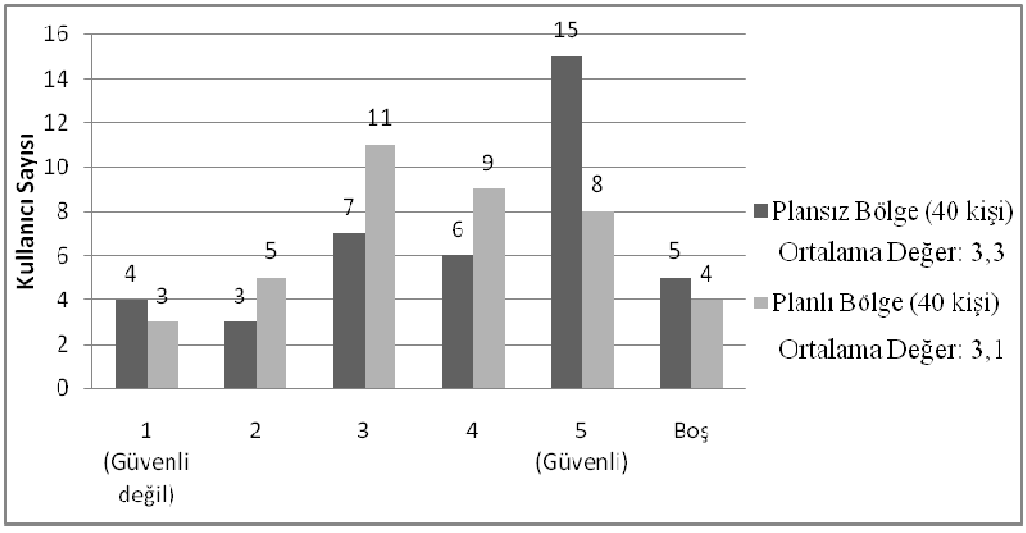

Şekil 4.50 : Mekânın algılanan güvenliğinin bölgelere ve cinsiyete göre dağılımı.

Şekil 4.50'de görüldüğü gibi, planlı bölgede daha fazla kadın katılımcının bulunması, gruplar arasında algılanan güvenlik değerlerinin farklılaşmasına yol açmış ve grubun ortalama değerini düşürmüştür. Ayrıca planlı bölgede yaşayan yaşlı katılımcılar

verdikleri düşük değerler de, mekânın algılanan güvenliğinin planlı bölgeye oranla daha düşük olmasını etkilemiştir.

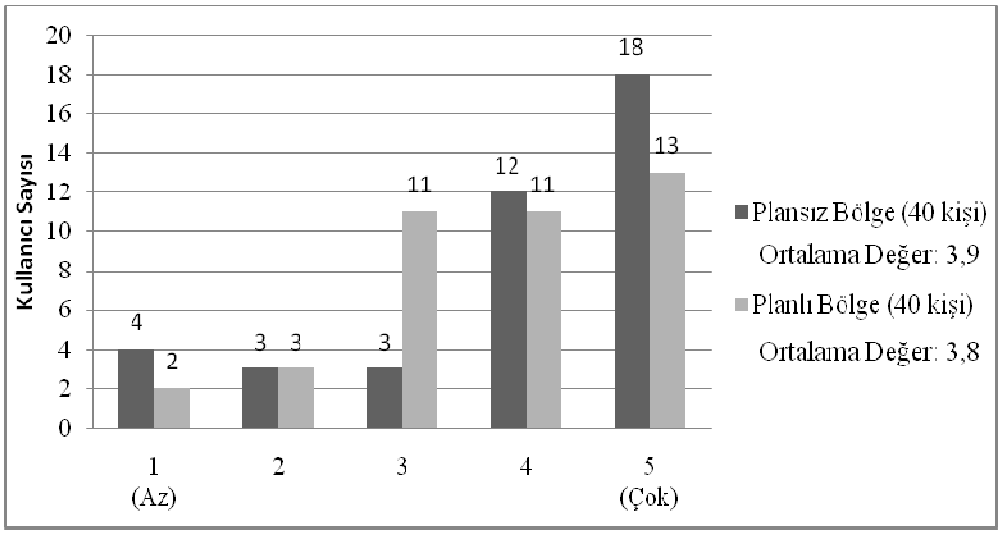
Açık mekâna erişimin kapı, arama noktaları ve benzeri sınır elemanları olmaksızın kontrolsüz olarak gerçekleşmesi mekânın algılanan güvenliğini etkilemektedir. Şekil 4.51'de görüldüğü gibi mekânın algılanan gece güvenliği, algılanan gündüz güvenliğine göre daha düşük değerlendirilmekte ve bölgeler arasında daha az farklılık göstermektedir. Bu durumu ve mekânın gece kullanımını etkileyen sebepler katılımcılara sorulmuştur. Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan 12 kullanıcı, geceleri mekânı daha az güvenli bulmalarının sebebi olarak mekânın aydınlatması ve kontrolsüz açık bir alan oluşunu göstermişlerdir. Plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan ve çoğunluğu yaya olarak mekâna erişen 13 kullanıcıdan, sadece 8 kişi geceleri mekânı daha az güvenli bulmalarının ve kullanmalarının sebebi olarak mekânın aydınlatması ve kontrolsüz açık bir alan oluşunu göstermiş; diğer 5 katılımcı alışveriş merkezi ve yaşadıkları bölge arasındaki ulaşım hattındaki güvenlik sorununu sebep olarak belirtmiştir. Davranış haritalarında da görüldüğü gibi, akşam saatlerinde plansız bölgeden yaya olarak gelen kullanıcı sayısındaki azalmaya bağlı olarak açık mekân kullanımı azalmaktadır (Şekil 4.26 ve 4.33). Bu sonuçlarda anlaşıldığı üzere mekânın gece kullanımı ve güvenliğinin mekânsal özelliklerin, kullanıcıların muhit ve aidiyet duygusunun, kullanıcı gruplarının cinsiyet ve yaş dağılımlarının yanı sıra, kullanıcıların mekâna erişiminin niteliğine bağlı olarak da değişiklik göstermesi muhtemeldir.

Şekil 4.51 : Bölgelere göre faklı algılanan mekânın gece güvenliği değerleri.

Rahatlama

Kamusal mekândaki kullanıcı ihtiyaçlarından olan rahatlama, güvenlik ve konfor ihtiyaçlarının bir arada sağlanması ile gerçekleşen; mekân genelinde su, ağaç gibi doğal elemanların kullanılmasıyla artan bir olgudur. Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılara Meydan Alışveriş Merkezi'nde bulundukları sürede ne kadar rahat oldukları sorulmuş ve Şekil 4.52'deki veriler elde edilmiştir. Görüldüğü gibi mekânın algılanan zihinsel konforu ya da rahatlama değeri, iki grup tarafından da yeterli bulunmaktadır. Bu durumun muhtemel nedeni, açık hava ve yeşil bitki örtüsünün mekân genelinde rahatlatıcı bir ortam sunmasıdır. Ancak, plansız bölgede 18 olan çok rahat katılımcı sayısı, planlı bölgede 13'tür. Bu durumun sebebi ise güven duygusu etkisiyle oluşan zihinsel konfor ya da rahatlama artışı olabilir.

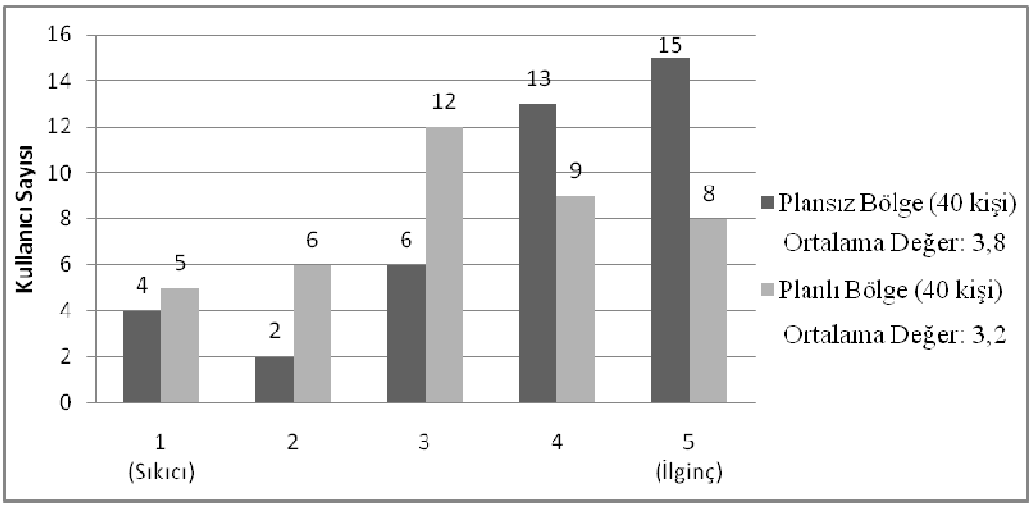
Şekil 4.52 : Plansız ve planlı bölgede yaşayan katılımcıların, mekânda bulundukları süre zarfında hissettikleri rahatlık.

Merak uyandırma ve aktivite

Başarılı bir kamusal mekân, sahip olduğu mekânsal özellikler ve etkinlikler ile kullanıcılarının ilgisini sürekli taze tutmalı ve merak uyandırmalıdır. Farklı sosyoekonomik sınıf ve yaşama alanlarında olan katılımcılara, Meydan Alışveriş Merkezi'ni merak uyandırma ve ilgi çekme bakımından nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Katılımcıların mekânı ilk ziyaretlerinde ve sonraki ziyaretlerinde bu düşüncelerinin nasıl değiştiğini öğrenmek amacıyla yöneltilen soruların verileri aşağıda özetlenmiştir:

-Planlı bölgede yaşayan 40 katılımcının 29'u mekânı ilk gördüklerinde ilginç ve farklı bulduklarını, 11 katılımcı ise ilk anda mekânı normal ya da sıradan olarak değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Şekil 4.1'de görüldüğü gibi sonraki ziyaretlerinde mekâna ve mekânsal özelliklere aşina olduklarını belirten katılımcı sayısı 23 iken, 17 katılımcı mekânı sonraki ziyaretlerinde de ilginç ve merak uyandırıcı bulduğunu belirtmiştir.

-Plansız bölgede yaşayan 40 katılımcının 34'ü mekânı ilk gördüklerinde ilginç ve merak uyandırıcı bulduklarını, 6 katılımcı ise ilk anda mekânı sıradan ya da normal bulduklarını belirtmiştir. Şekil 4.53'te görüldüğü gibi, sonraki ziyaretlerinde mekâna ve mekânsal özelliklere alıştıklarını belirten katılımcı sayısı 12 iken, 28 katılımcı mekânı sonraki ziyaretlerinde de ilginç bulduklarını belirtmişlerdir.

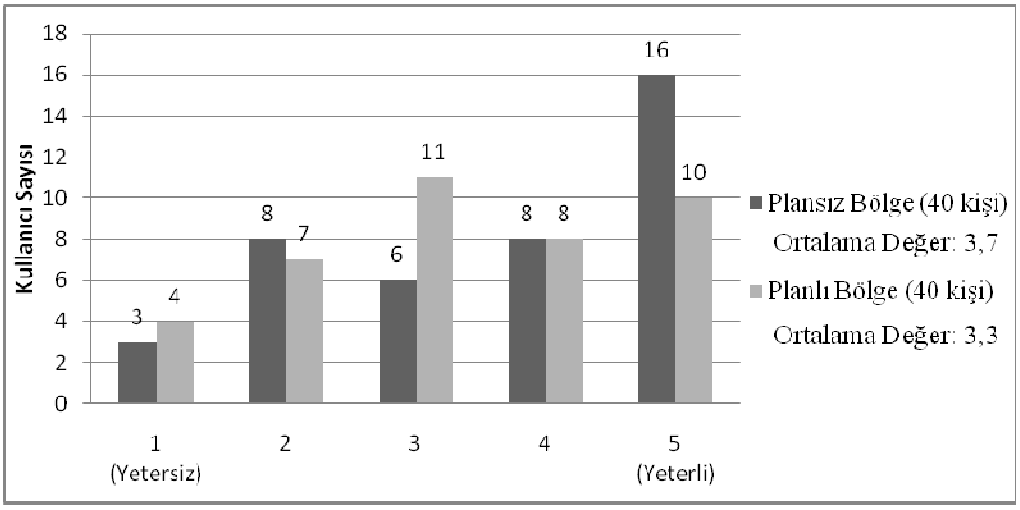

Şekil 4.53 : Mekânın ve mekânsal özelliklerin merak uyandırma açısından değerlendirilmesi.

Plansız ve planlı bölgede yaşayan, farklı sosyoekonomik gruplardan kullanıcıların mekânsal beklentileri, bu kullanıcıların geçmiş deneyimleri ile bağlantılıdır. Ekonomik yönden daha fazla imkanı olan kullanıcıların ekonomik olanakları kısıtlı kullanıcılara göre, kamusal mekâna ve kamusal ortamdaki yeniliklere ilişkin beklentilerinin daha fazla olması normaldir. Bu sebepten, planlı bölgeye kıyasla plansız bölgedeki katılımcılar mekânı daha ilginç ve merak uyandırıcı bulmuş olabilirler.

Açık mekândaki aktiviteler ve sosyal yaşam, Meydan Alışveriş Merkezinin en önemli özelliklerinden biridir. Kullanıcıların mekâna karşı olan ilgisini ve dolayısıyla mekândaki sosyal yaşamı canlı tutmak için aktivite ve etkinliklerde çeşitlilik

sağlanması gerekmektedir. Katılımcılara açık mekânda düzenlenen aktiviteleri ve etkinlikleri ne kadar yeterli buldukları sorulmuş; Şekil 4.54'te görüldüğü gibi iki bölgedeki katılımcılardan farklı cevaplar alınmıştır. Bu sonuçlarda kullanıcı grupları arasındaki eğitim ve ekonomik durum farkı dolayısıyla oluşan geçmiş deneyim ve beklenti farklılıklarının yanı sıra, alım gücüne bağlı olarak gruplar arasında gözlemlenen kullanım farklılıklarının da etkisi olabilir.

Şekil 4.54 : Mekândaki etkinlik ve aktivitelerin, planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar tarafından değerlendirilmesi.

Sosyal ilişkiler

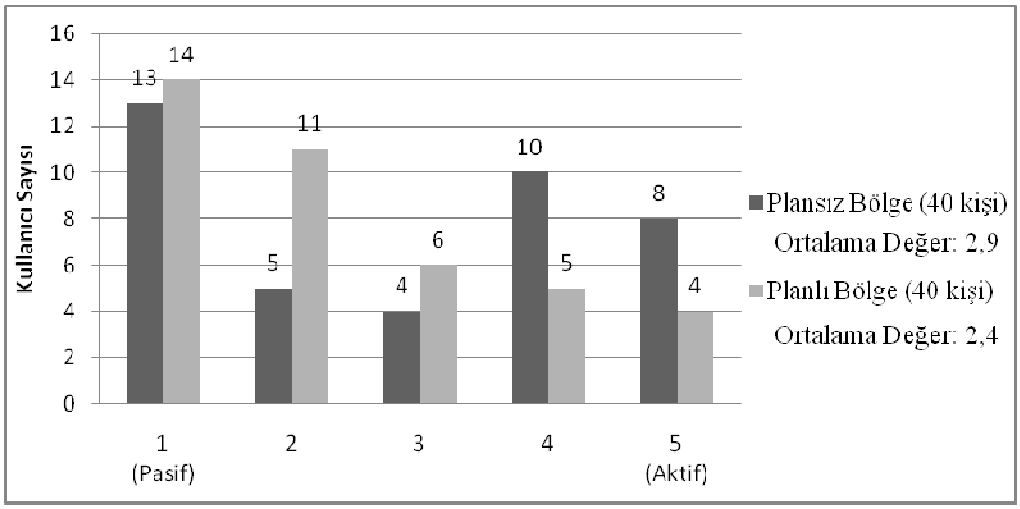
Kullanıcıların mekândaki sosyal ilişki türlerinin gruplar arasında değişip değişmediğini anlamak amacıyla, katılımcılara mekândaki sosyal ilişki tercihlerinin türü sorulmuştur. Şekil 4.55'te görüldüğü gibi katılımcılar mekândaki diğer kullanıcılarla ağırlıklı olarak izleyerek ya da pasif olarak etkileşime girmekte; özellikle plansız bölgede yaşayan 18 katılımcı ve planlı bölgede yaşayan 9 katılımcı aktif olarak diğer kullanıcılar ile iletişim kurduklarını belirtmiştir. Kullanıcı grupları arasındaki bu iletişim farklılığının muhtemel sebebi, plansız bölgedeki katılımcıların ortadaki açık mekânı daha çok kullanmaları ve etkinliklere daha çok katılmaları olabilir.

Katılımcı grupları arasındaki iletişim türü farklılığının diğer olası sebepleri şunlardır:

-Yaşlı ve yetişkin kullanıcıların yabancılarla daha az aktif iletişime girdikleri, hem gözlemlerle hem de görüşme sonuçlarından ortaya çıkmıştır. Planlı bölgede daha fazla yaşlı ve yetişkin katılımcının olması bu bölgenin iletişim değerlerini pasif iletişime daha çok yaklaştırmış olabilir.

-Mekân genelinde yapılan gözlemlerde, çocuklu ailelerin diğer çocuklu kullanıcılar ile daha aktif iletişim kurdukları gözlemlenmiştir. Plansız bölgedeki 12 katılımcı yetişkin olmayan çocuk sahibi olduğunu belirtirken, planlı bölgede bu sayı 7'dir.

-Plansız bölgedeki katılımcılar mekânı gündelik aktiviteler için daha çok kullandığından, tanımadıkları insanlar ile aktif iletişim kurma ihtimalleri daha fazladır.

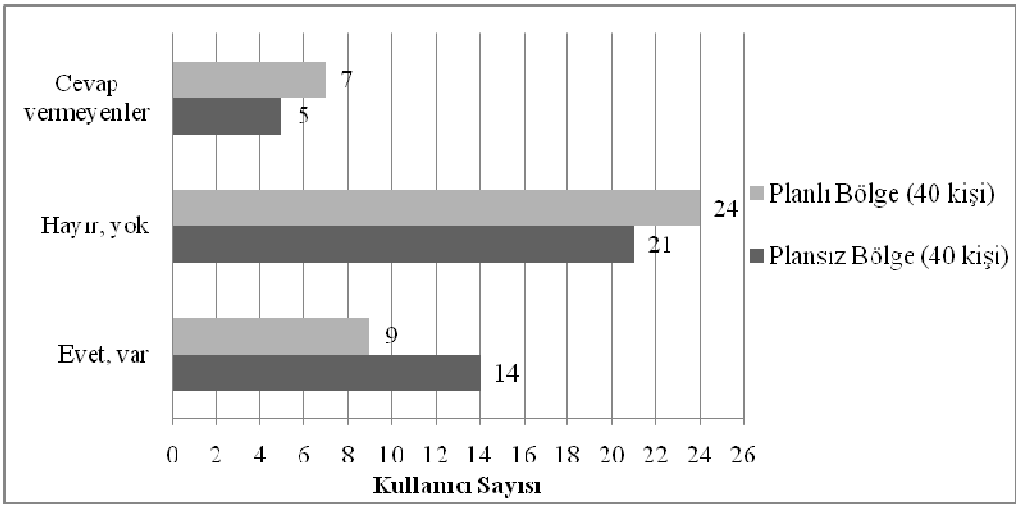
Şekil 4.55 : Diğer kullanıcılar ile mekânda kurulan sosyal etkileşim türünün değerlendirilmesi.

Farklı toplumsal grupların kamusal ortamda uyum içinde bir araya gelmesi, kozmopolit toplum yapısına sahip bölgelerde başarması güç bir durumdur. Alışveriş merkezinde yapılan gözlemlerde ve katılımcılar ile yapılan görüşmelerde gerek fiziksel gerekse sosyal ilişki yönünden toplumsal bir ayrışma gözlenmiş; bu sosyal ayrışmanın nedenleri ve kamusal mekân kullanımına etkileri kullanıcı gruplarına sorulmuştur.

Farklı sosyoekonomik gruplardan olmaları dolayısıyla, yaşadıkları sosyal ve fiziksel çevrenin özellikleri farklı olan plansız ve planlı bölgeden katılımcılara, Meydan Alışveriş Merkezi'nde bulundukları sürede kendilerine rahatsızlık veren kullanıcı tipleri olup olmadığı sorulmuş ve Şekil 4.56'daki veriler elde edilmiştir.

Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan ve Meydan Alışveriş Merkezi'nde aynı ortamda bulunmaktan hoşlanmadıkları kullanıcılar olduğunu belirten 9 katılımcının 5'i bu durumun mekânı kullanımlarını olumsuz etkilediğini belirtirken, 4 kişi bu durumun mekân kullanımlarını etkilemediğini belirtmiştir. Plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların ise 14'ü, kendilerine rahatsızlık veren kullanıcılar olduğundan

bahsetmiştir. Plansız bölgede yaşayan 14 katılımcının, 9'u bu durumun mekânı kullanımları olumsuz etkilediğini ya da mekâna yalnız gitmemelerine sebep olduğunu belirtmiştir.

Şekil 4.56 : Katılımcıların, mekanda kendilerine rahatsızlık veren kullanıcı tipleri olup olmadığına ilişkin görüşleri.

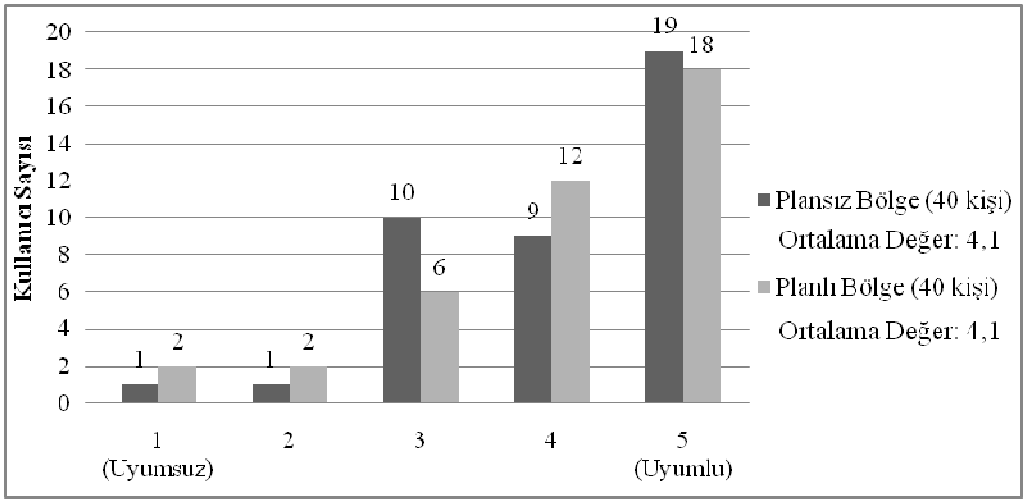
Her iki gruptan toplam 23 katılımcıdan da, aynı ortamda bulunmaktan rahatsız oldukları bu kullanıcı profilini tanımlamaları istenmiştir. Her iki gruptan toplam 12 katılımcı kalabalık genç erkek gruplarından rahatsızlık duyduklarını belirtirken; planlı bölgeden 5 katılımcı "varoş" olarak nitelendirdikleri kullanıcılardan ve mekânın kozmopolit kullanıcı profilinden, plansız bölgeden 6 katılımcı ise "gösteriş meraklısı" olarak tanımladıkları kullanıcılardan rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan 5 katılımcı alışveriş merkezinin en sevmediği özelliği olarak, yapının içinde bulunduğu sosyal çevreyi ve kullanıcı profilini göstermesi, planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcı grupları arasındaki sosyal ayrışmanın bir işaretidir.

Estetik

Estetik her kullanıcı da farklılık gösteren, öznel bir olgudur. Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcılardan, Meydan Alışveriş Merkezi'nin biçimsel özelliklerinin nasıl algıladıklarını zıt sıfatlara 1 ile 5 arası bir değer vererek değerlendirmeleri istenmiştir.

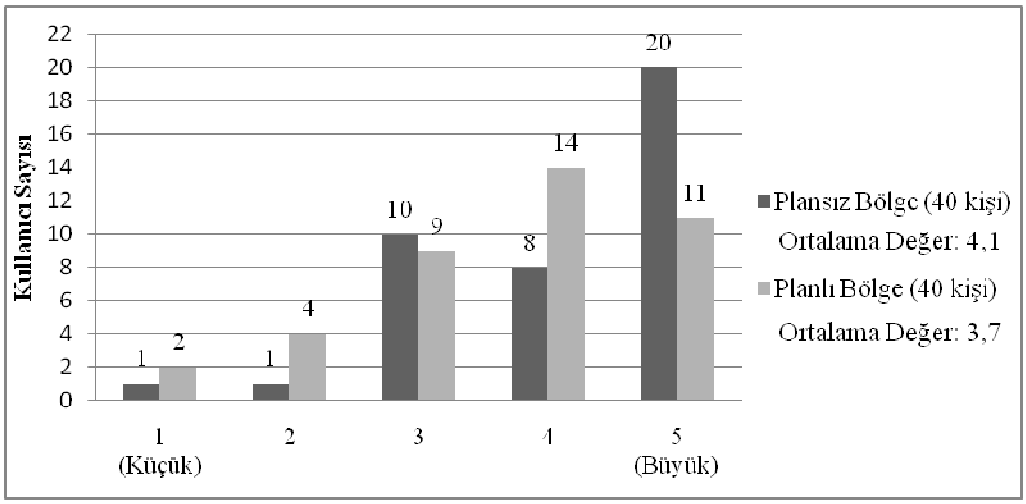
Yapının biçimsel olarak fiziksel çevresi ile ne kadar uyumlu olduğu katılımcılara sorulmuştur. Şekil 4.57'de görüldüğü gibi plansız ve planlı bölgedeki kullanıcılar

malzeme, renk, form, oran olarak mekânı fiziksel çevresiyle uyumlu bulmakta ve iki bölge arasında bu yönden algısal bir farklılığa rastlanmamaktadır.

Şekil 4.57 : Alışveriş Merkezi ve fiziksel çevresi arasındaki uyumluluğun, plansız ve planlı bölgedeki katılımcılar tarafından algılanması.

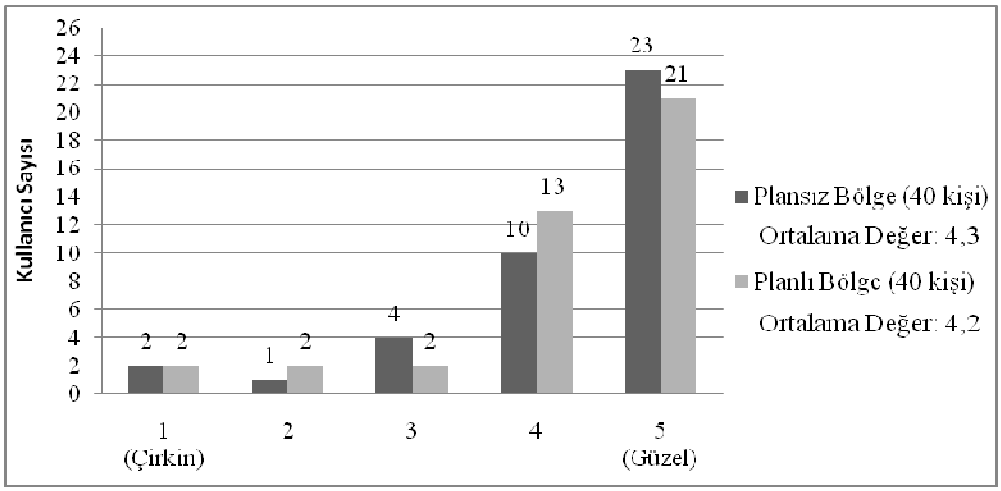
Katılımcılardan küçük/büyük, çirkin/güzel, düzenli/karmaşık, yapay/doğal, sıradan /özgün sıfatlarını kullanarak Meydan Alışveriş Merkezi'ni biçimsel olarak değerlendirmeleri istenmiştir.

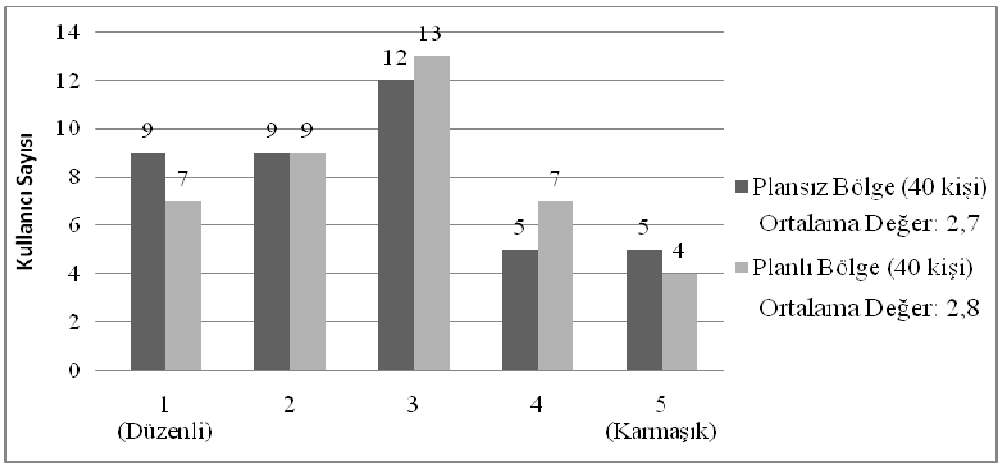
Şekil 4.58 : Mekânın boyutsal özelliklerinin, farklı kullanıcı grupları tarafından algılanması.

Meydan Alışveriş Merkezi'nin boyutlarının farklı kullanıcı grupları tarafında nasıl algılandığına anlamak amacıyla sorulan soruda, planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılara kıyasla mekânı biraz daha küçük algıladıkları tespit edilmiştir. Şekil 4.58'de görüldüğü gibi plansız

bölgenin ortalama boyut değeri 4,1 iken; planlı bölgede bu değer 0,4 azalarak 3,7'ye düşmüştür. Mekânın algılanan boyutlarının kullanıcı grupları arasında bu kadar farklılaşmasının muhtemel sebebi olarak, plansız bölgede yaşayan katılımcıların daha kısıtlı ulaşım ve harcama olanakları nedeniyle farklı mekânları deneyimleme imkanlarının ve dolayısıyla mekânsal beklentilerinin azalmasıdır.

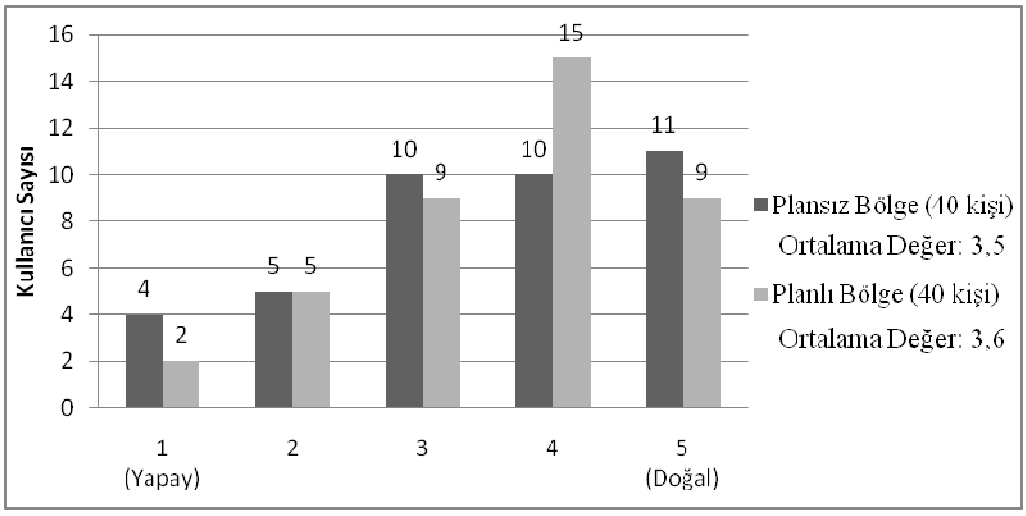

Şekil 4.59 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Çirkin/Güzel.

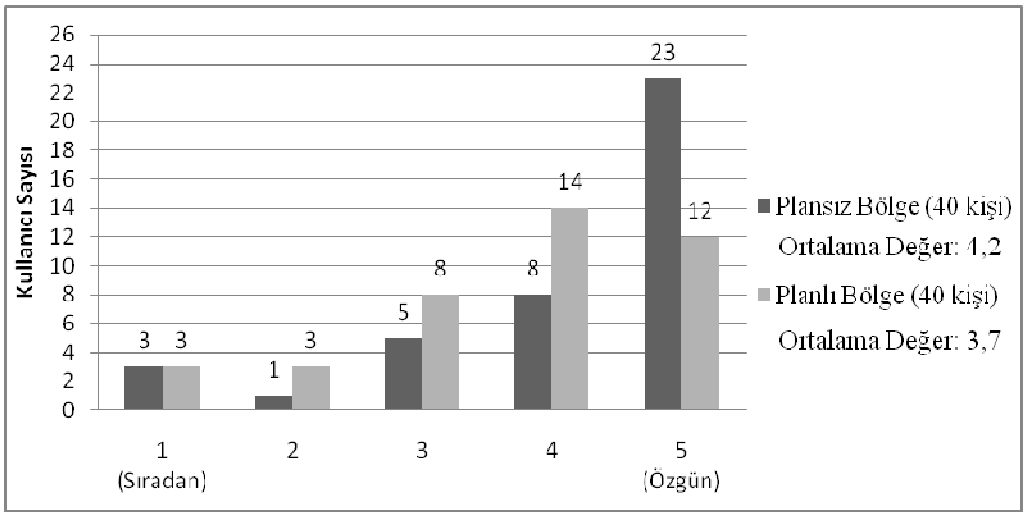

Şekil 4.60 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Düzenli/Karmaşık.

Şekil 4.59'da görüldüğü gibi katımcıların büyük bir çoğunluğu Meydan Alışveriş Merkezi'ni estetik açıdan değerlendirirken güzel ya da çok güzel ifadelerini kullanmış; bu genel değerlendirme farklı bölgelerde yaşayan katılımcılar arasında fazla değişiklik göstermemiştir. Benzer şekilde, düzenli/karmaşık ve yapay/doğal değerlendirmeleri de, farklı bölgelerde yaşayan katılımcılar arasında fazla çeşitlenmemiştir (Şekil 4.60 ve 4.61).

Şekil 4.61 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Yapay/Doğal.

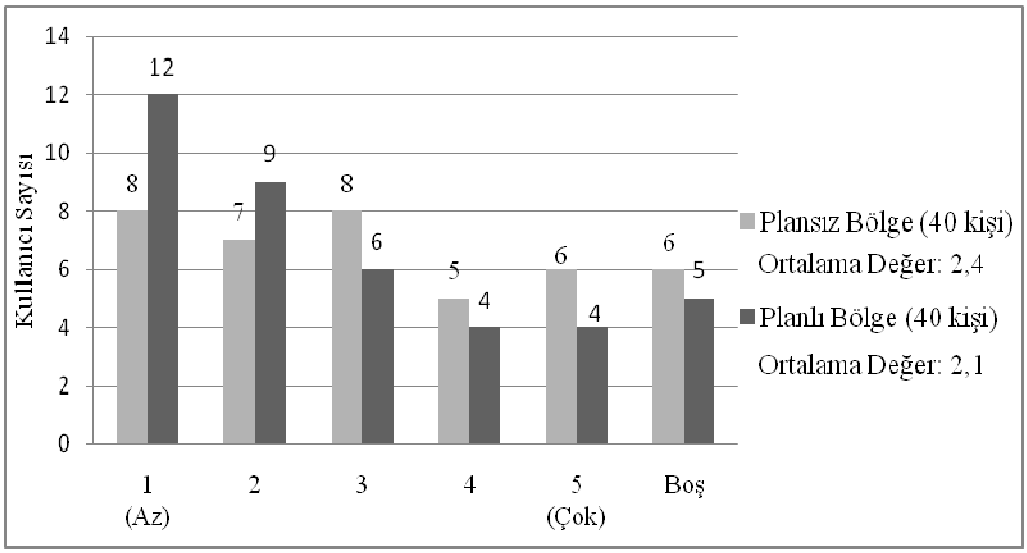

Şekil 4.62 : Mekanın estetik ve biçimsel yönden değerlendirilmesi: Sıradan/Özgün.

Meydan Alışveriş Merkezi'nin, form ve mekân kurgusu olarak ne kadar özgün olduğunu anlamak amacıyla kullanıcılara yöneltilen soruda elde edilen veriler Şekil 4.62'deki gibidir. Değerlendirme sonucunda daha düşük gelir grubundan kullanıcıların yaşadığı plansız bölgenin ortalama değerinin, planlı bölgenin ortalama değerine göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Mekânın fiziksel özelliklerinin düşük gelir grubundan kullanıcılarda daha fazla merak uyandırmasının sebebi, gelir durumuna bağlı olarak artan hareket kabiliyeti ve ekonomik imkanlar dolayısıyla, daha özgün ya da farklı fiziksel özelliklerdeki çeşitli mekânları deneyimleme ihtimalindeki artış olabilir.

Mahremiyet ve kişisel alan

Mahremiyet ve kişisel alan kişilerin kamusal mekânı kullanırken sahip olması gereken temel ihtiyaçlardandır. Çeşitli sosyal grupların kamusal mekândaki mahremiyet ihtiyaçları ve farklılaşan kullanımlarından dolayı gerek duydukları kişisel alan mesafeleri değişebilir. Başarılı bir kamusal mekân, sahip olduğu farklı mahremiyet derecelerindeki alt mekânlar ile kullanıcılarının çeşitlenen mahremiyet gereksinimlerini karşılamalıdır. Farklı sosyoekonomik ve mekânsal özelliklere sahip bölgelerde yaşayan katılımcılara Meydan Alışveriş Merkezi'ni kullanırken farklı ihtiyaçları için gerek duydukları mahremiyete ne kadar sahip oldukları sorulmuş ve Şekil 4.63'te görülen veriler elde edilmiştir.

Şekil 4.63 : Farklı yerleşim bölgelerinden katılımcılara göre mekândaki mahremiyet derecesi.

Görüldüğü gibi plansız bölgeden 15 planlı bölgeden 21 katılımcı mekân genelinde arzu ettikleri mahremiyete sahip olamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi, gruplar arasında farklılaşan mekân kullanımı ve sosyal ilişki tercihleri dolayısıyla farklılık gösteren mahremiyet dereceleri ve kişisel alan ihtiyacıdır. Şekil 4.1'de görüldüğü gibi planlı bölgedeki katılımcılar daha çok pasif ilişki kurmaktadır. Bu nedenle kamusal mekândaki kişisel alan ihtiyaçları ve mahremiyet gereksinimlerinin fazlalaşması muhtemeldir.

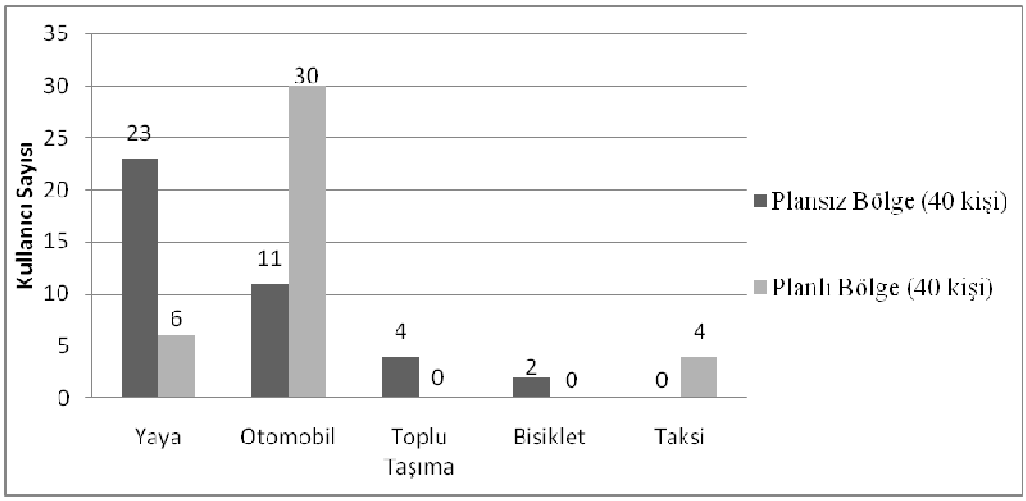
4.2.3.3 Kullanıcı haklarının değerlendirilmesi

Kamusal mekânlar demokratik mekânlardır ve her bireyin kamusal mekânda bulunmaktan ötürü sahip olduğu kullanım hakları vardır. Alışveriş merkezleri gibi

mülkiyetleri özel fakat halkın kullanımına sunulmuş mekânlarda açık kamusal mekânlardaki gelişmiş kullanıcı haklarının tümünden bahsedilemez. Bu bağlamda alan çalışması kapsamında erişim, hareket özgürlüğü ve değişiklik yapma hakları değerlendirilmiş; hak iddia etme ve sahiplenme hakları göz ardı edilmiştir.

Erişim

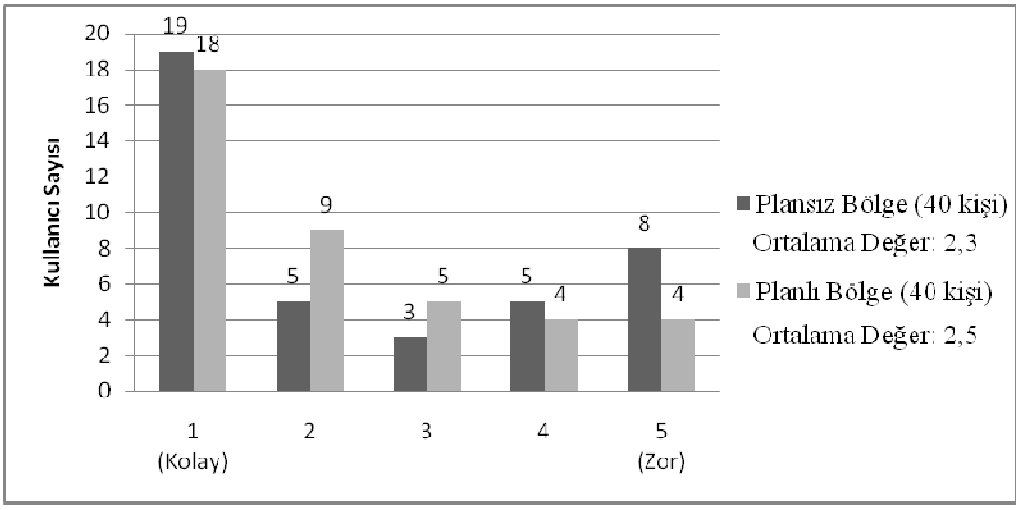
Şekil 4.64'te planlı ve plansız yerleşimlerden gelen katılımcıların mekâna erişim biçimleri, Şekil 4.65'de bu erişimin niteliğine ilişkin değerlendirmeler gözükmektedir. Planlı bölgedeki kullanıcıların çok büyük bir kısmı otomobil ya da taksi ile mekâna ulaşırken, plansız bölgedeki katılımcıların çoğunluğu mekâna yaya olarak ulaşmaktadır. Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların ulaşım biçimleri arasındaki bu büyük farklılığın sebebi sadece ekonomik farklılıklar değildir. Meydan Alışveriş Merkezi'nin erişim niteliği katılımcıların ekonomik durumuna bağlı olarak kullanıcılar arasında farklılık gösterebildiği gibi, katılımcıların yaşadıkları bölgenin konumuna göre de farklılık gösterebilir.

Şekil 4.64 : Farklı bölgelerde yaşayan katılımcıların alışveriş merkezine ulaşım biçimleri.

Şekil 4.11'deki planda mekâna otomobil, toplu taşıma ve bisiklet kullanarak erişmek için farklı girişler ve yaya olarak erişmek isteyen kullanıcılar için 2 farklı yaya aksı görülmektedir. Birinci yaya aksı çoğunlukla, toplu taşıma ya da Çakmak Mahallesi'ndeki plansız bölgede gelişen ağırlıklı olarak tekil apartman bloklarının bulunduğu bölgeden gelenler tarafında kullanılmaktadır. Gecekonduların yanı sıra güvenlikli sitelerin de bulunduğu bölgeye bağlanan ikinci yaya aksı, ana araç yolları ile çok sık kesiştiği ve bazı yerlerde kullanıcılarını araç yollarının kenarında yürümek

durumunda bıraktığı için daha zor bir erişim sunmakta ve planlı bölgedeki katılımcılar tarafından çok daha az tercih edilmektedir. İkinci yaya aksını kullanarak mekâna erişen, plansız ve planlı bölgeden toplam 9 katılımcı mekânın erişim niteliğini zor ya da çok zor olarak tanımlamıştır. Mekâna erişimin kolay ya da çok kolay olarak nitelendiren diğer katılımcılar birinci yaya aksından ya da otomobil ile araç yolundan mekâna ulaşmaktadırlar.

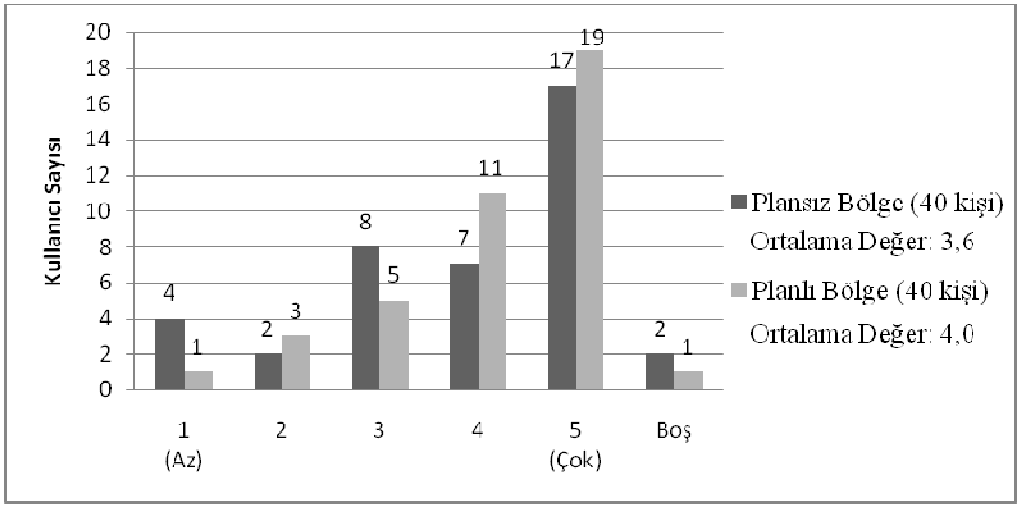
Şekil 4.65 : Mekânın erişim niteliğinin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi.

Hareket özgürlüğü

Meydan Alışveriş Merkezi yönetimi, açık mekânda kullanıcılarının eylemlerine karışmamakta; ancak bildiri dağıtmak, fotoğraf çekmek, anket yapmak gibi özel ihtiyaçlara şartlı izin vermektedir. Kullanıcıların spor yapabildikleri, evcil hayvanlarını dolaştırabildikleri, çatısında güneşten faydalanabildikleri bu açık mekândaki hareket özgürlüğünün planlı ve plansız bölgede yaşayanlar tarafından nasıl algılandığını öğrenmek amacıyla farklı mekân kullanımları olan katılımcılara Meydan Alışveriş Merkezi'ndeki hareketlerinde ne kadar özgür oldukları sorulmuştur. Değerlendirme verileri Şekil 4.66'da görülen hareket özgürlüğü kavramının, farklı sosyoekonomik gruplar tarafından değişik algılandığı saptanmıştır. Planlı bölgede yaşayan katılımcıların yüzde 75'i mekândaki hareketlerinde çok özgür ya da özgür olduklarını savunurken, plansız bölgede bu oran yüzde 60'tır.

Mekândaki hareket özgürlüğünün kullanıcı grupları tarafından farklı algılanmasına, iki grup arasında farklılaşan mekânın kullanım amaçları ve mekânsal özelliklerin farklı yorumlanması yol açabilir. Değerlendirmeye katılan ve mekândaki hareket

özgürlüğünü az bulan plansız bölgede yaşayan kullanıcılar ağırlıklı olarak, mekândaki güvenlik görevlilerini ve sıkı kontrolü gerekçe olarak göstermiştir. Planlı bölgede yaşayan ve mekânı ağırlıklı olarak tüketim amacıyla kullanan katılımcılara oranla, plansız bölgedeki kullanıcıların mekânı kullanım amaçlarının daha sosyal ve tanımsız olması bu gruptaki kullanıcıların yönetim ya da güvenlikle daha fazla karşı karşıya gelmesine yol açabilir. Ancak, her iki kullanıcı grubundan katılımcıların çoğunluğu, mekândaki hareketlerinde kendilerini özgür hissettiklerini belirtmiştir.

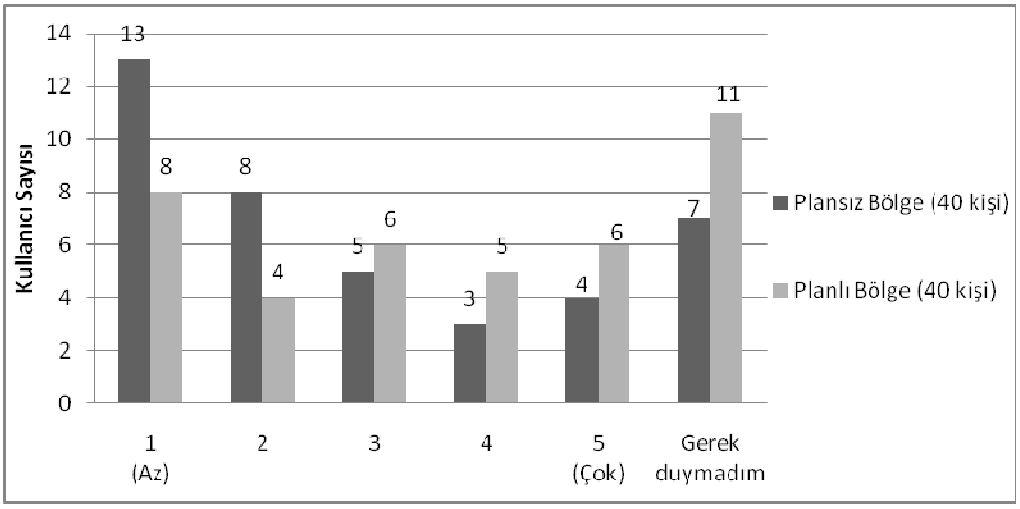
Şekil 4.66 : Farklı sosyoekonomik gruplardan olan katılımcıların, mekândaki hareket özgürlüğü değerlendirmeleri.

Değişiklik yapmak

Kullanıcıların kamusal mekânlarda ihtiyaçları doğrultusunda değişiklikler yapmaları en temel haklarıdır. Ancak alışveriş merkezleri gibi özel mülkiyeti olan mekânlarda, kullanıcılar bu haklarını kullanamazlar. Katılımcılara, Meydan Alışveriş Merkezi'nde ihtiyaçları doğrultusunda değişiklikler yapıp yapamadıkları sorulmuştur. Sorunun daha net anlaşılması amacıyla farklı kullanım amaçları doğrultusunda oturma elemanları gibi mekânsal öğelerde ve olumsuz hava şartlarından korunmayı sağlayan örtü elemanlarında yapılabilecek değişiklikler örnek gösterilmiştir.

Şekil 4.67'de görüldüğü gibi planlı bölgedeki katılımcılar mekânı kullanım açısından daha esnek olarak değerlendirmektedir. Plansız bölgedeki 8 kullanıcı kapalı alanlarda sigara içilmemesinden, 13 kullanıcı ise soğuk havalarda açık mekânın daha korunaklı hale getirilmemesinden şikayet etmişlerdir. Plansız bölgede olan ve mekânı esnek olarak tanımlayan katılımcılardan 6'sı oturma elemanlarının esnekliğini örnek

göstermiştir. Buna karşılık planlı bölgede yaşayan ve mekânsal özellikleri ya da mekânı esnek olarak tanımlayan 12 katılımcı yeşil çatıdaki oturma ve örtü elemanlarındaki esnek kullanımı gerekçe olarak göstermiştir. Mekânda ihtiyaçları doğrultusunda değişiklik yapamadığını belirten 5 katılımcı sigara yasağını, 7 katılımcı ise merkezdeki oturma sıkışıklığını gerekçe göstermiştir. Planlı bölgede yaşayan kullanıcıların mekânsal öğelerde değişiklik yapma gereğini daha az duymalarının nedeni, alışveriş merkezi genelinde kontrollü ve kapalı mekânları daha çok kullanmaları olabilir.

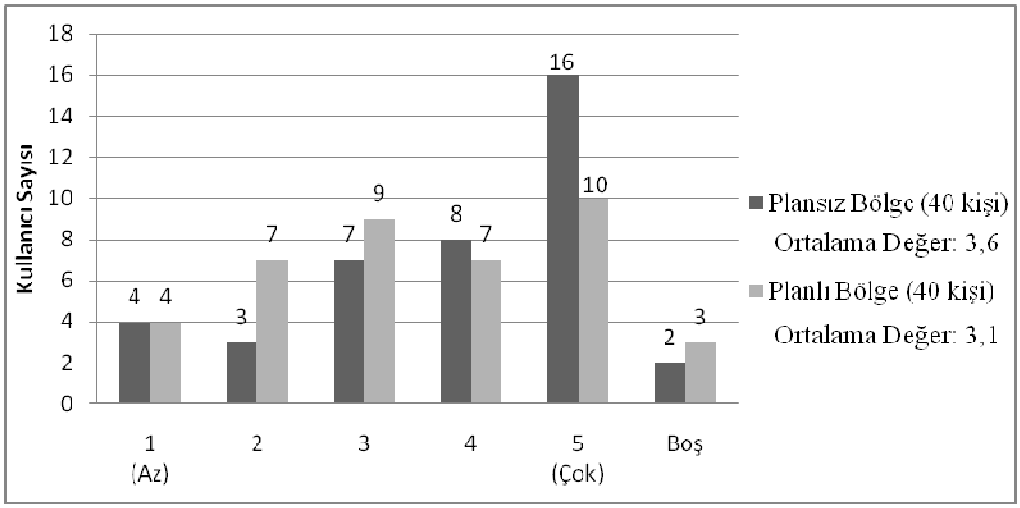
Şekil 4.67 : Farklı yerleşim bölgelerinden katılımcıların algıladıkları, mekânda değişiklik yapma hakları.

4.2.3.4 Kullanıcı ile mekân arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi

Kamusal mekân ile kullanıcı arasındaki ilişki, mekânsal özelliklerin farklı algılanmasına ve dolayısıyla mekânın farklı kullanılmasına sebep olan bilişsel bir olgudur. Çalışmanın kuramsal bölümünde anlam, bağ, kimlik, aidiyet, uyum sağlama ve tanımlama başlıkları altında açıklanan kavramlar, alan çalışması içerisinde birbirlerini tamamlayan bir bütün olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcıların, mekân ile kurdukları bağları ve mekâna karşı geliştirdikleri aidiyet hislerini karşılaştırmak amacıyla, katılımcılara kendilerini mekâna ne kadar ait hissettikleri sorulmuş ve olumlu ya da olumsuz mekânla kurdukları bağların nedenleri sorulmuştur. Şekil 4.68'de görüldüğü gibi, plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların mekâna karşı geliştirdikleri aidiyet hisleri planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcılara göre çok daha yüksektir. Bu durumun sebebi ise, plansız bölgedeki katılımcıların çok daha uzun

zamandır Çakmak Mahallesi'nde yaşamaları olabilir. Bu nedenle plansız bölgede yaşayan katılımcılar Meydan Alışveriş Merkezi'ne daha rahat uyum sağlamış, muhit duyguları ve aidiyet hisleri daha çok gelişmiş olabilir.

Şekil 4.68 : Kullanıcıların mekâna karşı geliştirdikleri aidiyet hissinin bölgelere göre dağılımı.

Katımcılar, Meydan Alışveriş Merkezi'ne karşı oluşturdukları olumlu ya da olumsuz aidiyet ve bağların sebebi olarak aşağıdaki gerekçeleri göstermişlerdir:

-Plansız bölgede yaşayan 21 katılımcıdan 14 tanesi "Bizim burası" gibi yakınlık ve muhit duygusu gösteren ifadeler kullanmış, 7 kullanıcı ise açık mekân ya da rahat gibi mekânsal özellikleri belirtmişlerdir.

-Planlı bölgede yaşayan ve mekâna karşı olan aidiyet duygusunun sebebini belirten 7 katılımcıdan sadece 2 tanesi "Bizim burası" gibi yakınlık ve muhit duygusu gösteren ifadeler kullanmış, 5 kullanıcı ise açık mekân, güvenli ya da rahat gibi mekânsal özellikleri sebep olarak belirtmişlerdir.

-Plansız bölgede yaşayan ve mekâna karşı herhangi bir bağ ya da aidiyet duygusu olmadığını belirten 11 katılımcıdan 7 tanesi mekânın pahalı olduğunu belirtmiş, 4 katılımcı ise mekânın kendilerine yaş grubu ya da yaşam biçimi olarak hitap etmediğini belirtmiştir.

-Planlı bölgede yaşayan ve mekâna karşı herhangi bir bağ ya da aidiyet duygusu olmadığını belirten 8 katılımcıdan 4 tanesi mekânın alışveriş merkezi olduğunu belirtmiş, 4 katılımcı ise mekânın gençlere yönelik ya da çok kalabalık olduğunu belirtmiştir.

İnsanların mekânı algılarken üzerinde durduğu unsurlar o bireylerin kültürel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumları hakkında bilgi sağlar (Gezer, 2008). Bu sebepten, kullanıcı grupları arasındaki sosyal, kültürel, çevresel, ekonomik ve bireysel farklılıklar, mekânsal özelliklerin algılanmasının yanı sıra, mekânın algılanan imajını ya da kimliğini ve kullanıcıların mekânla olan ilişkilerini doğrudan etkiler.

Meydan Alışveriş Merkezi'nin kullanıcı gruplarında oluşturduğu kimliği ve kullanıcıların mekân hakkındaki farklılaşan tanımlamalarını öğrenmek amacıyla katılımcılardan mekânı tek bir kelime ile ifade etmeleri istenmiş; Meydan Alışveriş Merkezi'ni düşündüklerinde akıllarına ilk ne geldiği sorulmuş; mekândaki en sevdikleri ve en az sevdikleri özellikler sorulmuştur. Farklı yaşam koşullarına sahip kullanıcı grupları arasında ortaya çıkabilecek olan, mekânın algılanan kimliğindeki farklılıkların tespit edilebilmesi amacıyla yöneltilen bu soru grubundan elde edilen veriler 3 bölüm olarak aşağıda özetlenmiştir:

-Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan ve soruyu cevaplayan 36 katılımcı mekânı tanımlarken; 19 kişi alışveriş merkezi ya da alışveriş gibi mekânın kamusallığını değil tüketim işlevini belirten tanımlamalar, 10 kişi açık hava ya da meydan gibi kamusal ortamı ifade eden tanımlamalar, 7 kişi ise kalabalık ya da soğuk gibi olumsuz ifadeler kullanmıştır. Ekonomik yönden daha kısıtlı imkanları olan ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan 27 katılımcı ise mekânı tanımlarken, 8 kişi alışveriş merkezi ya da alışveriş benzeri tanımlamalar kullanırken, 19 kişi kamusal ortamı niteleyen açık alan, aktivite, eğlence ve meydan gibi ifadeler kullanmıştır. Plansız bölgede olan ve mekânın kimliğini olumsuz ifadeler ile tanımlayan 7 katılımcıdan 5'i soğuk, pahalı ya da kalabalık gibi olumsuz ifadeler kullanırken, 2 kişi geçmiş deneyimleri doğrultusunda güvenlik otoritesi ve teknoloji market açılışında yaşanan izdihamı belirtmiştir.

-Plansız bölgedeki 40 katılımcı mekândaki en sevdikleri özellikleri belirtirken, 7 kişi yapının yaşadığı bölgeye yakın oluşunu, 5 kişi etkinlik ve aktivitelerdeki çeşitliliği, 19 kişi yapının açık hava mekânı olması nedeniyle yarattığı özgür ortamı, 9 kişi ise büyük ucuzluk marketlerini belirtmiştir. Planlı bölgede yaşayan 34 katılımcı mekândaki en sevdikleri özellilleri belirtirken, 4 kişi mekânın yaşadıkları bölgeye yakın olmasını, 14 kişi mekândaki alışveriş ve yeme içme olanaklarının çeşitliliğini, 11 kişi yapının formu dolayısıyla açık hava mekânı ve serbest oluşunu, 5 kişi ise düzenlenen etkinlikleri ve eğlence mekânlarındaki zenginliği belirtmiştir.

-Plansız bölgedeki 39 katılımcı en sevmedikleri mekânsal özellikleri belirtirken, 17 kişi yapı içindeki mağazaların ve yeme içme yerlerinin pahalı ya da yaşam tarzlarına ters oluşunu, 8 kişi mekânın kalabalık ve gürültülü oluşunu, 4 kişi hava karardıktan sonra ve kötü havalarda oluşan ulaşım sorununu, 8 kişi açık mekânın hava şartlarından çok etkilenmesini, 2 kişide güvenlik uygulamalarını belirtmiştir. Planlı bölgedeki 35 katılımcı aynı soruya cevap verirken, 8 kişi mekânın kalabalık ve gürültülü oluşunu, 5 kişi mekânın kullanıcı profilini ve çevresini, 9 kişi yapının açık formu dolayısıyla aşırı soğuk ya da sıcak oluşunu, 2 kişi kapalı mekânda sigara içme yasağını, 5 kişi alışveriş ve yeme içme imkanlarının yetersiz oluşunu, 6 kişi ise merkezdeki aktivite alanının küçük ve iç içe olmasını dile getirmiştir.

Meydan Alışveriş Merkezi'nin algılanan imajının ya da kimliğinin farklı kullanıcı grupları arasında nasıl değişiklik gösterdiğini öğrenmek amacıyla yöneltilen sorular sonucu elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

-Planlı bölgedeki katılımcılar yapıyı ağırlıklı olarak alışveriş merkezi ve tüketim alanı olarak tanımlarken, plansız bölgedekiler ağırlıklı olarak açık kamusal mekân ve sosyal ortam ile ilişkili ifadeler kullanmıştır.

-Planlı bölgedeki 14 katılımcı mekândaki alışveriş ve yeme içme mekânlarını yapı genelinde en sevdiği özellik olarak tanımlarken, plansız bölgedeki 17 katılımcı bu mekânlarının aşırı pahalılığını mekândaki en az sevdiği özellik olarak tanımlamıştır. Plansız bölgedeki 24 katılımcı açık hava mekânı ve içinde yer alan etkinlikleri en sevdikleri özellik olarak tanımlarken, planlı bölgede bu sayı 16'dır. Her iki gruptan toplam 11 katılımcı, yapının yaşadıkları bölgeye yakın olmasını en sevdikleri özellikler arasında göstermiştir.

Görüldüğü gibi, Çakmak bölgesinde daha uzun süredir yaşayan plansız bölgedeki katılımcıların mekâna karşı daha gelişmiş aidiyet oluşumları vardır. Ayrıca, plansız bölgede yaşayan katılımcılar arasında mekânı sosyal bir çevre olarak tanımlayanların sayısı planlı bölgeye göre oldukça daha fazladır.

4.2.4 Alan çalışmasının sonuçları

Alan çalışması kapsamında yapılan gözlemler ve görüşmelerde elde edilen veriler doğrultusunda, kamusal mekânı oluşturan bileşenlerin farklı sosyoekonomik gruplar tarafından nasıl algılandığı; mekân ile ilgili imaj ve düşüncelerin farklı gruplar arasında nasıl değiştiği; algısal ve bilişsel farklılıkların etkisiyle mekân kullanımının

ve mekânsal tercihlerin farklı toplumsal gruplar arasında nasıl değiştiği değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda ortaya çıkan sonuçlar ve olası nedenleri şunlardır:

-Plansız bölgeden gelen ve gelir durumu daha düşük olan kullanıcılar mekânı dolaşmak, rahatlamak, etkinliklere katılmak ve büyük marketlerde alışveriş yapmak amacıyla daha fazla kullanırken; planlı bölgeden gelen kullanıcılar daha çok mağazalarda alışveriş yapmak ve yeme içme eylemleri için kullanmaktadır. Planlı bölgede yaşayan katılımcıların çoğunluğu sosyal ve gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için yaşadıkları güvenlikli yerleşimdeki mekânları tercih etmektedirler.

-Plansız bölgede yaşayan katılımcıların mekânda bulunma süreleri daha uzundur. Bu durumun sebebi maddi yetersizliklerin yanı sıra, yaşadıkları çevredeki kamusal ortamın sınırlı oluşudur. Bu durum sonucunda, plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcıların mekânla daha güçlü bağlar kurması muhtemeldir.

-Gençler, kişi sayısı 3 ile 5 arası değişen gruplar halinde mekânı ziyaret etmekte ve açık mekânda en uzun süre bulunan kullanıcı grubunu oluşturmaktadır. Gençler hafta içi öğle saatlerinden itibaren ve hafta sonu tüm gün mekânı yoğun olarak kullanmaktadırlar. Her iki bölgeden genç katılımcıların çoğunluğu mekânda bütün gün ya da yarım gün bulunduklarını belirtmektedirler.

-Orta yaş altı yetişkinlerden oluşan katılımcıların ortalama mekânda bulunma süreleri planlı bölgede yaklaşık yarım gün, plansız bölgede bütün gündür.

-Yetişkin katılımcılar mekânı daha çok hafta içi öğle ve akşam saatlerinde, hafta sonu ise tüm gün yoğun olarak kullanırlar. Açık mekânda bulundukları ortalama süre olanlı bölgede 1 ile 2 saat arası, plansız bölgede yarım gündür.

-Yaşlı kullanıcılar açık mekânda kısa süreli bulunmakta ve sabah saatlerinde alışveriş merkezini daha çok kullanmaktadırlar. Öğleden sonra ve akşam saatlerinde açık mekândaki yaşlı kullanıcıların oranı %10'un altındadır.

-Yapılan gözlemlerde plansız yerleşim bölgelerinden gelen çocuklu ebeveynlerin ve gençlerin hafta içi gündüz saatlerinde açık mekândaki hakim kullanıcı profilini oluşturduğu, çocuk sahibi olmanın mekân kullanımını ve iletişim türü başta olmak üzere tüm mekânsal tercihleri etkilediği tespit edilmiştir.

-Çocuklu aileler diğer kullanıcılar ile daha sık etkileşim içine girerken, yaşlı kullanıcılar mekân genelinde en az aktif iletişimi kurmaktadır.

-Açık mekândaki aktivite, çocuklu aileler ve gençler olmak üzere tüm kullanıcıların mekân kullanımını ve mekânda bulunma sürelerini etkilemektedir.

-Mağazalarda alışveriş eden kullanıcıların büyük bir çoğunluğu modern giyimli bayanlardan ya da çiftlerden oluşmakta, tesettürlü bayanlar hem cinslerine göre daha az mağazaları kullanmaktadırlar. Bu durumun sebebi fiyat yüksekliği ve alışveriş merkezi genelinde tesettür mağazası olmaması olabilir.

-Tesettürlü bayanlar iş günlerinde mekânı 2 ya da 3 kişilik gruplar halinde ziyaret etmekte, hafta sonu aileleri ile birlikte gelmektedirler.

-Plansız ve planlı bölgede yaşayan kullanıcıların iklimsel konfor değerlendirmeleri farklıdır. Bu durum, ekonomik ve sosyal imkan farklılıkları nedeniyle plansız bölgede yaşayan kullanıcıların dış mekânı daha çok kullanmalarından kaynaklanabilir. Plansız bölgede yaşayan kullanıcılar açık mekânı daha çok tercih ettikleri için mekân kullanımları iklim koşullarından daha çok etkilenmektedir.

-Plansız bölgedeki kullanıcıların daha uzun süredir Çakmak Mahallesi'nde yaşamaları, bölgeye karşı daha gelişmiş aidiyet hislerinin oluşmasına ve mekân ile daha güçlü bağlar kurmalarına neden olabilir. Plansız bölgede yaşayan kullanıcıların güvenlik ve rahatlık algısının daha yüksek olmasının nedeni bu durumdan kaynaklanabilir.

-Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan çeşitli toplumsal gruplar mekân kullanımında da ayrışmışlar ve mekân genelinde kafeler, meydan, oyun alanı, yeşil çatı gibi alt mekânlar oluşmuştur. Plansız bölgede yaşayan özellikle genç ve orta yaş altı yetişkinler, mekân genelindeki açık ve kontrolsüz oturma mekânlarını daha çok kullanmakta, planlı bölgeden gelen katılımcılar ise daha kontrollü olan kafe benzeri mekânları tercih etmektedirler. Bu durum iki grup arasındaki etkileşimin azalmasına ve pasif olarak gerçekleşmesine yol açabilir.

-Plansız ve planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar arasında mekânda tercih ettikleri sosyal ilişki türü farklılık göstermektedir. Plansız bölgede yaşayan katılımcıların aktivite ve etkinliklere daha çok katılmalarının yanı sıra, yapı genelinde açık mekânı daha çok kullanmaları da bu farklılığın sebebi olabilir.

-Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcıların estetik ve biçimsel değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Planlı bölgede yaşayan katılımcılar mekânı daha sıradan ve küçük olarak nitelendirmişlerdir. Kullanıcı grupları arasındaki bu algısal farklılığın sebebi, ekonomik imkanlardaki fazlalığa bağlı olarak artan beklentiler ve deneyimler olabilir.

-Benzer şekilde, eğitim durumları ve ekonomik imkanları daha düşük olan plansız bölgede yaşayan katılımcılar mekanı daha ilginç ve merak uyandırıcı bulmaktadırlar

-Tercih edilen iletişim türü ve kullanıma bağlı olarak, bölgeler arasındaki mahremiyet ihtiyacı ve arzu edilen kişisel alan değerleri farklılaşmaktadır. Daha kontrollü mekânları kullanan ve pasif iletişimi daha çok tercih eden planlı bölgedeki katılımcılar, mekân genelinde daha çok mahremiyet ihtiyacı duymaktadır.

-Değerlendirme sonrası ortaya çıkan en çarpıcı sonuçlardan biri, her iki gruptan katılımcıların yaklaşık yüzde 30'luk bölümünün mekân genelinde bazı kullanıcı gruplarından rahatsızlık duymasıdır.

-Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar, alışveriş merkezine ulaşım biçimlerine ve yaşadıkları bölgenin konumuna bağlı olarak, mekânın erişim niteliğini farklı değerlendirmişlerdir. Plansız bölgedeki katılımcılar çoğunlukla yaya olarak mekâna ulaşmakta ve bu erişim biçimini genellikle kolay olarak değerlendirmektedirler. Ancak, araç yolları ile sıklıkla kesişen ikinci yaya aksını kullanarak mekâna ulaşan kullanıcılar erişimlerini çok zor olarak nitelendirmişlerdir. Benzer şekilde, Tepeüstü mevkiinde yaşayan ve mekâna yaya olarak ulaşmak için ikinci yaya aksını kullanmaları gereken planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar ulaşım biçimi olarak otomobili tercih etmektedir.

-Güneşin batmaya başlamasıyla birlikte plansız bölgede yaşayanlar ağırlıklı olmak üzere, mekândaki kullanıcı sayısında belirgin bir düşüş gözlenmektedir. Bu durumun sebebi, plansız bölgelerden gelen kullanıcıların çoğunlukla yaya olarak mekâna erişmeleri ve hava karadıktan sonra dönüş yolundaki güvenlik yetersizliği olabilir.

-Mekândaki değişiklik yapmak ve hareket özgürlüğü gibi haklar, kullanıcı grupları arasında farklı algılanmaktadır. Plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılar mekân genelindeki davranışlarında daha az serbest hissetmektedirler. Bu durum, planlı bölgede yaşayanların tüketim ağırlıklı mekân kullanımı ve plansız bölgede

yaşayanların gündelik ve sosyal amaçlar doğrultusunda mekân kullanımı sonucu ortaya çıkan kullanım farklılığından kaynaklanıyor olabilir.

-Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayanlar mekânı ağırlıklı olarak tüketim amacıyla kullanmakta ve mekânı bu yönde tanımlamaktadır. Mekândaki mağaza ve servislerin pahalı oluşu, plansız bölgede yaşayan kullanıcıların aidiyet oluşumlarını olumsuz etkilemektedir. Buna rağmen plansız bölgede yaşayan insanlar, planlı bölgedekilerden daha fazla sosyal amaçlı ziyaret gerçekleştirmektedir. Bu durumun muhtemel sebebi ise, plansız yerleşim bölgelerinde kamusal yaşamın ve kamusal mekânların yetersiz oluşudur.

-Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan katılımcılarda oluşan mekânın algılanan imajı farklıdır. Planlı bölgedeki kullanıcılar çeşit azlığı ve alışveriş merkezinin sosyal çevresinden şikayetçi iken, plansız bölgedeki kullanıcılar iklim koşullarından ve pahalılık dolayısıyla oluşan çeşitsizlikten şikayetçidirler.

-Mekân genelinde yapılan etkinlikler ve promosyonlardan plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcılar daha çok haberdar olmakta ve bu imkanları daha çok kullanmaktadırlar. Bu durum, plansız bölgede yaşayan katılımcıların mekân ile daha aktif bir ilişki kurduklarının göstergesidir.

-Mekân iş günlerinde ağırlıklı olarak daha muhafazakar yaşam biçimleri olan plansız bölgede yaşayanlar tarafından kullanılmakta, hafta sonları ise her iki bölgeden kozmopolit bir kullanıcı profiline sahip olmaktadır. Ayrıca hafta içi günlerde merkezdeki oturma alanları başta olmak üzere tüm açık mekânda kadın ve erkek kullanıcılar ayrı gruplar halinde görülmekte, buna karşılık hafta sonu günlerde daha homojen bir dağılım görülmektedir. Bu iki durum, hafta sonları mekânda daha çok aile olmasının yanı sıra plansız bölgedeki muhafazakar toplum yapısının kamusal mekân kullanımına etkilerini görmek açısından da önemlidir.

-Meydandaki fiyatların yüksek olduğunu ve bu nedenle mağazalarda alışveriş yapmadıklarını belirten bazı katılımcılar aynı zamanda tesettür mağazalarının yokluğundan da şikayet etmişlerdir. Bu durumun muhtemel sebebi ise, pahalılık nedeniyle kullanmayacak olsalar dahi, plansız bölgedeki kullanıcıların mekân genelinde sosyal ve kültürel kimliklerinin yansıtılmasını istemeleri olabilir.

Alan çalışmasında ortaya çıkan bu sonuçlardan da anlaşılabileceği gibi, kamusal mekânı oluşturan bileşenlerin algılanmasının yanı sıra kamusal mekân kullanımı da

hem sosyal hem de mekânsal olarak bölgeler arasında farklılaşmaktadır. Alan çalışması kapsamında çeşitli sosyal gruplar arasında tespit edilen algı, biliş ve kullanıma bağlı farklılıklar ortaya konulmuş ve bu farklılıkların olası nedenleri incelenmiştir.

Toplumsal çeşitliliğin yoğun olduğu bir bölgede 2007 yılında açılan Meydan Alışveriş Merkezi; farklı sosyal grupların ihtiyaçlarına duyarlı, kullanıcılarına sınıf farkı gözetmeksizin eşit haklar tanıyan, kamusal yaşamdaki çeşitliliği arttırmayı amaçlayan bir tasarım anlayışı ve farklı bölgelerden kullanıcıları alışveriş yapmasalar da mekâna getirmeyi amaçlayan bir yönetim politikasına sahip olduğu belirtilen bölgedeki tek kamusal mekândır. Ancak, hem kullanım hem de mekânsal özelliklerin algılanması açısından farklılaşan ayrı bölgelerde yaşayan sosyal grupların, kamusal mekândaki ihtiyaç ve haklarının yanı sıra kamusal mekân ile kurdukları ilişkiler de değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, Meydan Alışveriş Merkezi farklı toplumsal grupların kamusal mekânı oluşturan bileşenleri nasıl algıladığını ve algısal farklılıkların etkisiyle kamusal mekânı nasıl kullandıklarını incelemek için ideal bir çalışma alanı olmanın yanı sıra, çeşitli sosyal grupların kamusal mekân kullanımındaki mekânsal ve sosyal ayrılıkların zaman içinde değişip değişmeyeceğini gözlemlemek için de ideal bir çalışma alanıdır.

5. SONUÇ

Türkiye'de 1950 sonrası hızlanan sanayileşme sonucu ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı, büyük kentlerin kırsal bölgelerden yoğun göçler almasına yol açmıştır. Kırsal kesimden büyük şehirlere göç eden bu yeni kentliler barınma ihtiyaçlarını kent merkezinin çevresindeki bölgelerde kendi imkanlarıyla karşılamışlardır. Büyük rakamlarda alınan göçler, kentin mevcut sosyal, fiziksel, siyasal ve ekonomik yapısının zaman içinde değişmesine yol açmıştır.

İşlevsel kent politikası ve hızlı sanayileşme, büyük şehirlerin fonksiyonel ve ekonomik olarak alt bölgelere ayrılmasına yol açmıştır. Konut, ticaret, üretim gibi işlevler doğrultusunda farklılaşan alt bölgeler arasındaki ulaşım ve hareket ağı, kent yaşamının önemli sorunlarından biri haline gelmiş; kent merkezinin çevresindeki bazı gecekondu bölgeleri konumları dolayısıyla orta ve üst gelir grubu için cazip yerleşim bölgelerine dönüşmüştür. Küreselleşme sonrası artan serbest ekonomi politikalarının etkisiyle genişleyen orta ve üst sınıfın konut ihtiyacını karşılamak amacıyla kent merkezinin çevresindeki az gelişmiş bölgelere kurulan bu güvenlikli ve lüks yerleşimlerdeki kamusal yaşam; kent merkezine olan uzaklık ve içinde bulunulan bölgenin sosyal yapısındaki çeşitlilik nedeniyle, yerleşim sınırları içindeki mekanlarda gerçekleşmektedir. Güvenlikli yerleşimlerin çevresindeki sınırlar, aynı bölgede yaşayan farklı sosyoekonomik grupların kamusal yaşamda da bir araya gelmelerini engelleyerek, mevcut toplumsal ayrışmaların artmasına sebep olmaktadır.

Kent yaşamında insanların fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılandığı, ulaşım, alışveriş ve ekonomi amaçlı da kullanılan, toplumsal iradenin ve politik görüşlerin sergilenebildiği mekânlar olmanın yanı sıra, farklı kesimlerin bir araya gelerek ortak deneyimler yaşadığı, toplumsal uyumu sağlamak için gerekli olan kamusal mekânların; toplumsal çeşitliliğe bağlı olarak farklılaşan algılanan özellikleri, algısal ve bilişsel farklılıklar etkisiyle çeşitli toplumsal gruplar arasında görülen kullanım farklılıkları bu çalışma kapsamında araştırılan ana konudur.

Başka bir deyişle bu çalışmanın amacı; kültürel, çevresel ve bireysel değişkenlere bağlı çeşitlenen toplumsal gruplar tarafından kamusal mekânı oluşturan kullanıcı ihtiyaç ve haklarının, kullanıcı ile kamusal mekân arasındaki ilişkinin de etkisiyle nasıl algılandığının ve algısal farklılıklara bağlı olarak kamusal mekân kullanımının nasıl değiştiğinin incelenmesidir.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak kamusal mekân kavramı ve tarihsel gelişimi incelenmiş; daha sonra kullanıcı ihtiyaç ve hakları, kullanıcı ile kamusal mekân arasındaki ilişki, kamusal mekân ile çevre yapılar arasındaki ilişki ve kamusal mekânın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, politik, coğrafi, iklimsel koşullar olmak üzere kamusal mekânı oluşturan bileşenler incelenmiştir. Kamusal mekânı meydana getiren bu bileşenlerin incelenmesi, kamusal ortamı oluşturan ve çeşitli toplumsal gruplar tarafından farklı şekillerde algılanabilecek niteliklerin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak algı kavramı ve fiziksel çevrenin algılanmasını etkileyen algısal unsurların farklı yorumlanmasına sebep olan çevresel, kültürel ve bireysel değişkenler incelenmiş; daha sonra toplumsal çeşitliliğin yanı sıra kamusal mekân algısı ve kullanımında da farklılığa sebep olan çevresel, kültürel ve bireysel farklılıklar ile bu farklılıkların kamusal mekândaki kullanıcı tercihlerine etkileri örnek alan çalışmaları üzerinden incelenmiştir.

Çeşitli toplumsal grupların kamusal mekân algısı ve kullanımındaki farklılıkları değerlendirmek amacıyla yapılan alan çalışması için Ümraniye'nin Çakmak Mahallesi'nde yaşayan bölge halkı tercih edilmiştir.

Ümraniye ve Çakmak Mahallesi'nin tarihsel gelişiminde iki önemli dönüm noktası vardır. İlki, 1950'den itibaren gerçekleşen endüstrileşme ve yeni kentlilerin Ümraniye'ye yerleşmesi sonucu bölgede meydana gelen hızlı nüfus artışı ve büyümedir. Kırsal kesimden alınan yoğun göçler sonucu düşük gelir grubundan yeni kentlilerin ağırlıklı olarak yaşadığı ve 1990'lara kadar kentin varoşları arasında tanımlanan Ümraniye ve Çakmak bölgesinin kaderi, 1988 yılında tamamlanan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ile değişime uğramıştır. Köprü ve bağlantı yollarının etkisiyle fark edilen bölgenin ulaşım potansiyeli, özellikle Çakmak Mahallesi'nde orta ve üst sınıfa yönelik konut piyasasının gelişmesine yol açmıştır. 1990 sonrası Ümraniye genelinde artan iş yerleri ve lüks konut grupları, bölge tarihindeki ikinci

önemli dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren bölgenin fiziksel ve ekonomik yapısının yanı sıra toplumsal yapısı da değişmeye başlamıştır.

Çakmak Mahallesi'ndeki farklı toplumsal grupların aynı bölgede yaşamaya başlaması sonucu ortaya çıkan makro ölçekteki sosyal çeşitlilik, yüksek gelir grubundan kullanıcıların planlı ve güvenlikli yerleşim bölgelerinde yaşaması sonucu mikro ölçekte daha homojen topluluklar yaratmaktadır. Planlı yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcıların özel yaşamlarının yanı sıra sosyal ve gündelik eylemleri için de ağırlıklı olarak güvenlikli yerleşimlerin içindeki mekânları tercih etmeleri, farklı toplumsal gruplar arasında kamusal yaşamda da mekânsal olarak sosyal bir ayrışma yaratmaktadır.

Din, kültür, ırk, sosyoekonomik sınıf ve yaşanılan çevre, yaşam tarzı, cinsiyet, yaş, bedensel nitelikler gibi farklılıklar gözetmeksizin toplumu oluşturan her bireyin eşit şartlara sahip oldukları kamusal mekânlar; Ümraniye genelinde yaşayan çeşitli toplumsal grupların bir araya gelebilecekleri yegane yerlerdir. Fakat bölge halkını oluşturan farklı sosyoekonomik grupların beraber kullandıkları tek kamusal mekân Meydan Alışveriş Merkezi'dir. Bu nedenle, farklı sosyoekonomik sınıf, yaşama alanı ve yaşam tarzlarından kullanıcıların kamusal mekân algı ve kullanımlarını karşılaştırmak için Çakmak Mahallesi'nde bulunan Meydan Alışveriş Merkezi seçilmiştir.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan alan çalışmasında, alışveriş merkezini kullanan farklı sosyoekonomik sınıflardan ve farklı yaşam tarzları olan kullanıcıların, kamusal mekânı oluşturan bileşenleri nasıl algıladıklarının yanı sıra mekânsal tercihleri ve kullanım farklılıkları da tespit edilmiş; belirlenen farklılıkların muhtemel nedenleri ve birbirlerine olası etkileri incelenmiştir.

Ekonomik durumlarına ve yaşadıkları çevredeki olanaklara bağlı olarak, planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan insanlar mekânsal özellikleri farklı algılamakta, kamusal mekân kullanımları ve tercihleri de bu algısal farklılıkların etkisiyle değişiklik göstermektedir. Kullanım ve mekânsal tercihlerdeki bu değişiklikler; konfor, rahatlama, mahremiyet, hareket özgürlüğü, değişiklik yapmak gibi kamusal mekândaki kullanıcı ihtiyaç ve haklarının değerlendirilişinin bölgeler arasında farklılaşmasına neden olabilir. Farklı sosyoekonomik gruplar arasında daha az aktif iletişim kurulmasının ve bölgelerde yaşayan kullanıcıların mekân genelindeki bazı grupları "diğerleri" olarak tanımlamasının muhtemel nedeni, planlı

ve plansız yerleşim bölgeleri arasındaki sosyal ayrışmanın yanı sıra kamusal mekân kullanımındaki bu farklılıklardır.

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcılar arasındaki temel farklılıklardan biri de ekonomik durumları dolayısıyla olanakları arasında farklılıklar bulunmasıdır. Kişilerin gelir durumlarına bağlı olarak hareket ya da ulaşım olanakları artmakta ve farklı niteliklerdeki çeşitli mekânları daha fazla deneyimlenebilmektedir. Bu nedenle, mekânın estetik, merak uyandırma ve aktivite niteliklerinin algılanışı bölgeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Kullanıcıların ekonomik durumlarının yanı sıra yaşanılan bölgenin fiziksel konumu ve erişim niteliğine bağlı olarak da tercih edilen kamusal mekânlar ve kamusal mekânın kullanıldığı zaman dilimi bölgeler arasında değişiklik gösterebilmektedir.

Farklı yaş ve cinsiyet gruplarının sahip oldukları algısal farklılıklar ve bilişsel önceliklere bağlı olarak kamusal mekân kullanımları ve tercihleri farklılaşmakta; konfor, güvenlik, rahatlama, sosyal ilişki, erişim gibi kamusal mekânı oluşturan kullanıcı ihtiyaç ve hakları değişik değerlendirilmektedir.

Planlı ve plansız yerleşim bölgelerinde yaşayan kullanıcıların Çakmak Mahallesi'nde yaşama süreleri bölgeler arasında farklılaşmaktadır. Bölgede daha uzun süredir yaşayan kullanıcıların aidiyet ve muhit duygularının daha gelişmiş olmasına bağlı olarak, Meydan Alışveriş Merkezi'nin algılanan güvenlik ve rahatlama değerleri kullanıcı grupları arasında farklılık gösterebilmektedir.

Çeşitli toplumsal grupların kamusal mekânı oluşturan bileşenleri nasıl değerlendirdikleri Meydan Alışveriş Merkezi üzerinde yapılan alan çalışması kapsamında araştırılmış; elde edilen veriler doğrultusunda tasarlanmış bir çözümün farklı algılanışları ve kullanımları belirlenerek, toplumsal çeşitliliğin fazla olduğu bölgelerde yapılacak olan kamusal mekânları tasarlarken göz önünde bulundurulması gereken kriterler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Görüldüğü gibi kamusal mekânı oluşturan bileşenlerin algılanması ve kamusal mekân kullanımı; kültürel ve fiziksel çevre, yaşam biçimi, ekonomik durum, cinsiyet, yaş, eğitim ve medeni durum gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Ümraniye gibi toplumsal çeşitliliğin fazla olduğu bölgelerde kamusal yaşamda uyumu sağlamak ve yukarıdaki değişkenler doğrultusunda çeşitlenen sosyal gruplara yönelik kamusal nitelikteki mekânlar yaratmak için;

farklılaşan kullanıcı ihtiyaçlarına duyarlı, toplumdaki her bireye eşit haklar tanıyan ve kullanıcı gruplarının değişik amaçlar doğrultusunda dahi olsa bir araya gelerek iletişim kurabilecekleri mekânlar oluşturmak gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Agacinski, S., 2001. Stages of Democracy, in *Public Space and Democracy*, Eds. Hénaff, M. ve Strong, T.B., s. 129-143, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Altın, M., 2007. Gölgeleme Elemanları Kullanımıyla Ritim ve Sürekliliğin Sağlanması, in *Mimarlıkta Malzeme*, Vol:5, s. 39-42, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Barber, B. R., 2001. Malled, Mauled, and Overhauled: Arresting Suburban Sprawl by Transforming Suburban Malls into Usable Civic Space, in *Public Space and Democracy*, Eds. Hénaff, M. ve Strong, T.B., s. 201-220, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Beer, A.R., 2003. Public greenspace in the built environment. <http://www.thesteelvalleyproject.info/green/Places/green-space/index.htm>, alındığı tarih 22.11.2008.

Bentley, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S. ve Smith, G., 1993. Responsive Environments : A Manual for Designers, Butterworth Architecture, Oxford.

Bozkulak, S, 2005. "Gecekondu"dan "Varoşa": Gülsuyu Mahallesi, in *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Ed. Kurtuluş, H., s. 239-266, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

CABE, 2004. Manifesto for better public spaces. <http://www.cabe.org.uk/AssetLibrary/2319.pdf>, alındığı tarih 14.12.2008.

Carmona, M., Heath,T., Oc, T. ve Tiesdell, S., 2003. Public Places-Urban Spaces, The Dimensions of Urban Design, Architectural Press, Oxford.

Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G. ve Stone, A.M., 1992. Public Space, Cambridge University Press, Cambridge, England.

Ching, F.D.K., 1996. Architecture, form, space & order, Van Nostrand Reinhold, New York.

Çubuk, M., 1991. Kamu mekânları ve Kentsel Tasarım, in *Kamu mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu-1989*, s 15-17, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

DETR ve CABE, 2000. By Design: Urban Design in the Planning System, p.15. <http://www.cabe.org.uk/AssetLibrary/1818.pdf>, alındığı tarih 14.12.2008.

Dijkstra, L.W., 2000. Public Spaces: A Comparative Discussion of The Criteria for Public Space, in *Constructions of Urban Space*, Ed. Hutchison, R., s. 1-22, Jai Press Inc., Stamford, Connecticut.

Dines, N., Cattell, V., Gesler, W. ve Curtis, S., 2006. Public spaces, social relations and well-being in East London, UK: The Policy Press. <http://www.jrf.org.uk/sites/files/jrf/public-spaces-social-relations.pdf>, alındığı tarih 22.11.2008.

Erder, S., 1996. İstanbul'a bir kent kondu : Ümraniye, İletişim Yayıncılık, İstanbul

Ergin, N., 2007. Mimari Yapılarda Sanat Yapıtı Uygulamaları, in *Mimar.ist,* sayı:23, s. 55-60, Promat Basım Yayın, İstanbul.

Fainstein, S.S., 2005. Cities and Diversity: Should We Want It? Can We Plan for It?, *Urban Affairs Review*, Vol. 41, No. 1, September, s.3-19, Sage Publications. <http://www.columbia.edu/~jwp70/etexts/Fainstein_Diversity.pdf>, alındığı tarih 25.10.2008.

Faulkner, W., 1972. Architecture and Color, Wiley Interscience, New York.

Francis, M., 1989. Control as a Dimension of Public-Space Quality, in *Human Behavior and Environment Vol.10: Public Places and Spaces*, Eds. Altman, I. ve Zube, E.H., s. 147-172, Plenum Press, New York.

Franck, K.A. ve Paxson, L., 1989. Women and Urban Public Space, in *Human Behavior and Environment Vol.10: Public Places and Spaces*, Eds. Altman, I. ve Zube, E.H., s. 121-146, Plenum Press, New York.

Gehl, J., 1987. Life Between Buildings: Using Public Space, Van Nostrand Reinhold Company Inc., New York.

Gehl, J. ve Gemzoe., L., 2000. New City Spaces, The Danish Architectural Press, Copenhagen.

Gehl, J., Kaefer, L.J. and Reigstad, S., 2006/11. Close encounters with buildings, in *Urban Design International*, s.29-47, Palgrave Macmillan Ltd. <http://www.gsa.gov/graphics/pbs/JanGehl_UrbanDesign_article.pdf> , alındığı tarih 03.09.2008.

Gezer, H., 2007. Yüzeyin Kimliği, Malzemenin Kendini İfadesi: Doku, in *Mimarlıkta Malzeme*, Sayı:6, s. 35-45, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Gezer, H., 2008. Mekân ve mekânın Algılaması, in Mimarlıkta Malzeme, Sayı:7, s. 33-42, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Gökgür, P., 2006. Kamusal Alanın Temel Nitelikleri, in *Mimar.ist,* sayı:22, s. 62-66, Promat Basım Yayın, İstanbul.

Gökgür, P., 2008. Kentsel mekânda Kamusal Alanın Yeri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Grant-Hays, B. ve Mikula, K., 2003. Color in Small Spaces : Palettes and Styles to Fit Your Home, s. 37-63, New York : McGraw-Hill.

Habermas, J., 2000. Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, Çev. Bora, T., İletişim Yayınları, İstanbul.

Habraken, N.J., 1998. The Structure of the Ordinary: Form and Control in the Built Environment, Ed. Teicher, J., The MIT Press, Cambridge,

Hall, E.T., 1966. The Hidden Dimension, Doubleday, Garden City, New York.

Hénaff, M. ve Strong, T.B., 2001. The Conditions of Public Space: Vision, Speech, and Theatricality, in *Public Space and Democracy*, Eds. Hénaff, M. ve Strong, T.B., s. 1-31, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Holl, S., 1994. Questions of Perception : Phenomenology of Architecture. Eds. Holl, S., Pallasmaa, J. ve Perez-Gomez, A., E ando Yu, Tokyo.

Holland, C., Clark, A., Katz, J., ve Peace, S., 2007. Social Interactions in Urban Public Places, The Policy Press, UK. <http://www.jrf.org.uk/bookshop/eBooks/2017-interactions-public-places.pdf>, alındığı tarih 20.11.2008.

İnceoğlu, N., İnceoğlu, M., Şener, H. ve Yıldızcı, A.C., 1991. Kamu mekânlarının Tasarım İlkelerinin Örneklerle İrdelenmesi, in *Kamu mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu-1989*, s 29-30, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Jacobs, J., 1992. The death and life of great American cities, Vintage Books, New York.

Karaman, A., 1991. Kamu mekânlarının Tasarımında Örneklerle Anlam ve Ölçek Sorunu, in *Kamu mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu-1989*, s 31-48, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Knapp, C., 2007. 8 Lessons to Promote Diversity in Public Places. <http://www.pps.org/info/newsletter/november2007/diversity_in_public_spaces>, alındığı tarih 14.06.2008

Konuk, G., 1991. Kamu mekânlarının Tasarımında Cephe Düzeni, in *Kamu mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu-1989*, s 55-61, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Kuban, D., 1998. İstanbul Yazıları, YEM, İstanbul.

Kurtuluş, H., 2005. İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği, in *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Ed. Kurtuluş H., s. 161-186, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Lam, W.M.C., 1977. Perception and Lighting as Formgivers for Architecture, s.31-71, McGraw-Hill Book Company, New York.

Lang, J., 1987. Creating Architectural Theory : The Role of The Behavioral Sciences in Environmental Design, Van Nostrand Reinhold, New York.

Lang, J., 1994. Urban Design: The American Experience, Van Nostrand Reinhold, New York.

Low, S., 2003, Behind The Gates: Life, Security, and The Pursuit of Happiness in Fortress America, Routledge, New York.

Low, S., 2006. How Private Interests Take Over Public Space: Zoning, Taxes, and Incorporation of Gated Communities, in *The Politics of Public Space*, Eds. Low, S. ve Smith, N., s.81-104, Routledge, New York.

Low, S., Taplin, D. ve Scheld, S., 2005. Rethinking Urban Parks: Public Space and Cultural Diversity, University of Texas Press.

Lownsbrough, H. ve Beunderman, J., 2007, Equally Spaced? Public space and interaction between diverse communities. <http://www.demos.co.uk/files/Equally%20Spaced.pdf>, alındığı tarih 31.10.2008.

Lynch, K., 1960. Image of the City, MIT Press, Cambridge.

Mean, M. ve Tims, C., 2005. People Make Places, Demos & JRF, London. <http://www.demos.co.uk/files/Demos_PMP_Final_02.pdf>, alındığı tarih 31.10.2008.

Meiss, P., 1990. Elements of Architecture: From Form to Place, E & FN Spon, London.

Mitchell, D. ve Staeheli, L.A., 2006. Clean and Safe? Property, Public Space, and Homelessness in Downtown San Diego, in *The Politics of Public Space*, Eds. Low, S. ve Smith, N., s.146-176, Routledge, New York.

Moussavi, F., 2009, Ocak 13. Konferans: Farshid Moussavi, World Architecture Community, Bahçeşehir Üniversitesi Beşiktaş Kampüsü.

Nasar, J.L., 1989. Perception, Cognition, and Evaluation of Urban Places, in *Human Behavior and Environment Vol.10: Public Places and Spaces*, Eds. Altman, I. ve Zube, E.H., s. 31-56, Plenum Press, New York.

Nasar, J.L., 1998. The Evaluative Image of The City, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Ok, V., 1991. Kentsel Açık mekânların Tasarlanmasında Mikroklimatik Etkilerin Ele Alınışı, in *Kamu mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu-1989*, s 85-91, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Porteous, J.D., 1996. Environmental Aesthetics: Ideas, politics and planning, s.3-36, Routledge, London.

Porter, T. ve Mikellides, B., 1976. Colour for Architecture, s. 78-107, Studio Vista, London.

PPS, 2000. How to turn a place around : A handbook for creating successful public spaces, Project for Public Spaces Inc.

Roth, L.M., 2002. Mimarlığın Öyküsü : Öğeleri, Tarihi ve Anlamı, Çev. Akça, E., s.89-119, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Sanoff, H., 1991. Visual Research Methods in Design, s.77-81, Van Nostrand Reinhold, New York.

Smith, N. ve Low, S., 2006. Introduction: The Impreative of Public Space, in *The Politics of Public Space*, Eds. Low, S. ve Smith, N., s.1-16, Routledge, New York.

Swearington, S. ve Orellana-Rojas, C., 2000. Conflict, Space, and Identity: Two Cases, One Process, in *Constructions of Urban Space*, Ed. Hutchison, R., s. 81-110, Jai Press Inc., Stamford, Connecticut.

Sennett, R., 1996. Kamusal İnsanın Çöküşü, Çev. Durak, S. ve Yılmaz, A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Sennett, R., 2005. Civility. <www.urban-age.net>, alındığı tarih 26.12.2008.

Türkün, A. ve Kurtuluş, H., 2005. Giriş, in *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, Eds. Kurtuluş, H., s.9-24, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Tüzcet, Ö., 1967. Form ve Doku: Formun Dokusu Üzerine bir Deneme ve Mimari İfade, s. 15-18, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Url-1 <*http://www.designadvisor.org/check/check_publicopen_03.html*>, alındığı tarih 06.04.2009.

Url-2 <*http://psychology.about.com/od/theoriesofpersonality/a/hierarchyneeds.htm*>, alındığı tarih 05.12.2008.

Url-3 <*http://www.gehlarchitects.dk/files/pdf/Melbourne_small.pdf*>, alındığı tarih 01.03.2009.

Url-4 <*http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/EHSM//1024/unite04.pdf*>, alındığı tarih 04.01.2009.

Url-5 <*http://www.umraniye.bel.tr/*>, alındığı tarih 06.01.2009.

Url-6 <*www.ibb.gov.tr*>, alındığı tarih 28.03.2009.

Url-7 <*www.tuik.gov.tr*>, alındığı tarih 28.03.2009.

Url-8 <*http://www.arkitera.com/haber_20759_marshall-dan-2008-egitim-atagi.html*>, alındığı tarih 16.02.2009.

Url-9 <*http://www.arkitera.com/s51-alejandro-zaera-polo.html*>, alındığı tarih 16.02.2009.

Url-10 <*http://www.arkitera.com/haber_19391_meydan-alisveris-merkezi-acildi.html*>, alındığı tarih 16.02.2009.

Url-11 <*www.hurriyetemlak.com*>, alındığı tarih 28.03.2009.

Vural, T. ve Yücel, A., 2006. Çağımızın Yeni Kamusal mekânları Olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış, *itü Dergisi/a*, Cilt:5, Sayı:2, Kısım:1, Eylül, s.97-106. <http://www.itudergi.itu.edu.tr/tammetin/itu-a_2006_5_2_T_Vural.pdf>, alındığı tarih 20.09.2008.

Worpole, K., ve Knox, K., 2007. The Social Value of Public Spaces, JRF, York. <www.rudi.net/system/files/paper/optional_file/public-space-community.pdf>, alındığı tarih 20.11.2008.

Yeler, G.M., 2007. Cam: Mimaride Işık-Renk-Doku İçin Bir Araç, in *Mimarlıkta Malzeme*, Sayı:6, s. 46-53, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Young, I.M., 1990. Justice and the Politics of Difference, Princeton University Press, Princeton, N.J.

Zakia, R., 2002. Perception and Imaging, s.1-68, Focal Press, Boston.

Zengel, R. ve Kaya, İ., 2007. Renk Algısının mekân Üzerindeki Etkileri, in *Mimarlıkta Malzeme*, sayı:6, s.25-31, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Zengel, R., 2008. Mekân *Algısına Yönelik Farklı Okuma Biçimleri,* in Mimarlıkta Malzeme, Sayı:7, s. 26-32, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

Zucker, P., 1959. Town and Square From The Agora to The Village Green, s.1-17, Columbia University Press, New York.

EKLER

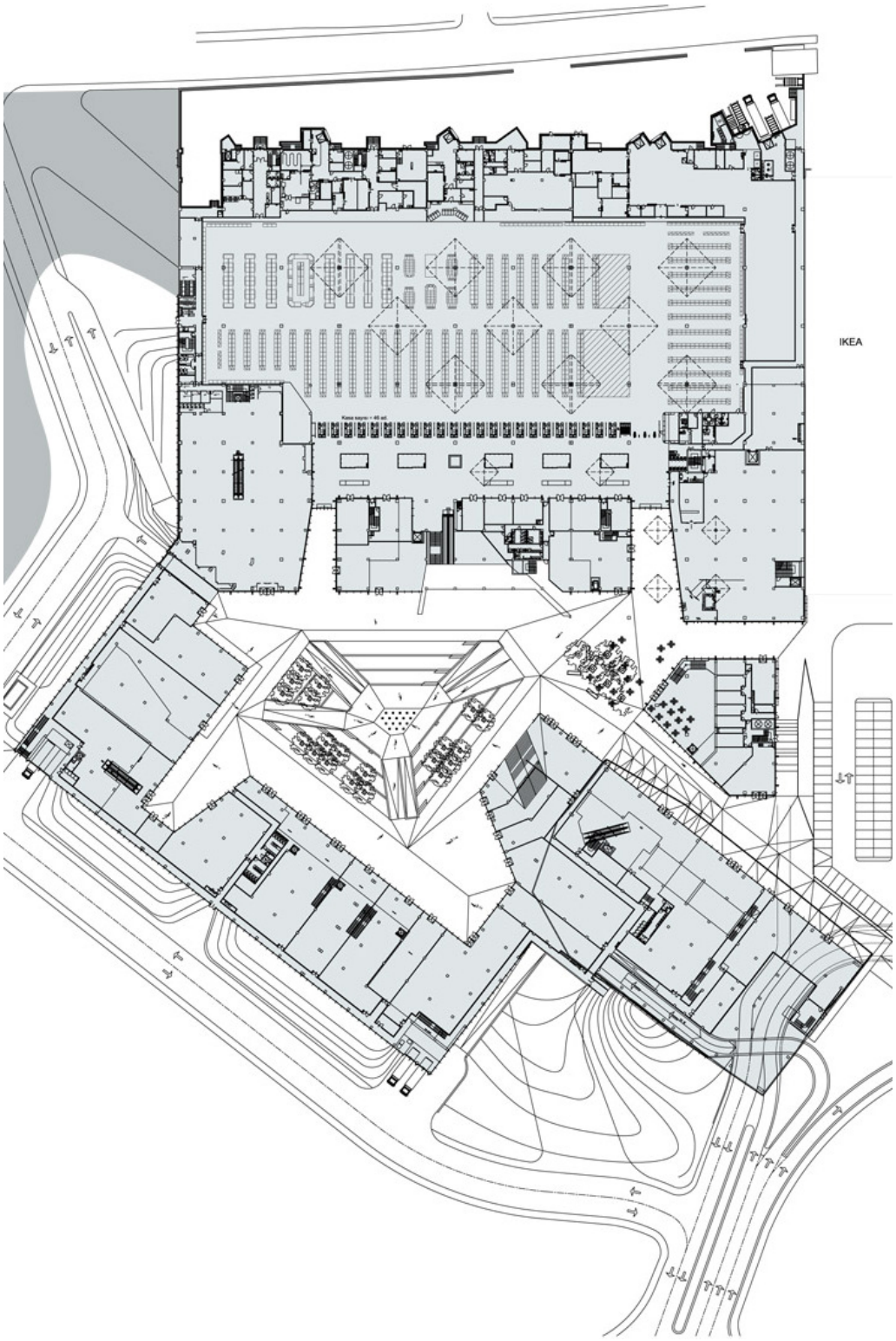
EK A.1 : Meydan Alışveriş Merkezi zemin kat planı.

EK A.2 : Meydan Alışveriş Merkezi 1. kat planı.

EK A.3 : Meydan Alışveriş Merkezi kesitler.

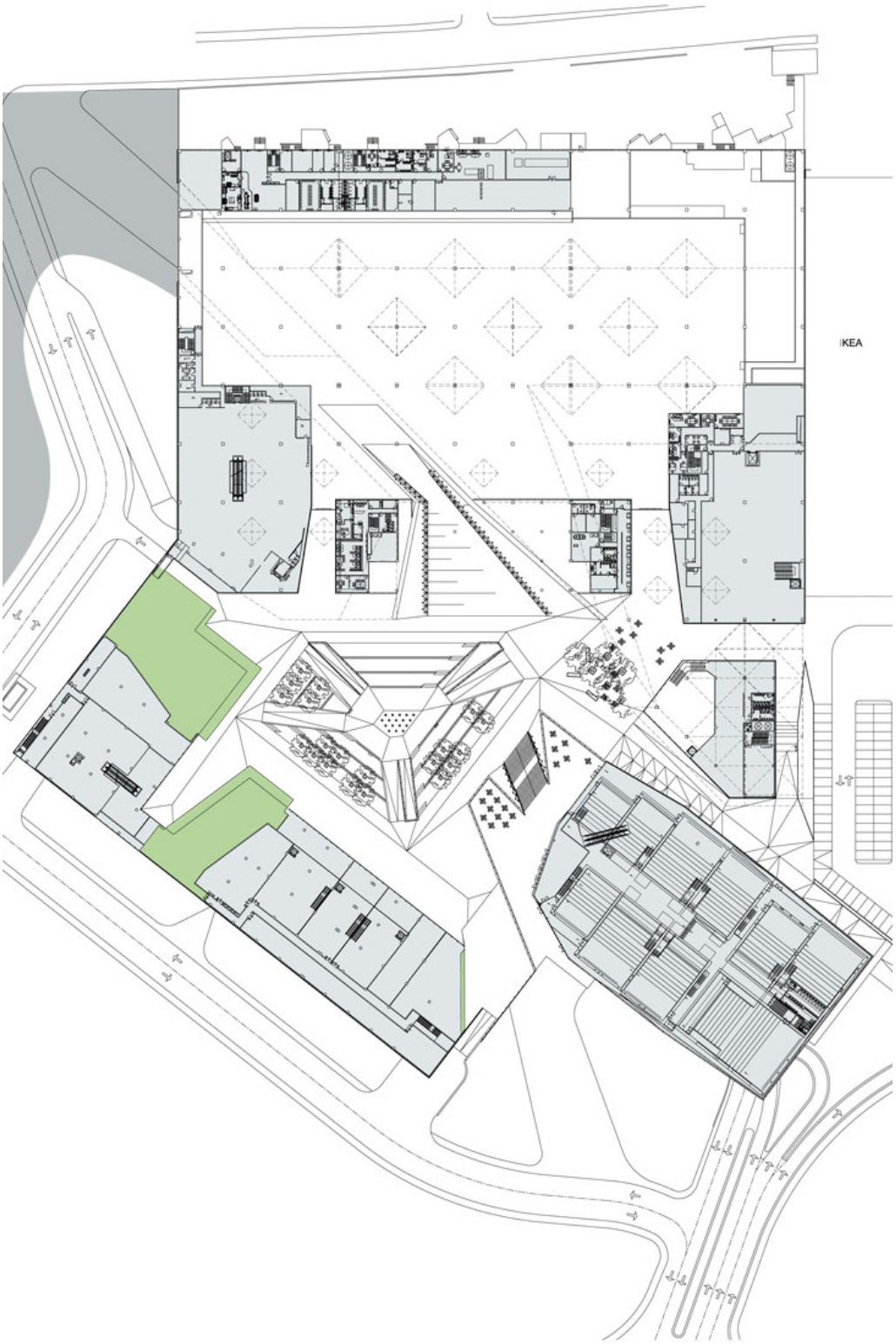
EK A.4 : Görüşme formu.

EK A.1

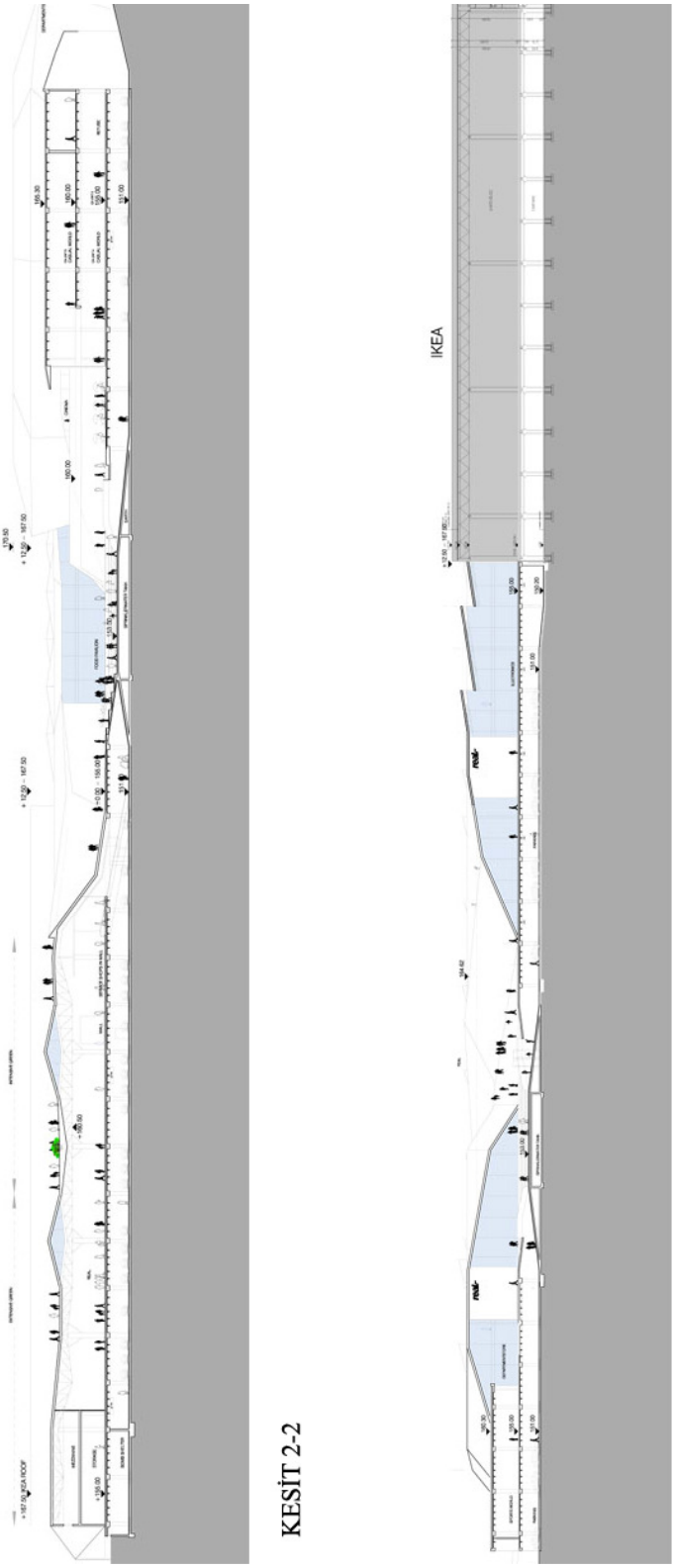
Şekil A.1: Meydan Alışveriş Merkezi zemin kat planı (www.archdaily.com).

EK A.2

Şekil A.2: Meydan Alışveriş Merkezi 1. kat planı (www.archdaily.com).

EK A.3

Şekil A.3: Meydan Alışveriş Merkezi kesitler (www.archdaily.com).

EK A.4

Lütfen Meydan Alışveriş Merkezi ile ilişkili aşağıdaki soruları kendi düşünceleriniz doğrultusunda ve en doğru şekilde cevaplayınız.

1. Meydanı ne sıklıkta ziyaret ediyorsunuz?
   □ Ayda birden daha az □ Ayda 1 □ Ayda 2-3 □ Haftada 1 □ Haftada birden daha fazla
2. Meydanı ağırlıklı olarak hangi günler ve saatlerde kullanıyorsunuz?
   _____
3. Meydanı daha çok ne amaçla ziyaret ediyorsunuz?
   □ Büyük marketlerde Alışveriş □ Mağazalarda Alışveriş □ Sinema □ Yeme-İçme
   □ Dolaşmak □Aktivitelere Katılmak □ Arkadaşlarımla Buluşmak □
   Diğer_____
4. Bu eylemleri gerçekleştirirken kendinizi ne kadar rahat hissediyorsunuz?
   Az 1 2 3 4 5 Çok
5. Meydan alışveriş, buluşma, eğlenme gibi günlük ihtiyaçlarınızı karşılayışınızı değiştirdi mi? Eğer değiştirdiyse, Meydan'dan önce bu ihtiyaçlarınızı nerelerde karşılıyordunuz?
   _____
6. Yaşadığınız bölgede en çok kullandığınız kamusal mekân (Sokak, çarşı, okul, camii,park, kahve vs.) neresi?
   _____
7. Meydanı ziyaret ettiğinizde ortalama ne kadar süre orada kalıyorsunuz?
   □ 0-30 dk. □ 30-60 dk. □ 1-2 saat □ Yarım gün □ Bütün gün
8. Mekandaki servis alanlarının, mekan içi dolaşımın ve mekandaki oturma birimlerinin konfor ve bakım yönünden nasıl değerlendiriyorsunuz?
   Konfor Yetersiz 1 2 3 4 5 Yeterli
   Bakım Yetersiz 1 2 3 4 5 Yeterli
9. Sizce, aşağıdaki sıfatlardan hangilerine mekana daha uygundur?
   Gürültüsüz 1 2 3 4 5 Gürültülü
   Sakin 1 2 3 4 5 Kalabalık
   Sıkıcı 1 2 3 4 5 İlginç
10. Meydanı güneş,rüzgar, yağmur gibi etkenlerden korunma bakımından yeterli buluyor musunuz?
    Yetersiz 1 2 3 4 5 Yeterli
11. Meydanı kullanımınız mevsimlere ve hava şartlarına göre değişiyor mu?
    □ Evet □ Hayır *Neden?* _____
12. Meydanda kendinizi ne kadar güvende hissediyorsunuz?
    Az 1 2 3 4 5 Çok
13. Meydanın gece kullanımı hakkında ne düşünüyorsunuz?
    Güvenli değil 1 2 3 4 5 Güvenli
    *Neden?*_____
14. Mekânın gece aydınlatması hakkında ne düşünüyorsunuz?
    Karanlık 1 2 3 4 5 Aydınlık
15. Sizce aşağıdaki güvenlik uygulamalarından hangisi veya hangileri meydan için daha uygun?
    i) Güvenlik Kamerası ii) Güvenlik Görevlisi iii) Arama Noktaları iv) Gerek Yok

Ek A.4: Görüşme formu.

16. Meydanda düzenlenen etkinlikleri yeterli buluyor musunuz?
Yetersiz 1 2 3 4 5 Yeterli

17. Meydanda başka kullanıcılarla iletişim kurma, sohbet etme olanağı buluyor musunuz?
Az 1 2 3 4 5 Çok

18. Meydanı ilk kez ziyaret ettiğinizde mekân hakkında ne düşündünüz?
_____

19. Mekan hakkındaki bu düşünceleriniz daha sonraki gidişlerinizde nasıl değişti?
Neden?_____

20. Çevrenizdeki kişiler Meydanı nasıl değerlendiriyor?
_____

21. Meydanın çevresiyle olan ilişkisini (biçim, boyut, renk vs.) olarak nasıl buluyorsunuz?
biçim olarak uyumsuz 1 2 3 4 5 uyumlu
renk olarak uyumsuz 1 2 3 4 5 uyumlu
boyut olarak uyumsuz 1 2 3 4 5 uyumlu

22. Size göre aşağıdaki sıfatlardan hangileri Meydan Alışveriş Merkezini estetik ve tasarım açısından daha iyi tanımlamaktadır?

Küçük	1	2	3	4	5	Büyük
Düzenli	1	2	3	4	5	Karmaşık
Yapay	1	2	3	4	5	Doğal
Çirkin	1	2	3	4	5	Güzel
Sıradan	1	2	3	4	5	Özgün

23. Meydan Alışveriş Merkezi'ni kullanırken farklı ihtiyaçlarınız için gerek duyduğunuz mahremiyete ne kadar sahipsiniz?
Az 1 2 3 4 5 Çok

24. Meydana genellikle nasıl ulaşıyorsunuz? Bu ulaşım biçimini nasıl değerlendiriyorsunuz?
□Yaya □Otomobil □T. Taşıma □Bisiklet □Taksi □Diğer_____
Kolay 1 2 3 4 5 Zor

25. Meydandaki eylemlerinizde ne kadar özgürsünüz?
Az 1 2 3 4 5 Çok

26. Mekandaki sandalye, örtü elemanı gibi öğelerde ihtiyaçlarınız doğrultusunda değişiklikler yapabiliyor musunuz?
Az 1 2 3 4 5 Çok

27. Meydanı ziyaret ettiğinizde kendinizi oraya ait hissediyor musunuz?
Az 1 2 3 4 5 Çok Neden? _____

28. Mekanı tek bir kelime ile anlatmanız gerekse bu ne olurdu?
_____

29. Meydan Alışveriş Merkezi deyince aklınıza ilk ne geliyor?
_____

30. Meydanın en sevdiğiniz özelliği nedir?
_____

31. Meydanın en sevmediğiniz özelliği nedir?
_____

32. Meydanda tek bir şeyi değiştirebilecek olsanız bu ne olurdu?
_____

33. Mekana gelenler arasında size rahatsızlık veren kullanıcı tipleri var mı?
□ Evet □ Hayır Neden? _____

Ek A.4(devam): Görüşme formu.

34. Mekanda size rahatsızlık veren kullanıcılar varsa, bu durum mekanı kullanımınızı etkiliyor mu?
□ Evet □ Hayır Neden? _____

35. Meydanın farklı kullanıcı tiplerinin değişik ihtiyaçlarına karşılık verecek özelliklere sahip olduğunu düşünüyor musunuz?
□ Evet □ Hayır Neden? _____

Kişisel Bilgiler

1. Adınız : _____
2. Yaşınız : _____
3. Cinsiyetiniz : _____
4. Ümraniye'de hangi mahalle/bölge ya da sitede yaşıyorsunuz? : _____
5. Yaşadığınız konutun yerleşim tipi?:
   □ Site/ güvenlikli yerleşimde daire □ Apt. dairesi □ Müstakil ev
   □ Site içinde müstakil ev □ Diğer _____
6. Ne Kadar Zamandır Yaşıyorsunuz? :_____
7. Daha Önce Nerede Yaşıyordunuz? :_____
8. Eğitim Durumunuz: _____
9. Mesleğiniz: _____
10. Medeni Durumunuz, varsa çocuk sayınız:_____
11. Doğum Yeriniz: _____

Ek A.4(devam): Görüşme formu.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Özgür ACARALP

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 25 Aralık 1983.

Adres: Barbaros Mah. Sedef Sok. Onur Sitesi Ladin Apt. D:7, Koşuyolu/İstanbul.

Lisans Üniversite: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü**.**